

LATVIJAS ARHITEKTŪRAS
UN MĀKSLAS PIEMINEKĻI

Irēna Bākule RĀTSNAMI LATVIJAS PILSĒTĀS

LATVIJAS ARHITEKTŪRAS UN MĀKSLAS PIEMINEKĻI

L-2001-4/229

2001-4
L-229

PLB
72(1)

LATVIJAS DABAS UN PIEMINEKĻU AIZSARDZĪBAS BIEDRĪBA

LATVIJAS ARHITEKTŪRAS UN MĀKSLAS PIEMINEKĻI

Irēna Bākule

RĀTSNAMI LATVIJAS PILSĒTĀS

ZINĀTNE

UDK 72(474.3)(091)+908(474.3)
Ba 255

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

030/045-125

Redkolēģija: V. Apsītis (atb. red.), S. Cielava, J. Krastiņš, M. Kravinska (atb. sekr.),
I. Lancmanis, J. Lejnieks, G. Priede, O. Spārītis

Grāmata izdota ar
KULTŪRKAPITĀLA FONDA atbalstu

Prettitulā: Jelgavas, Bauskas un Liepājas panorāmas skats. 17.–18. gs. mija.
J. Litena zīmējums

Māksliniece Ināra Jēgere
Redaktore Guna Pence
Korektore Brigita Vārpa
Datormakets SIA "Burtnieks"

ISBN 9984-698-22- X

© Irēna Bākule, 2001

© Izdevniecība "Zinātne", 2001

SATURS

Priekšvārds	6
Ievads	7
TIRDZNIECĪBAS PILSĒTAS EIROPĀ	9
PILSĒTU PAŠPĀRVALDES VEIDOŠANĀS	21
RĀTSNAMI RIETUMEIROPĀ	24
LATVIJAS PILSĒTU UN TO RĀTSNAMU ĪPATNĪBAS	39
Rīga	45
Aizpute	77
Bauska	87
Cēsis	99
Jelgava	107
Krāslava	119
Kuldīga	127
Liepāja	137
Limbaži	147
Ventspils	155
Ziņas par pārējo vēsturisko pilsētu veidošanos un rātsnamiem	163
Atsauces, izmantotā literatūra. Attēlu avoti	170
Personu rādītājs	180
Terminu vārdnīca	185
TOWN HALLS IN THE TOWNS OF LATVIA	188
List of illustrations	195
DIE RATHÄUSER IN DEN STÄDTEN LETTLANDS	201
Verzeichnis der Abbildungen	206
RATUSZE W MIASTACH ŁOTWY	213
Spis ilustracji	220

PRIEKŠVārds

Priekšstats par rātsnamu parasti saistās vai nu ar kādu pilsētu Viduseiropā, vai kaimiņvalstu pilsētām Tallinu un Kauņu. Par Latvijas rātsnamiem zināms ļoti maz – gandrīz visi Latvijas rātsnami gājuši bojā, aiznesot līdzī daudzās pilsētu vēstures lappuses. Arī rakstītās liecības ir ļoti skopas; daudzo karu rezultātā gājuši bojā rātes dokumenti. Lai apkopotu ziņas par senajām Latvijas tirdzniecības pilsētām un to rātsnamiem, nācās analizēt pilsētu vēsturiskos plānus, arheoloģiskās izpētes datus, arhīvos un muzejos uzkrāto informāciju, kā arī ārzemju publikācijas par šo tēmu. Diemžēl materiāls ir ierobežots, jo trūkst precīzu ziņu gan par Latvijas viduslaiku rātsnamu izskatu, gan iekārtojumu. Tādēļ šī grāmata veidota, uzsverot Latvijas tirdzniecības pilsētu veidošanās gaitu, pilsēt būvnieciskos risinājumus un rātsnamu novietojumu pilsētā. Ceru, ka savāktie materiāli kaut nedaudz aizpildīs robu, kāds ir

priekšstats par Latvijas rātsnamiem, un varbūt rosinās pētīt un atjaunot tos rātsnamus, kas vēl Latvijā saglabājušies.

Grāmatas tapšanā palīdzējuši kolēģi, kā arī arhīvu un muzeju darbinieki. Īpaši pateicos Gunāram Armanim un Andrejam Holcmanim, kā arī Vaidelotim Apsītim, Jānim Asarim, Gunitai Čakarei, Ilmāram Dirveikam, Ingridai Gailei, Aivaram Holmam, Vilnim Kamalam, Valdai Kvaskovai, Dacei Ķibildai, Imantam Lancmanim, Anitai Meinartei, Dagnijai Svarānei, Dzidrai Vesserei, Annai Zariņai, Jānim Zilgalvim. Paldies Latvijas Vēstures muzejam, Rīgas vēstures un kuģniecības muzejam, Liepājas vēstures un mākslas muzejam, Ģ. Eliasa Jelgavas vēstures un mākslas muzejam, Valmieras novadpētniecības muzejam un Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centram.

Irēna Bākule

IEVADS

Senākie zināmie rātsnami radās 12. gadsimtā Itālijā, un sākumā tos sauca *domus consulum* vai *domus civium*. Šie latīniskie nosaukumi tika pārņemti no Senās Romas municipālo likumu tekstiem. Latviešu valodā rātsnama vārds cēlies no vācu *Rathaus*, kas nozīmē – “padomes ēka”; dažkārt to Vācijā sauca arī par *Burgerhaus* – “pilsētnieku namu”. Rātsnamu rašanās bija cieši saistīta ar viduslaiku pilsētu attīstību, to patstāvību un īpašām pilsētas tiesībām.

Pilsētas tiesības bija privilēģiju kopums, ko zemes īpašnieks piešķīra tirgotāju un amatnieku apmetnei un kas tai iedalītajās robežās nodrošināja zināmu tiesisku, juridisku, administratīvu un finansiālu patstāvību. Tā kā šādas tiesības dažādās pilsētās bija atšķirīgas, parasti tika minēts, kuras pilsētas tiesības ir par pamatu kādas citas pilsētas dibināšanai. Viduseiropā ļoti senas bija Magdeburgas pilsētas tiesības, kas izveidojās jau 12. gadsimtā. Kā to paveids vēlāk radās, piemēram, Kulmes vai Prāgas pilsētas tiesības Eiropas iekšzemē. Hanzas periodā Baltijas jūras piekrastes pilsētām tika piešķirtas Lībekas tiesības.

Pilsētu izcelšanās un attīstība viduslaiku Eiropā bija ilgs un sarežģīts process, kura rezultātā kā raksturīgs ēkas tips radās arī rātsnams. Viduslaiku pilsēta attīstījās, apvienojot antīkās pasaules kultūras tradīcijas ar aktīvu, jaunu

saimnieciski politisko darbību, kas saistījās ar tirdzniecisko sakaru paplašināšanos. Agrajos viduslaikos tirdzniecība starp attālām Eiropas vidienes daļām bija vēl maz attīstīta, bet ap 10. gadsimtu tā kļuva aktīvāka. Radās īpaša cilvēku kārtā, kas nodarbojās ar preču pārvadāšanu uz tālākām vietām. Lai toreizējos apstākļos varētu ceļot, vedot līdz lielus preču daudzumus, bija savstarpēji jāapvienojas. Tāpat tirgotājiem bija vajadzīgas noteiktas bāzes vietas, kur varētu vienoties par savu preču pārdošanu un citu preču iepirkšanu vairumā. Šim nolūkam tika celtas īpašas tirgus halles, bet pēc tam radās vēl viena viduslaiku pilsētām raksturīga ēka – amatnieku ģilde. Tikai tad, kad pilnīgi nostiprinājās neatkarīga tirdzniecības pilsēta ar jaunu, demokrātisku pārvaldes sistēmu, radās nepieciešamība pēc pilsētas pārvaldes ēkas – rātsnama.

Pirms rātsnama uzcelšanas rāte mēdza izmantot telpas virs tirgus hallēm, kurās tirgotāji parasti apsprieda ar tirdzniecības līgumiem, noteikumiem, ieņēmumiem un izdevumiem saistītos jautājumus, kā arī pārsprieda turpmāko darījumu plānus. Dažās pilsētās domnieki apspriedēm izmantoja svarīgāko un bagātāko ģilžu ēkas. Tomēr ar laiku rāte uzkrāja līdzekļus īpašas pilsētas pārvaldes ēkas – rātsnama būvei. Tiesības būvēt rātsnamu bija viena no pilsētas privilēģijām.

Rātsnamā parasti atradās rātes sēžu zāle, pilsētas tiesas zāle, arhīva telpas visnozīmīgāko pilsētas dokumentu un hronikas glabāšanai, kā arī pilsētas sardzes telpas, cietums un dažkārt arī aptieka, alus un vīna pagrabs. Rātsnamā notika ne tikai pilsētas padomes jeb rātes sēdes, tiesu prāvas un tirdzniecības akcijas, bet arī dažādas ceremonijas, politisku un tirdzniecisku jautājumu apspriešana un ārvalstu delegāciju pieņemšana. Ar šo ēku cieši saistīta bija arī pilsētnieku sadzīve. Tā rātsnams izveidojās par aktīvu viduslaiku pilsētas dzīves centru, tās daudzveidīgo norišu vietu.

Rātsnamam pilsētā bija arī svarīga simboliska nozīme – tas liecināja par pilsētas patstāvību un pašnoteikšanās tiesībām. Liels un krāšņs rātsnams ar augstu torni nozīmēja, ka pilsēta ir bagāta.

Parasti rātsnams atradās pilsētas centrā – galvenajā laukumā vai lielākajā ielā. Bieži līdzās baznīcu torņiem rātsnama tornis izcēlās pilsētas siluetā, tādējādi jau no tālienes paužot pilsētas lepnumu par savu neatkarību.

Vairums Latvijas rātsnamu mēroga un arhitektoniskā risinājuma ziņā bija vienkāršāki par Rietumeiropas rātsnamiem, tuvāki vietējo koka celtniecības tradīciju garam. Tas izpaudās ne vien būvmateriāla izvēlē, bet arī apjoma risinājumā, drīzāk līdzinoties pilsētnieku dzīvojamo ēku, nevis Rietumu piļu arhitektūrai.

Tā kā rātsnama kā ēkas tipa izcelsme un attīstība bija cieši saistīta ar pilsētu veidošanos viduslaiku Eiropā, vispirms jāielūkojas tirdzniecības pilsētu vēsturē.

TIRDZNIECĪBAS PILSĒTAS EIROPĀ

TIRDZNIECĪBAS PILSĒTAS SENAJOS LAIKOS. Tirgotāju un amatnieku pilsētu pirmsākumi meklējami jau tālā senatnē. Īpaša loma tirdzniecības koloniju – pilsētvalstu dibināšanā senajā pasaulē bija fenīkiešiem. Jau 2. gadu tūkstoša beigās p. m. ē. viņi izveidoja noteiktu pilsētu tipu, liekot pamatus vēlākajai tirdzniecības pilsētu attīstībai Dienvidēiropā.¹ Šo pilsētu ekonomisko pamatu veidoja ne vien apkārtējā lauksaimniecība un amatniecība, bet galvenokārt tirdznieciskās saites ar citiem, daudz tālākiem rajoniem. Attīstoties kuģniecībai un tāltirdzniecībai, uzplauka Vidusjūras piekrastes pilsētas. Fenīkiešu pilsētās pirmo reizi izpaudās princips, kas vēlākos laikos bija pamatā viduslaiku Itālijas, Nīderlandes un Hanzas savienības pilsētu attīstībai: tās pārvaldīja nevis feodāļi vai karaļi, bet vecāko padome, ko izvirzīja no tirgotāju kārtas.² Šo pilsētu pastāvēšanas laiks aptvēra ļoti ilgu periodu – aptuveni 800 gadu, tādēļ tās būtiski ietekmēja Dienvidēiropu. Fenīkiešu amatniecības un kuģubūves mākslu, kā arī pilsēt būvniecību pārņēma gan grieķi, gan romieši, turpmākā vēstures gaitā ietekmējot arī pārējās Eiropas attīstību.³

TIRDZNIECĪBAS PILSĒTU PAGRIMUMS AGRAJOS VIDUSLAIKOS. Sākotnēji Romas impērijas sabrukums nebūt nenozīmēja, ka panīktu Vidusjūras tirdznieciskie sakari un strauji

izzustu šīs impērijas civilizācijas sasniegumi. Ar tirdzniecību Vidusjūras piekrastes zemēs galvenokārt sāka nodarboties sīriešu tirgotāji un jūrasbraucēji, veicinot arī turpmākos savstarpējos sakarus starp austrumiem un rietumiem. Savukārt kristīgās baznīcas ietekme bija ļoti nozīmīga, lai agro viduslaiku Eiropā nezustu Romas impērijas laika civilizācijas sasniegumi. Viduslaikos reliģija, filozofija, latīņu valoda un literatūra, tiesiskās un administratīvās likumdošanas normas joprojām saglabājās klosteros, bīskapijās un daļēji arī lielo feodāļu galmos. Agrāko Romas pilsētu un militāri stratēģisko noietu vietās kristīgā baznīca izveidoja savu diacēžu centrus. Iespējams, tādēļ kopš 6. gadsimta sākuma ar vārdu *civitas* sāka apzīmēt nocietinātu bīskapa rezidences vietu, nevis pilsētu, kā tas bija Romas impērijas laikā.⁴ Arī vārdam *curia*, kas Romas laikā apzīmēja Senāta sanāksmju vietu un ko varētu uzskatīt par rātsnama priekšgājēju, viduslaikos radās cita nozīme: ar kūrijas vārdu sāka apzīmēt baznīcas administratīvu padomdevēju institūciju. Teokrātiskā pārvaldes sistēma pilnīgi aizstāja antīko municipālo pārvaldi, pārņemot tās organizatorisko formu. Barbari, kas iekaroja Romas impēriju, nebija raduši dzīvot pilsētas dzīvi, tādēļ no 5. līdz 8. gadsimtam pilsētu saglabāšanās veicinātāja bija kristīgā baznīca.

7. un 8. gadsimtā Vidusjūras piekrastes zemes nonāca islāma ietekmē. Austrumu un rietumu iepriekšējie tirdznieciskie sakari panīka un ar laiku pilnīgi pārtrūka. Apsīka arī Dienvideiropas pilsētu dzīve un ražošana, kas bija cieši saistīta ar aizjūras tirdzniecību. 9. gadsimts kļuva par slēgtas ekonomikas un naturālās saimniecības zelta laikmetu. Tikai ap 10. gadsimtu tirdzniecības nozare Eiropā pamazām atkal sāka atdzimt.

TIRDZnieciskie sakari Ziemeļjūras un Baltijas jūras baseinā. Tirdzniecības pilsētu aizsākumi Ziemeļeiropā parasti tiek saistīti ar vācu tirgotāju aktīvo darbību Baltijas jūras piekrastē un tirgotāju savienības Hanzas nodibināšanos 13. gadsimtā. Tomēr Ziemeļjūras un Baltijas jūras krastos dzīvojošās tautas jau izsenis nodarbojās ar jūrasbraukšanu, kas sākumā bija saistīta ar zvejniecību, bet vēlāk arī ar maiņas tirdzniecību. Izveidojās svarīgākie jūras tirdzniecības ceļi, kuru virzienus noteica straumes, valdošie vēji un – kā atbalsta punkti tālākiem braucieniem – salas. Abu jūru piekrastes iedzīvotāji kuģoja un tirgojās vēl pirms Hanzas nodibināšanas; vēlākās Hanzas pilsētas veidojās uz agro viduslaiku tirdzniecības apmetņu pamata.

Par tirdzniecības saitēm, kas Latvijas teritorijas iedzīvotājiem bijušas ar ārpusauli, liecina dažādu senu monētu atradumi. Visā Latvijas teritorijā, bet visvairāk Kurzemes pusē un Daugavas krastos, atrastas romiešu monētas.⁵ To, ka romiešu tirgotāji apmeklējuši Baltijas piekrasti, savos rakstos minējis Plīnijs Vecākais. Romas impērijas laikā bijis gan sauszemes jeb t. s. dzintara ceļš, gan arī jūrasceļš, kas visintensīvāk ticis izmantots 3. gadsimta otrajā pusē un 4. gadsimtā.⁶ Rakstu avotu

trūkuma dēļ ir radies maldīgs priekšstats, ka Baltijas jūras austrumu piekrastes iedzīvotāji pirms vācu kolonizācijas dzīvojuši izolēti no pārējās Eiropas.

AGRO VIDUSLAIKU PILSĒTU VEIDOŠANĀS EIROPAS ZIEMEĻOS. Pirmais zināmais tirdzniecības centrs Eiropas ziemeļrietumos bija Dorestade (Duurstede). Tā bija frīzu apdzīvotajā teritorijā pie Reinas upes deltas izveidojusies tirgotāju apmetne, kas 8. gadsimta sākumā kļuva par naudas kaltuves vietu un vēlāk – līdz 779. gadam – bija arī muitasvieta.⁷ Frīzu tirgotāji mēdza doties pa Reinas upi līdz Elzasai, lai zemes iekšienē tirgotos ar ļoti pieprasīto, Flandrijā austu vadmalu. No Reinas apgabaliem uz Angliju un Ziemeļeiropu šie tirgotāji veda vīnu, kā arī stikla un metāla rotaslietas. Anglijā viņi pret šīm precēm iemainīja vilnu, Skandināvijas pussalā – varu un bronzu, Baltijas jūras dienvidu un austrumu piekrastē – vasku, dzintaru, kažokādas un citas preces. Ap 9. gadsimta vidu Dorestadi izpostīja dāņu un norvēģu vikingu daudzkārtējie uzbrukumi. Tomēr vēl 11. gadsimta rūnakmeņi norāda uz sakariem starp Sigtūnu, kur dzīvoja zviedru vikingi, un frīzu apdzīvoto Ziemeļjūras piekrasti. Vikingu iebrukumu starplaikos frīzi maiņas tirdzniecību atkal atjaunoja; vēl 1251. gadā viņi Baltijas jūras un Ziemeļjūras tirdzniecībā joprojām bija privileģēti, kaut gan šajā laikā pārsvaru jau bija guvuši vācu tirgotāji.⁸

9. gadsimta sākumā tirdzniecības ceļi, kas savienoja Ziemeļjūras un Baltijas jūras piekrastes apmetnes, šķērsoja Šlēsvigas-Holšteinas zemi.⁹ Pārkraušanas vieta austrumu–rietumu tāltirdzniecībā bija Haithabu (Hedebija) – tirgotāju apmetne

1

Vikinci 9.–11. gs. un nozīmīgākās agro viduslaiku tirgusvietas Baltijas jūras un Ziemeļjūras piekrastē

Jitlandes pussalas dienvidos. Haithabu bija ļoti izdevīgi izvietota osta – droša pret pēkšņiem pirātu uzbrukumiem, jo atradās pietiekami tālu no jūras krasta un bija labi nocietināta no cietzemes puses. Haithabu apmetnes nostiprinājumu un novietojuma veids bija līdzīgs tam, kāds konstatēts Daugmales pilskalnā.¹⁰ Apmetne bija veidota pusaploces formā, ar atvērto daļu uz piekrasti; no cietzemes puses to aizsargāja palisāžu žogs, valnis un grāvis. Ir zināms, ka līdz 936. gadam Haithabu tika kalta sudraba nauda (Haithabu brakteāti), kas norāda uz šīs apmetnes nozīmību tālaika tirdzniecībā. 11. gadsimta vidū dāņu, rietumslāvu un norvēģu savstarpējo cīņu dēļ apmetne tika nopostīta. Par pārkraušanas vietu, pārvadājot preces no austrumiem un rietumiem, ap 11. gadsimta beigām kļuva Šlēsviga.¹¹

Agro viduslaiku periodā vācieši Baltijas jūras krastos nedzīvoja. Tagadējās Dienvidzviedrijas teritorijā – tāpat kā salās starp Beltu un Zundu – dzīvoja dāņi, bet uz ziemeļiem – norvēģi un zviedri. Mūsdienu Holšteinas austrumu piekrasti apdzīvoja rietumslāvi. Baltijas jūras dienvidu krastā dzīvoja vendi,¹² austrumu un ziemeļaustrumu piekrastē – baltu tautas (prūši, kurši un zemgaļi), bet vēl tālāk uz ziemeļiem – libieši, igauņi un somi. Pirmie vikinci, ar kuriem nācās saskarties rietumtautām, bija dāņi un norvēģi, bet austrumtautām – galvenokārt dāņi un zviedri.

VIKINGU TIRDZNIECĪBAS APMETNES. Skandināvu jūrasbraucēju un laupītāju ekspansija uz kaimiņzemēm sākās apmēram 8. gadsimta beigās. Sākumā tās mērķis bija laupīšana un jaunu zemju kolonizēšana: pakļautas tika galvenokārt jūras piekrastes teritorijas, kā arī apvidi lielo upju

krastos un pie grīvas. Zemes iekšiene palika iezemiešiem. Ar laiku šajos vikingu jūrasbraucienos veidojās tirdznieciskie sakari starp ļoti tāliem apvidiem, un no 9. līdz 11. gadsimtam vikingu darbība jau būtiski ietekmēja lielu daļu Eiropas. Islāma nomākta Dienvidēiropā, jūras tāltirdzniecība atdzima Ziemeļēiropā, veicinot tās tautu ekonomikas un kultūras straujāku attīstību.

Kopš 9. gadsimta otrās puses Latvijas teritorijā, līdzīgi kā mazliet agrāk Rietumēiropā, parādījās austrumu sudraba monētas – dirhēmi, ko atveda vikinci, dodoties tirdzniecības braucienos uz Kalifātu.¹³ No 9. līdz 11. gadsimtam vikinci jo bieži apmeklēja Kurzemi un Zemgali, kā arī Daugavas un Gaujas krastus gan iekarošanas un sirojumam, gan tirdznieciskos nolūkos;¹⁴ to pierāda arī arheoloģiskajos izrakumos atrasto senlietu klāsts.

8. un 9. gadsimtā zviedru vikinci, kas savā darbībā galvenokārt orientējās uz austrumiem, pie Mēlarena ezera izveidoja apmetni Birku. Tā atradās apmēram 30 kilometru uz rietumiem no mūsdienu Stokholmas. Baltijas jūras ūdensceļi Birku saistīja ar dienvidu un austrumu krasta apdzīvotajām vietām un lielās upes – tālāk ar apvidiem dziļi iekšzemē. Birka tika nostiprināta ar vaļņiem un līdz 980. gadam pildīja svarīgu zviedru vikingu tirdzniecības centra lomu. Pēc apmetnes nopostīšanas 10. gadsimta beigās par šādu tirdznieciski nozīmīgu vietu kļuva Sigtūna, kas atradās apmēram 40 kilometru uz ziemeļiem no Birkas.

10. gadsimtā Baltijas jūras dienvidu un austrumu piekrastē radās tirgotāju apmetnes, ko zviedri sauca par vikiem. Tās bija tirgotāju pieturas vietas

ceļā uz tālākiem apvidiem iekšzemē – bagātajām dienvidu un austrumu zemēm. Vikos šie tirgotāji satikās ar pamatiedzīvotājiem, no kuriem tika uzpirktas preces un izejvielas turpmākai maiņas tirdzniecībai. Arheoloģiskie atradumi liecina par skandināvu ietekmi Doles salā, Salaspilī un Daugmalē. Vislas deltas austrumkrastā šāda vieta bija prūšu osta – vēstures avotos minētā Truso (Druza).¹⁵ Daudzām Baltijas jūras dienvidu piekrastes apdzīvotām vietām – Dancigai (Gdańskai), Kolobžegai, Volinai, Štetīnei (Ščecinai), Pomožes Kameņai, Rostokai, Veclībekai, Švartei un Oldenburgai – 9. un 10. gadsimta mijā jau bija pilsētas iezīmes;¹⁶ šo pilsētu veidošanos veicināja tāltirdzniecība un ar to saistītā amatniecības attīstība. Vikingu laika tirdzniecības apmetnes tika veidotas līdzīgi: parasti tās atradās nevis jūras krastā, bet pie kādas upes – netālu no tās ietekas jūrā. Šauras, apbūvētas joslas mijās ar paralēlām ielām jeb ceļiem, kas veda upes krasta virzienā – uz ostu un tirgusvietu. Paralēlo ielu tiklu apmetnes vidusdaļā šķērsoja plataks, līdztekus upei vedošs ceļš. Apmetni no sauszemes puses aizsargāja vaļņi un grāvji, tomēr dažkārt, kā, piemēram, Sigtūnā vai Salaspils Laukskolas apmetnē, nocietinājumu nebija.

GOTLANDES SALA. 10. un 11. gadsimtā sava izdevīgā novietojuma dēļ uzplauka Gotlandes sala. Tās atrašanās Baltijas jūras vidusdaļā ļāva vienādi labi sasniegt dažādas piekrastes vietas. Gotlandieši rosīgi kuģoja un tirgojās ne vien Baltijas jūras piekrastē, bet arī Novgorodā un Smoļenskā. Svarīgākā Gotlandes tirdzniecības apmetne ar ostu jau kopš 9. gadsimta bija Visbija, kurai tajā laikā izveidojās raksturīgais t. s. asakas

plānojums. Vikingu laikā maiņas tirdzniecība bija pieticīga – tā aprobežojās ar rotaslietu, kaltas naudas un ieroču mainīšanu pret sāli, dzintaru, ādām un arī vergiem. Tirdzniecība mijās ar laupīšanu, kurā iesaistījās gan skandināvi, gan arī baltu ciltis. Vācu tirgotāji vēl 12. gadsimta pirmajā pusē Visbijā parādījās reti.¹⁷

EIROPAS VIDIEKĒJAS PILSĒTU ATDZIMŠANA. Kamēr Eiropas ziemeļu piekrastē rosījās vikingi, iekšzemē 10. gadsimtā vispārējās ekonomiskās augšupejas rezultātā pie feodāļu pilīm un bīskapu rezidenču pilsētām sāka veidoties tirgotāju un amatnieku apmetnes, kaut kas līdzīgs priekšpilsētām. To plānojums bija stihisks. Apmetnes tika sauktas – *urbs mercatorum* vai arī – *suburbium*, Nīderlandē un Anglijā – *portus* (Romas impērijas administratīvajā terminoloģijā vārds “portus” nenoīmēja ostu, bet gan noslēgtu teritoriju, kas tika izmantota par noliktavu vai tranzīta zonu tirgotājiem), Vācijā – *novus burgus*.¹⁸ Atkarībā no vietas stratēģiskās nozīmes tirdzniecības apmetņu skaits pie pils varēja būt dažāds. Šādās apmetnēs jeb priekšpilsētās zeme tika sadalīta, pēc kārtas katram kopienas loceklim piešķirot daļu no kopienai ierādītās zemes. Katra nelielā zemesgabala robežās atradās viss, kas bija saistīts ar kopienas locekļa dzīvi un darbību: šeit bija darbnīca, noliktavas, tirgotava un dzīvojamās telpas, kā arī nojumes mājlopiem. Kopienas teritorijai sākotnēji nebija funkcionāla dalījuma un no sociālā viedokļa iedzīvotāju starpā nebija lielas atšķirības.

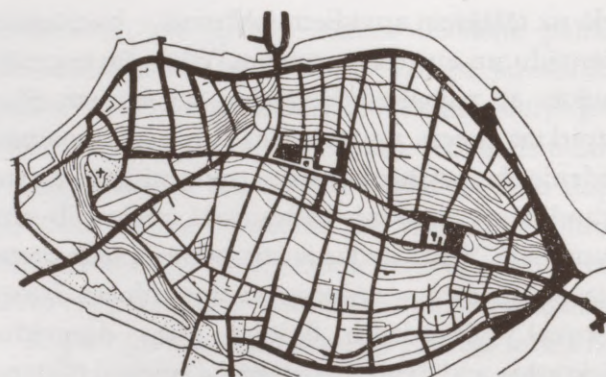
Vēlāk, ap 12. un 13. gadsimta miju, apmetnes sāka saplūst, veidojot vienotu pilsētu un pilij atstājot otršķirīgu lomu. Šādi radās kompilatīva

plānojuma viduslaiku tirdzniecības pilsētas Eiropā – piemēram, Prāga, Nirnberga u. c.

VĀCU PILSĒTAS. 11.–13. gadsimta saimnieciskais uzplaukums vācu zemēs radīja strauju iedzīvotāju skaita pieaugumu. 11. gadsimta sākumā starp Reinu un Elbu jau bija 200–300 tirgusvietu, kur tika rīkoti gan gada, gan nedēļas tirgi. Sākotnēji vācu zemēs tiesības uz tirgusvietu dibināšanu bija tikai ķeizaram, bet laika gaitā tās ieguva arī feodālie kungi un bīskapi. Patiesībā šīs tiesības izpaudās kā zemesgabala piešķiršana tirgotāju un amatnieku kopienai un tā tālāka sadalīšana kopienas locekļiem pēc noteikta plāna. Šādām pilsētām par pamatu tika ņemts t. s. ortogonālais plānojums – taisnstūra kvartālu ielu tīkls. Pilsētas centrā bija jāatrodas taisnstūra tirguslaukumam. Šāda plānojuma paraugs bija antīkās pasaules pilsētas, un tas tika izmantots tādēļ, ka vācu elite uzskatīja sevi par Romas impērijas mantinieci. Par vienu no nozīmīgākām šā laika vācu tirdzniecības pilsētām kļuva Magdeburga.

11. un 12. gadsimta mijā vācu tirgotāju uzmanību arvien vairāk saistīja zemes Baltijas jūras piekrastē. Sekoja piejūras zemju pakļaušana un vācu zemnieku masveidīga izceļošana uz teritorijām, kuras tajā laikā apdzīvoja rietumslāvu ciltis. Vācu pilsētu attīstības sākums pie Baltijas jūras saistāms ar tirgotāju un amatnieku apmetni Trāves deltas tuvumā, slāvu apdzīvotajā Veclibekā. 12. gadsimta sākumā slāvu, dāņu un vācu feodālu starpā notika niknas cīņas par šīs stratēģiski nozīmīgās vietas iegūšanu.

LĪBEKA. Iekarojis Veclibeku, sakšu hercogs Heinrihs Lauva pārcēla tirdzniecības pilsētu no sākotnējās vietas tālāk augšup pa Trāvi – pussalā

2

Viduslaiku Lībekas plāns

starp Trāves un Vakenicas upi – un nodibināja tur pirmo vācu tirdzniecības ostas pilsētu Baltijas jūras piekrastē. 1159. gadā viņš piešķīra Lībekai pilsētas tiesības, un tā strauji attīstījās kā muitas pilsēta un svarīgs tirdzniecības centrs.¹⁹ Lībekas plānojums gan atšķīrās no ortogonālā plānojuma un saglabāja piekrastes apmetnēm raksturīgo “zivs asakas” uzbūvi, tomēr pilsētas centrā tika izveidots tirguslaukums.

Visa vara bija hercoga rokās. Būdams viltīgs stratēģis, viņš sākumā radīja labvēlīgus apstākļus dāņu, zviedru, norvēģu un pat krievu tirgotājiem, kas Lībeku drīkstēja netraucēti apmeklēt un brīvi tur tirgoties. 1163. gadā hercogs nodibināja labas attiecības ar Gotlandi; tas ļoti veicināja turpmāko Lībekas nozīmes palielināšanos Baltijas jūras tirdzniecībā. Atļaudams gotlandiešiem bez ierobežojumiem tirgoties Lībekā, hercogs panāca, ka vācieši varēja brīvi apmeklēt Gotlandi. Tas arī bija vācu kundzības sākums Baltijas jūrā.

VĀCU TIRGOTĀJI VISBIJĀ. Lielākā daudzumā vācu tirgotāji Visbijā nonāca tikai pēc 1163. gada

liguma noslēgšanas ar Gotlandi. 12. gadsimta otrajā pusē acīmredzot vācieši Visbijā nostiprinājās, un tā drīz vien kļuva par atbalsta punktu tālākai vācu ietekmes paplašināšanai uz austrumiem. Vācu tirgotāji izveidoja biedrību ar nosaukumu "Romas valsts tirgotāju apvienība, kas apmeklē Gotlandi" jeb t. s. Gotlandes vāciešu tirgotāju apvienību; ar šādu nosaukumu viņi ceļoja un slēdza darījumus. Daļa vāciešu iesakņojās Visbijā, izveidojot tur pilsētas vācu draudzi, tomēr pamatā viņi Visbijas apmetni izmantoja tālākiem braucieniem uz Zviedriju un Austrumbaltiju. Vācu centrs Visbijā atradās Sv. Marijas baznīcā, kur kopš 1229. gada tika uzglabāti vācu tirgotāju apvienības dokumenti.

NOVGORODA. No Visbijas vācu tirgotāji devās uz Novgorodu – lielāko tirdzniecības centru Krievijas ziemeļrietumos. 1184. gadā viņi tur izveidoja savu tirdzniecības apmetni. Šādi – nodibinot apmetnes un ieviešot tajās savus noteikumus – vācu tirgotāji iesakņojās svešā vidē. Daļa šo tirgotāju apmetnē uzturējās ziemas periodā, daļa – atbrauca pavasarī un palika līdz rudenim. Vācu tirdzniecības apmetnes no vācu elites dibinātajām tirgus pilsētām atšķīrās, jo bija daudz vienkāršākas. Apmetne bija apjota ar palisāžu žogu, tās vidū atradās Sv. Pētera baznīca – liela, velvēta akmens celtnē ar pagrabiem, kas bija izbūvēti baznīcas vajadzībām, bet vienlaicīgi tika arī izmantoti preču glabāšanai. Ap baznīcu bija kapsēta. Tālāk atradās rindās būvētas mājas apmetnes iedzīvotājiem.²⁰

Kad vācieši bija iesakņojušies Novgorodā, viņi, pakāpeniski samazinot krievu tirgotāju ietekmi, koncentrēja tirdzniecību savās rokās. Tāpat vācu

tirgotāji rīkojās Baltijas jūras piekrastes zemēs. Ostās, kurās viņi bija iedzīvojušies, tika radītas pēc iespējas lielākas grūtības visiem, kas centās tirgoties bez vācu tirgotāju starpniecības.

VĀCU TIRGOTĀJI AUSTRUMBALTIJĀ. 12. gadsimta otrajā pusē Gotlandes vāciešu tirgotāju apvienība nonāca saskarē ar kuršiem un lībiešiem – tas bija saistīts gan ar pirātismu, gan ar savstarpējām mīlīgām attiecībām. Kaut arī lībieši un kurši bija nekristīti, Gotlandes vācieši Austrumbaltijā labprāt tirgojās. Viņi ieradās ar kuģiem rudenī un noenkurojās Daugavas lejtecē līdz nākamajam pavasarim, tā kļūdami par sezonas tirgotājiem.²¹

Vācu autori raksta, ka 12. gadsimta beigās kāds klerikālis, kurš bija cēlies no Zēgebergas pie Libekas, uzsāka misionārdarbību Austrumbaltijā. Pirms tam viņš vairākus gadus kā tirgoņu priesteris bija pavadījis braucējus ceļā augšup pa Daugavu uz Novgorodu, bet 1198. gadā jau ieradies Daugavas krastos, lai pievērstos misionārdarbībai. Tomēr pēc lībiešu sacelšanās 1199. gada pavasarī tirgotājiem ar misionāriem zeme bija jāatstāj. Jau nākamajā gadā šeit ieradās 23 kuģi ar krustnešiem un jaunu bīskapu priekšgalā. Pēc smagām kaujām, ar viltu saņemot gūstā lībiešu vadoni, 1201. gadā vāciešiem izdevās panākt, ka lībieši pie Rīdzenes upītes ierādīja vietu bīskapa Alberta rezidences celtniecībai.²²

VĀCU TIRGOTĀJU HANZAS NODIBINĀŠANAS UN PANĀKUMU CĒLOŅI. Kopš vācu Libekas dibināšanas bija pagājis tikai mazliet vairāk nekā gadsimts, kad visu Baltijas jūras tirdzniecību pilnībā pārņēma vācu Hanzas tirgotāji. Viņu veiksmes pamatā bija jau visumā labi

3

Vācu Hanzas laika jūras un sauszemes tirdzniecības ceļu tīkls

attīstītā ražošana un plaši izvērstā tirdzniecība. Par starpniekiem vācu tirgotāji kļuva gan ar viltu, gan ar militāru pārspēku.

Šo tirgotāju panākumus veicināja arī jauna veida tirdzniecības kuģu ienākšana Baltijas jūras kuģniecībā. Jaunie kuģi (no viduslejasvācu valodas – *kogge*) tika būvēti savādāk nekā Baltijas jūras

vecās laivas. Vikingu laivas (*knarr*) bija lēnas, platas un ietilpīgas, to garums sasniedza 16 metrus, un šādas laivas tika izmantotas preču pārvadāšanai. Laivas to mazās iegrimēs dēļ varēja iebraukt seklos līčos un upju grīvās, kur vikingi mēdza veidot savas apmetnes. Turpretī vācu tirgotāju kuģi bija ne vien lielāki, bet arī stabilāki,

4
Vācu Hanzas
tirdzniecības kuģis. 15. gs.

5
Hanzas laika Rostokas plāni (Libekas pilsētas tiesības iegūtas 1218. gadā)

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0301045125

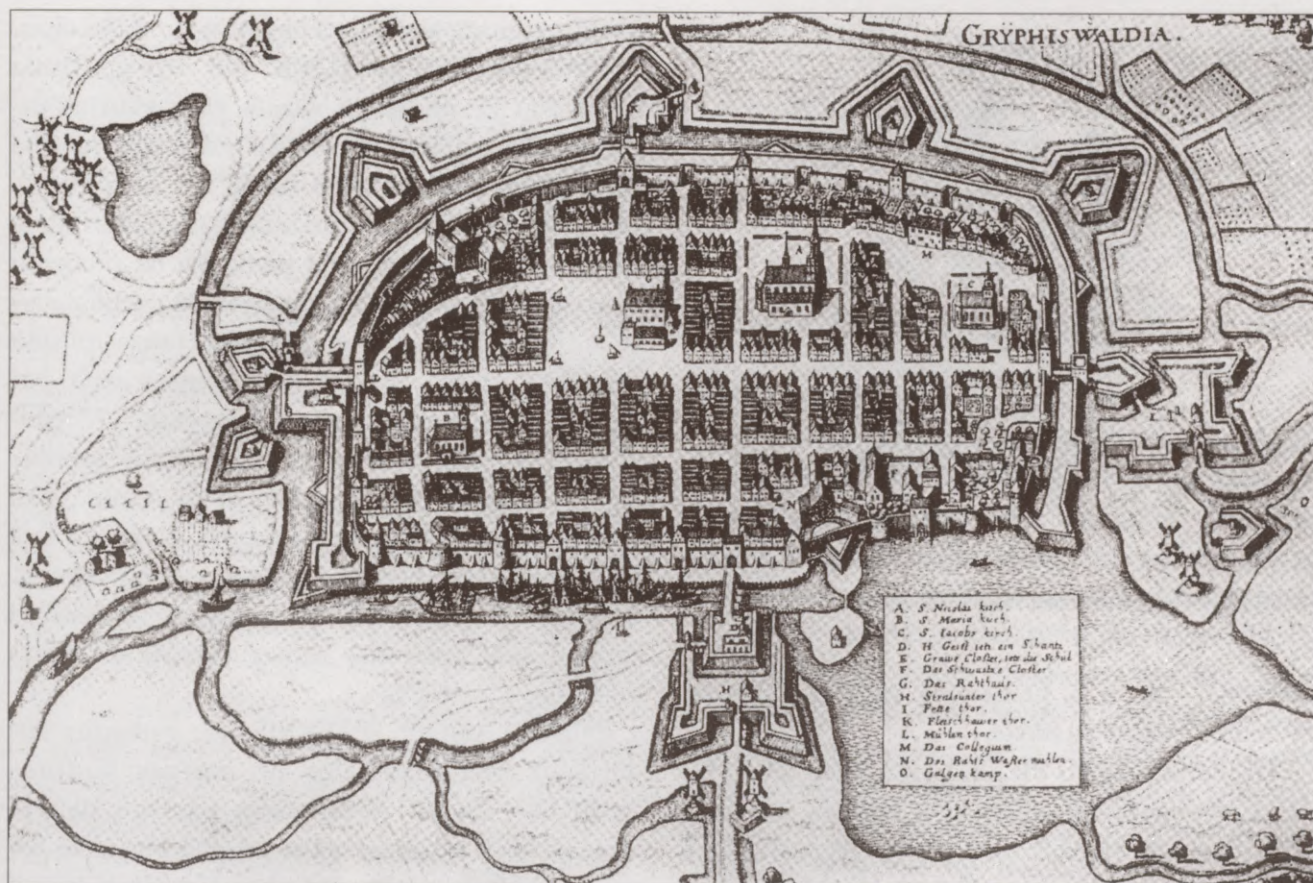
6

Hanzas laika Štrālzesdes plāns (Lībekas pilsētas tiesības iegūtas 1234. gadā)

un kā burukuģiem tiem nevajadzēja tik daudz darbaspēka. Atsakoties no airiem, bija iespējams būvēt augstus bortus un, tādējādi palielinot kravas tilpnes, pārvadāt nesalīdzināmi vairāk preču. Jaunajiem kuģiem salīdzinājumā ar vietējo iedzīvotāju tirdzniecības laivām arī uzbrukumos bija ievērojamas priekšrocības. Tomēr tiem nebija tik labu manevrēšanas spēju kā vikingu laivām. Lielās ieग्रimes dēļ kuģi arī nevarēja izmantot

vecās, seklās vikingu laika ostas; tādēļ šādas nelielo upju ostas Hanzas laikā vairs nelietoja.

Vācu tirgotājiem, kas ieradās no attīstītākiem Rietumeiropas apgabaliem, parasti bija arī pietiekami daudz līdzekļu, ko ieguldīt kādā darījumā; turklāt viņi izmantoja rakstītprasmi, bez kā plašāka tirdzniecība nebija iedomājama. 13. gadsimtā vācu tirgotāji, lai iekļūtu Anglijas tirgos, Ziemeļjūras tirdzniecībā jau centās izkonkurēt flāmus un

7

Hanzas laika Greifswaldes plāns (Lībekas pilsētas tiesības iegūtas 1250. gadā)

norvēģus. Tas viņiem daļēji arī izdevās. Kopš 13. gadsimta vidus vācu Hanzas tirgotāji savos braucienos ietvēra jau visu Ziemeļjūras un Baltijas jūras apkaimi. Vācieši visur dibināja tirdzniecības apmetnes; tās tika uzbūvētas un arī pārvaldītas pēc vācu parauga. Šādas apmetnes parādījās visos svarīgākajos ceļu galapunktos un to starpposmos: Novgorodā, Londonā, Bergenē, Brigē, arī Rīgā.

1259. gadā trīs pilsētas – Lībeka, Vismāra un

Rostoka noslēdza pirmo kuģu drošībai nepieciešamo kopējās sadarbības līgumu cīņai pret pirātu uzbrukumiem. 1283. gadā šai apvienībai pievienojās Štrālzunde, Greifswalde, Štetīne un gadsimta beigās – arī Danciga un Rīga. Jau pašā sākumā par galveno Hanzas tirdzniecības pilsētu kļuva Lībeka, tomēr ar to sava stratēģiski izdevīgā novietojuma dēļ vēl stipri konkurēja Visbija. Bet līdz 1299. gadam Lībeka jau panāca ievērojamu

8

Holandiešu tirdzniecības kuģis. 15. gs.

pārsvaru – un t. s. Gotlandes vāciešu tirgotāju apvienība beidza pastāvēt.

TIRDZNIECĪBAS PILSĒTU HANZA. 14. gadsimtā pēc ilgstošām cīņām pret feodāļu virskundzību tirgotāju Hanzas vietā izveidojās neatkarīgo tirdzniecības pilsētu savienība jeb Hanza. Tas bija iespējams, tirgotāju kārtai kļūstot ekonomiski spēcīgākai, spējīgākai politiski piemēroties – bieži liekot lietā arī viltību. 14. gadsimtā vācu neatkarīgo tirdzniecības pilsētu Hanza pilnīgi pārņēma tāltirdzniecību Baltijas jūras un Ziemeļjūras piekrastes valstīs. Tādēļ vācu Hanzas pilsētas varēja uzkrāt līdzekļus pilsētu nostiprināšanai un greznu būvju celšanai. Visspilgtāk tas izpaudās municipālo ēku – rātsnamu celtniecībā. Izsmalci-

nātus apveidus ieguva arī baznīcas un ģilžu ēkas.

HANZAS PAGRIMUMS. No 16. gadsimta vidus līdz 17. gadsimta vidum vācu Hanzas tirgotājus Ziemeļjūras un Baltijas jūras tirdzniecībā izkonkurēja nīderlandieši (beļģi un holandieši). Šajā laikā par Eiropas tirdzniecības centru kļuva Amsterdama. Nīderlandei piederēja 60 procentu no pasaules tirdzniecības flotes, un tā pārņēma arī silķu tirdzniecību, kas iepriekš bija Hanzas pilsētu bagātības avots. Turklāt konkurences cīņā par varu uz jūras iesaistījās arī angļi un franči. 17. gadsimtā arī Kurzemes hercogiste īstenoja merkantilisma un koloniju politiku, kas tolaik Eiropā tika uzskatīta par valsts uzplaukuma pamatu. Tajā pašā laikā vācu Hanzā turpinājās nesaprašanās, kas galu galā noveda pie Hanzas savienības ekonomiskās varenības samazināšanās un ietekmju sfēru zaudēšanas.

NĪDERLANDES IETEKME. 17. gadsimts Nīderlandē bija materiālās un garīgās kultūras ziedulaiks. Tā kā Nīderlandes ietekme Baltijas jūras piekrastes tirdzniecības pilsētās bija ievērojama, tās kultūra uzslāņojās vācu Hanzas kultūrai, papildinot pilsētu arhitektūru un mākslu ar Nīderlandei raksturīgiem ziemeļu manierisma stila elementiem. Nīderlandes pilsētās galvenās noteicējas bija pilsētu padomes; bez to piekrišanas federācijas valdība svarīgus jautājumus neizlēma. Faktiskā vara bija pilsētas pašpārvaldei jeb municipalitātei. Municipalitāšu loma palielinājās arī tajās pilsētās, ar kurām Nīderlandei bija cieši tirdznieciskie sakari, piemēram, Dancigā un Rīgā.

PILSĒTU PAŠPĀRVALDES VEIDOŠANĀS

PILSĒTAS TIESĪBAS. Visagrākās pilsētas tiesības radās 11. gadsimta sākumā Itālijā. Tās izveidojās pēc ilgstošas cīņas starp feodālajiem zemes īpašniekiem un tirgotāju un amatnieku kopienām. Pilsētas tiesības neizveidojās uzreiz – tās aizvien tika papildinātas un pilnveidotas. Par senākajām tiek uzskatītas Milānas, Pizas un Lukas pilsētas tiesības, kas balstījās uz antīko Romas laika pilsētu likumiem. No Itālijas šie pilsētas tiesību pamati tika aizgūti Rietumeiropas pilsētās, īpaši vācu un flāmu tirdzniecības centros. Par Flandrijas pilsētu politiskās neatkarības sākumu tiek uzskatīta 12. gadsimta sākumā Sanktomerai piešķirtā privilēģija.

PAMATPRIVILĒĢIJAS. Parasti sākumā tirgotāju un amatnieku kopiena ieguva no feodāla privilēģiju tirgoties viņa pils priekšā. Vēlāk šai kopienai jau izveidojās monopols uz noteiktām precēm un tā no citiem tirgotājiem šajā vietā drīkstēja ņemt muitu. Feodālis kopienai piešķīra tiesības lietot zemi pils tiešā tuvumā. Nozīmīgākā kopienas privilēģija bija tās zemes iegūšana īpašumā, uz kuras šī kopienas apmetne atradās. Vienas tiesības bieži bija par pamatu citu monopoltiesību iegūšanai: sākotnēji tirgotāji centās iegūt feodālā kunga labvēlību un aizsardzību, tādējādi nodrošinot iespēju apmesties un tirgoties pils tuvumā, turpretī vēlākā laikā, kad tirdzniecības apmetnes

bija ieguvušas zināmu patstāvību, tās jau cīnījās par savu neatkarību no feodālā kunga un pašpārvaldes tiesībām.

LIKUMDOŠANA UN TIESA. Pilsētnieku kopienas sastāvs bija visai raibs: tajā bija gan tirgotāji, gan amatnieki, gan arī zemnieki, kas bija aizbēguši no dzimtkungiem un nodarbojās ar dažādiem paligdarbiem. Kamēr tirgotāju apmetne atradās uz feodāla zemes, tiesu par tās iedzīvotājiem sprieda šīs zemes īpašnieks. Apmetnei kļūstot patstāvīgākai, šāds stāvoklis nevarēja apmierināt kopienas locekļus, kam bija dažāda izcelsme un piederība. Pilsētniekiem bija nepieciešami savi likumi un sava pilsētas tiesa, kuras jurisdikcijai būtu pakļauti visi tās dažādie iedzīvotāji. Bija svarīgi, lai visiem pilsētas kopienas locekļiem kā savas kopienas patriotiem būtu arī savstarpēji vienāda atbildība.

ĢILŽU LOMA TIESĪBU VEIDOŠANĀ. Pilsētu pašnoteikšanos veicināja tirgotāju gildes. Tirgotāju darbība radīja nepieciešamību organizēties arodapvienībā – ģildē, kas bija autonoma, no vietējās feodālās varas neatkarīga korporācija. Ģildes locekļi izveidoja savu iekšējo likumdošanu; brīvi ievēlētas vadošās personas uzraudzīja, kā tiek ievēroti brīvprātīgi pieņemtie likumi un statūti. Ievēlētie korporācijas biedri ik pēc noteikta laika pulcējās, lai apspriestu svarīgākos jautāju-

mus, vienotos par turpmāko darbību, finansēm un organizācijas locekļiem nepieciešamo sociālo palīdzību. Ģildes kasi, kas bija domāta organizācijas vajadzībām, papildināja visu dalībnieku iemaksas. Kopienas nams jeb *Gildhalle* bija sanāksmju vieta un bieži atradās vienā ēkā ar t. s. vadmalas halli – vietu, kur zem nojumēm tirgoja vadmalu. Ģildes telpas atradās virs tirgotavām (šāds telpu izvietojums iesakņojās un turpmāk tika lietots arī viduslaiku rātsnamiem).

Oficiāli darboties visas apmetnes robežās ģildēm nebija tiesību; tomēr apmetnes iedzīvotāji ģildes atbalstīja, un šī vienotā rīcība, kā arī tirgotāju prāvo naudas līdzekļu ieguldījumi sekmēja apmetņu iedzīvotāju interešu ievērošanu. Patiesībā ģildes sākotnēji savā apkārtnē veica pārvaldes funkcijas, tādēļ to iekšējās kārtības statūti vēlāk veidoja pamatu pilsētas likumdošanai un pašpārvaldes organizācijai.

PAŠPĀRVALDES PRIVILĒĢIJAS. Izaugusi un nostiprinājusies pilsētas kopiena bija ieinteresēta, lai feodālais kungs atzītu tās pilnīgu politisko autonomiju un vecāko padomi – rāti. Pilsētas statusu un pašpārvaldes privilēģijas zemes kungs parasti apstiprināja ar rakstiskām garantijām. Tomēr šīs garantijas nebija pabeigti juridiski dokumenti, un tās tika precizētas, papildinātas un mainītas vēl gadu desmitiem. Piemēram, īpaša privilēģija bija vajadzīga, lai pilsētā varētu būt rātsnamu. Katram jaunam valdniekam jau iepriekš pilsētai piešķirtās privilēģijas bija jāapstiprina un savā valdīšanas laikā jānodrošina. Pilsētas tiesības katram tās iedzīvotājam deva nepieciešamo brīvību, kas savukārt bija par pamatu pilsoniskās vidusšķiras attīstībai, jo

civiltiesiski visi pilsētnieki bija līdzīgi, arī vācu paruna bija: "Pilsētas gaiss dod brīvību." Jebkurš izbēdzis dzimtilvēks, nodzīvojis gadu un vienu dienu pilsētā, likumīgi ieguva brīvību. Pilsētas šo privilēģiju sargāja, jo tā palīdzēja iegūt nepieciešamo darbaspēku. Sākumā arī zeme pilsētā bija brīvā koplietošanā, jo tā skaitījās kopienas zeme. Taču, tā kā zemi ātri vien apbūvēja, tās vērtība arvien pieauga, un ar laiku ēkas īpašnieks savā īpašumā ieguva arī zemi, uz kuras māja bija celta. Drīz vien mantošanas, parādu, iekļāšanas, precību un citu darījumu kārtošana nonāca pilnībā pilsētas padomes pārziņā. Pilsētu likumdošana radīja noteiktu civilo praksi. Pilsētā bija vajadzīga stingra disciplīna un kārtība, tādēļ pamatlikums tika noteikts pēc principa – "Aci pret aci, zobu pret zobu". Visiem, kas ienāca pilsētā, bija jāpakļaujas vienotiem pilsētas likumiem. Pilsētas uzplaukumu veicināja miers un kārtība. Vācijā, vēlāk arī Livonijā par to rūpējās pilsētas tiesa – fogteja ar tiesnesi – fogtu.

Lai rastu iespēju garantēt drošību un labklājību, pilsētas kopienas vajadzībām sāka iekasēt dažādus nodokļus. Līdzekļi bija nepieciešami pilsētas aizsardzībai un nocietinājumu būvei, ielu un tirguslaukuma uzturēšanai kārtībā, kā arī pilsētas padomes jeb rātes nama celtniecībai, tādēļ katram pilsonim jeb namniekam atbilstoši saviem ienākumiem bija jāmaksā nodokļi visas kopienas interesēs. Ar pilsētas finansēm nodarbojās pilsētas ķemereja.

Tā viduslaiku pilsēta izveidojās par likumīgu kopienu likumīgā teritorijā. Pilsoņiem bija jāpilda kopienas pieņemtie likumi. Padomi jeb rāti vadīja viens no vecāko padomes locekļiem, un viņa pienākums bija aizstāvēt pilsētas privilēģijas.

Katrai pilsētai bija arī savs tiesnesis (fogts). Sākotnēji, lai nebūtu iespējas nelikumīgi izmantot varu, vecāko padome tika ievēlēta uz īsu laiku. (Birģermeistaru un pilsētas mēra amats radās daudz vēlāk – pēc 13. gadsimta.) Vecāko padomes pārziņā bija pilsētas finanses, tirdznieciskā darbība un ražošana; tā izrikoja un uzraudzīja sabiedriskos darbus, organizēja pilsētas apgādi un aizsardzību, dibināja un uzturēja pilsētas skolas un nabagmājas. Viduslaiku pilsētas likumu kodeksā parasti tika noteikts, kādām jābūt nepieciešamajām rātes un fogta morālajām īpašībām. Piemēram, Tallinas rātsnamā virs rātes zāles durvīm bija uzraksts: "Lai kas tu būtu,

padomniek, ieejot rātsnamā izpildīt savu pienākumu, atstāj aiz durvīm savu privāto dzīvi un tās vajadzības, dusmas, netaisnību, naidīgumu, savtību, draudzību, vēlmi izpatikt; pakļauj sevi un savas vajadzības kopienas vajadzībām, jo, kāds tu esi pret citiem – taisnīgs vai netaisnīgs –, tu stāvēsi Dievišķās tiesas priekšā."

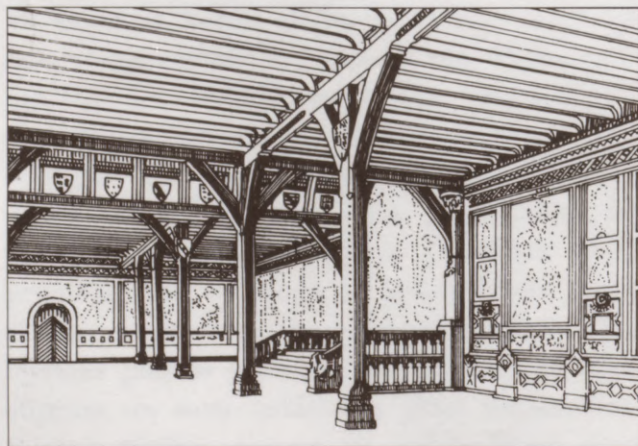
Lieltirgotāji piešķīra lielus līdzekļus baznīcu, hospitāļu un tirgus halļu celtniecībai – patriotiski noskaņotie pilsoņi bija lepni par savu pilsētu un veltīja spēkus un līdzekļus tās attīstībai un uzplaukumam. Par pilsētnieku pašapziņas un neatkarības simbolu kļuva rātsnams.

RĀTSNAMI RIETUMEIROPĀ

VIDUSLAIKU RĀTSNAMS. 12. gadsimtā, kad pirmās pilsētu kopienas tiecās apliecināt savu varu un prestižu, būvējot savu pili, vajadzēja radīt pilnīgi jaunu – iepriekšējā laikmetā nebijušu ēkas tipu. Tāpēc nav brīnums, ka kopienas pils tika celta pēc citu valdnieku rezidenču parauga. Rātes namam bija jāatrodas tirgotāju un amatnieku pilsētas centrā – tirguslaukumā.

Valdīšanas ideja izsenis saistījās ar tādām arhitektoniskām struktūrām kā cietoksnis, audiencu zāle, kapela, tornis, tādēļ tās tika pārņemtas arī jaunajā pilsētnieku pārvaldes ēkā. Uz viduslaiku rātsnama telpiskās uzbūves izcelsmi un

ievērojamo līdzību ar viduslaiku cietokšņa arhitektūru norāda trīs pazīmes: divjomu audiencu zāle kā galvenā telpa, masīvs četrstūru tornis un aizsargbūvēm raksturīgs apjoma noformējums – dzegulu un mašikuļu joslas, fasāžu rustojums, kā arī stūru tornīši. Šie arhitektoniskie elementi sākumā bija raksturīgi rātsnamiem Itālijas brīvpilsētās. No turienes šāds rātsnama risinājums izplatījās tālāk Eiropā, kur, iegūstot vietējās atšķirības, tomēr ilgstoši tika saglabātas arī šīs trīs pamatzīmes. Tikpat nozīmīgs kā rātsnama arhitektoniskais risinājums bija tā **novietojums pilsētas vidē.**

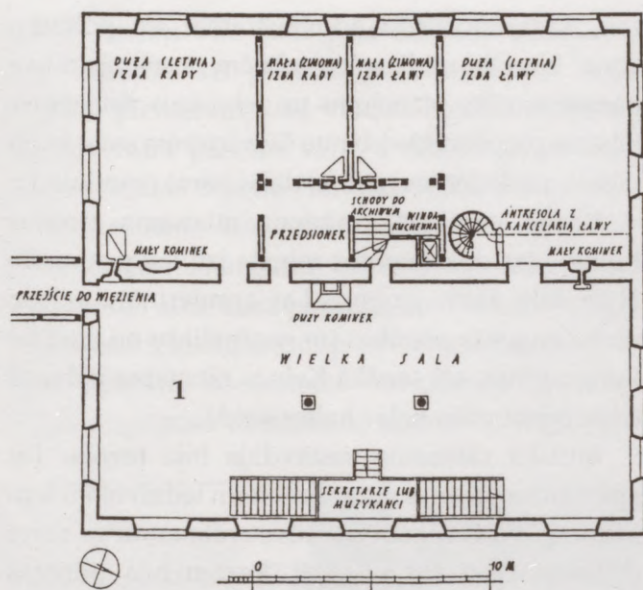
9

Ķeizara pils zāle Goslārā ap 1082. gadu

10

Lielais remteris Malborkas pilī ap 1309. gadu

11

Dancigas (Gdańskas) Vecās pilsētas rātsnama plāns. Rātes zālei (1) – divjomu plānojums

Svarīgākā loma rātsnama plānojumā bija otrā stāva **divjomu zālei**. Jādomā, ka zāles izvietojums otrajā stāvā tika aizgūts no feodāļu pilīm cietokšņiem, kur dzīvojamās telpas parasti atradās otrā stāva līmenī. 13. gadsimta otrajā pusē šāds Ziemeļitālijas rātsnama veids ar galveno zāli jau bija izplatīts Toskānas un Francijas pilsētās.¹ Rātsnama telpiskās uzbūves pamatā bija divu lielu telpu kombinējums. Šīs telpas bija izvietotas viena virs otras, veidojot divstāvu apjomu, un gandrīz visos lielākajos rātsnamos vismaz viena – pirmā stāva telpa bija divjomu zāle. Bieži – sevišķi flāmu un vācu rātsnamos – arī augšstāva telpa bija divjomu zāle.² Itālijā un Francijā otrā stāva telpu nemēdza dalīt jomos. Senākā zināmā divjomu zāle

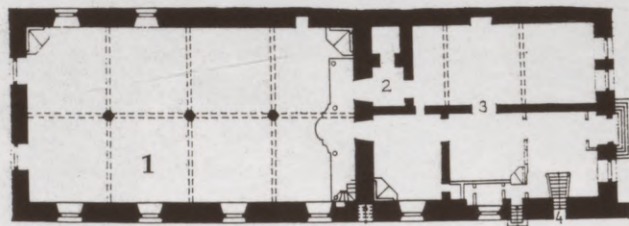

12

Senākā zināmā divjomu zāle Baltijā – Ikšķiles baznīcas draudzes telpa

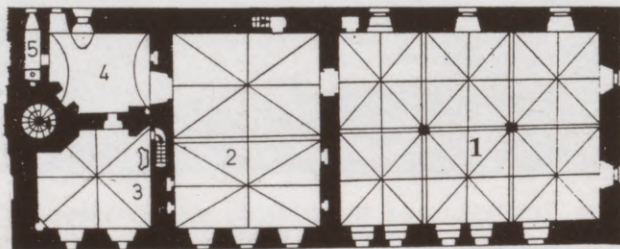
Baltijā atradās 1185. gadā celtajā Ikšķiles baznīcā. 13. gadsimtā celtajās sakrālā un sabiedriskā rakstura celtnēs Rīgā un Tallinā divjomu zāles ir konstatētas visai bieži. Piemēram, šādi bija veidota zāle Rīgas pirmajā bīskapa pilī un pirmajā ordeņa pilī, kā arī Rīgas un Tallinas Lielo ģilžu zāles, Tallinas rātsnama lielā zāle un Rīgas rātes Jaunā nama (vēlākā Melngalvju nama) zāle.

Divjomu zāle ar līmeniskiem koka griestiem vai arī velvētiem griestiem bija Eiropas ģilžu, vadmalas haļļu un rātsnamu celtnēm raksturīga telpa. Šādām zālēm bija ilga tradīciju vēsture. Divjomu zāles izcelsme saistāma ar romānikas laika pilīm, kur šāda zāle tika izmantota audienču vajadzībām un bija kļuvusi par kanonizētu telpisku veidoju-

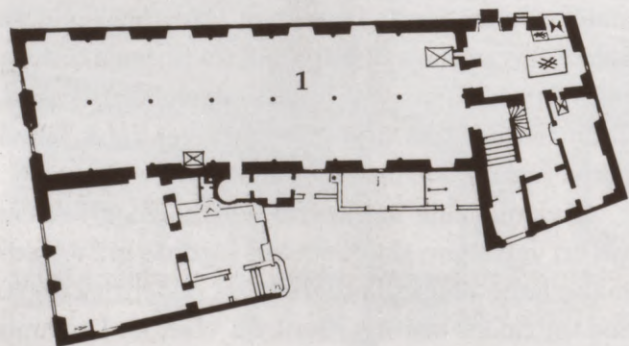
13

Tallinas Lielās ģildes plāns: 1 – divjomu zāle

14

Tallinas rātsnama plāns: 1 – divjomu rātes zāle

15

Rīgas Lielās ģildes plāns pirms 1830. gada.
Zālei (1) – divjomu plānojums

mu, kas simbolizēja administratīvu un politisku varu.³ No piļu un baznīcu celtnēm rātsnamiem tika pārņemts zāles plānojums un telpiskais risinājums. Pilsētas pašpārvalde jeb rāte šādi uzsvēra savu lomu pilsētā, uzskatot sevi par feodālās varas mantinieci.

Vācijā vecākais zināmais rātsnams atrodas Ķelnē – tas dokumentos minēts jau laikposmā no 1135. līdz 1159. gadam. Lai apmierinātu pilsētnieku augošās prasības un neatpaliktu no feodālo kungu pilīm, arī senākā Ķelnes rātsnama galvenā telpa bijusi celta lielas halles veidā.

Būtiska rātsnama sastāvdaļa bija **tornis**. Tas apliecināja pilsētas autonomiju un iedzīvotāju lepnumu par savu pilsētu. Būvēt rātsnamu ar torni drīkstēja tikai tās pilsētas, kurām bija pilnīgas pašpārvaldes tiesības. Bieži vien sākumā rātsnamu uzbūvēja bez torņa, un, tikai pakāpeniski nostiprinot savas pozīcijas, pilsēta ieguva tiesības atklāti sevi izcelt un rātsnamam uzcelt torni, kas kļuva par vienu no pilsētas dominantēm. Torņa nojaukšana pilsētai bijis liels pazemojums. Lai sodītu Kambrē pilsoņus par sacelšanos, 1226. gadā pēc karaļa pavēles tika sagrauts pilsētas rātsnama tornis. Tāds pats liktenis 1263. gadā piemeklēja Boloņu, kad tās pilsoņi bija noslepkavojuši divus karaļa virsniekus.⁴

Viduslaikos rātsnama tornim parasti bija taisnstūra prizmas forma ar dzeguļu joslas vainagojumu. Dažkārt šie torņi bija brīvstāvoši un augstuma ziņā vairākkārt pārsniedza apkārtējo apbūvi. Tornī atradās sargpostenis, kas raudzījās, vai pilsētai netuvojas ienaidnieks; tajā bija arī zvans, lai varētu brīdināt par uzbrukumu vai ugunsgrēku.

Ne visiem vācu viduslaiku rātsnamiem ir bijuši torņi; tādā gadījumā pilsētas zvans ticis iekārts

nelielā tornītī virs ēkas gala zelmiņa. Rātsnama tornī atradās arī pilsētas pulkstenis, pēc kura noteica, piemēram, kad vakarā aizverami un no rīta atverami pilsētas vārti. Pulkstenim un zvanam rātsnamā bija ne vien praktiska, bet arī simboliska nozīme. Rātsnama pulkstenis varēja būt savienots ar mehānismu, kas noteiktā laikā atvēra īpašu torņa ailu, kurā parādījās cits citam sekojoši simboliski tēli, atgādinot pilsētniekiem kādus pilsētai būtiskus notikumus. Vēl mūsdienās šādu izrādi iespējams noskatīties restaurētā Minhēnes

rātsnama tornī. Parasti rātsnama tornī novietoja tirgotāju aizstāvja sv. Maurīcija, ceļotāju aizstāvja sv. Kristapa u. c. tēlus, kas sargāja pilsētas mieru un labklājību vai apliecināja tās spēku un varenību.

Viduslaiku rātsnamu kopīga pazīme bija arī fasāžu noformējumā izmantotie, **aizsardzības būvēm raksturīgie būvelementi** – apjoma un torņa vainagojums ar dzeguļu joslu, erkerveida stūru tornīši u. c. veidojumi, kam rātsnamos drīzāk bija simboliska nozīme.⁵ Šie būvelementi

16
Rātsnams Montepulčanā – raksturīgs Itālijas pilsētu
rātsnams ar augstu torni

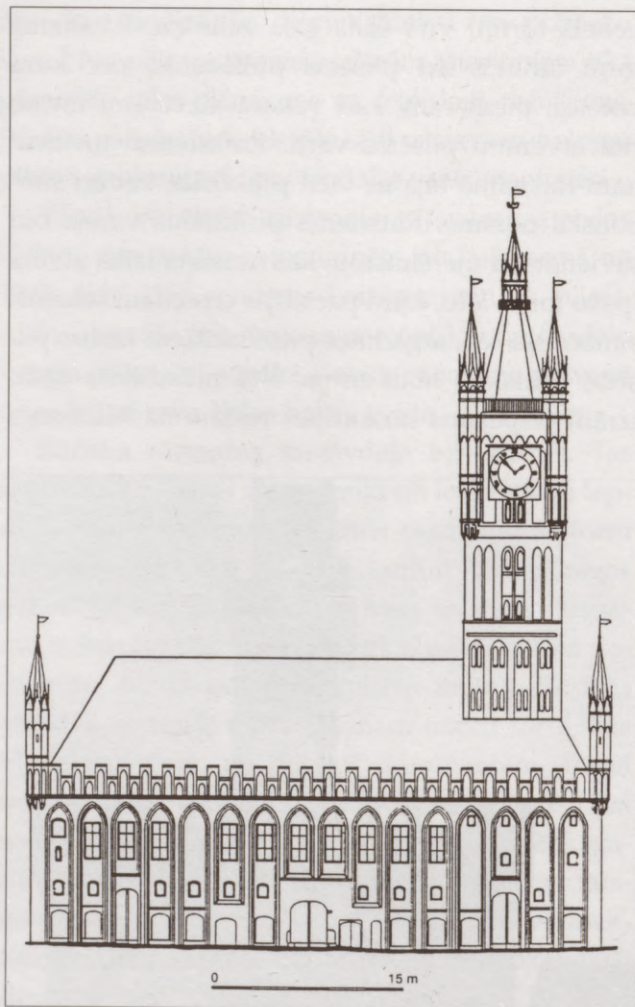
17
Štrālzundes rātsnams ar 1. stāva arkādi, bet bez torņa
(vācu rātsnamiem tornis varēja arī nebūt)

18

13. gs. vidū celtā vadmalas halle Brigē

tika pārņemti no Itālijas pilsētām, piemēram, Florences vai Sjennas, kurās pilsētas domes nams dažkārt kalpoja arī par pilsētnieku cietoksni. Šāds fasāžu noformējums no Itālijas bija aizgūts Nīderlandē un Viduseiropā; arī Tallinas rātsna-

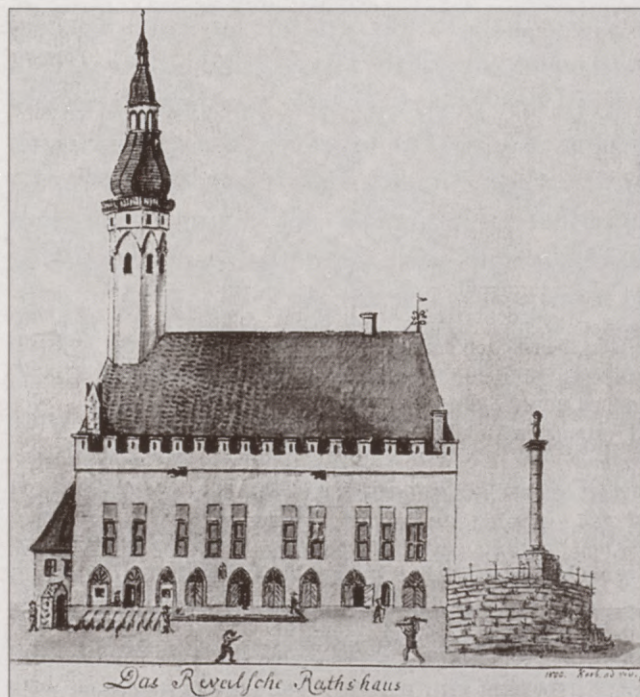

19

Rātsnams Toruņā. 15. gs.

mam un Rīgas Jaunajam namam dzeguļu joslas bija kā fašāžu noslēguma elementi. Daudzi rātsnami, īpaši Polijā un Čehijā, šīs viduslaiku fasādēm raksturīgās iezīmes zaudēja 16. gadsimtā, kad tie tika pārbūvēti atbilstoši laikmeta prasībām.

Lai gan arī Flandrijas pilsētas jau 12. gadsimtā varēja lepoties ar savu pašpārvaldi, tajās atsevišķu rātsnamu būve – atšķirībā no Itālijas un Vācijas – nesākās līdz pat 14. gadsimta beigām. Vecākais Flandrijas rātsnams celts 1376. gadā Brigē. Ilgu laiku Flandrijā pilsētas pašpārvaldes darbībai

20

14. gs. celtais Tallinas rātsnams. 1800. g.

izmantoja vadmalas tirdzniecības milzīgās halles. Tās bija monumentālas celtnes, kurās galvenās bija pirmā stāva vadmalas tirdzniecības telpas ar noliktavām. Virs tirdzniecības halles atradās telpas, kuras mēdza lietot pilsētas rāte. Visiespai-

21

Arasas rātsnams ar raksturīgu 1. stāva arkādi un augstu torni

dīgākā šāda celtnē saglabājusies Brigē, kas laikposmā no 13. līdz 15. gadsimtam bija ievērojamākais vadmalas ražošanas un eksporta centrs Eiropā. Gotikas periodā mazliet citāda, tomēr arī monumentāla vadmalas tirdzniecības halle tika

uzcelta Iprā. Vēlākā laikā halles zaudēja vadmalas tirdzniecības pamatfunkciju un daļa šo celtnu pārvērtās par rātsnamiem.

Sākotnēji – vēl pirms rātsnama uzbūvēšanas – arī vairākās Polijas pilsētās vadmalas tirdzniecības halle bija galvenā tirguslaukuma celtnē. Teitoņu ordeņa valdīšanas laikā šāda vadmalas halle tika uzcelta Toruņā; vēlāk tā tika pārbūvēta un izmantota rātsnama vajadzībām. Toruņas vadmalas halle bija būvēta pēc flāmu parauga kā monumentāla apjoma būvķermenis ar augstu prizmas veida torni.⁶ Ievērojama gotikas laika vadmalas halle maz pārbūvētā veidā vēl redzama arī Krakovā. Tā celta 14. gadsimtā un pēc tam daļēji pārbūvēta; tomēr līdz mūsdienām ēkā saglabājušās tirdzniecības telpas pirmajā stāvā. Viduslaiku beigās vadmalas halles bieži vien tika nojauktas, tirguslaukumā atstājot tikai rātsnamu (piemēram, Vroclavā), vai pārbūvētas par rātsnamiem (piemēram, Toruņā).

Citās Hanzas pilsētās – piemēram, Hamburgā, Dancigā, Kēnigsbergā un Rīgā –, kam bija raksturīga nevis vadmalas, bet labības tirdzniecība, tika būvētas graudu noliktavas. Tādēļ šajās pilsētās jau agri radās nepieciešamība pēc patstāvīgas rātsnama ēkas. Baltijas jūras piekrastes ostas pilsētās rātsnami ārēji ļoti atšķīrās no saviem prototipiem dienvidos – Itālijas pilsētās. Tomēr arī šeit stingri tika saglabāti tradicionālie rātsnamu plānojuma kanoni: otrā stāva divjomu rātes zāle kā ēkas galvenā telpa, rātsnama tornis kā neatkarības simbols un aizsardzības būvēm raksturīgie būvelementi kā fasāžu dekora neatņemamas sastāvdaļas. Spilgts šāda rātsnama veida piemērs ir Tallinas rātsnams.

Lai gan ārēji rātsnami viduslaikos mēdza atgādināt cietoksni, tomēr tie būtiski atšķīrās no viduslaiku cietokšņiem, kas lielākoties bija plašākai tautas daļai nepieejami. Taču rātsnamā, kurš parasti atradās pilsētas visrosīgākajā vietā – tirguslaukumā, demokrātiski varēja iekļūt visi pilsētnieki. Tā pirmais stāvs bieži vien tika izmantots tirdzniecībai, bet otrajā stāvā atradās rātes telpas, kuras pa vaļējām kāpnēm bija iespējams sasniegt tieši no laukuma. Pirmajam – tirdzniecības stāvam parasti bija vaļējas arkādes, kas dienvidu zemēs pasargāja tirgotājus un preci no saules svelmes, bet ziemeļos – no lietus un sniega. Viduseiropā – atkarībā no rātsnama novietojuma – arkādes mēdza būt gan vienā fasādē, gan vairākās fasādēs, ja rātsnams bija brīvstāvošs.

Dažādās pilsētās gan tirguslaukuma forma, gan **rātsnama novietojums pilsētā** atšķīrās. Pilsētām, kas bija sākušas veidoties agrajos viduslaikos, bija raksturīgi neregulāras formas tirguslaukumi – tie bija izveidojušies stihiski. Šādi tirguslaukumi bija, piemēram, Antverpenē, Nirnbergā, Prāgā, Brēmenē, Hamburgā, Visbijā, Rīgā u. c. Tirguslaukuma funkciju varēja iegūt gan paplašināta iela, kas veda no apmetnes uz pili, gan trijstūrveida vai trapeceveida laukums, kas bija izveidojies apmetnes virzienā vedošu ceļu satekpunktā. Vēlākā pilsētas attīstības posmā šāda laukuma malā tika būvēts rātsnams. Viduslaiku Nīderlandē, piemēram, Gaudā, bija arī neregulāra laukuma vidū celts rātsnams. Antverpenes viduslaiku rātsnams atradās neregulāra laukuma vienā stūrī, un tikai vēlāk – 16. gadsimtā milzīgais jaunais rātsnams, uzsverot tā īpašo lomu pilsētā, tika uzbūvēts laukuma vidū. No kādreizējiem tirgus-

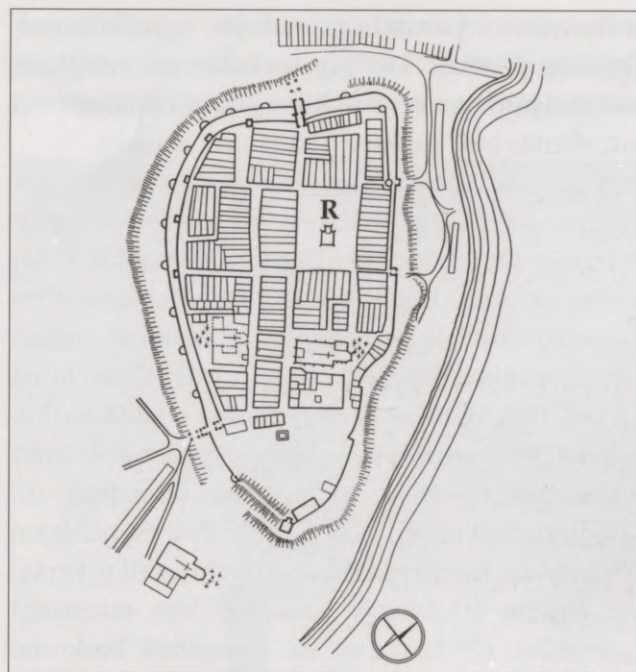
22

Hamburgas vecpilsēta ar vecāko – neregulāras formas tirguslaukumu (A) un jaunāko – taisnstūra tirguslaukumu (B)

27

Visuslaiku Drēzdenes un Varšavas plāns: rātsnams (R) taisnstūra rātslaukuma vidū

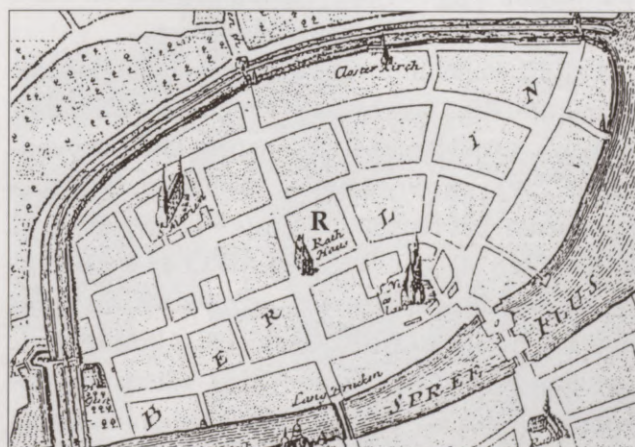

28

29

Dancigas (Gdaņskas) Galvenā pilsēta: rātsnams (R) paplašinātas ielas malā

30

Viduslaiku Berlīnes plāns: rātsnams (R) kvartāla stūrī

laukumiem parasti izveidojās rātslaukumi. Dažkārt pilsētās, kas bija radušās no vairākām patstāvīgām apmetnēm, bija vairāki rātsnami; vēl mūsdienās tādi redzami Prāgā un Gdaņskā.

Daudzām Eiropas vidienes, piemēram, Vācijas, Čehijas un Polijas, tirdzniecības pilsētām – galvenokārt tām, kas tika dibinātas ar feodālā valdnieka lēmumu, bija raksturīgi regulāri taisnstūra rātslaukumi. Šajā ortogonālajā plānojumā parasti bija divi rātsnama izvietojuma veidi: viens, tāpat kā tad, ja laukums bija neregulārs, – kādā laukuma malā vai stūrī, otrs – laukuma centrā. Vācijas iekšzemes pilsētām (piemēram, Drēzdene un Jaunbrandenburga), bet it īpaši Polijas pilsētām (piemēram, Breslava (Vroclava), viduslaiku Varšava, Kulma (Helmno), Krakova) bija raksturīgi taisnstūra rātslaukumi ar rātsnamu laukuma vidū. Čehijas pilsētās taisnstūra rātslaukumā rātsnams parasti atradās laukuma sānu malā. Dažreiz rātsnams tika būvēts kādā ielā, nevis laukumā (piemēram, viduslaiku rātsnams Berlīnē un Dančigas (Gdaņskas) Galvenajā pilsētā).

Latvijā rātsnamu novietojums bijis dažāds: piemēram, Rīgā tas atradies neregulāra viduslaiku laukuma stūrī, Bauskā – taisnstūra laukuma centrā, Jelgavā un Ventspilī – taisnstūra laukuma vienā malā, bet Liepājā un Cēsīs – kādā ielā.

RĀTSNAMI JAUNAJOS LAIKOS. 14. gadsimtā nostiprinājušies rātsnama uzbūves pamatprincipi ar nelielām atšķirībām saglabājās līdz 19. gadsimtam. Rietumeiropā nemēdza rātsnamu nojaukt, lai vietā būvētu citu; tur (piemēram, Prāgā un Vroclavā, līdz 18. gadsimtam – arī Rīgā) to laika gaitā paplašināja, piebūvējot arvien jaunas daļas. No 16. līdz 18. gadsimtam gotisko rātsnamu

31

Rātsnams Augsburgā. 17. gs. sākums

32

Rātsnams Brēmenē. 17. gs. sākums

fasādes un interjeri bieži tika modernizēti un torni ieguva barokālas smailes, tomēr pamatā palika iepriekšējais gotiskais apjoms un telpiskais plāno-

jums. Milzīgie 16. un 17. gadsimtā būvētie rātsnami (piemēram, Antverpenē (1579) un Augsburgā (1615–1620)) no viduslaiku rātsnama tipa atšķīrās,

33

Renesanses laikā pārbūvētie rātsnami Kulmā (Helmno) un Poznaņā

34

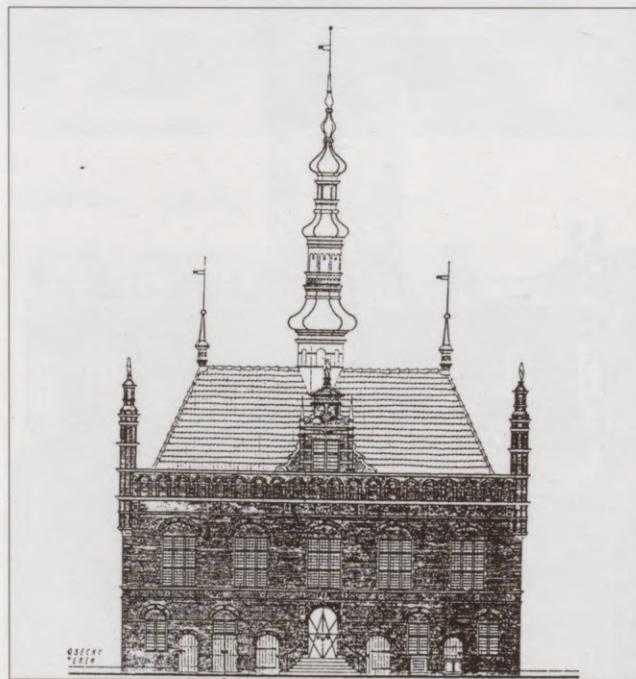
tomēr tie bija tikai izņēmumi. Vēlāko pārbūvju rezultātā daudzi rātsnami ieguva krāšņas fasādes un telpu māksliniecisko noformējumu – tajos bija vērtīgas gleznas, gobelēni, kamīni un mēbeles. Tā, piemēram, 15. gadsimta sākumā būvētais Brēmenes rātsnams no 1608. gada līdz 1615. gadam ieguva greznu, bareljefiem un skulptūrām rotātu fasādi. Arī Gdaņskas rātsnams, kam sākotnēji bija raksturīgas gotiskās formas, 16. gadsimta vidū tika pārbūvēts ziemeļu renesanses stilā. Rietumeiropā rātsnami, tāpat kā baznīcas, arvien tika papildināti ar jaunāka laika elementiem, tomēr tie rūpīgi glabāja arī pilsētas senākās vēstures liecības un tradīcijas.

35

Rātsnami Gdaņskā: Galvenajā pilsētā un Vecajā pilsētā. Pēc 16.gs. beigu pārbūvēm tie ieguva sarežģītas konstrukcijas smailes

VĒLĀ BAROKA LAIKA RĀTSNAMI. Pēc Ziemeļu kara – aptuveni laikposmā no 1720. gada līdz 1770. gadam – Polijā, Lietuvā, Baltkrievijā un arī Latvijā tika celti t. s. vēlā baroka laika rātsnami. Jaunos rātsnamus šajā laikā būvēja arī citur Eiropā. Šā laika rātsnamiem vairs gluži nebija sākotnējo pilsētas pašpārvaldes ēkas funkciju. Laiki bija mainījušies, un jaunajos apstākļos zemes īpašnieka vai centralizētās valsts pārvaldes interesēs rātsnamā tika paredzētas telpas tiesu iestādēm un tirdzniecības pārraudzībai. Ārēji vēlā baroka laika rātsnami ideoloģiskā tēla, kā arī reprezentabluma ziņā maz atšķīrās no saviem gotikas laika priekšgājējiem, tomēr tā vairs nebija

36

37
Raksturīgs 18. gs. rātsnams Kauņā

brīvo pilsētnieku pils, bet gan zemes īpašnieka administratīvās iestādes ēka. Rātsnams joprojām bija saistīts ar pilsētas tirdzniecību; tajā bija muitas telpas un svaru telpas, jo ienākumi no muitas papildināja muižnieka vai valsts kasi.

Arhitektoniski 18. gadsimta rātsnami no iepriek-

38
Raksturīgs 18. gs. rātsnams Lešno

šējā laika rātsnamiem atšķīrās ar sarežģītas formas torņu smailēm un mansarda jumtiem. Atbilstoši valdošajam baroka un rokoko stilam ēkas apdarē izmantoja dinamiskas formas, liektas dzegas un volūtas, bet torņiem – dažādus kupolus. Gadsimta otrajā pusē būvētajiem rātsnamiem fasādēs tika

39

19. gs. rātsnami Čehijā: Frenštātē pie Radhoštes un Postoloprtehā

40

lietots klasisko dekora elementu kārtojums – kolonnas, pilastrī, trijstūra frontoni, rustojums, kā arī klasiski veidoti portāli vai portiki. Tomēr iekštelpu otrajā stāvā tradicionāli atradās liela sēžu zāle un maģistrāta telpas ar arhīvu, bet pirmajā stāvā – karceris, svaru telpas, kā arī pilsētas sardzes telpas. Arī 18. gadsimtā rātsnami tika celti pilsētas galvenajā laukumā. Tomēr baroka laika rātsnamu vieta tika izvēlēta, lai veidotu telpisku ansambli ar citām pilsētas sabiedriskajām ēkām – baznīcu, pili vai kādu citu ievērojamu celtni. Rātsnama ēka varēja atrasties uz vienas ass ar baznīcu un no laukuma izejošu ielu, jo šāds plānojums atbilda baroka laika arhitektūras principiem.

19. GADSIMTA RĀTSNAMI. Kapitālisma attīstības apstākļos 19. gadsimtā strauji auga pil-

sētas. To pārvaldes institūcijām bija nepieciešamas telpas, kas apjoma ziņā daudzkārt pārsniedza līdzšinējās. 19. gadsimta otrajā pusē Eiropā atkal sāka būvēt rātsnamus. Tie bija daudz lielāki par viduslaiku rātsnamiem, tomēr par pamatu tika izmantoti viduslaiku telpiskās uzbūves principi. Īpaši Vācijā tika uzskatīts, ka gotikas laika rātsnams ir sasniegjis savas attīstības pilnību, tādēļ uzskatāms par atdarināšanas vērtu paraugu. Lai gan 19. gadsimta otrajā pusē celto rātsnamu ārējais veidols saskaņā ar valdošā historisma stila prasībām bija visai dažāds, daudzi tajā laikā uzceltie rātsnami tiešām atgādināja viduslaikos būvētos, piemēram, rātsnami Minhenē un Hamburgā, Čehijas pilsētās Postoloprtehā un Frenštātē pie Radhoštes, kā arī Kuldīgā.

LATVIJAS PILSĒTU UN TO RĀTSNAMU ĪPATNĪBAS

Līdzīgi kā Viduseiropā un Rietumeiropā, arī Latvijas teritorijā viduslaikos veidojās tirdzniecības pilsētas, kas ietilpa Hanzas savienībā. Latvijā – galvenokārt gar Daugavu un Ventu – jau pirmsvācu periodā bija izveidojušās pilsētveida apmetnes, kam bija vikingu laiku tirdzniecības apmetņu iezīmes. Šo seno tirdzniecības centru stratēģiski nozīmīgās vietas izmantoja vācu iekarotāji, būvējot savas pilis un Hanzas pilsētas, kuru plānojumu ietekmēja jau esošie ceļi un citas topogrāfiskās īpatnības. Latvijā viduslaiku periodā nebija ortogonālā plānojuma pilsētu, kā tas bija Vācijā, Čehijā vai Polijā, kur tās, lai nostiprinātu valsts ekonomiku, tika dibinātas pēc suverēna lēmuma, ievērojot noteiktus kanonus. Feodālie kungi Baltijā nemitīgi karoja zemes un ietekmju sfēras dēļ, tādēļ galvenokārt tika celti cietokšņi. Tāljūru tirgotājiem Livonijā pārsvarā bija praktiski nolūki, bet vietējām – pakļautajām ciltīm jaunā, uzslāņotā kultūra bija sveša un uzspiesta. Tādēļ Livonijā nebija pamata tādu neatkarīgu, pašapziņīgu un lepnu pilsētu tapšanai kā Itālijā, Vācijā vai Nīderlandē. Vienīgi Rīga kā nozīmīga ostas pilsēta attīstījās atšķirīgi. Pārējās viduslaiku pilsētas Latvijas teritorijā bija mazas provinciālas pilsētiņas, kaut kas līdzīgs intensīvi apbūvētām feodāļu piļu priekšpilīm. Līdz ar to pilsētas Livonijā atšķīrās no Rietumeiropas Hanzas pil-

sētām gan mēroga ziņā, gan pēc arhitektoniskā risinājuma, kas bija vienkāršāks, tuvāks vietējo koka celtniecības tradīciju garam.

Jau Rietumeiropā stingri iesakņojušās tāltirdzniecības tradīcijas bija jāievēro arī jaunizveidotajās Austrumbaltijas Hanzas pilsētās – šeit tāpat pēc vācu pilsētu parauga tika dibinātas ģildes, ierikoti tirguslaukumi un būvēti rātsnami.

Latvijas rātsnamu būvniecība nosacīti iedalāma trīs to intensīvas celtniecības periodos: ordeņa laiks (no 13. gadsimta līdz 16. gadsimta vidum), 17. gadsimts un laikposms no 18. gadsimta vidus līdz 19. gadsimta vidum.

Jaunu rātsnamu būvēšanas periodi atbilda jauniem pilsētu veidošanās posmiem, liecinot par rātsnamu ciešo saikni ar pilsētas kopējās attīstības tendencēm. Šie trīs periodi savstarpēji atšķīrās gan pēc rātslaukuma veida, lieluma un pilsētībūvnieciskā novietojuma, gan pēc rātsnama ēkas telpiskā un stilistiskā risinājuma.

ORDEŅA LAIKS. No 13. gadsimta līdz 16. gadsimta vidum tirdzniecības pilsētu veidošanos Latvijas teritorijā noteica jūras tirdzniecībai labvēlīgi apstākļi – jau pirmsvācu laika tirdzniecības vietas, ostas stratēģiski izdevīgs novietojums vai tranzītceļu krustpunkts. Šādu vietu militāri pakļāva, un tajā kā atbalsta punkts tika uzbūvēta ordeņa vai bīskapa pils un baznīca. Pils ceļojošu

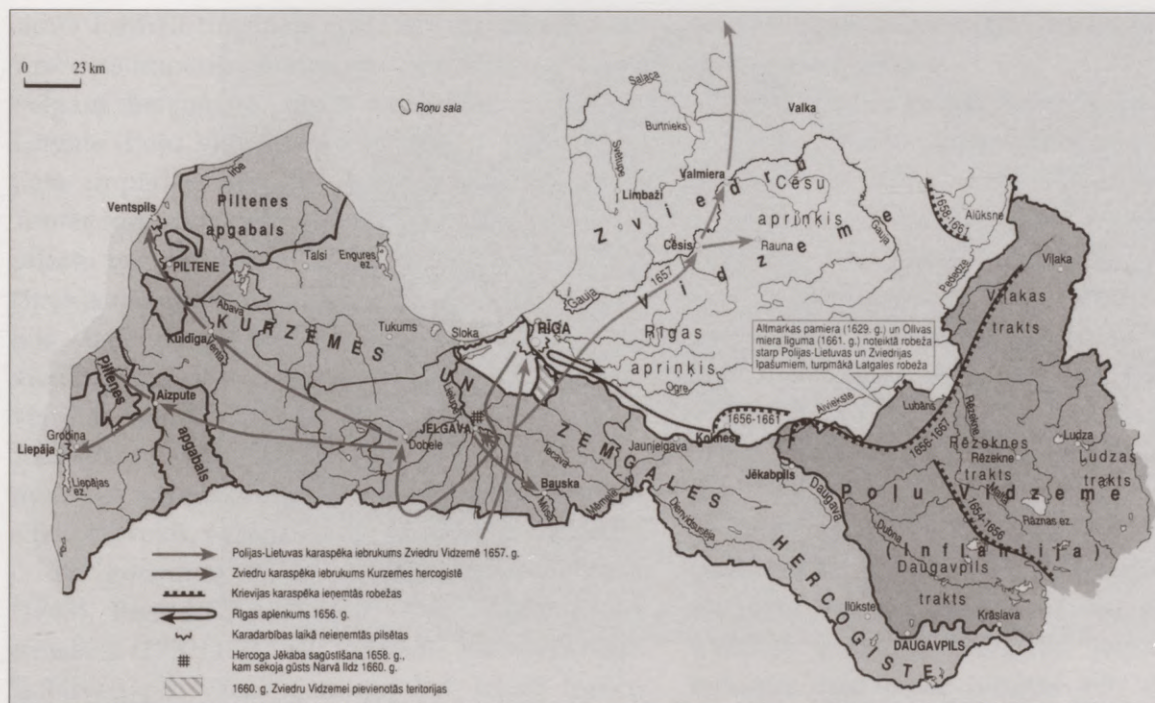
tirgotāju apmetnēm savukārt radīja zināmu drošību, tā bija arī preču patērētāja un vietējo ražojumu tirgusvieta. Viduslaiku tirdzniecības pilsētas svarīga sastāvdaļa bija tirguslaukums, ap kuru veidojās amatnieku un tirgotāju dzīvojamie kvartāli. Viduslaiku pilsētu attīstības veids un uzbūves principi visā Eiropā bija līdzīgi. Atšķirīgi bija vietējie ģeogrāfiskie apstākļi un tradicionālais, no esošajiem būvmateriāliem atkarīgais būvveids. Viduslaiku pilsēta parasti bija teritoriāli strikti ierobežota; to noteica ordeņa vai bīskapa piešķirtā privilēģija dibināt pilsētu tikai uz noteikta lieluma īpaši iedalīta zemesgabala vai arī atzīt par likumīgu jau zināmā mērā stihiski izveidojušos apdzīvotu vietu. Viduslaiku pilsētas teritoriālās ierobežotības dēļ gruntsgabali bija nelieli, ielas un

laukumi – šauri un neregulāri. Galveno ielu virzienu noteica tranzīta tirdzniecības ceļi.

Latvijā viduslaiku nozīmīgākās tirdzniecības pilsētas bija Rīga, Kuldīga un – kā neaizsalstoša osta – Ventspils. Kā tirgotāju apstāšanās vieta ceļā uz prūšu zemēm vēl bija pazīstama Aizpute, ceļā uz igauņu zemēm un Pleskavu – Cēsis, Straupe, Limbaži un Valmiera, bet ceļā uz austrumu zemēm – Koknese. Mūsdienās Koknese un Straupe jau sen zaudējušas seno laiku pilsētībnieciskās liecības, un nav arī ziņu par to iespējamiem rātsnamiem. Toties Kuldīgas, Aizputes, Ventspils, Cēsu un Limbažu senie pilsētu plāni, kā arī Liepājas senākais plānojums, kas, iespējams, bija izveidojies vēl ordeņa laika beigās, atklāj kopīgas tendences tirguslaukuma novietojuma, konfigurācijas, kā arī iespējamā rātsnama atrašanās vietas ziņā. Šā laikposma tirguslaukumu forma bija neregulāra, trijstūra vai trapeces veida; tie bija it kā iespiesti starp neregulāras formas dzīvojamajiem kvartāliem. Ielas tirguslaukumu savienoja ar pilsētas nocietinājumu vārtiem. Tikai Rīgā šā laika rātsnams bija mūra – par citiem viduslaiku pilsētu rātsnamiem šādu ziņu nav. Maz ko var teikt arī par viduslaiku rātsnamu plānojumu. Iespējams, izņemot Rīgu, tie – tāpat kā tas bijis arī vēlākā periodā – neatšķīrās no parastām dzīvojamām mājām.

17. GADSIMTA RĀTSNAMI. 17. gadsimtā Vidzemes un Latgales pilsētās ar rātsnamu būvi saistītu pārmaiņu nebija. Nemitīgie kari un valdnieku maiņas neveicināja nedz tirdzniecību, nedz arī pilsētu attīstību. Citādi tas bija Kurzemes (jeb Kurzemes un Zemgales) hercogistē. Tā kā hercogiste – īpaši hercoga Jēkaba laikā – uzplauka un attīstījās tās ārējie sakari, Kurzemē un Zemgalē

42

Latvijas teritorija pēc Polijas-Zviedrijas kara

gan lauksaimniecībā, rūpniecībā un kuģniecībā, gan pilsētībūvniecībā, arhitektūrā un mākslā bija spēcīga ārvalstu ietekme. Pilsētībūvniecībā un arhitektūrā tā bija galvenokārt no Polijas un Lietuvas, kur savukārt tolaik strādāja daudzi itāliešu arhitekti, bet, piemēram, lietišķās un dekoratīvās mākslas jomā – arī no Nīderlandes, ar kuru gan hercogistei, gan Rīgai bija cieši tirdznieciski sakari. Hercogu tieksme pēc pilnīgas ekonomiskās un politiskās varas, nepieļaujot pilsētām šai ziņā nekādu patstāvību, lielā mērā tika aizgūta no Anglijas, kur hercogs Jēkabs bija pavadījis savus jaunības studiju gadus. Hercogu darbības rezultātā Kurzemes hercogistē izveidojās kaut kas līdzīgs

Anglijas tirgus pilsētām, kas, vienmēr būdamas atkarīgas no centralizētās valsts valdnieka, ar saviem ienākumiem kalpoja valsts kasei, nevis neatkarīgai pilsētvalstij, kā tas bija Vācijā. Hercogistē pilsētas bija valdniekam pakļautas muitasvietas, līdz ar to tās nevarēja kļūt ļoti bagātas. Šie apstākļi ietekmēja 17. gadsimta pilsētībūvniecību un ar to saistīto rātsnamu būvi hercogistē. Hercogistes ziedulaiku rātsnami nebija nedz grezni, nedz lieli. Turklāt arī biežie zviedru uzbrukumi, kas saistījās ar postījumiem, izlaupīšanu un ugunsgrēkiem, neveicināja pilsētu mierīgu, ilgstošu attīstību un pakāpenisku būvniecību.

43

Latvijas iekļaušana Krievijā: Vidzeme – 1710.–1721. gadā, Latgale – 1772. gadā, Kurzemes hercogiste – 1795. gadā

Viena no pirmajām un ievērojamākajām vietām, kur šajā laikā sākās jauns attīstības posms, bija Bauska. Jau 16. gadsimta beigās Bauska – atbilstoši Polijā un Lietuvā plaši izplatītajiem Magdeburgas pilsētas tiesību principiem – tika pilsētībūvnieciski izplānota, tās centrā izveidoja raksturīgu taisnstūra kvartālu ielu tīklu, bet kvartālu vidū – lielu taisnstūrveida tirguslaukumu ar rātsnamu. Bauskas rātsnamam bija mūra konstrukcijas un Viduseiropai raksturīgās telpiskās formas. Drīz vien arī citas hercogistes pilsētas – piemēram, Jaunjelgava jeb, kā tolaik to sauca, – Frīdrihštate un Ventspils, kas Jēkaba laikā piedzīvoja jaunu uzplaukumu, – tika plānotas līdzīgi. Tāpat uz Magdeburgas pilsētas uzbūves

principiem pamatojās Jelgavas plānojums; šeit ap pili un pilsētu tika izveidota no Nīderlandes aizgūta renesanses laika aizsardzības sistēma.

Rīgas rātes telpas 16. gadsimta beigās paplašināja un tās ieguva jaunu manierisma stila dekoru, tomēr būtisku pārmaiņu jau noformētajā pilsētas vidē vairs nebija. Rīgā vācu Hanzas pilsētu struktūra un pašpārvalde izpaudās visspilgtāk un saglabājās visilgāk. Rīgas Hanzas perioda rātsnams stipri cieta 17. gadsimta karu rezultātā, kas bija par pamatu tā pilnīgai bojāejai 18. gadsimtā.

18. GADSIMTA VIDUS – 19. GADSIMTA VIDUS RĀTSNAMI. Pēc Ziemeļu kara (1700–1721) Latvijas teritorija pakāpeniski tika iekļauta Krievijas impērijā. Lai gan Kurzemes hercogiste 18. gad-

simtā formāli turpināja pastāvēt, tās atkarība no Krievijas impērijas arvien pieauga. Līdz gadsimta beigām hercogiste, tāpat kā Polijai piederošā Latgale (Poļu Vidzeme jeb Inflantija), tika pievienota impērijai. Iestājās ilgstošs miera periods. Tomēr šādā situācijā nevarēja vairs būt runas par pilsētu brīvību un neatkarību – pilsētu rātēm bija jāpakļaujas impērijas diktātam. Pēc postošā kara bija jāatjauno pilsētu dzīve un rātes kļuva par vietējām pašvaldībām, kuras Krievijas valdība, ja vien tās bija paklausīgas, zināmā mērā atbalstīja. 18. gadsimta vidū Latvijas pilsētās atsākās rātsnamu būve, jo lielākā daļa veco rātsnamu vai nu bija sliktā stāvoklī, vai karu gaitā vispār bija nopostīti.

18. gadsimta vidū un otrajā pusē Jelgavā (1743), Rīgā (1750), Liepājā (1760; 1798) un arī Krāslavā (1752) tika celti rātsnami, kas vairs nebija būvēti pēc vācu parauga, bet drīzāk franču apgaismības ideju ietekmē un kas vairāk līdzinājās baroka un klasicisma piļu būvēm Rietumeiropā; šādiem rātsnamiem bija lielākas, birokrātiskam aparātam piemērotas telpas. Ļoti savdabīgu rātsnama tipu Latvijas apstākļiem pārstāvēja Krāslavas rātsnams. Patiesībā tas bija privātas, muižniekiem piederošas tirdzniecības pilsētas rātsnams, kam nebija nekā kopīga ar pilsētas pašpārvaldi. Rātsnamā galvenokārt atradās vietē-

jās tiesu iestādes un muita, kas darbojās muižkunigu Plāteru interesēs.

19. gadsimta beigās Krievijas impērijas administrācija rātes likvidēja; līdz ar to zuda rātsnamu sākotnējā nozīme. Protams, pilsētās darbojās municipalitāšu birokrātiskais aparāts, kam bija nepieciešamas plašākas telpas. Tādēļ senie rātsnami tika piemēroti citām vajadzībām un pamazām gāja bojā – tā tas notika, piemēram, gan ar savu laik izcilo Bauskas, gan Krāslavas rātsnamu.

*

Otrā pasaules kara laikā Latvijā tika nopostīti ievērojamāko pilsētu – Rīgas, Jelgavas un Liepājas rātsnami, bet padomju laikā par senajiem rātsnamiem aizmirsis pavisam. Jelgavā pat tika izpostīta visa senās pilsētas ielu struktūra. Arī mazpilsētu rātsnami padomju laikā tika nodoti iznīcībai un aizmirstībai; vienīgi daļēji restaurēti, piemērojot jaunām izmantošanas prasībām, tika Kuldīgas un Ventspils rātsnamu apjomi. Turpmākajās nodaļās sniegts ieskats par vairāku nozīmīgāko Latvijas vēsturisko pilsētu rātsnamiem, iezīmējot to nesaraujamo saistību ar šo pilsētu veidošanos un dažādiem sociāli politiskiem un ekonomiskiem apstākļiem.

RĪGA

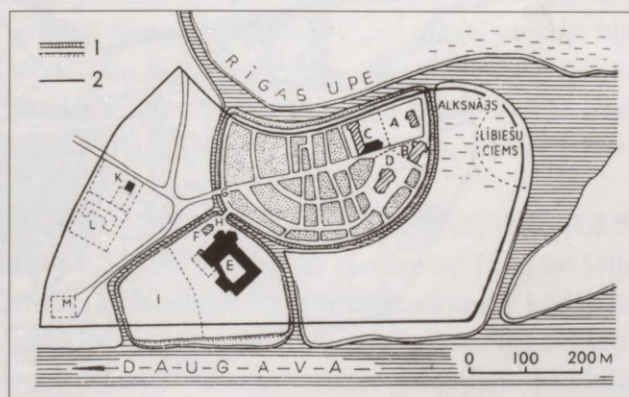
Pēc vēstures avotiem zināms, ka Rīgas Rātslaukums izveidojies tikai 130 gadu pēc tam, kad bīskaps Alberts "plašā laukā" dibinājis vācu tirgotāju pilsētu Rīgu. Ja bīskaps Alberts būtu dibinājis Rīgas pilsētu pirms tam neapbūvētā vietā, viņš liktu veikt jaunu parcelāciju un veidotu pilsētu līdzīgi tām, kādas viņš pazina Vācijā, – šādas pilsētas plānojuma neatņemama sastāvdaļa būtu arī rātslaukums. Vācu feodāļu 13. gadsimtā dibinātās pilsētas tika plānotas pēc ortogonālās sistēmas, bet viduslaiku Rīgas plānojums no tās ļoti atšķīrās.

PIRMIE ARHEOLOĢISKIE PĒTĪJUMI VECRĪGĀ. 1938. gada arheoloģiskajos pētījumos Finanšu ministrijas toreizējās jaunās ēkas būvbedrē starp Lielo Smilšu, Mazo Smilšu, Meistaru un Zirgu ielu tika atrakts zemes valnis ar palisādi, līdzās valnim – dēļiem izklāts grāvis, kā arī tilts. Īpaši daudz atradumu bija grāvja pildījumā: bronzas saktas, gredzeni, kādus valkāja 12. un 13. gadsimtā; daudz divpusēju kaula un koka ķemmju, kas rotātas ar saulišu un svītriņu grupu ornamentu; akmens atsvari; daudz koka trauku atlieku, vāceles. Līdz 1938. gadam Rīgas izrakumu materiāla bija ļoti maz un daudziem priekšmetiem bija pirmreizēja atraduma nozīme. Arheologs Rauls Šnore domāja, ka šie atradumi saistāmi ar bīskapa Alberta laiku, tomēr arī pieļāva, ka nocietinājumi varētu attiekties uz agrāka

laikposma vietējo iedzīvotāju apmetni, jo arheoloģiskais materiāls vairāk atbilda vietējo cilšu kultūrai.¹

Apmēram pēc 60 gadiem arheoloģe Elvira Šnore rakstīja, ka visa vēlā dzelzs laikmeta kultūra Daugavas lejtece veidojusies spēcīgā skandināvu kultūras ietekmē.² Arī arheologs Andris Caune uzskata, ka Vecrīgas vieta jau 10. un 11. gadsimtā bijusi apdzīvota.³

VECRĪGAS PLĀNOJUMA SADRUMSTALOTĪBA. Jau 1910. gadā Vilhelms Neimanis, vēlāk – Jānis Straubergs un padomju laikā – Rita Zandberga Vecrīgas plānojumā saskatīja vairākas savstarpēji nesaistītas plānojuma struktūras.

45

Vācu apmetne Rīgā ap 1210. gadu pēc V. Neimaņa hipotēzes

Vecpilsētas un Peldu ielas rajona struktūras visumā tika noskaidrotas pēc daļēju arheoloģisko pētījumu veikšanas, turpretī pusaploces plānojamu pilsētas daļai starp Zirgu, Tirgoņu, Kungu, Pēterbaznīcas, Jāņa, Kalēju un Meistaru ielu pētnieki piedēvēja bīskapa Alberta darbībai Rīgā. Bet vai tiešām šis plānojums ir bijis Alberta nopelns?

VIKINGU LAIKU APMETNES. No 8. līdz 11. gadsimtam Baltijas jūrā un Ziemeļjūrā, gan pakļaujot piekrastes apvidus, gan nodarbojoties ar tirdzniecību, kuģoja Baltijas jūras tuvumā dzīvojošo cilšu – dāņu, norvēģu, zviedru, vendu, kuršu un igauņu vikingi. Vārds "vikings" nozīmēja dzīvesveidu, nevis tautību. Vikingi savas apmetnes – *vik*, kas bija saistītas ar tāltirdzniecību, mēdza izveidot

piekrastes joslā, upju ielokā netālu no jūras krasta.⁴ Pusaploces formas viki ir pazīstami plašā vikingu darbības teritorijā. Pētījumi rāda, ka šādas apmetnes pieklāvās ar taisnāko malu upes ielokam, kur bija osta.⁵ Šauros, apbūvētos kvartālus citu no cita atdalīja ielas vai ceļi, kas stiepās krastmalas – aktīvāko norišu centra – virzienā.⁶ Spriežot pēc A. Caunes apraksta,⁷ viks atradies iepretim Daugmales pilskalnam – Laukskolas apmetnē. Aizsargvaļņu un grāvju sistēma, kāda konstatēta izrakumos Zirgu ielā,⁸ šķiet līdzīga Daugmales pilskalnā vai Haithabu 9. gadsimta slānī atrastai.⁹

Par vika atrašanos Vecrīgas vietā liecina arī plānojuma pusloka daļas ielu tīkls, kas gandrīz

nemainīgi saglabāties kopš viduslaikiem. Uz to norāda arī 1938. gadā Zirgu ielas izrakumos atrastie priekšmeti, kādus 13. gadsimta vācu tirgotāji nelietoja.

KAS MINĒTS INDRIĶA HRONIKĀ? Indriķa hronikas teksts – “*..et eadem estate in campo spatioso iuxta quem portus navium esse poterat, Riga civitas edificatur*”, šķiet, nebūtu jātulko kā līdz šim – “.. un tajā pašā vasarā uz plaša lauka, kuram līdzās varēja būt kuģu osta, tika celta Rīgas pilsēta”,¹⁰ bet gan – “.. un tajā laikā **plašā apmetnē**, pie kuras varēja būt kuģojama osta, cēla Rīgas bīskapiju”. Sena kuģa vraks, kas atklāts 1938. gada arheoloģiskajos izrakumos pie Rīdzenes ielas Armijas ekonomiskā veikala būvlaukumā, pierāda, ka osta šeit tiešām bijusi.¹¹

Bīskapa Alberta laikā vikingu apmetnes varēja būt jau pametas. Šādā – iespējams, pamestā – kuršu vikingu apmetnē lībiešu vecākie, apstākļu spiesti, varēja Albertam ierādīt vietu bīskapijas celtniecībai. Sākumā viņš, protams, cēla nevis pilsētu, bet gan bīskapa rezidenci, ko viduslaikos mēdza apzīmēt ar vārdu *civitas*; pilsētas nozīme parasti bija vārdiem – *burg, urbs, portus* vai *locus*.¹² Arī pilsētnieki tika saukti – *burgenses*, nevis *cives*, kā savukārt tika dēvēti no Vācijas atvestie ļaudis, kas droši vien bija bīskapijas kalpotāji.

RĪGAS PILSĒTAS TIESĪBAS. Pirms ierašanās Daugavas krastos bīskaps Alberts kādu laiku uzturējās Magdeburgā. Būdam izglītots cilvēks, viņš nevarēja nezināt par Magdeburgas pilsētas tiesībām, kas bija senākās un izplatītākās pilsētu tiesības Vācijā. Ja Alberts būtu dibinājis pilsētu “plašā laukā”, viņš tai piešķirtu Magdeburgas vai vismaz Lībekas pilsētas tiesības, kādas vēlākā

laikā ieguva Tallina. Pēc ilgstošām nesaskaņām starp pilsētniekiem un pilsētas feodālajiem kungiem – bīskapu un ordeni Rīgai ar pāvesta legāta Modēnas Vilhelma starpniecību tomēr tika apstiprinātas Visbijas tiesības (jeb Gotlandes tiesības).¹³

Gotlandes sala (9.–11. gadsimtā) jau bija attīstīts tirdzniecības centrs, un nav noliedzamas Daugavas lejteces apmetņu tirdznieciskās saites ar Visbiju un, iespējams, arī agrāk – ar Birku un Sigtūnu, par ko liecina bruņurupučsaktu izplatība lībiešu apdzīvotajos apvidos.¹⁴ Arī Gotlandes vāciešu tirgotāju apvienībai vēl pirms Alberta ierašanās droši vien bija atbalsta punkts Daugavas krastos, kas varēja būt R. Zandbergas aprakstītais¹⁵ Peldu ielas vīks.

Bīskaps Alberts ieradās jau senā tirdzniecības vietā, kas bija izveidojusies kā noteikta veida pilsētībūvnieciska aglomerācija un ko bija ļoti izdevīgi pakļaut savai ietekmei. Pirmie vāciešu mēģinājumi nostiprināties lībiešu centrā – Daugmales, Doles un Salaspils tuvumā – Ikšķilē neizdevās, jo lībieši vāciešiem neuzticējās. Lībiešu ierādītā vieta Rīgā (*locus Rigae*) tolaik vismaz bija tālāk no šī centra, tajā jau pirms tam bija atradušies svešzemju tirgotāju vīki – Peldu ielas vīks un kuršu vīks – un, iespējams, arī kāda krievu tirgotāju apmetne.

NEPARASTAIS BAZNĪCU NOVIETOJUMS UN PILSĒTAS PLĀNS. Ja pavēro Sv. Jura, Sv. Jāņa un Sv. Pētera baznīcu, rodas jautājums, kādēļ šīs senākās banzīcas nav vienādi orientētas austrumu–rietumu virzienā, bet pakļaujas pusloka plānojuma struktūrai. Ja svētnīcas būtu celtas neapbūvētā – tukšā vietā, to orientācijai, pēc pieņemtajiem kanoniem, būtu jābūt vienādai. Bet

pusaploces plānojums, kurš piedēvēts bīskapa Alberta darbībai, ir tāds pats kā 9.–11. gadsimta Visbijai. Šāda rakstura plānojumu vairs nelietoja 13. gadsimtā, kad, dibinot jaunas tirdzniecības pilsētas, tās plānoja ar taisnleņķa kvartālu tīklu un tirguslaukumu pilsētas centrā.¹⁶

Tomēr tirdzniecības pilsētā Rīgā līdz pat 14. gadsimta 30. gadiem vēl nebija izveidots ne tirguslaukums, ne rātslaukums. Pirmais Rīgas rātsnams atradās pusaploces apmetnes malā pie pilsētas vārtiem, kur pilsētā ienāca zemesceļš. Šie apsvērumi liek stipri šaubīties, ka Alberts dibinājis vācu tirdzniecības pilsētu tukšā vietā jeb “plašā laukā”.

No vairākiem plānojumiem, kas konstatēti Vecrīgas teritorijā, sākotnēja varēja būt pusaploces struktūra, ko ziemeļos norobežoja bijusī Rīdzenes upe (tagad Kalēju un Meistaru iela), tālāk rietumos – Zirgu un Tirgoņu iela, dienvidos – Kungu iela, austrumos – Pēterbaznīcas un Jāņa iela. Šī apmetne, kas no izveides viedokļa bija līdzīga Baltijas piekrastes 8.–11. gadsimta pilsētveida apmetnēm, apmēram 12. gadsimta beigās, kad vikingu darbība apsīka, varēja nonākt pagrimuma un pamestības stāvoklī. Tādēļ lībiešu vecākie, būdami bezizejas situācijā, šo vietu pie ostas – kuru Indriķis min kā “*campo spatioso*” – atdeva Albertam bīskapijas celšanai. Iespējams, ka tas bija vīks, kas agrāk piederēja kuršu vikingiem, kuriem nebija svešas Baltijas piekrastes tirdzniecības apmetnes. Jo kādēļ gan kurši pret Alberta un ordeņa rīcību šajā teritorijā būtu bijuši noskaņoti tik ļoti naidīgi, ka pat bīskapa sēdekli drīz vien vajadzēja pārvietot uz citu vietu – tagadējās Doma baznīcas tuvumā?¹⁷

BĪSKAPA ALBERTA LAIKA PĀRMAIŅAS PLĀNĀ. Tomēr sākumā – pēc 1201. gada – pusaploces struktūras austrumu malā savas pils būvēja bīskaps un ordenis, bet rietumu daļā sev mītni izveidoja domkapituls. Rezultātā sākotnējā apmetnes uzbūve tika neatgriezeniski zaudēta. Vīkam raksturīgs plānojums saglabājās tikai vidusdaļā, kur bija perpendikulāri pret Rīdzeni orientētas ieliņas un šaurie kvartāli, ko, pēc R. Zandbergas domām, vienlaicīgi ar pils būvi veidojuši no Vācijas atvestie amatnieki. Vācu avoti gan min, ka šāda plaša zemāko slāņu iedzīvotāju migrācija uz Austrumbaltiju nav notikusi un šeit ieradušies tikai vācu kungi un lieltirgotāji.¹⁸

APMETNE TAGADĒJĀS VEC PILSĒTAS VIETĀ. Nākamā atšķirīgā apmetnes struktūra atradās tagadējās vecpilsētas teritorijā. Arheoloģiskie pētījumi pēckara periodā pierādīja, ka Rīdzenes upes izliekumā atradās osta un krastmalā – visumā blīva koka apbūve, kas zināmā mērā bija radniecīga tai, ko vēlāk atklāja Āraišu ezera salā. Atradumi liecināja par amatniecības attīstību un tirdzniecību šajā vietā jau kopš 11. gadsimta. Tomēr arheologi uzskata, ka droši par apdzīvotību šajā vietā var runāt, sākot ar 12. gadsimtu. Apmetnes robežas vēl skaidri nav noteiktas, tomēr pētījumi, ko Jāņa ielas rajonā veikuši poļu arheologi, apstiprina, ka zem mūra ēkām visur bijusi koka apbūve, par ko liecina neizpētīts kultūrlānis ar ugunsgrēka pēdām. Vēl pētījumos noskaidrots, ka koka apbūves kultūrlāņa līmenī – metru zem mūra apbūves – atrodas ar koka klāju segtas ielas.¹⁹ Metru biežais kultūrlānis liek domāt, ka šī vieta bijusi samērā ilgi apdzīvota vēl pirms mūra celtniecības. Pēckara periodā līdzīgi

I

Rīgas kases kolēģijas sēde. 17. gs. otrās puses glezna. *Autors nezināms.*

Rātsnama kases kolēģijas telpā: liels sešdalījuma logs; sienas virsmu horizontāla dekoratīva josla daļa divās daļās, kuras savukārt sadala pildīņiem līdzīgi elementi; grīdu klāj gaiša un tumša akmens plātnes

II

Rīgas rātes sēde. 17. gs. otrās puses glezna. *Autors nezināms.*

Redzama daļa no 17. gs. rātes zāles interjera: četrdaļījumu logs iestiklots ar lietiem stikliem svina ietvaros; sienas rotā plakanu pilastru balstīta arkāde; grīda klāta ar gaišām un tumšām akmens plātnēm

III

Rīgas rātsnama galvenā fasāde. 1780. g. *J. K. Broces zīmējums.*
18. gs. vidū celtais rātsnams vēl nav pārbūvēts

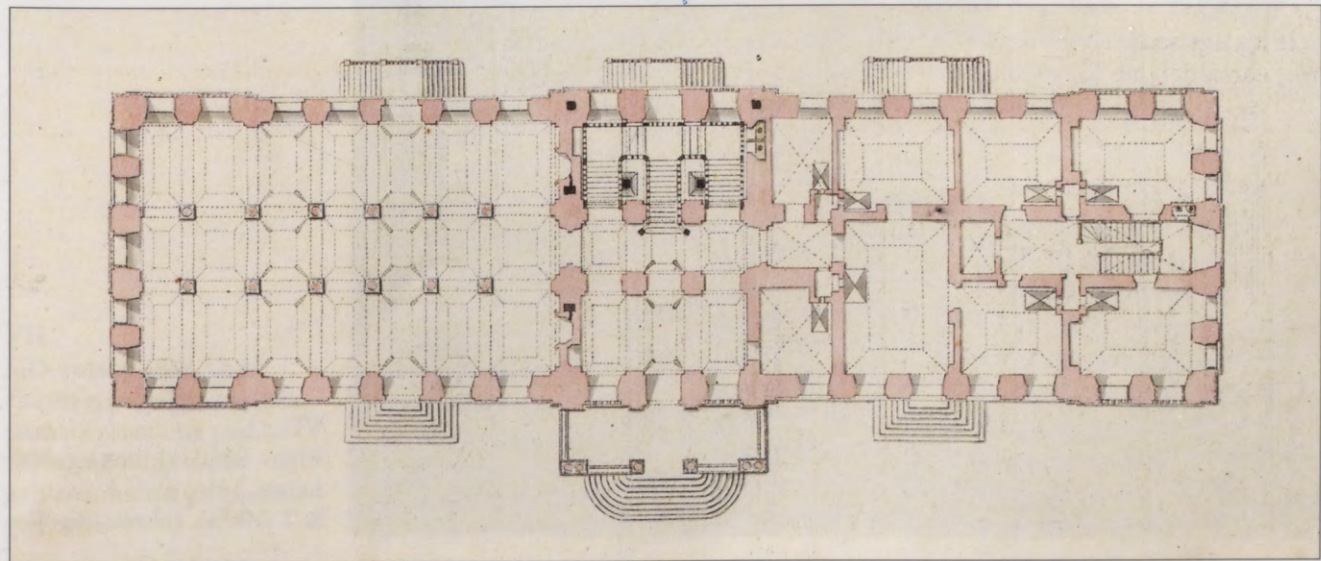
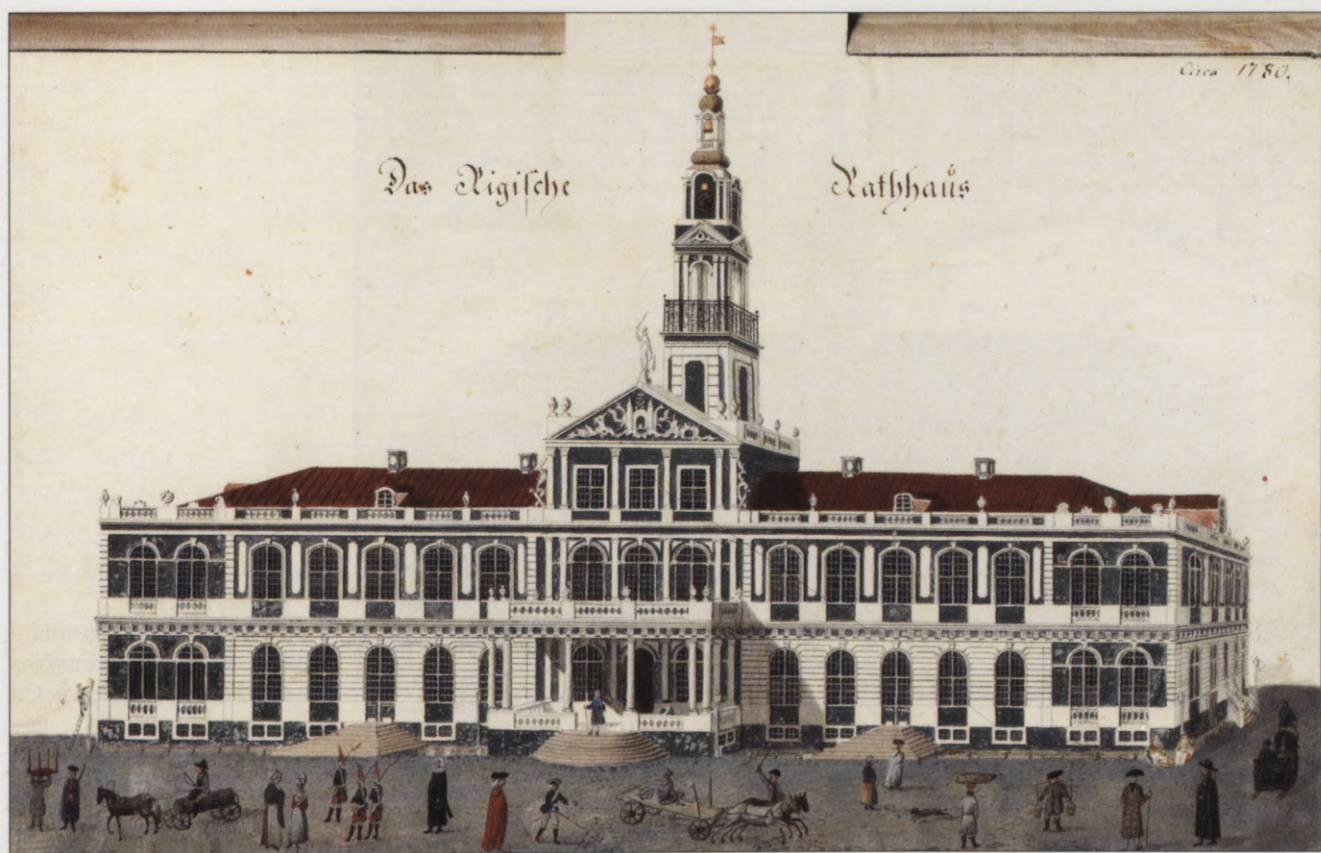
IV

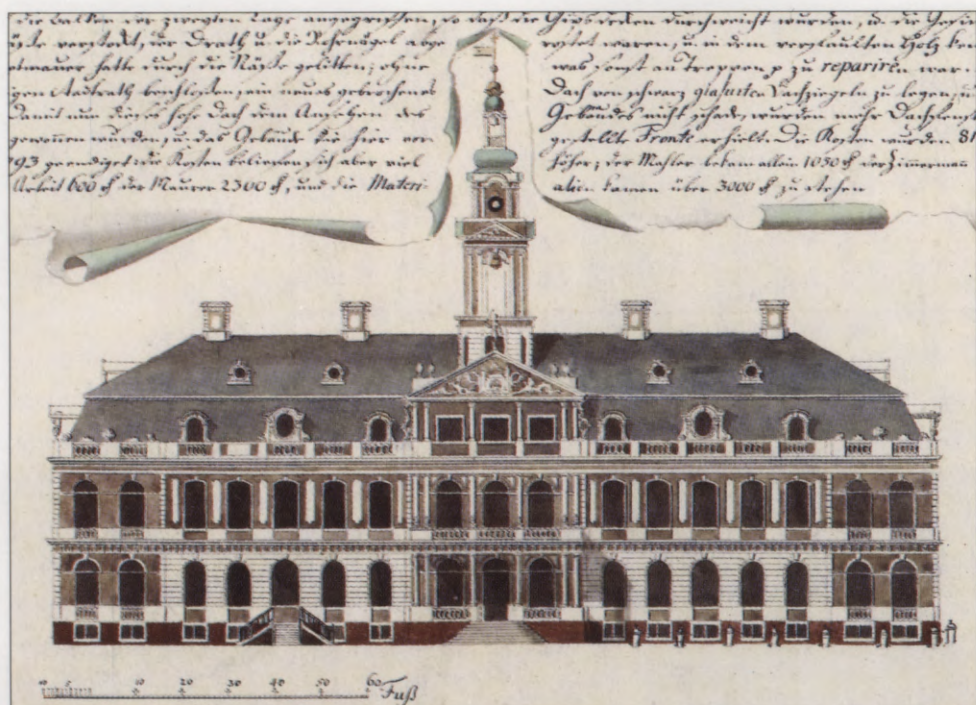
Rīgas rātsnama 1. stāva plāns. 1780. g.
J. K. Broces zīmējums

Circa 1780.

Das Rigiſche

Rathhaus

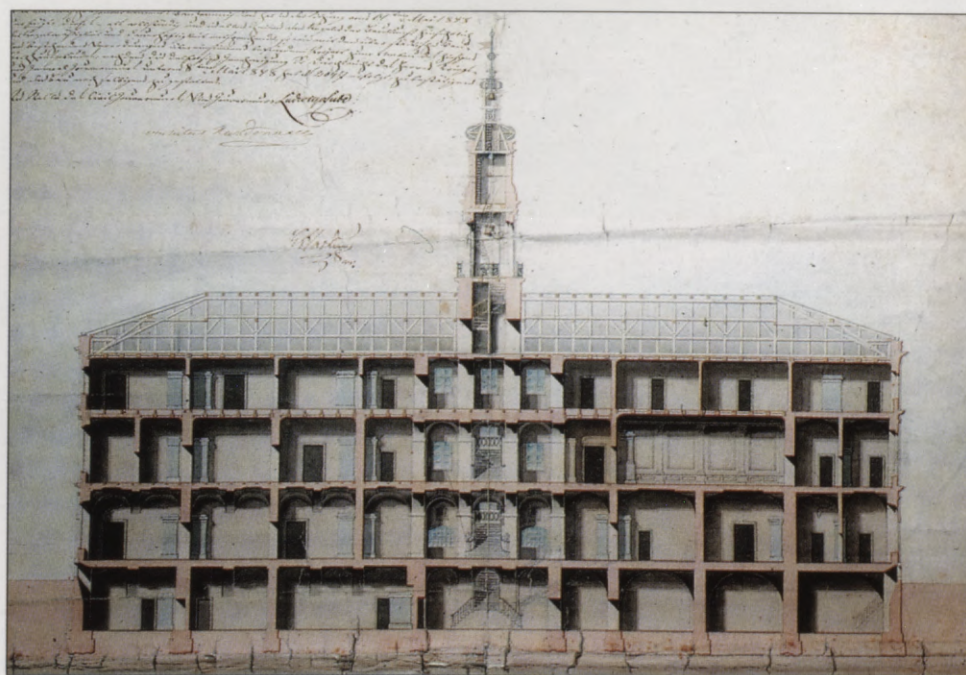
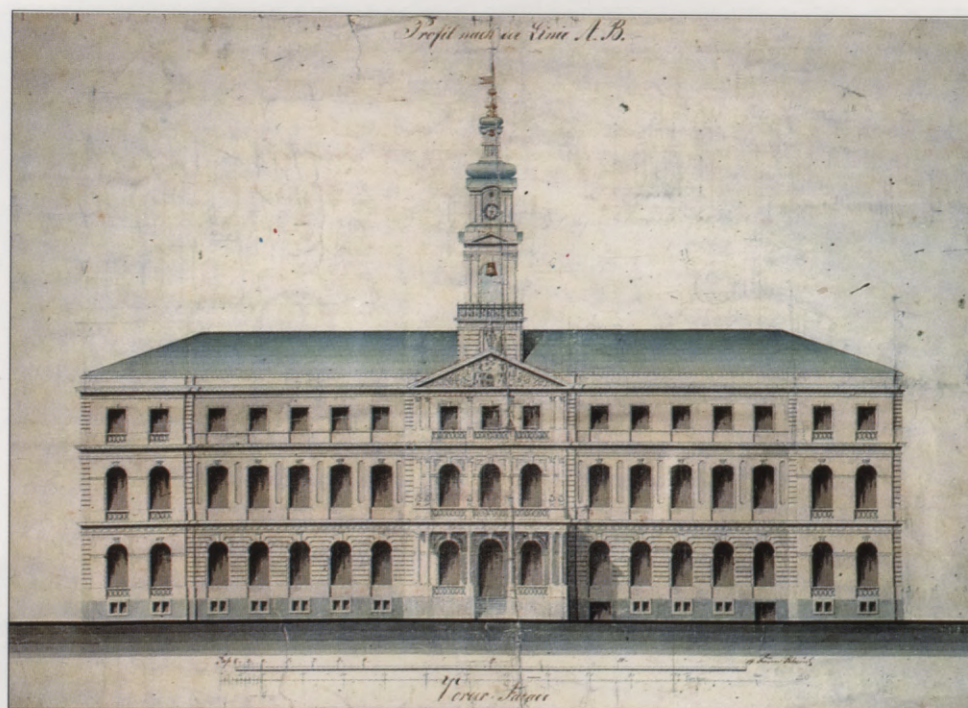

V
 Rīgas rātsnams. 1793. g.
 J. K. Broces zīmējums.
 Rātsnama mansarda jumts
 un biržas kāpnes pārbūvētas
 pēc K. Hāberlanda projekta

VI
 Rīgas Rātslaukums ar rāts-
 namu. 1816. g.
 K. T. Fehelms. Kolorēta litogrāfija

VII

J. D. Felsko 1848. gadā
zīmētais projekts, kas bija
pamatā rātsnama pēdējai
pārbūvei 19. gs. vidū:
galvenā fasāde un garen-
griezums

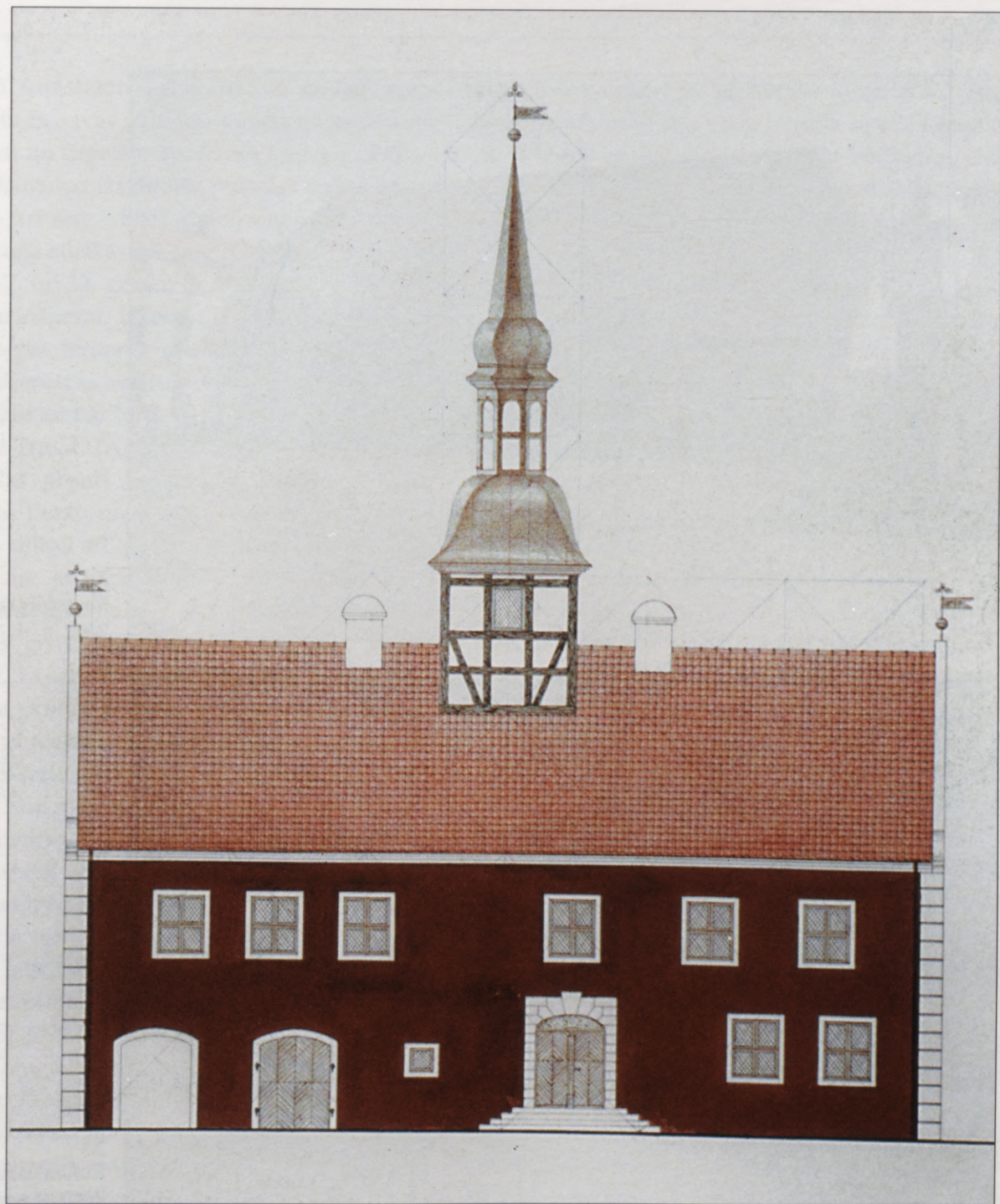

VIII

Rīgas topošais rātsnams. 2001. g. I. Bākules foto

IX

Bauskas rātsnama galvenā fasāde. I. Bākules restaurācijas projekts, kam pamatā 1840. gada rātsnama uzņēmējums. A. Holma foto

X
Ventspils rātsnams.
2000. g. A. Holma foto

XI
Limbažu rātsnams.
2000. g. A. Holma foto

atradumi konstatēti arī vairākās vietās starp Audēju un Peitavas ielu; tas norāda uz iespējamo amatnieku un tirgotāju apmetnes teritoriju Rīdzenes un Daugavas izveidotās pussalas pašā austrumu galā. Arī šeit – bijušajā Rīdzenes krastmalā – atrastas kuģa atliekas, kas neatbilst vācu lietotajiem kuģiem 12. un 13. gadsimta mijā. Tā kā apmetnei nav nocietinājumu, jādomā, ka šī ir bijusi agrīna priekšpilsētas teritorija puslokā nocietinātās pilsētveida apmetnes austrumu pusē. Līdzīga priekšpilsēta bijusi arī pie Tartu vikingu laika apmetnes.

VĀCU TIRGOTĀJU VĪKS. Vācu tirgotāju vīku Peldu ielas posmā pētījusi R. Zandberga,²⁰ un izrakumos Peldu un Kungu ielas rajonā atklātas vācu tipa celtnu atliekas.²¹ Vēsturiski šis vīks bijis visjaunākais, jo vācu tirgotāji, kas Baltijas jūras tirdzniecībā izkonkurēja skandināvus, parādījās Daugavas grīvā, agrākais, 12. gadsimta pēdējā ceturksnī. Tāpat kā vācu mazpilsētiņās, vīkā bija viena iela, kuras abās pusēs zeme bija sadalīta vienādās parcelēs, un apmetne bija norobežota no apkārtējās teritorijas. Vienīgā iela gāja Daugavas virzienā, kur piekrastē dzīvoja lībieši un, iespējams, apmetnei bijusi arī sava osta. Diemžēl to vairs konstatēt nav iespējas, jo toreizējā Daugavas krastmala tagad apbūvēta ar daudzstāvu namiem. Peldu iela senajos Rīgas plānos saukta par Vikbolda ielu, kas varētu norādīt uz ielas saistību ar kādreizējo vīku.

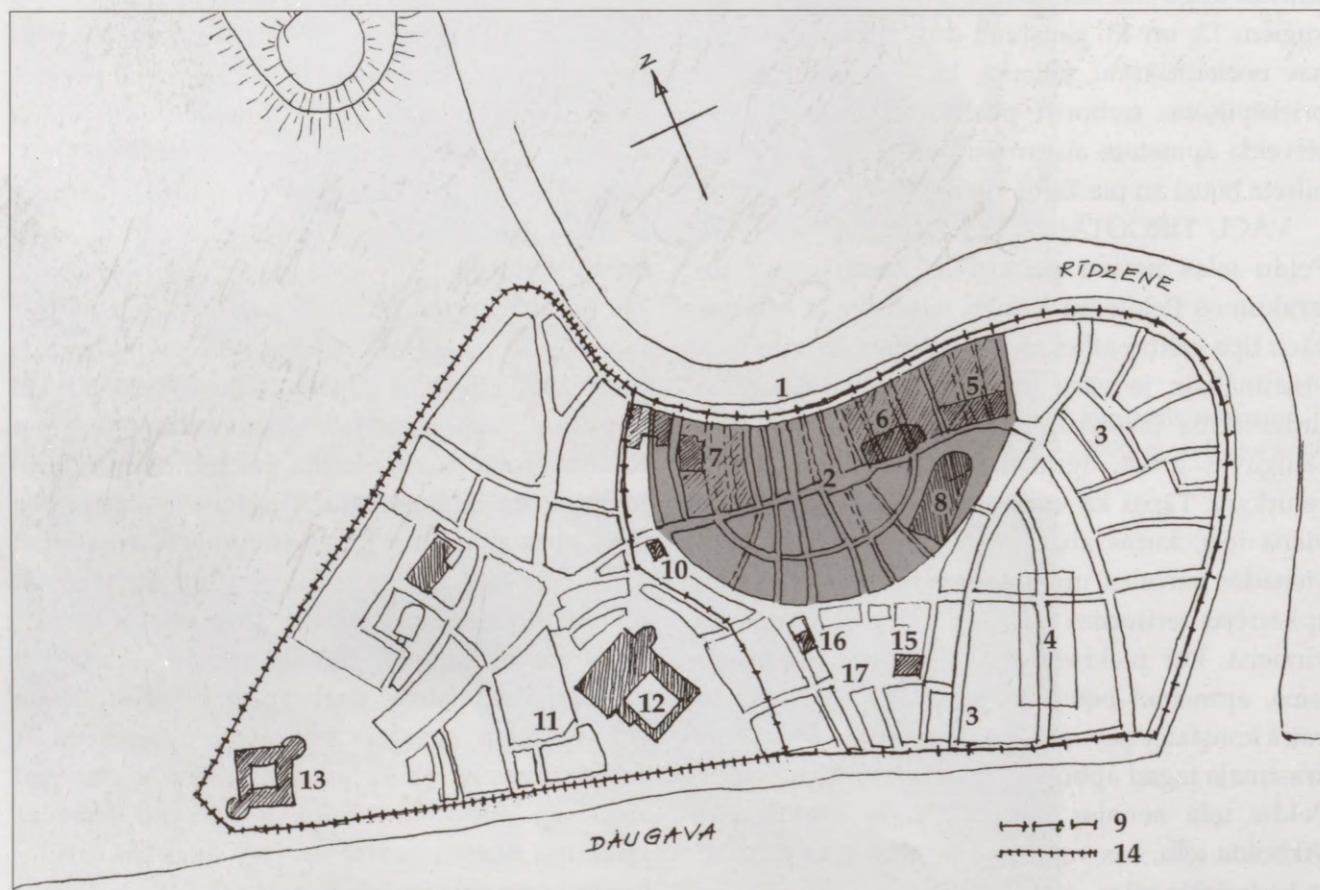
VIDUSLAIKU RĪGAS IZVEIDOŠANĀS. Rīdzenes un Daugavas izveidotās pussalas piekrastē apmēram 12. gadsimta beigās atradās vairākas apmetnes; tajās ielas un ceļi izgāja uz upēm, kur atradās galvenās aktīvās darbības norises vietas – ostas. Pussalas vidusdaļai šajā pilsētībūvniecības

attīstības posmā bija perifērijas loma. Kaut gan bīskaps Alberts 1201. gadā pārcēla savu bīskapiju no Ikšķiles uz Rīgu, lai tur sāktu bīskapijas ēku celtniecības darbus, no pilsētībūvniecības viedokļa situācija pussalā mainījās maz un tajā joprojām saglabājās vairākas patstāvīgas apmetnes.

Sākot ar 1201. gadu, Alberts Rīgas vietu centās pakļaut savai kontrolei. To viņš varēja panākt, visu pussalas apbūvēto daļu ietverot vienā aizsardzības sistēmā. Nav zināms, cik lielu teritoriju sākotnēji bīskaps pārvaldīja. Indriķa hronikā tiek minēts – "*prima pars civitatis*"²²; mūri ap šo teritoriju 1207. gadā paaugstināti tiktāl, ka pēc tam pagānu uzbrukums neesot bijis bīstams.²³ Jābrīnās, ka tik īsā laikā – kopš 1201. gada – mūrus (jeb nocietinājumus) ne vien uzbūvēja, bet pat vēl papildus paaugstināja. Mūru celtniecība pat Rietumeiropā tika uzskatīta par ļoti dārgu, darbietilpīgu un ilgu procesu. Turklāt vienlaicīgi bija jāceļ abas pils, bet Rīgas tuvumā būvmateriāli šādai celtniecībai nemaz tik viegli nebija iegūstami. Ar būvniecības darbiem droši vien nenodarbojās ne bruņinieki, ne lieltirgotāji – bija vēl vajadzīgs atbilstošs darbaspēks, bet vietējiem iedzīvotājiem nevarēja būt nedz nepieciešamās darba prasmes, nedz arī pieredzes; tomēr nav ziņu, ka strādnieki būtu ievesti no Vācijas. Izrakumi Konventa sētā un Jāņa baznīcas pagrabos rāda, ka galvenais būvmateriāls bijis dolomīts, kas bija jāatved pa Daugavu. Tādēļ iespējams, ka sākotnējie nocietinājumi bija izrakumos konstatētie vaļņi, kas jau iekļāva pusaploces teritoriju, pirms bīskaps Alberts te ieguva tiesības būvēt bīskapiju, un ap 1207. gadu tika paaugstināti tikai rezidences mūri.

Jau 1211. gadā no tagadējās Krāmu ielas līdz Daugavai uzcēla aizsargmūra pagarinājumu, kas nozīmēja, ka viss pussalas apdzīvotais gals nu bija ieskaufs mūros, tātad pakļauts bīskapa pārvaldei. 1215. gadā izcēlās ugunsgrēks, kurā esot nodegusi

visa vecākā pilsētas daļa. Pēc tam vecie nocietinājumi nojaukti, to vietā uzbūvētas mājas, un līdz ar to izveidojusies pilsētas trešā daļa.²⁴ Kā zināms, šī pilsētas daļa joprojām ir vecpilsēta. Neparasti, ka tikai astoņus gadus pastāvējušie pusaploce

47

Viduslaiku Rīgas attīstības stadijas pēc I. Bākules hipotēzes: 1 – senākā ostas vieta; 2 – vikingu laika tirgotāju apmetne; 3 – lībiešu un vendu priekšpilsētas; 4 – vācu tirgotāju vīks 12. gs. beigās un 13. gs. sākumā; 5 – pirmās vācu bīskapa pils teritorija; 6 – pirmās ordeņa pils teritorija; 7 – pirmās domkapitula mītnes teritorija; 8 – Sv. Pētera baznīcas un kapsētas teritorija; 9 – pirmais Rīgas aizsargmūris; 10 – pirmā Rīgas rātsnama vieta; 11 – bīskapa pils teritorija pēc 1211. gada; 12 – Doma baznīcas un klostera – domkapitula mītnes teritorija pēc 1211. gada; 13 – ordeņa pils atrašanās vieta kopš 14. gs. sākuma; 14 – pilsētas mūru paplašinājums līdz 14. gs. sākumam; 15 – Rīgas rātes Jaunā nama (vēlākā Melngalvju nama) atrašanās vieta; 16 – rātsnama novietojums pēc 1334. gada; 17 – Rīgas Rātslaukums 14. gs. 30. gados

nocietinājumi būtu saukti par veciem un mierīgu sirdi nojaukti. Katrā ziņā pēc 1215. gada vācu pārziņā jau atradās viss pussalas gals, un, apjožot pilsētu ar mūriem, tā no atsevišķas apmetņu kopas pamazām sāka veidoties par vienotu pilsētu.

Vietējo cilšu vairākkārtējie uzbrukumi Rīgai no 1217. līdz 1219. gadam vāciešu stāvokli Baltijā padarīja visai kritisku. Arī tirgotāju organizācijām bīskapa un ordeņa virsvara īpaši nepatika. Kā raksta Roberts Malvess,²⁵ spriežot pēc vēstures

avotiem, ģildes Rīgā izveidojušās jau pirms 1210. gada; galvenokārt tās bijušas tirgotāju un, iespējams, arī vietējo sāls nesēju un paligstrādnieku apvienības, kas – tāpat kā Rietumeiropā – atradušās konkrētajās tirgotāju un amatnieku apmetnēs. Ģildēm apvienoties vienā kopējā ģildē (*Gilda Communis*) Rīgas bīskaps 1211. gadā aizliedza.²⁶ Acīmredzot viņš baidījās, ka vara Rīgā varētu pāriet tirgotāju rokās, kā tas mēdza notikt Rietumeiropas tirdzniecības pilsētās.

RĪGAS RĀTES IZVEIDOŠANĀS. Ar laiku Rīgas iedzīvotāji, redzot, ka bīskapa vara vietējo cilšu nemieru dēļ vājinās, centās stāvokli izmantot, lai no feodālā senjora atbrīvotos. Jaunajā politiskajā situācijā sanāca rīdzinieku pilnsapulce, kas ievēlēja pilsētas padomi jeb rāti, ar kuru bīskapam nācās rēķināties. Pirmo reizi Rīgas rātes locekļi minēti kādā 1226. gada 18. aprīļa dokumentā,²⁷ bet 1249. gada dokumentā ir pirmās ziņas par Rīgas rātsnamu, kas atradies pie Rātes vārtiem, t. i., pie galvenā sauszemes ceļa, kas veda pilsētā.²⁸

PIRMAIS RĪGAS RĀTSNAMS. Rātsnama vieta – tagadējais Šķūņu un Tirgoņu ielas krustojums – no pilsētībūvnieciskā viedokļa bija visai nejauša. Iespējams, ka rātsnams atradies kāda bagāta tirgotāja namā; tā parasti rīkojās neatkarīgas tirgotāju pilsētas dibināšanas sākumposmā, kad rātei vēl nebija pietiekami daudz līdzekļu īpašas ēkas būvei. Rīgas pilsētas mantojumu grāmatā Tirgoņu iela, kurai toreiz bija latīnisks nosaukums *platea Mercatorum*, pirmo reizi minēta tikai 1343. gadā – tātad apmēram simt gadu pēc dokumentos atrastajām ziņām par Rīgas rāti. Tādēļ jo vairāk nejauša šķiet sākotnējā rātsnama atrašanās vieta pilsētas malā – pie pilsētas vārtiem nocietinājumu tuvumā.

Tas noteikti neliecina par pārdomātu, vienlaicīgi veidotu tirdzniecības pilsētas plānojumu Albertam ierādītajā teritorijā. Par pirmā rātsnama izskatu nekādu ziņu nav, iespējams, ka tā bijusi koka celtnē.

RĀTSLAUKUMA VEIDOŠANĀS. 1293. gadā – pēc lielā ugunsgrēka Rīgā – rāte izdeva pirmos Rīgas būvnoteikumus. Celt drīkstēja tikai mūra vai vismaz pildrežģa ēkas. Ēku galvenajām fasādēm bija jāatrodas uz vienas – t. s. apbūves līnijas, un tās būvēja cieši citu citai blakus. Tika noteikti arī māju garums, augstums un sienu biezums.²⁹

Nemot vērā jaunos būvnoteikumus, Rīga tikai 13. gadsimta pašās beigās sāka līdzināties Viduseiropas tirdzniecības pilsētām.

Šai laikā ar citu Hanzas pilsētu atbalstu nostiprinājas Rīgas pozīcijas un tā ieguva zināmu neatkarību no Rīgas bīskapa un Livonijas ordeņa. Tā kā Rīdzenes ostas vairs neatbilda Hanzas tirdzniecības kuģu prasībām, izveidojās osta Daugavas krastā. Līdz ar ostas vietas maiņu pus salas vidusdaļa, kas vēl 13. gadsimtā bija nomale, 14. gadsimta sākumā ieguva pilsētas centra nozīmi: šeit netālu no Daugavas krasta tika izveidots jauns tirguslaukums. Atsevišķām apmetnēm apvienojoties ap šo centrālo laukumu, izveidojās vienota viduslaiku Hanzas pilsēta ar kompilatīvu ielu tīklu. Šai laikā varēja būt pilnībā nojaukti pusaploces nocietinājumi un to vietā izveidota iela – *platea Mercatorum*, kas veda no Rātes vārtiem uz tirguslaukumu pilsētas centrā.

Tirguslaukumā 1330. gadā rāte par saviem līdzekļiem sāka celt t. s. Jauno namu jeb pilsētas halli – rātes un tirgotāju apspriežu zāli. Tikai vēlāk – ap 1334. gadu tirguslaukumā sāka arī jauna rātsnama ēkas būvi; iespējams, ka to pabeidza

1350. gadā, jo rātes ķemerejas rēķinu grāmatā minēts, ka šajā gadā vecā rātsnama ēka pārdota. Tirguslaukumu pēc Jaunā nama un rātsnama uzbūvēšanas sāka saukt par Rātslaukumu.

RĪGAS RĀTES TELPAS 14. GADSIMTĀ UN 15. GADSIMTĀ. Šajā laikā Rīgas rātei piederēja divas ēkas – Jaunais (vēlākais Melngalvju) nams, kur notika pilsētas domnieku apspriedes un citi pilsētas pasākumi, un rātsnams, kas bija rātes darbatelpas. Rātsnams bija neliela divstāvu ēka, kuras pirmajā stāvā bija izbūvēta pret laukumu vērsta arkāžu galerija. Rāte tradicionāli izvietojās otrajā stāvā. No tirguslaukuma jeb Rātslaukuma uz otro stāvu veda vaļējas kāpnes. Līdzīga uzbūve bija arī Jaunajam namam, kas atradās iepretim rātsnamam. Abu celtnu pirmos stāvus izīrēja tirdzniecības nolūkiem.³⁰ Rātsnama garākā fasāde bija vērsta pret laukumu, un ēka sākotnēji aizņēma nelielu gruntsgabalu kvartāla vidū. Jaunais nams sākumā laukumā bija brīvēstāvošs, par gal-

veno fasādi tam vēl tradicionāli – pēc Rīgas būvnoteikumiem – bija galafasāde ar zelmini.

Nelielajā rātsnama ēkā sākumā atradusies tikai rātes istaba un ķemerejas telpas; lielā rātes sēžu zāle bijusi Jaunajā namā. Rātsnamam nav bijis torņa. Citu konkrētāku ziņu par šā otrā rātsnama sākotnējo izskatu trūkst. Iespējams, tas bijis līdzīgs tālaika vācu nelielo tirdzniecības pilsētu rātsnamiem, kā, piemēram, Molsheimā, Rēgensburgā vai Eslingenē. Ap 15. gadsimta vidu ķemerejas rēķinu grāmatās parādās ieraksts, ka kokgriezējs Hermens rātes istabai izgatavojis jaunus griestus. 15. gadsimta dokumentos minētas arī dažas ēkas pārbūves.

Kaut tas bija neparasti, tomēr tieši Jaunajam namam piemita rātsnamiem raksturīgās īpatnības. Saglabāties pietiekami daudz datu, lai varētu secināt, ka Jaunā nama telpiskajā risinājumā bija Rietumeiropas viduslaiku rātsnamu iezīmes: divjomu halles tipa telpas pirmajā un otrajā stāvā,

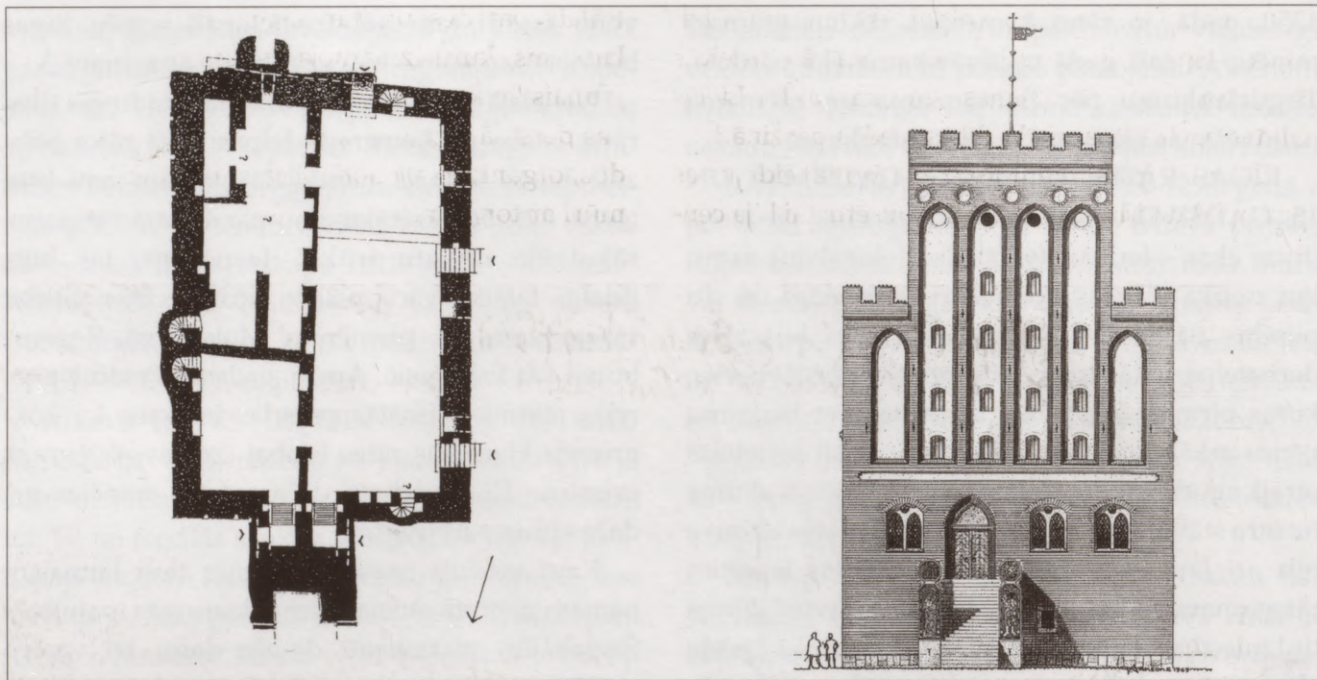

49

Rīgas 16. gs. rātsnamam līdzīgie rātsnami Vācijā: Molsheimā un Heilbronnā

50

51

Jaunā nama (vēlākā Melngalvju nama) viduslaiku perioda pagrabstāva plāns (tajā vidējā siena liecina par divjomu zāles plānojumu augšstāvā) un fasāde. G. Jansona pētījumi

kā arī viduslaiku piļu būvformu dekoratīvs izmantojums fasādēm. Kā minējis arhitekts Pēteris Ārends, sākotnēji Jaunā nama otrā stāva lielās zāles smagos griestus telpas vidū balstījuši 4–6 stabi³¹ – tāvad tā bijusi divjomu zāle. Atbilstošiem balstiem zem šīs stabu rindas bija jābūt arī pirmajā stāvā. Abos stāvos divjomu telpiskais risinājums, iespējams, ticis likvidēts 17. gadsimta pārbūvju rezultātā. Pagraba plānojumā vēl mūsdienās varēja konstatēt vidējo nesošo sienu. 2000. gada martā, daļēji nojaucot bijušā Kamarina nama pagrabu sienas, 17.–18. gadsimta mūros atrada iemūrētu astoņstūra kaļķakmens kolonnu un

kolonnas bāzi. Kolonnas horizontālais stāvoklis liecina, ka tā vienkārši izmantota par būvmateriālu. Iespējams, ka šī kolonna kādreiz atradusies Jaunā nama divjomu zālē. Analizējot arhitekta Gunāra Jansona zīmēto Melngalvju nama 1522. gada galvenās fasādes rekonstrukciju, var konstatēt vēl divas viduslaiku rātsnamiem raksturīgas īpatnības – fasāžu nobeigumu ar dzeguļu joslu un galvenās fasādes centrālās daļas krasu torņveida izvirzījumu. Jaunajam namam bija arī rātsnamiem raksturīga atrašanās vieta – tirguslaukumā. Tas viss apstiprina domu, ka Jaunais nams tiešām bija rātes prestižās telpas, kur notika nozīmīgāki

pasākumi, bet rātsnams kalpoja ikdienas vajadzībām. Tikai 1637. gada 16. novembrī rāte atteicās no Jaunā nama lietošanas, un ēka palika Lielās gildes un Melngalvju brālības biedru pārziņā.³²

Līdz 15. gadsimtam Rīga bija jau izveidojusies par tipisku viduslaiku Hanzas pilsētu: tai bija cen-

trālais parādes un sanāksmju laukums – Rātslaukums, kuru izmantoja arī par tirguslaukumu. Jaunais laukums savstarpēji mazsaistīto ielu tīklu, kas pussalā bija radies dažādos iepriekšējos periodos, organizēja vienotā pilsētā, ko apjoza aizsargmūri ar torņiem.

53

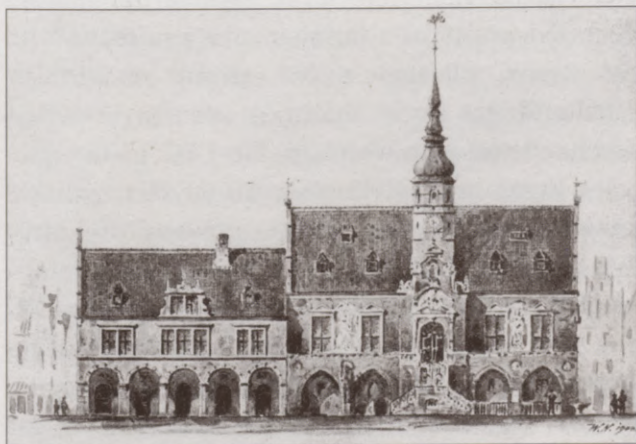
Skats uz viduslaiku Rīgu: rātsnamam virs manierisma stila zelmiņa redzams neliels tornītis, abās galafasādēs – volūtu rotājums

RĀTSNAMA PĀRBŪVES 16. GADSIMTĀ.
16. gadsimts Rīgas vēsturē bija ziedulaiks, kad Rīgai bija lepna brīvpilsētas statuss. Ievērojama loma Baltijas jūras tirdznieciskajos sakaros bija Rīgas ostai, palielinājās pilsētas autoritāte un ienākumi. Pilsētas saimnieciskais uzplaukums atspoguļojās tās arhitektūrā. Rātsnama un Jaunā nama zelmiņos parādījās laikmetīgais rolverka motīvs, dekoratīvi cilņi, metāla kalumi, bet iekštelpās – gleznojumi un greznas mēbeles. Jaunais nams, kas šai laikā vēl joprojām piederēja rātei, ieguva kaltus piedurvju akmeņus ar Jaunavas Marijas un sv. Maurīcija tēliem. Rīgai 16. gadsimtā bija izveidojušies cieši sakari ar Nīderlandi, kas bija kļuvusi par jūru valdnieci un

ietekmīgāko Rietumeiropas valsti tirdzniecības jomā. Nīderlandes manierisma stils iespaidoja daudzas Ziemeļeiropas valstis, un ir pamats domāt, ka arī 16. gadsimta otrās puses pārbūves Rīgas rātsnamā lielā mērā bija pakļautas šā stila ietekmei. Pārbūves ievērojami bagātināja iepriekšējā – gotikas perioda visumā askētisko celtnu izskatu. Spriežot pēc 17. gadsimta sākuma pilsētas panorāmas attēliem, rātsnams un Jaunais nams uz samērā vienveidīgās gotiskās apbūves fona izcēlās ar savu bagāto rotājumu, veidojot saskanīgu un reprezentablu Rātslaukuma ansambli. Divās 17. gadsimta gleznās,³³ kurās atspoguļota Rīgas rātes sēde un kases kolēģijas sēde, var saskatīt no koka paneļiem dekoratīvi veidotas telpas sienas, logu

iestiklojumam izmantoti sīki, lieti stikliņi svina rāmjos, bet grīdas segtas ar balta un melna akmens plātnēm (I, II att.). Diemžēl nav saglabājušies rātsnama ēkas attēli, tikai dažos dokumentos minētas atsevišķas ziņas: piemēram, arhitekts Pauls Kampe minējis, ka rātsnama 16. gadsimta pārbūvēs piedalījies pilsētas tālaika būvmeistars Joriss Jorisens Frēze;³⁴ no ķemerejas dokumentiem savukārt var secināt, ka rātes zāles griesti bijuši apgleznoti un zeltīti – iespējams, līdzīgi Dancigas rātsnama griestiem.

Ārējā tirdzniecība veicināja pilsētas labklājību, arvien palielinājās tās iedzīvotāju skaits. Mūros ieslēgtā teritorija, kuru ierobežoja arī abas upes, nespēja pļesties plašumā, tādēļ pilsētas apbūve kļuva arvien blīvāka. Radās nepieciešamība paplašināt arī rātes administratīvo un pārvaldes darbību. Nākamās ziņas par būvdarbiem rātsnamā saglabājušās no 16. gadsimta beigām, kad

54

Rīgas 17. gs. rātsnama galvenā fasāde.
V. Neimaņa hipotētiska rekonstrukcija

laikā no 1594. līdz 1597. gadam rātsnama austrumu pusē tika piebūvēta jauna kancelejas ēka. Par piebūves autoru tiek minēts no Lībekas ieceļojušais akmeņkalis, vēlākais Rīgas būvmeistars Bernts Bodekers.³⁵ Kopš 1581. gada Rīga bija Polijas pakļautībā, un Polijā bija parasts, ka rāts-

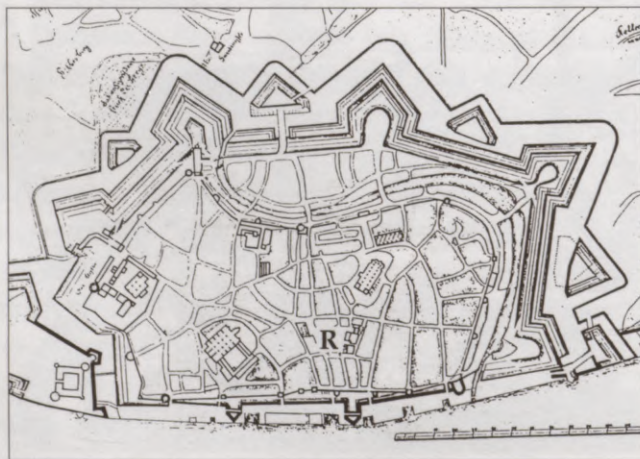

55

Rīgas Rātslaukums. 17. gs. sākums.
H. Tuma 1612. g. vara grebuma fragments

namiem ir augsti torņi. Šķiet, ka tieši jaunā austrumpuses piebūve ieguva astoņstūra torni ar galeriju, kas laikposmā no 1596. līdz 1598. gadam vēl tikusi papildināta ar krāšņu vairākposmu vainagojošo smaili. Jādomā, ka esošajai nelielajai rātsnama ēkai uzbūvēt tik lielu torni, kādu var redzēt Nikolausa Mollīna gravīrā, bija visai sarežģīti. Rātsnama krāšņais tornis liecināja par Rīgas labklājības augšupeju un lepnumu, un tas, tāpat kā baznīcu torņi, izcēlās pilsētas siluetā.

RĀTSNAMS 17. GADSIMTĀ. 17. gadsimta kari nelabvēlīgi ietekmēja pilsētas tālāko izaugsmi – tirdzniecība vairs nevarēja brīvi attīstīties, un pilsētas kasei radās zaudējumi. Pilsētas aplenkumu un apšaudes laikā tika sabojāta liela daļa sabiedrisko ēku. Lai rātsnamu kaut cik uzturētu kārtībā, visu 17. gadsimtu tika veikti dažādi remontdarbi. Pirmās ziņas par rātsnama bojājumiem parādījās pēc 1621. gada zviedru aplenkuma,

56

F. Murera 1650. gada Rīgas plāna centrālā daļa:
R – rātsnams

ma, kad apšaudē stipri cieta slaidais manierisma stila tornis. 1656. gada krievu aplenkuma laikā apšaudes rezultātā tika bojāta rātsnama arkāde. 1674. gadā rātsnamā izcēlās ugunsgrēks un sadega arī rātes arhīva dokumenti. 17. gadsimta beigās Rīgas būvmeistars Ruperts Bindenšū vairākkārt ziņoja rātei, ka rātsnama jumts ir sabrukšanas stāvoklī. Ziemeļu karš situāciju vēl pasliktināja; rātes sēžu zālē vairs nebija iespējams noturēt sēdes.

Drīz pēc karadarbības izbeigšanās, lai rāte varētu sākt darboties, rātsnamā tika veikti steidzami remontdarbi. Tomēr karu izraisīto postījumu un trūcīgo pēckara apstākļu dēļ vajadzēja samierināties ar visai pieticīgiem atjaunošanas darbiem.

RĪGA KRIEVIJAS PAKĻAUTĪBĀ. 1710. gadā Rīga no Zviedrijas pakļautības nokļuva Krievijas impērijas varā, un iekļaušana impērijas sastāvā būtiski pārmainīja gan tās statusu, gan pašpārvaldi. Daudzi Rīgas rātes agrāk pieņemtie tirdznieciskie ierobežojumi tika atcelti par labu Krievijai. Rātei arvien vairāk vajadzēja pakļauties Krievijas impērijas administrācijas prasībām,³⁶ un tās loma pilsētas dzīvē strauji mazinājās. Virskundzību savās interesēs īstenoja impērijas iecelta vietējā administrācija. No 1787. gada 4. janvāra Rīgas rātes vietā nāca jaunievēlēts pilsētas maģistrāts.³⁷ Tika paplašināta pilsētas birokrātiskās pārvaldes sistēma, ieviešot Krievijas administratīvo kārtību. Rīgā sākās spēcīga rusifikācija. Jaunais pilsētas maģistrāts pārņēma rātes lietvedību un atlaida rātskungus. Tomēr, neraugoties uz dažādiem ierobežojumiem, Rīgas maģistrāts turpināja pildīt pilsētas administratīvās funkcijas un gadsimtos iesakņojušās tradīcijas saglabājis.

JAUNA RĀTSNAMA BŪVE RĪGĀ. Ap 18. gadsimta vidu vecais rātsnams bija ne vien sliktā tehniskā stāvoklī, bet arī nebija piemērots pārvaldes iestāžu vajadzībām. Arī Jaunais nams vairs nepiederēja rātei – 1712. gadā no rātes to atpirka Melngalvju sabiedrība. Rāte nolēma, ka vecais, vairākkārt pārbūvētais un paplašinātais rātsnams vairs neatbilst rātes prasībām. Tā kā Rīgas lieltirgotājiem vajadzēja biržas telpas, 1747. gada rudenī tirgotāji vienojās ar rāti par jaunas, apvienotas rātsnama un biržas ēkas būvi.³⁸⁾

Veco rātsnamu nolēma nesaglabāt, bet tā vietā būvēt pilnīgi jaunu, lielāku ēku, paplašinot gruntsgabalu Daugavas virzienā uz blakusesošās zemes rēķina.³⁹⁾ Rāte atpirka divus nelielos īpašumus, kas atradās cieši blakus rātsnama ēkai, kā arī pievienoja Rātes aptiekas gruntsgabalu kvartāla pašā galā. Līdz ar to jaunajam rātsnamam bija paredzēts viss kvartāls starp Rātslaukumu, Mazo Jaunielu, Jaunavu ielu un Tirgoņu ielu.

Pilsētas ierobežoto finanšu dēļ jaunā rātsnama būvei nācās gādāt papildu līdzekļus, izmantojot gan bagāto pilsoņu brīvprātīgos ziedojumus, gan iegūto naudu no Rīgas un Vācijas tirgoņiem, kam bija piedāvāts pusi jaunās ēkas apakšstāva telpu izmantot biržas vajadzībām. Rīgas pilsētas arhīvā glabājas liela, ādas vākos iesieta ziedojumu grāmata, kurā reģistrēti visi ziedotāji, kā arī konkrētās naudas summas. Ziedotāju patiešām bija ļoti daudz, arī no Lībekas un Hamburgas.⁴⁰⁾

Jaunā rātsnama un biržas projekta izstrādāšanai rāte uzaicināja kara inženieri Johanu Frīdrihu fon Etingeru, kas bija ieradies Krievijā no Holšteinas. Pirms tam viņš bija piedalījies Frederiksborgas pils un Kopenhāgenas Kristiansborgas pils

57

Rīgas 18. gs. otrās puses plāna fragments ar jauno rātsnamu: 1 – rātsnams; 2 – svaru māja; 3 – Melngalvju nams

58

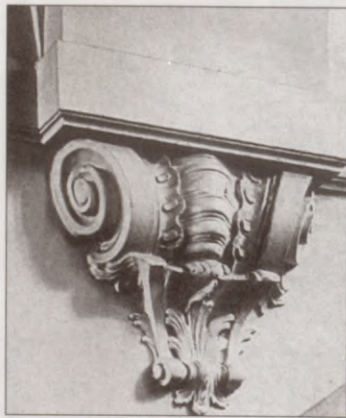
J. F. Etingera 1752. gada rātsnama projekts: galafasāde

celtniecībā, mācījies pie itāliešu izcelsmes meistara D. G. Friconi, kā arī pie L. Rati, kura vadībā 1746. gadā izgatavojis Štutgartes pils projektu.⁴¹

Lai gan P. Kampe atzīmējis, ka līdzekļu trūkums neesot ļāvis J. F. Etingeram būvēt greznu ēku, nevar piekrist, ka ēka bijusi vienkārša vai neizteiksmīga: ne vien šis projekts, bet arī vēlākais Johana Kristofa Broces zīmējums rāda, ka gan apjoma, gan arī logu un detaļu risinājumā jūtama nelielo 18. gadsimta vidus franču klasicisma piļu arhitektūras ietekme.⁴²

Vecā rātsnama nojaukšanu sāka 1749. gada 1. jūnijā. Pārbūves laikā rāte turpināja strādāt telpās virs Doma klostera krustejas. 1750. gada 26. maijā tika ielikts jaunā rātsnama pamatakmens, un drīz pēc tam sāka dzīt pamatu pāļus.

INŽENIERA J. F. ETINGERA PROJEKTĒTAIS RĀTSNAMS. J. F. Etingera iecerētais rātsnams bija divstāvu celtnē uz augstiem virspamatiem un trīsstāvu centrālo rizalīta daļu, virs kuras pacēlās

59

Rātsnama iekštelpu rotājums: konsole un vāze kāpņu telpā. 18. gs. vidus

60

Rātsnama frontona dekors. 1765. g.

četrpakāpju tornis ar barokālu nobeigumu. Garenfasādēs bija trīs no pamatplaknes mazliet izvirzīti rizalīti: katrā sānu rizalītā bija divas logailu asis, bet centrālajā – trīs. Ēkai bija iespaidīgs – gandrīz 60 metru – garums un kopumā 17 ailu asis. Visai augstā cokolstāva logailas izgaismoja pagrabstāvu. Celtnē bija septiņas ārdurvis; pirmais stāvs no laukuma puses bija sasniedzams pa astoņu pakāpienu kāpnēm. Pret laukumu vērstajā fasādē centrālā rizalīta platumā bija izvirzīts portiks ar kolonādi, kas balstīja otrā stāva balkonu. Balkonu norobežoja akmenī kalta balustrāde, kuru dekorēja astoņas akmens vāzes. Tāda pati balustrāde ar vāzēm vainagoja otro stāvu; aiz tās pacēlās lēzens skārda jumts. Balustrādes bija arī centrālā rizalīta trešā stāva izbūves jumta malās. Tāpat balustrādes motīvs tika izmantots sānu rizalītu logu apakšdaļu dekorēšanai un portika norobežošanai. Virs centrālā rizalīta bija trijstūra frontons ar akmenī kalto cilni, kurā starp rokoko stila dekoratīvajiem elementiem bija izveidots divu cariskās Krievijas ērgļu ietverts Rīgas ģerbonis. Frontona korē atradās Taisnības dieves statuja.

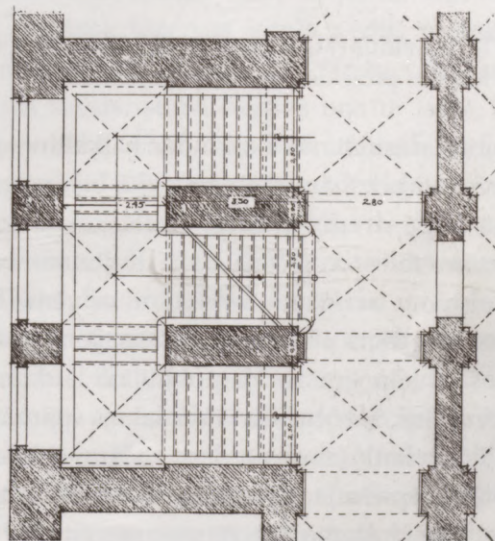
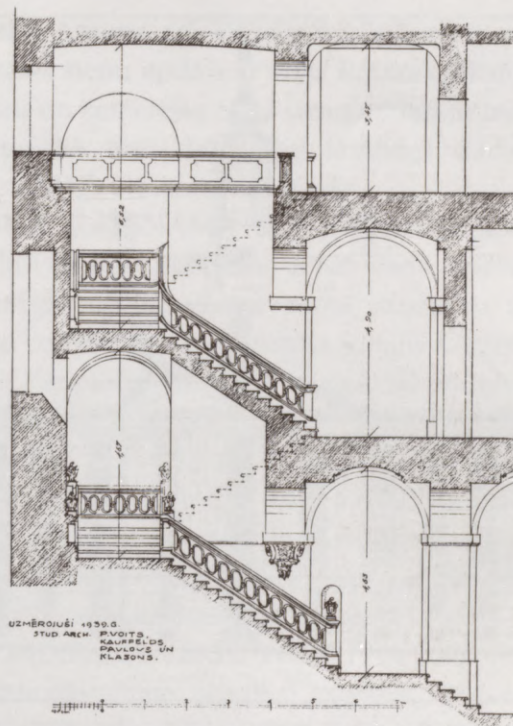
Fasāžu rustojums, portika kolonāde, balustrādes ar vāzēm virs dzegām, centrālā rizalīta pilastri, kā arī logu forma un dalījums – tā bija tālaika Rīgai vēl neparasta arhitektūra. Laukuma

61

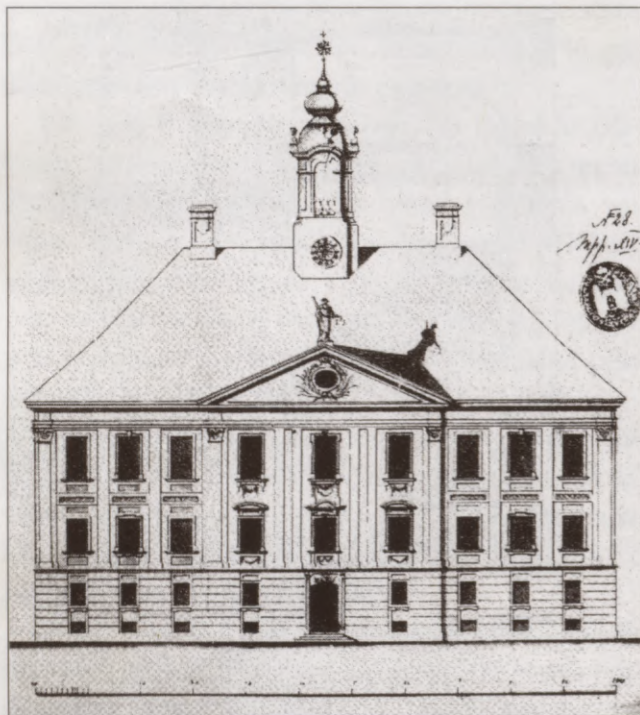
Rātsnama kāpņu telpas kopskats

fasādes centrālā rizālīta un torņa daļā tika izmantota klasiskā ordera sistēma, ievērojot Sebastjāno Serlio noteikto arhitektonisko kārtību: pirmā stāva kolonādei bija doriskais orderis, otrā stāva pilastriem – joniskais, bet trešajā stāvā un torņa pilastriem – korintiskais orderis. Kā liecina Latvijas Valsts vēstures arhīvā saglabātās celtniecības tāmes, fasāžu apdarē izmantots Sāmsalas kaļķakmens, bet dzegas, balustrādes, vāzes un skulpturālie

62

Kāpņu telpas griezumums un plāns

63

Rīgas 18. gs. vidus rātsnamam līdzīgā Tartu 18. gs. rātsnama fasādes projekts. Arhitekts J. H. Valters

veidojumi darināti no Gotlandes kaļķakmens.

Biržas vajadzībām rātsnama ēkā bija paredzēta grezna telpa ar divpadsmit smilšakmenī kaltām kolonnām zāles centrālajā daļā. Kolonnas balstīja arku sistēmu ar lēzeni veidotām velvēm. Biržas zāle atradās ēkas pirmā stāva kreisajā spārnā; tajā pa īpašām kāpnēm varēja nokļūt no laukuma un Jaunavu ielas. Sākotnēji arī ēkas labajā spārnā varēja iekļūt no laukuma pa tādām pašām – simetriski veidotām kāpnēm, tomēr vēlāk šīs kāpnes nojauca.

No Rātslaukuma pa rātsnama centrālo ieeju nokļuva plašā, velvētā vestibilā, kura dziļumā pacēlās plats kāpņu laids, kas pusstāvā sazarojās

divos sānu laidos. Greznas, akmenī kaltas kāpnes veda uz otro stāvu, kur atbilstoši senām rātsnamu būves tradīcijām atradās rātes sēžu zāle. Sēžu zāles griesti bija apgleznoti un arī zeltīti. Rātsnama telpu apdare tapa laikposmā starp Rundāles pils pirmo (1736–1740) un otro (1763–1767) celtniecības periodu, tādēļ priekšstatu par rātsnama iekštelpu izskatu varētu rast Rundāles pili. No 19. gadsimta pārbūves laika tāmēm zināms, ka rātes sēžu zālē bijusi balta marmora plākšņu grīda, bet gaitenīs grīdu klājušas keramikas flīzes. Tiesas zāles sienām bija zila marmora imitācijas apdare, bet lielās ķemerejas istabas sienas sedza pelēka mākslīga marmora virsma.

J. F. Etingēra projektētā rātsnama ēka arhitektoniski bija nosacīts baroka norieta, rokoko un klasicisma stila sakausējums. Tuvākās atbilstmes rodamas Kurzemes hercogistes pilīs Rundālē un Jelgavā. Arī Tartu rātsnamam ir radniecība ar Rīgas rātsnamu. Tartu rātsnama projektu Rīgas guberņas valde apstiprināja 1779. gadā; iespējams, tā par paraugu bija izvēlējusies jauno Rīgas rātsnamu – to apliecina Tartu rātsnama projekta un Etingēra veidotā Rīgas rātsnama projekta lielā līdzība. Tartu rātsnamam gan bija mazāks, tomēr konstruktīvā un dekoratīvā izveide bija analoga. Abiem rātsnamiem vienāds bija Taisnības dieves novietojums, līdzīgi veidotas bija arī torņu smailes. Tomēr Rīgas rātsnama tornis bija augstāks un greznāks, un tā visām četrām pakāpēm bija gan dekoratīva, gan arī funkcionāla nozīme: rātsnama torņa otrās pakāpes galerijā atradās lielais pilsētas zvans, nākamajā pakāpē virs tās – pilsētas pulkstenis, augšējā galerijā bija pilsētas mazais zvans, bet torņa smailē atradās vējrādis.

AMATNIEKI 18. GADSIMTA RĪGAS RĀTSNAMA BŪVĒ. Rīgas vēstures arhīvā saglabājusies Rīgas rātes kases kolēģijas ienākumu un izdevumu grāmata, kurā atspoguļotas arī ziņas par rātsnama būvē strādājušiem amatniekiem un viņu darbību laikposmā no 1748. līdz 1765. gadam.⁴³ 1749. gada 10. jūnijā pirmo reizi izmaksāta nauda Johanam Pēterim Leihtam, kam bija uzticēta rātsnama celtniecības vadīšana; viņš bija cēlies no Brandenburgas un tolaik strādāja par mūrniekmeistaru Rīgā. Līdz 1753. gadam ievērojamas summas maksātas Johanam Francim Plotnickim, kas acīmredzot darbojās pie vecā rātsnama nojaukšanas un jaunās ēkas pamatu un sienu būves. No 1751. gada sācis strādāt ākmeņkalis Samuels Beks: 1753. gadā darbi veikti par 20 650 valstsdālderiem, bet vēlāk patērētā summa gadā nav pārsniegusi 8000 valstsdālderu. 1754. gadā Beka vietā sācis strādāt ākmeņkalis Johans Georgs Hāberkorns; viņš turpmākos sešus gadus veicis visus galvenos ākmeņkaļa darbus – kalis fasāžu apšuvuma plātnes, pilastru kapiteļus, logu apmales un palodzes, frontonu, balustrādes, dze-gas un portika kolonādi, kā arī citas ākmens detaļas. 1757. gada 29. oktobrī pirmo reizi 60 valstsdālderu liela summa samaksāta Danielam Kurlavskim, kas kalis Taisnības dieves statuju. 1758. gadā viņš par 204 valstsdālderiem izkalis arī 34 dekoratīvas ākmens vāzes, kas rotāja fasāžu balustrādes. Iekštelpu apdares darbi tika sākti 1759. gadā. 1762. gadā Jākobs Ernsts Meiers par 160 valstsdālderiem ar stuka ziedu motīviem un figurāliem veidojumiem dekorējis rātes sēžu zāles griestus, vēlāk griesti vēl apgleznoti un zeltīti. Nozīmīga summa – 353 valstsdālderī – 1764. gadā

samaksāta Andreasam Vilhelmam Štillingam par tiesas zāles sienu apdari ar zilas krāsas mākslīgo marmoru un ķemerejas zāles sienu apdari ar marmoru pelēkā tonī. Iekštelpu izveides darbos daudz strādājis arī Andreass Jakobi.

JAUNĀ RĀTSNAMA IESVĒTĪŠANA. Rātsnama būvdarbus pabeidza 1765. gada rudenī. 11. oktobrī notika svinīga jaunā rātsnama atklāšanas ceremonija, kurā runāja Johans Gotfrīds Herders. Pēc piecpadsmit gadu ilgiem būvdarbiem beidzot pilsētai bija sava pils, kas varēja konkurēt ar Kurzemes hercogistes pilīm. Rātsnama tornis, kas pacēlās 39,5 metru (bet kopā ar vējrādi – pat 42,5 metru) augstumā, papildināja Rīgas panorāmu ar nozīmīgu dominanti. 1780. gadā J. K. Broce rātsnamu pirmo reizi uzzīmēja (III, IV att.).⁴⁴

18. GADSIMTA BEIGU PĀRBŪVES. Sākotnējais izskats rātsnamam bija tikai 26 gadus. 1791. gadā rāte nolēma mainīt namam jumta formu, jo esošais – pārāk lēzenais jumts nebija piemērots Rīgas mitrajam klimatam.⁴⁵ Nokrišņu dēļ jumts bija rūsas saēsts, stipri bojātas bija tā koka konstrukcijas. Rāte nolēma, ka rātsnamam uzliekams mansardveida jumts; līdz ar to varēja ierīkot vairākus jumta logus un papildus iegūt astoņas jaunas darbatelpas bēniņu stāvā. Lai ūdens notece būtu labāka, jauno mansarda jumtu nosedza ar melniem vāpētiem kārniņiem. Pēc šīs pārbūves ēka ieguva it kā pilnīgāku, pabeigtāku izskatu, tomēr tornis zaudēja savas sākotnējās proporcijas, jo daļēji tika paslēpts jumta konstrukcijā (V, VI att.).

Jumta pārbūves autors bija slavenais klasicisma perioda Rīgas arhitekts Kristofs Hāberlands. Viņš bija dzimis 1750. gadā Rīgā, laikposmā no 1770. līdz 1777. gadam papildinājis savu izglītību Berlīnē un

Drēzdenē, bet kopš 1789. gada bija Rīgas būvmeistars. Kā liecina rātes kases kolēģijas 1792. gada dokumenti,⁴⁶ K. Hāberlandam rātsnama būves darbiem tika piešķirts 2300 valstsdaļderu. Doma par lēzena divslīpju jumta nomaiņu pret mansarda tipa jumtu varēja rasties pašam Hāberlandam, jo šāda veida jumti – īpaši Drēzdenē – viņa ceļojumu un

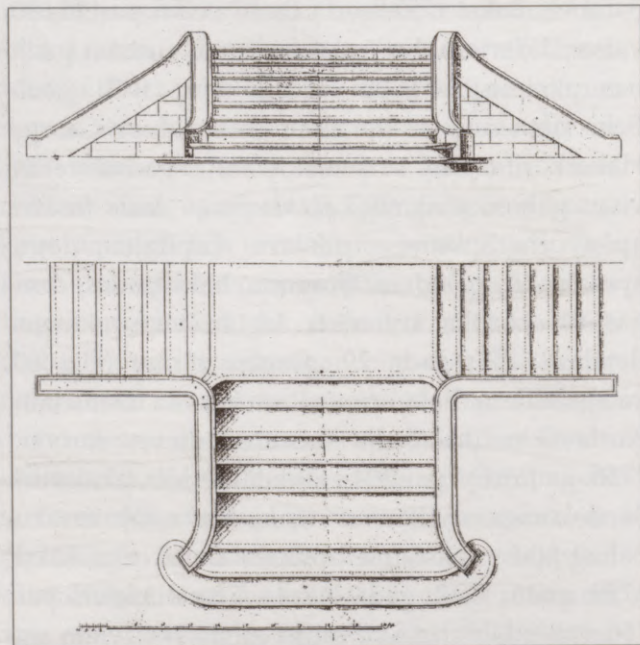

64

Raksturīgā 18. gs. dzīvojamā ēka Drēzdenē

studiju gados bija plaši izplatīti. Ne velti arī Hāberlanda vadībā pārbūvētās Rīgas dzīvojamās mājas ieguva mansarda jumtus un tik ļoti līdzinājās tā paša laika ēkām Drēzdenē.

Vienlaicīgi K. Hāberlands pārbūvēja arī ēkas ārējās kāpnis. Saglabājies viņa 1794. gadā parakstītais projekts un tāme biržas un triju rātsnama ārējo kāpņu pārbūvei. 1998. gada vasarā veiktajos arheoloģiskajos izrakumos tika atklāti Hāberlanda projektēto kāpņu pamati pret Rātslaukumu vērstajā biržas fasādē. Kāpnis, kā arī bojātās dzegas un citas akmens detaļas remontējis un no jauna izgatavojis Johans Georgs Hāberkorns,⁴⁷ kas 40 gadus iepriekš bija veicis akmeņkaļa darbus rātsnama jaunbūvei.

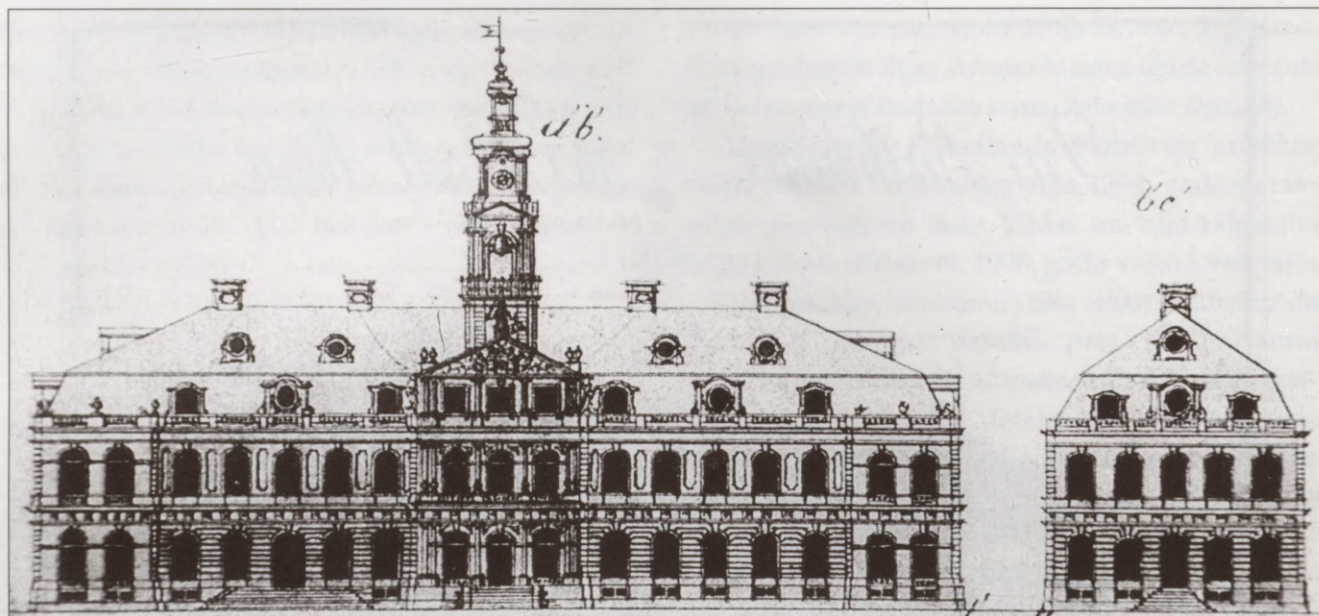
65

K. Hāberlanda 1794. gada projekts biržas kāpņu pārbūvei

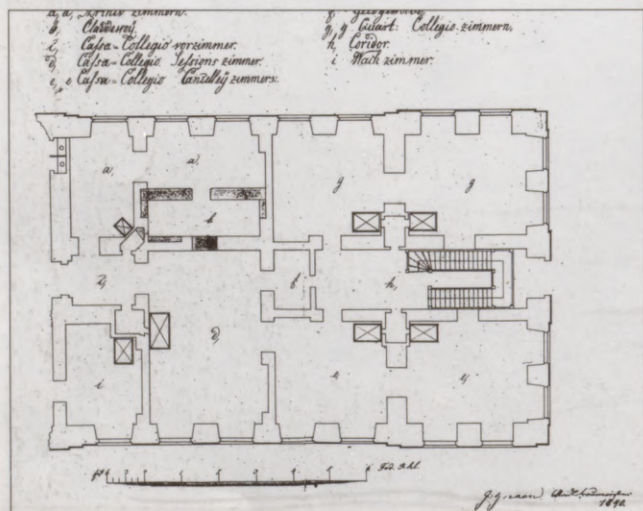
66

Rātsnama pārbūves projekts: fasāde un 2. stāva plāns. 18. gs. beigas.
 Rīgas būvmeistara T. G. Šulca zīmējums

67

Rīgas rātsnama fasāžu 1823. gada uzmērījumi: biržas kāpnes atkal pārbūvētas

68

Rātsnama 1. stāva labās puses plāns. Kases kolēģijas telpu 1840. gada uzmērījums. Pirmpublicējums

2000. gada maijā būvdarbu laikā Kungu ielas 1. nama pagrabā tika atrastas meistarīgi izkaltas 18. gadsimta kaļķakmens detaļas, kas sākotnēji varēja dekorēt rātsnama centrālā rizalīta jumta malas, bet jumta pārbūves rezultātā nojauktas un pēc tam blakusesošajā ēkā izmantotas par būvmateriālu.

Saglabājies arī Rīgas būvmeistara Teodora Gotfrīda Šulca parakstīts projekts bez precīza datējuma; tas attiecināms uz 18. un 19. gadsimta miju, un tajā redzams K. Hāberlanda pārbūvētais Rīgas rātsnama būvprojoms un ēkas otrā stāva plāns, kurā, šķiet, ieteikts veikt nelielas pārmaiņas. Ēkas labajā spārnā bija paredzēts nojaukt kāpnes, tomēr, kā liecina 1840. gada uzmērījumi šajā ēkas daļā, tas nav izdarīts. Tikai daudz vēlāk Šulca priekšlikumu, šķiet, izmantojis J. D. Felsko.

1806. gada vidū pulksteņtaisītājs D. E. Petri noslēdza līgumu ar rātes kases kolēģiju par rāts-

nama pulksteņa remontu.⁴⁸ Līgumā teikts, ka darbs tiks veikts apmēram divarpus mēnešu laikā, tas izmaksās 130 valstsdālderu un ka visus kalēja, alvaslējēja un virvju vijēja darbus Petri apņemas veikt saviem spēkiem. Nākamreiz rātsnama pulkstenis remontēts pēc 11 gadiem.⁴⁹

1840. gadā nelieli pārplānošanas darbi norisa rātsnama pirmajā stāvā – kases kolēģijas telpās. Saglabājies šo telpu tālaika uzmērījums ar rātsnama pirmā stāva labā spārna precīzu plānu,⁵⁰ kurā

redzams, ka – līdzīgi kā Rundāles pili – arī Rīgas rātsnamā, lai nepiesārņotu reprezentablās telpas, bijušas īpašas nelielas, krāšņu kurināšanai paredzētas istabiņas.

19. GADSIMTA VIDUS PĀRBŪVES. 1842. gadā īpaši izveidota komisija sprieda par rātsnama pārbūves iespējām. Bija nepieciešams pastiprināt daļēji sapuvušos koka pāļu pamatus. 1843. gada augustā pēc kases kolēģijas pieprasījuma Rīgas būvmeistara Zigismunda Daniela Jākoba Grēna

70

Rīgas Rātslaukums. 1835. g. T. Gēlhāra akvatinta

vadībā tika uzrakstīta atsauksme par rātsnama tehnisko stāvokli. Tajā bija minēts, ka jau pirms 28 gadiem biržas zāles velvēs konstatētas plaisas mūru nosēšanās dēļ un ka plaisas kļūst arvien lielākas. Atsauksmē arī atzīts, ka ietrūnējušajiem pamatu pāļiem nepieciešams pastiprinājums. 1844. gada maijā jaunais Rīgas galvenais arhitekts Johans Daniels Felsko ziņoja rātei, ka rātsnama pamatu stiprināšana pabeigta. 1844. gada rudenī sastādīts jauns rātes protokols par rātsnama

virszemes daļas tehnisko stāvokli. Protokolā minēts, ka ēkas labajā pusē visi griestu pārseguma balķi ir satrunējuši, tāpat ļoti sliktā stāvoklī ir visas citas koka konstrukcijas; lietusūdens dēļ, tam ilgstoši sūcoties cauri jumta pārsegumam, bojātas arī sienu mūra konstrukcijas. J. D. Felsko turpināja sastādīt tāmi ēkas kapitālremontam, paredzot četras senās krāsnis nojaukt un aizstāt ar jaunām, bet pārējās – pārmūrēt. Vēl bija iecerēts nojaukt un no jauna uzbūvēt otrā stāva balkonu,

71

Rīgas Rātslaukums. Labi redzamas rātsnama fasādes apdares detaļas. 1835. g. D. Jancena litogrāfija

kā arī salabot jumta un pārsegumu koka konstrukcijas. Šī tāme tomēr izrādījās nepilnīga, un nākamajā gadā dažādiem remontdarbiem tika izstrādātas papildu tāmes.

1845. gada vidū rāte sprieda par iespēju uzbūvēt rātsnamam vēl vienu stāvu, tomēr inženieris F. Jordans brīdināja, ka pamati, biržas zāles kolonnas un pagrabu velves trešo stāvu nevarēs noturēt.

No J. D. Felsko 1846. gada pavasarī sastādītās kārtējās tāmes var secināt, ka remontdarbu laikā

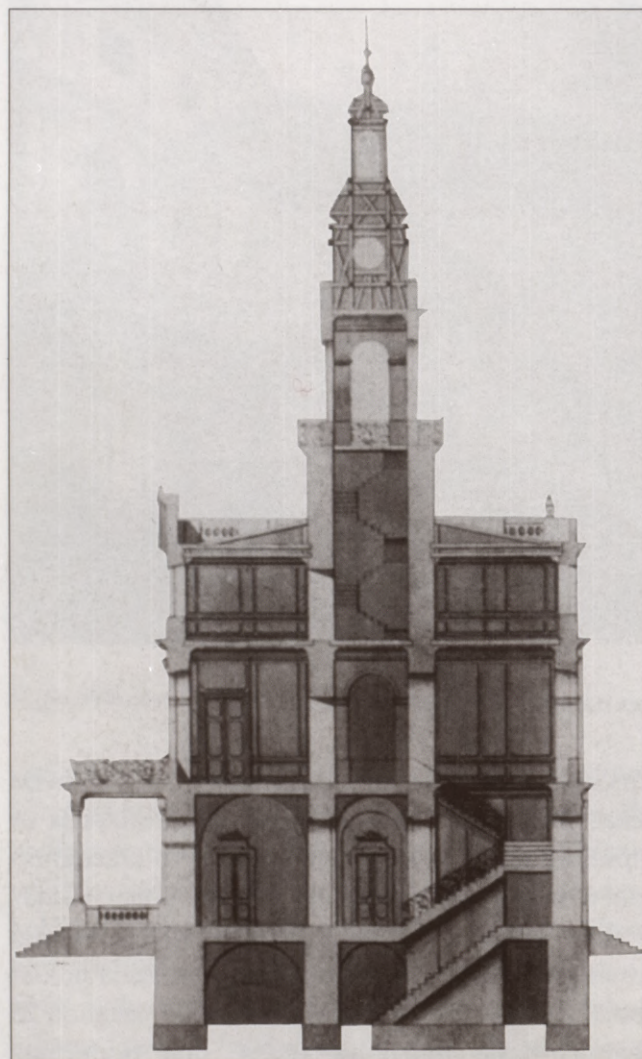
arvien vairāk tika vienkāršoti rātsnama sākotnējās ēkas interjeri: biržas zālē flīžu grīdu aizstāja ar spundētu dēļu grīdu, rātes telpās veco krāsojumu noberza un visu pārkrāsoja ar līmes krāsu, jaunās koka kāpnes nokrāsoja ar eļļas krāsu utt. Vienīgi rātes sēžu zālē ar jaunām flīzēm paredzēja noklāt bojāto grīdas daļu – šim nolūkam bija jāsagādā 25 jaunas balta marmora flīzes. Bija nodomāts atjaunot arī melno, vāpēto kārniņu jumta segumu, tāpēc bija nepieciešams 6000 šādu kārniņu. Nav

īsti skaidrs, kādu daļu no paredzētajiem darbiem tiešām paveica.

Rīgas rātes 1848. gada 26. janvāra protokolā⁵¹ lasāms rātes lēmums, ka rātsnamam uzbūvējams

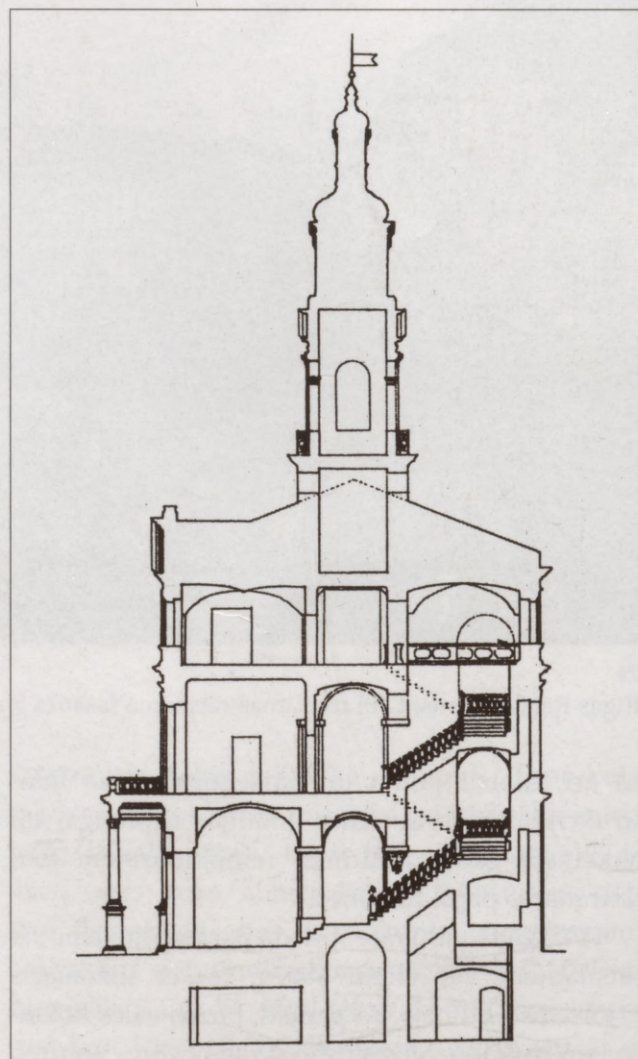
vēl viens stāvs un biržas zālē jāiebūvē starpsienas, piemērojot telpas dažādu iestāžu vajadzībām.

J. D. FELSKO VEIKTĀ RĀTSNAMA PĀRBŪVE. Saglabājies J. D. Felsko izgatavotais rātsnama pār-

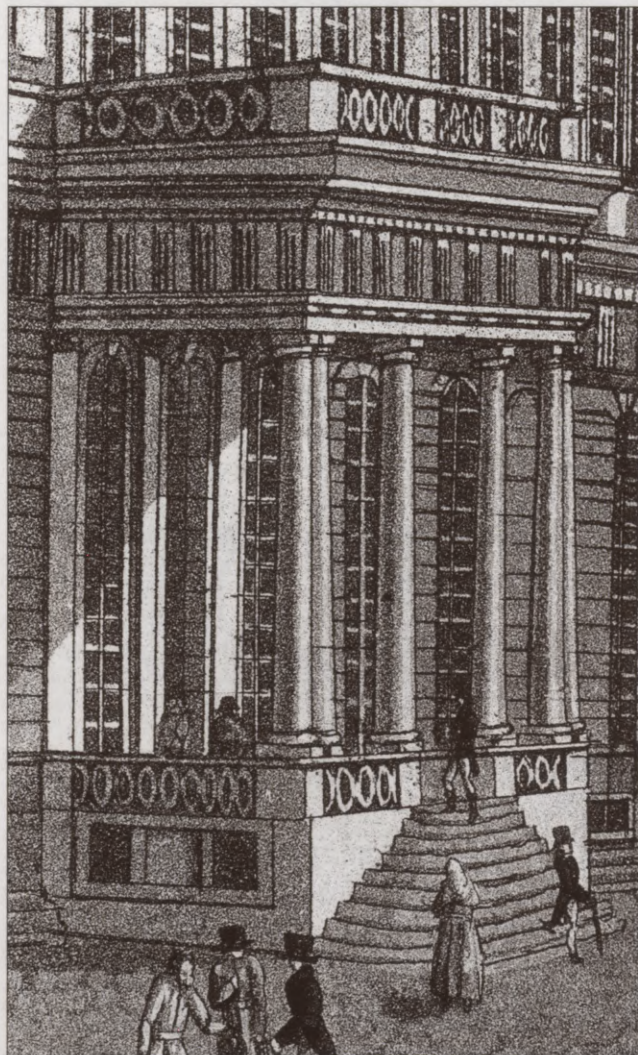
72

J. F. Etingera (18. gs.) un J. D. Felsko (19. gs.) rātsnama pārbūves projektu salīdzinājums: griezumī

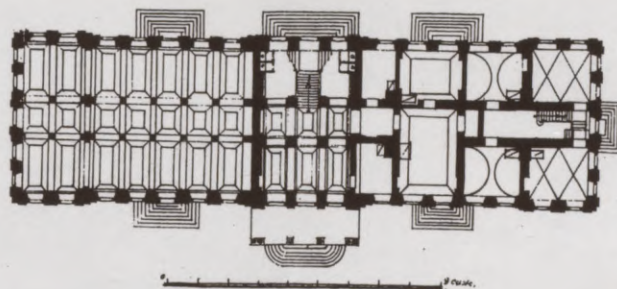
73

būves projekts (VII att.), kurā 18. gadsimta barokālās celtnes vietā redzama tipiska eklektisma stila ēka. Lai rātsnamu varētu paaugstināt vēl par vienu stāvu, projektā bija paredzēts biržas zāli

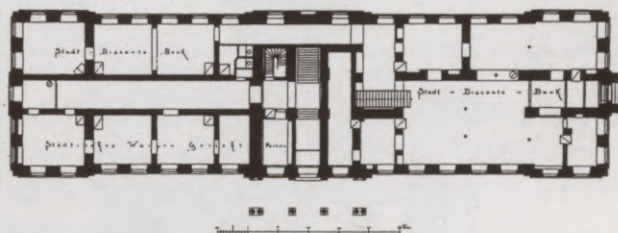
76

J. F. Etingera (18. gs.) un J. D. Felsko (19. gs.) projektētie portiki galvenajā fasādē

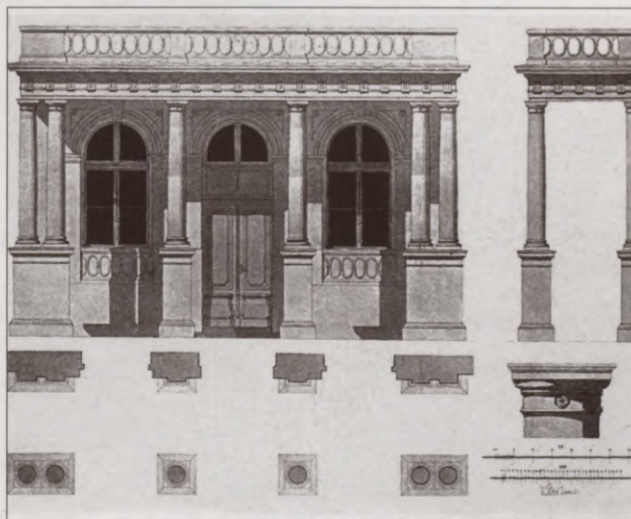
74

J. F. Etingers (18. gs.): 1. stāva plāns

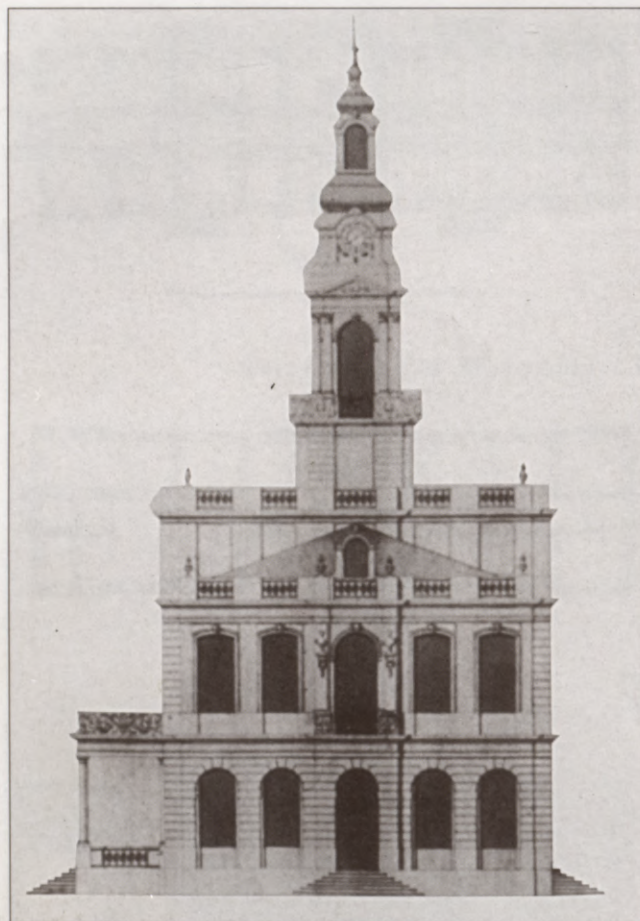

75

J. D. Felsko (19. gs.): 1. stāva plāns

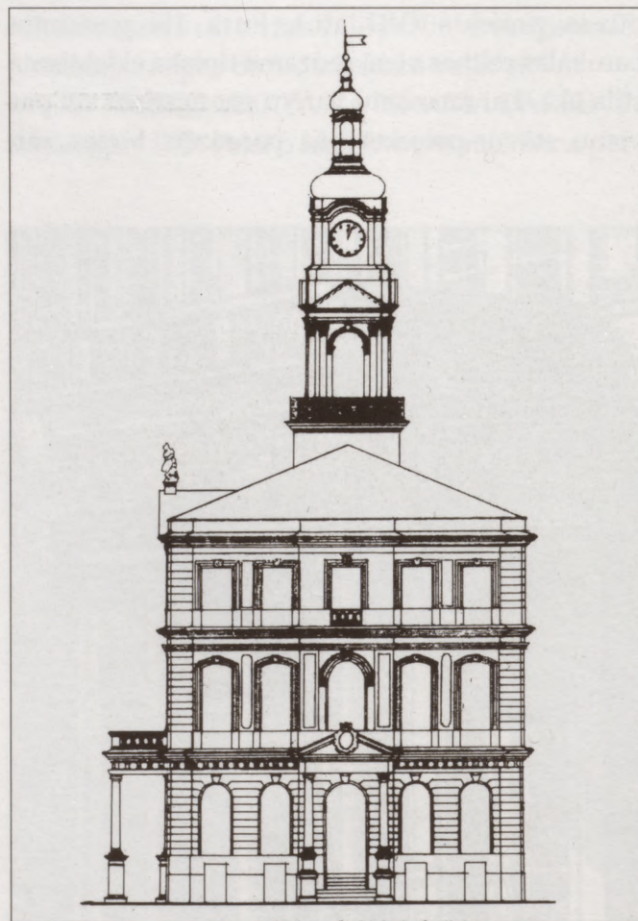

77

78

J. F. Etingera (18. gs.) un J. D. Felsko (19. gs.) rātsnama pārbūves projektu salīdzinājums: galafasādes

79

sadalīt ar šķērssienām, tādējādi nodrošinot apakšējo stāvu nestspēju. Gan uzbūvētais trešais stāvs, gan torņa proporciju zudums, gan arī biržas zāles pārbūve un pārējo iekštelpu vienkāršojums degradēja sākotnējo, 18. gadsimta vidū celto ēku. Pārbūves gaitā pazeminot vestibila grīdas līmeni, mainījās galvenās ieejas portika izskats. Ārpusē kāpnis vairs nebija nepieciešamas. Tālākai līmeņu

starpības pārvarēšanai Felsko paredzēja papildu kāpnis vestibilā. Galvenā kāpņu telpa pacēlās līdz trešajam stāvam; jaunās kāpnis izveidoja koka konstrukcijā. Rātes sēžu zāli saglabāja un pārkrāsoja, tomēr tālaika dokumentos nekas nav teikts par sākotnējiem gleznojumiem un zeltījumiem šajā telpā. Ēkas fasādes Felsko lika nokrāsot smilškrāsas tonī, bet jauno skārda jumta segumu – zaļā

krāsā. Pēc pārbūves rātsnams bija zaudējis apjoma eleganci un sākotnējo plānojuma struktūru. Pārbūve bija veikta, ne vien lai stiprinātu ēkas bojātās konstrukcijas, bet arī utilitāru iemeslu dēļ: šajā laikā rāte arvien vairāk zaudēja savu sākotnējo funkciju un ēku aizņēma galvenokārt dažādas tiesu iestādes.

Pirms pārbūves darbiem birža tika pārcelta uz Lielās ģildes ēku, bet rāte pa remonta laiku 1846. gada beigās pārcēlās uz bāriņu tiesas jaunceltni Kaļķu ielā. 1848. gada holeras epidēmijas laikā rātsnamā ierīkoja lazareti. Tomēr pēc diviem gadiem – 1850. gadā rātsnama pārbūve bija pabeigta un ēkā atsākās darbība.

RĀTES LIKVIDĒŠANA. 19. gadsimta pēdējā ceturksnī, kad Krievija likvidēja pilsētu pašnoteikšanās tiesības, beidza darboties arī pašvaldības iestādes. Pēdējā Rīgas rātes sēde notika 1889. gada 27. novembrī. Sakarā ar pilsētas rātes likvidēšanu Vidzemes landrātu kolēģija, Rīgas Biržas komiteja un citas iestādes rakstiski izteica rātei līdzjūtību.⁵² 1891. gadā rātsnama otrajā un

81

Rātsnams. Rātslaukuma – Rolanda statuja. 19. gs. beigas

trešajā stāvā iekārtoja pilsētas bibliotēku, bet pirmajā stāvā atstāja bāriņu tiesu. Vēlāk pirmajā stāvā pēc arhitekta Reinholda Šmēlinga projekta iekārtoja arī Hipotēku banku.

Tā kādreiz lepnā pilsētas pašpārvaldes ēka kļuva par parastu ēku, tomēr tā nezaudēja savu nosaukumu; arī pilsētas galvenais laukums joprojām saucās – Rātslaukums.

80

Rātsnams. Rātslaukuma centrā – strūklaka. 1875. g.

82

Skats uz Rātslaukumu no Sv. Pēteris baznīcas torņa. 20. gs. sākums

RĀTSNAMA ĒKAS BOJĀEJA. 1941. gadā, sākoties karam, rātsnama ēka izdega. Tomēr biezie mūri bija pilnībā saglabājušies. 1950. gada 12. aprīlī Rīgas galvenā arhitekta vietas izpildītājs Nikolajs Rendels uzdrošinājās rakstīt⁵³ Rīgas izpildkomitejas priekšsēdētājam Arnoldam Deglam un Latvijas K(b)P Rīgas pilsētas komitejas otrajam sekretāram Konstantīnam Novikovam, ka, viņaprāt, rātsnama sienu uzspridzināšanas lēmums uzskatāms par kļūdainu, jo rātsnama inventarizācija esot parādījusi, ka ēkas vērtība joprojām ir 828 000 rubļu un esošo konstrukciju stāvoklis ir labs. N. Rendels norādīja, ka ēku varētu viegli pārbūvēt par kādu sabiedrisku celtni un ka pilsēt būvnieciski tās saglabāšana uzlabotu pilsētas laukuma izskatu. Ziņojumā arī teikts, ka rātsnama ēka ir arhitektūras piemineklis un – lai gan, pēc Rendela domām, nav īpaši vērtīga – būtu vēlams to saglabāt. Rendels arī rakstīja, ka padomju laikā Rīgas centrā nav uzbūvēta neviena

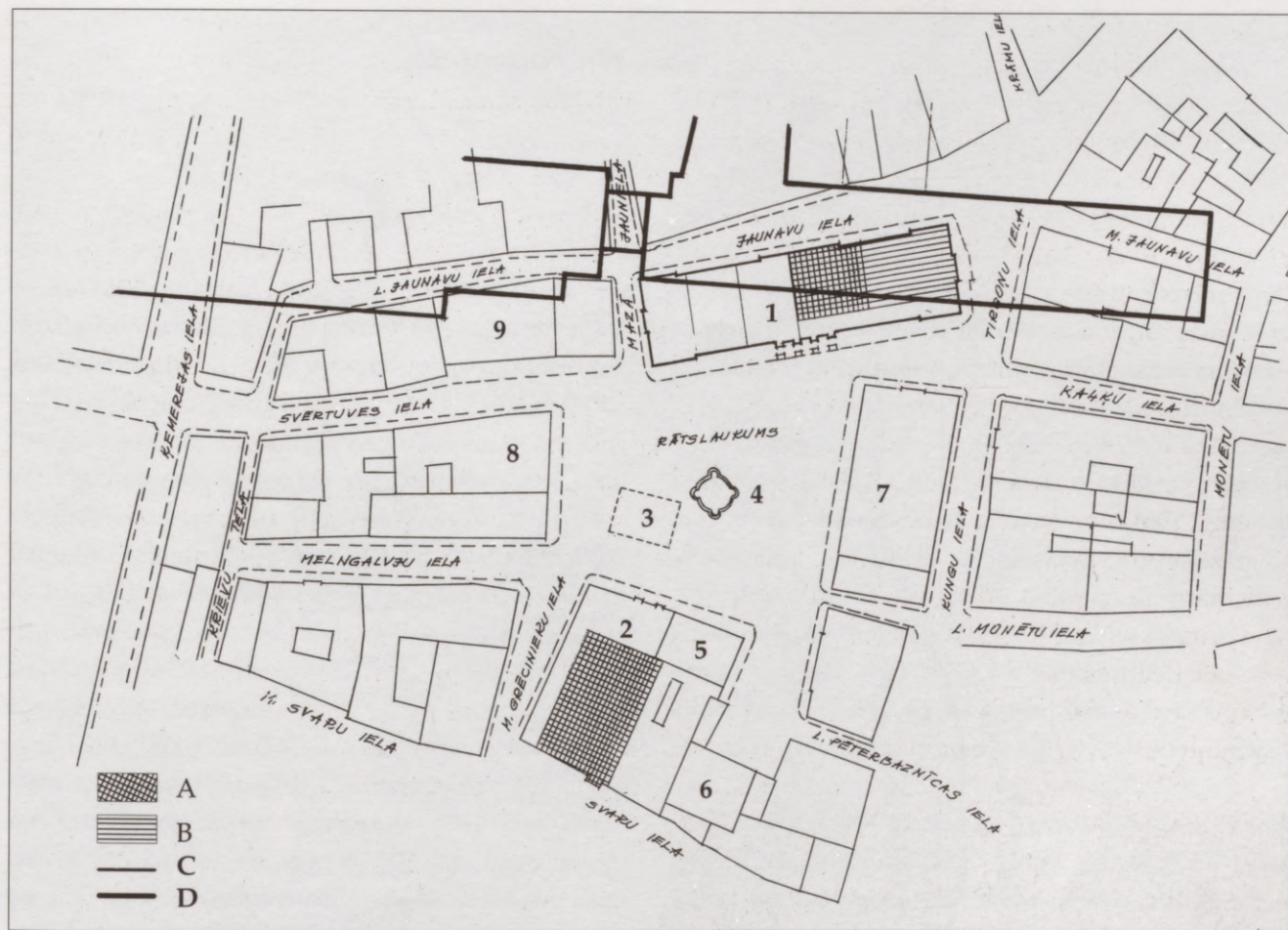
83

Rātsnams. 1941. g.

jauna ēka, tādēļ tik lielas un pietiekami labas ēkas likvidēšana pašā Rīgas centrā varētu radīt nevajadzīgas runas, ka daudz tiekot laužts, bet būvēts maz. Viņš minēja, ka arī jaunbūve pilsētas laukumā tuvākā laikā neesot paredzama.

Tomēr speciālistu viedoklis, kā parasti, netika uzklašīts un 1954. gadā ar lielām pūlēm rātsnama sienas tika sagrautas un drupas novāktas un nolīdzinātas. Kultūras pieminekļu aizsardzības piekritēji paspēja izglābt daudz akmeņi kalto detaļu: ēkas frontona bareljefu, J. E. Meiera kaltās parādes kāpņu rokoko stila akmens vāzes, D. Kurlavska kalto Taisnības dieves statuju u. c. Daļa šo detaļu tika glabāta Sv. Pētera baznīcā, bet daudzi akmeņi kaltie arhitektoniskie veidojumi ilgu laiku mētājās Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja saimniecības pagalmā zem klajas debess vai tika iemūrēti, pie Sv. Pētera baznīcas veidojot skvēru. Padomju laikā par rātsnamu aizmirs; tā vietā 60. gados uz vēsturiskajiem pamatiem, pilnībā sagraujot rātsnama vissenāko pamatu daļu, uzbūvēja Politehniskā institūta (tagad Tehniskā universitāte) laboratoriju korpusu. Šī piebūve tiešām simbolizēja padomju brutalitāti vēsturiskās vides izpratnes ziņā.

MŪSDIENU ATTIEKSME. Vēsturiskā Rātslaukuma vides atjaunošanas doma inteligences aprindās bija dzīva kopš Vecrīgas reģenerācijas idejas rašanās 70. gados. Tomēr pēdējos gados konkursu rezultāti atspoguļo tieksmi vēsturisko vidi improvizēt un izvirzītie priekšlikumi visai vāji iekļāvušies Vecrīgas vēsturiskajā kontekstā. Nav attaisnojama vēlme ar mūsdienu materiāliem un arhitektoniskiem paņēmieniem iejaukties vēsturiskajā struktūrā, pašmērķīgi neievērojot arhi-

84

Rīgas Rātslaukuma un apkārtnes 1937. gada situācijas plāns: 1 – rātsnams; 2 – Melngalvju nams; 3 – svaru mājas vieta; 4 – strūklaka (vēlāk Rolanda statuja); 5 – Švābes nams; 6 – Zilās gvardes mantnīca; 7 – Kamarina nams; 8 – sabiedrības “Resource” nams; 9 – Jakša nams.

Rātsnama būvvēstures stadiju savietojums: *A* – rātsnams un Jaunais nams 14. gs.; *B* – rātsnama 16. gs. paplašinājums; *C* – rātsnams no 1750. līdz 1954. gadam; *D* – Rīgas Politehniskā institūta un laboratoriju korpuss pēc Otrā pasaules kara.

I. Bākules zīmējums

tektonisko formu un detaļu vēsturisko patiesību. Atbilstoša vēsturiskās vides uztvere rodas, pilsēt-
būvniecisko, arhitektoniski telpisko un ēku detaļu

risinājumu stilistiski saskaņojot, nevis izceļot tikai kādu atsevišķu komponentu. Kāds būs atjaunotais rātsnams (VIII att.)?

AIZPUTE

Mazajai pilsētai Aizputei ir visai gara un sarežģīta vēsture. Kā apdzīvota vieta tā izveidojusies jau agrajos viduslaikos. Aizpute pieder pie Latvijas senākajām pilsētām. Aplūkojot tās vēsturiskos plānus, redzams, ka pilsēta galvenokārt veidojusies pie Kuldīgas un Jelgavas ceļa. Jau visvecākajos plānos Jelgavas ceļa trase jeb Jelgavas iela ir apbūvēta blīvāk un tālāk nekā Kuldīgas iela. Pie Jelgavas ielas atradušies arī visi tirguslaukumi un rātsnamī, kas – tāpat kā citās Latvijas pilsētās – ir bijuši vairāki un mainījuši savu novietojumu.

AIZPUTES PIRMSĀKUMI. Pirmo reizi rakstītajos avotos par Aizputi minēts bīskapa Heinriha fon Litenburga un ordeņa mestra vietnieka Ēberharda fon Zeines 1252. gada līgumā, kurā teikts, ka 1249. gadā nodibināts Aizputes cietoksnis, kas veido atbalsta punktu tālākām operācijām līdz pat Prūsijai.¹ Šī vieta droši vien bija domāta ordeņa pils Tebras otrajā krastā iepretim kuršu pilskalnam.

1252. gada 1. oktobrī bīskapam tika piešķirtas tiesības savā apvidū dibināt tirgusvietas. 1253. gada 4. aprīļa aktā par Kursas dalīšanu starp Kursas bīskapu un Livonijas ordeni Aizpute minēta kā apdzīvota vieta Bandavas zemē.

Aizputes pilsnovads (no 9. līdz 12. gadsimtam) ietilpa lielākā teritoriālā vienībā – Bandavas zemē, kas atradās

Kursas vidusdaļā un iekļāva Ventas vidusteci no tagadējās Lietuvas robežas dienvidos līdz Abavai ziemeļos un no Vārmes austrumos līdz Rīvas upes ietekai Baltijas jūrā rietumos.

1253. gada Kursas dalīšanas aktā Bandavas zemē minētas 48 apdzīvotas vietas, to vidū – vairāk nekā 20 pilskalnu. Šie pilskalni bija izvietoti neregulāri, vietumis pat grupās; pie pieciem pilskalniem – Padures, Veckuldīgas, Sālijas, Turlavas un Aizputes – līdzšinējos pētījumos konstatētas priekšpilis vai apmetnes. Raksturīgi, ka pilskalni ar priekšpilīm atradušies pie lielajiem satiksmes ceļiem, kas veda no Daugavas lejteces uz Prūsiju. Pēc profesora Harija Mooras domām, šāds ceļš bija jau mūsu ēras pirmajos gadsimtos un tas varēja būt saistīts ar dzintara ceļu, kas tālāk no Prūsijas veda uz dienvidiem.

Tomēr par to, kā tālaika apdzīvotā vieta varēja izskatīties, ziņu trūkst; vienīgi zināms, ka pilskalns, ko tagad sauc par Baznīckalnu, atradies pie Tebras upes.

Aizpute izveidojusies pie Tebras upes, kas ietek Sakā, bet Saka savukārt – Baltijas jūrā. Aizputnieki Tebras un Sakas upi vēl 17. gadsimtā izmantoja kuģošanai, tādēļ pilnīgi ticams, ka to bija iespējams darīt arī viduslaikos. Sakas ieteka jūrā atradās starp divām citām nozīmīgām upju ietekām: apmēram 45 kilometrus uz dienvidiem no Sakas grīvas pa Līvas upi, Liepājas ezeru un Ālandes upi veda ūdensceļš uz Grobiņu, bet ap 60 kilometru uz ziemeļiem no Sakas ietekas jūrā atradās Ventas grīva. Aizpute viduslaiku periodā bija sasniedzama gan pa sauszemes, gan ūdens ceļiem.

Vēsturnieks Vilnis Pāvulāns uzskata, ka ceļš, kuru 13. gadsimtā jau kontrolēja Zobenbrāļu ordenis, gājis pa maršrutu Rīga–Tukums–Kandava–Kuldīga–Aizpute–Liepāja–Klaipēda–Karaļauči.²

Pētījumi rāda, ka pilskalnā saglabāties kultūrlānis, kura platība kopā ar iespējamo priekšpili – atbilstoši Ernesta Brastiņa uzmērījumiem – aizņēmusi aptuveni pushektāru. E. Brastiņš Baznīckalnu uzskatīja par kuršu Aizputes (Aseboten) pili, kas, pēc Atskaņu hronikas ziņām, 1261. gadā padevusies ordeņa karaspēkam. Pretī Baznīckalnam Misiņkalna tuvumā konstatēti senkapi un apmetne. Tomēr lielāku skaidrību varētu sniegt vienīgi rūpīgi arheoloģiski pētījumi, kas līdz šim te nav veikti.

Aizputes viduslaiku pilsētas veidošanās saistīta ar Kurzemes bīskapa feodālās valstiņas rašanos iekarotās Kursas teritorijā.

Vācu krustneši pakļāva Kursu no 13. gadsimta 30. līdz 60. gadiem. 1229./30. gada ziemā uz Kursu devās liels bīskapa, ordeņa un Rīgas pilsētas, kā arī brīvprātīgo ārzemju bruņinieku apvienots karaspēks. Karagājiena rezultātā izdevās pakļaut kristietībai daļu Kursas iedzīvotāju starp Ventu un Abavu. Kad pāvesta legāta Alnas Balduīna mēģinājums panākt kuršu tiešu atkarību no pāvesta neizdevās, krusta karotāju iebrukumi turpinājās. Uz laiku tos pārtrauca krustnešu sakāve 1234. gadā Igaunijas teritorijā un 1236. gada 22. septembrī – Saules kaujā. Pēc Saules kaujas kurši sacēlās, noliedza viņiem ar varu uzspiesto kristietību un nogalināja atsūtīto bīskapu. Taču sakautais Zobenbrāļu ordenis apvienojās ar Vācu ordeni, kas 1231. gadā bija sācis senprūšu zemju iekarošanu; rezultātā nodibinājās Vācu ordeņa atzars – Livonijas ordenis, kurš atsāka Kursas pakļaušanu.

No jauna pret vācu virskundzību kurši, senprūši un sāmśalieši sacēlās pēc 1242. gada Ledus kaujas. Ordenis Kursas

iekarošanu spēja turpināt, tikai saņēmis lielus papildspēkus no Rietumeiropas. 1242. gadā ordenis uzcēla svarīgu atbalsta punktu Ventas krastā – mūra pili Kuldīgā. 1245. gadā Kursā bija tiktāl izpostīta, ka, nespēdama turpināt cīņu, bija spiesta padoties. Kuršu cīņas par neatkarību noslēdzās ar padošanās līguma parakstīšanu 1267. gadā Rīgā.

Pēc Kursas pakļaušanas Kurzemes bīskapa un Livonijas ordeņa nepārtrauktās savstarpējās cīņas par varu Livonijas zemes sadrumstaloja. Rezultātā starp ordeņa zemēm izveidojās bīskapa teritorijas. Par bīskapa sadrumstalatās valstiņas galvaspilsētu kļuva Piltene.

No 14. gadsimta pirmās puses rakstītos avotos parādās Piltenes un Aizputes pils. Aizpute minēta 1338. gadā, kad ordenis un Kurzemes bīskaps Johans II precizēja savu teritoriju robežas. Pirmo reizi par domkapitula mitni rakstītos avotos tā nosaukta tikai 1378. gadā pilsētai piešķirtajā privilēģijā. No 1501. līdz 1523. gadam, kad Aizputē rezidēja bīskaps Indriķis Bazedovs, tā bija bīskapa valstiņas galvaspilsēta.

AIZPUTES PILSĒTA VIDUSLAIKOS. Pirmajā zināmajā pilsētas privilēģijā, kas Aizputei piešķirta 1378. gadā, teikts, ka šajā gadā Aizputē dibināta civitas. Kā jau atzīmēts iepriekšējās nodaļās, tas nozīmēja nocietinātas bīskapa rezidences, nevis pilsētas dibināšanu, ko apstiprina arī privilēģijā minētā jau esošā pilsēta (*oppidum*) ar nocietinājumu grāvjiem. Tāpēc 1378. gadu nevar uzskatīt par pilsētas dibināšanas, bet gan par papildu privilēģijas piešķiršanas laiku pilsētai, kas varēja šeit pastāvēt jau kopš 13. gadsimta vidus vai pat pirmsvācu periodā. Aizputes senākās daļas plānojums ļoti tuvs vecpilsētas plānojumam Vecrīgā. Iespējams, tas radies ne tikai saistībā ar vietas topogrāfiskajiem apstākļiem, bet pamatojas uz kādu senu plānojuma principu. Pilsētiņas ielu tīkls organiski iekļaujas topogrāfiskajā situācijā.

Senais kuršu pilskalns, uz kura vācieši uzcēla Kurzemes bīskapa domkapitula mūra pili, atradās trīsstūrveida reljefa paaugstinājumā, ko norobežoja krass Tebras upes pagrieziens. Priekšpils un pilsētiņa izveidoja sektora konfigurāciju. Kā to jau uzsvēris arhitekts Jurijs Vasiļjevs,³ maģistrālo ceļu satekpunktā izveidojās laukums, kas uzskatāms par pirmo Aizputes tirguslaukumu.

Mūra nocietinājumi viduslaikos bijuši tikai dažām Livonijas pilsētām: Rīgai, Cēsīm, Valmierai un Koknesei. Pārējo Livonijas pilsētu aizsardzībai izmantoti palisāžu žogi un grāvji. Aizputes 1378. gada privilēģijā minēti divi aizsarggrāvji: viens – priekšpils mūra ārpusē (*fossatum ante murum praeurbii castris Asenputt*) un otrs – gar laukiem pilsētas priekšā (*fossatum versus campum sive agros sitos ibidem ante oppidum*). Priekšpils grāvja vietu vēl iespējams konstatēt, tomēr otra grāvja, kā arī palisāžu žoga vietu pagaidām nav izdevies atrast, kaut gan 1990. gada arheoloģiskajos izrakumos tā tika meklēta.

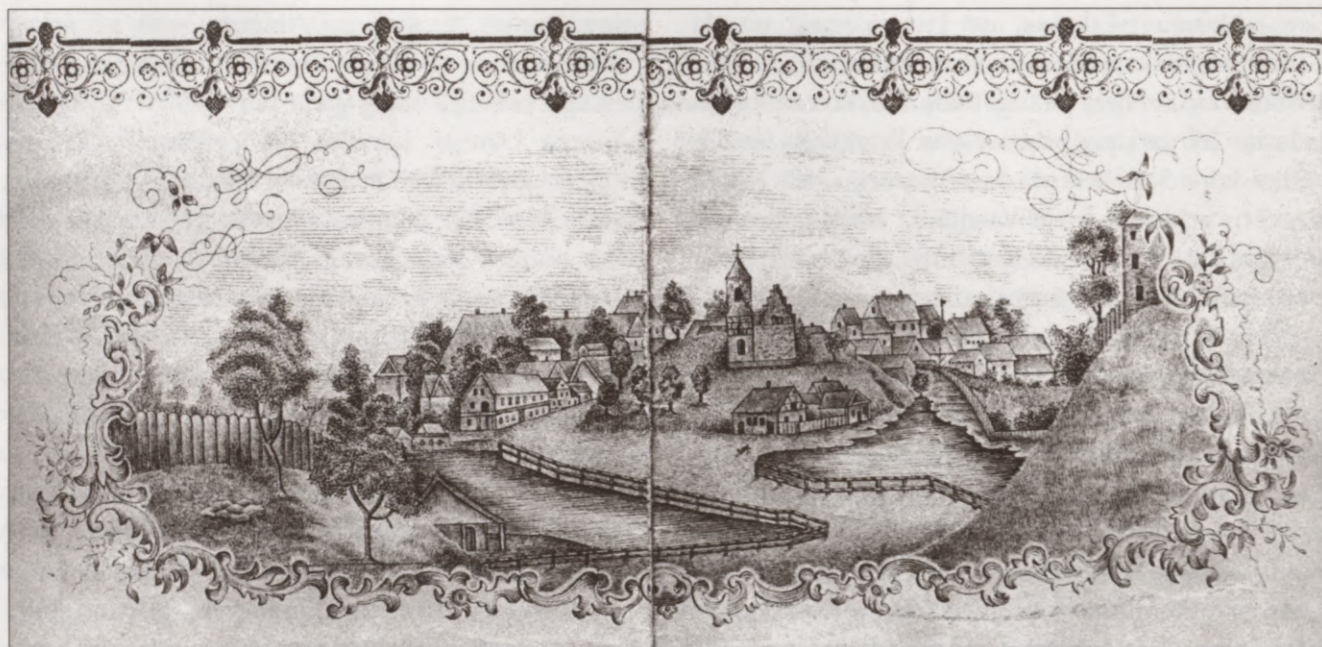
Pēc R. Zandbergas domām, Aizputes pilsētveida apdzīvotajā vietā, kas izveidojās pilskalna pakājē, ap 1300. gadu bija 30 apbūves gabalu, tirguslaukums un četras ielas.⁴ Šajā laikā, kā arī turpmākos gadsimtos pilsētiņas dzīvojamās un saimniecības ēkas tika būvētas no koka, ar salmu vai lubu jumtu, bet apbūves gabalus norobežoja koka žogi. Ir nepārbaudītas ziņas, ka, rokot ūdensvadu, Lielajā ielā atrasts sens koka klāsta iesegums. No kādreizējās domkapitula mūra pils – gan ļoti pārbūvētā veidā – saglabājusies tikai baznīca. Nav zināms, ka Aizputē viduslaikos būtu bijis rātsnams.

AIZPUTE 16. UN 17. GADSIMTĀ. Livonijas ordeņa valstij sabrūkot, Kurzemes bīskapa val-

stiņas zemes, tostarp arī Aizpute, gāja no rokas rokā. Kurzemes bīskaps Jānis IV Minhauzens savu bīskapa valstiņu 1560. gadā par 30 000 dālderiem pārdeva Dānijas karalim Frederikam II, kas to tālāk nodeva savam brālim – Holšteinas hercogam Magnusam. Pēc Magnusa nāves 1583. gadā valstiņa nonāca poļu karaļa Stefana Batorija rokās; viņš 1585. gadā to iekļāva Brandenburgas markgrāfam. 1612. gadā bijušās bīskapa valstiņas zemes ieguva Kurzemes hercogs Vilhelms, taču, kad hercogs 1615. gadā bija licis noslepkavot muižniekus brāļus Noldes, izmeklēšanas komisija izlēma atdot Piltenes zemes atpakaļ Polijai. Tikai 1656. gadā Kurzemes hercogs Jēkabs Piltenes valstiņu atkal iekļāva Kurzemes hercogistē.

Neraugoties uz politiskajām pārmaiņām, Aizputē no 16. gadsimta otrās puses līdz 17. gadsimta vidum bija vērojams uzplaukums, kas saistījās ar tirdzniecības ostas izveidošanu Sakas upes grīvā. Osta atradās⁵ Sakas upes labajā krastā gandrīz pie upes grīvas; 16. gadsimta otrajā pusē te jau bija izaudzis miests ar noliktavām. Lielākā daļa miesta iedzīvotāju bija Sakaslejas dzimtlau-dis, bet tajā dzīvoja arī amatnieki un tirgotāji – pamatā aizputnieki. Sakas ostu tirdznieciskos nolūkos apmeklēja holandiešu kuģi. Preces tika vestas liellaivās pa Sakas upi un tālāk – pa tās pieteku Tebru līdz Aizputei. 17. gadsimta pirmajā pusē Aizputē varēja būt ne mazāk par 50 ēkām, kas tiem laikiem bija visai liels skaits.

17. gadsimta vidū šo visai aktīvo tirdzniecību ļoti traucēja Polijas–Zviedrijas karš, bet, kad 1660. gadā vasarā atbilstoši Olivas miera līguma noteikumiem zviedri Sakas ostu slēdza, aizberot kuģuceļu ar akmeņiem, osta beidza pastāvēt.

86

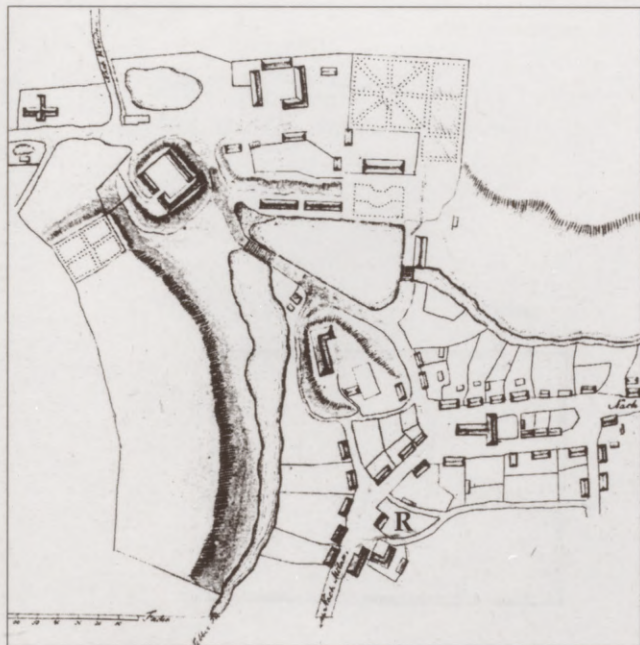
Skats uz Aizputi. 1868. g.

Tirdzniecības apsikums veicināja Aizputes saimniecisku atpalcību, tādēļ pilsētas iedzīvotāju skaits, kas 17. gadsimta pirmajā pusē sasniedza 500–600 cilvēku, uz pusi samazinājās. Aizputes ekonomiskās dzīves apsikumu vēl pusgadsimtu pēc Olivas miera līguma noslēgšanas padziļināja Ziemeļu karš un tam sekojošā mēra epidēmija.

AIZPUTE 18. GADSIMTĀ. 1717. gadā nodibinājās no Kurzemes hercogistes neatkarīga, bet tieši Polijas karalim pakļauta Piltenes muižnieku republika ar savu landtāgu un savām pārvaldes iestādēm. Valstiņas augstākās pārvaldes iestādes – landrātu kolēģija un tiesa atradās Aizputē, kas 18. gadsimtā bija Piltenes galvaspilsēta. Lielākās un skaistākās šā perioda ēkas, kas saglabājušās, ir

būvētas pildrežģa konstrukcijās, to logu un durvju noformējumā izmantoti barokāli elementi. 1795. gadā Piltenes valstiņu kopā ar pārējo Kurzemi pievienoja Krievijai, tomēr vairāk nekā 20 gadu tā vēl pastāvēja kā atsevišķa administratīvi teritoriāla vienība. Taču, zaudējot savu nozīmību, Aizpute drīz vien no pilsētas kļuva par vienkāršu miestniņu.

PILSĒTA 19. UN 20. GADSIMTĀ. Zināmā mērā jauns Aizputes uzplaukuma periods sākās 18. gadsimta beigās, kad tajā iedzīvotāju skaits palielinājās, no Lietuvas ieceļojot ebrejiem. Ap 1802. gadu pilsētā bijušas 66 dzīvojamās mājas un 1013 iedzīvotāji, bet 1862. gadā iedzīvotāju skaits jau sasniedza 4700. Visblīvākā apbūve Aizputē konstatēta 20. gadsimta 30. gados, taču pēc 1945.

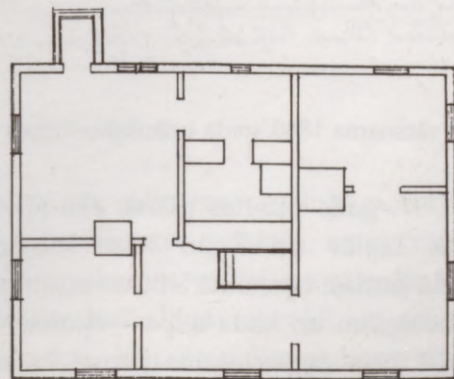
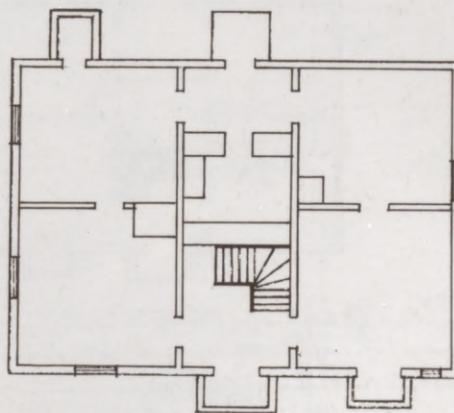
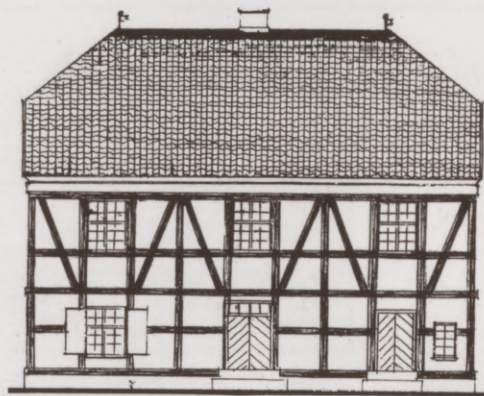
87

Aizputes centra plāns: R – rātsnams. 18. gs. otrā puse

gada tā atkal kļuva par koka ēku mazpilsētiņu, ko ar grūtībām izdevās kaut cik ciešami uzturēt.

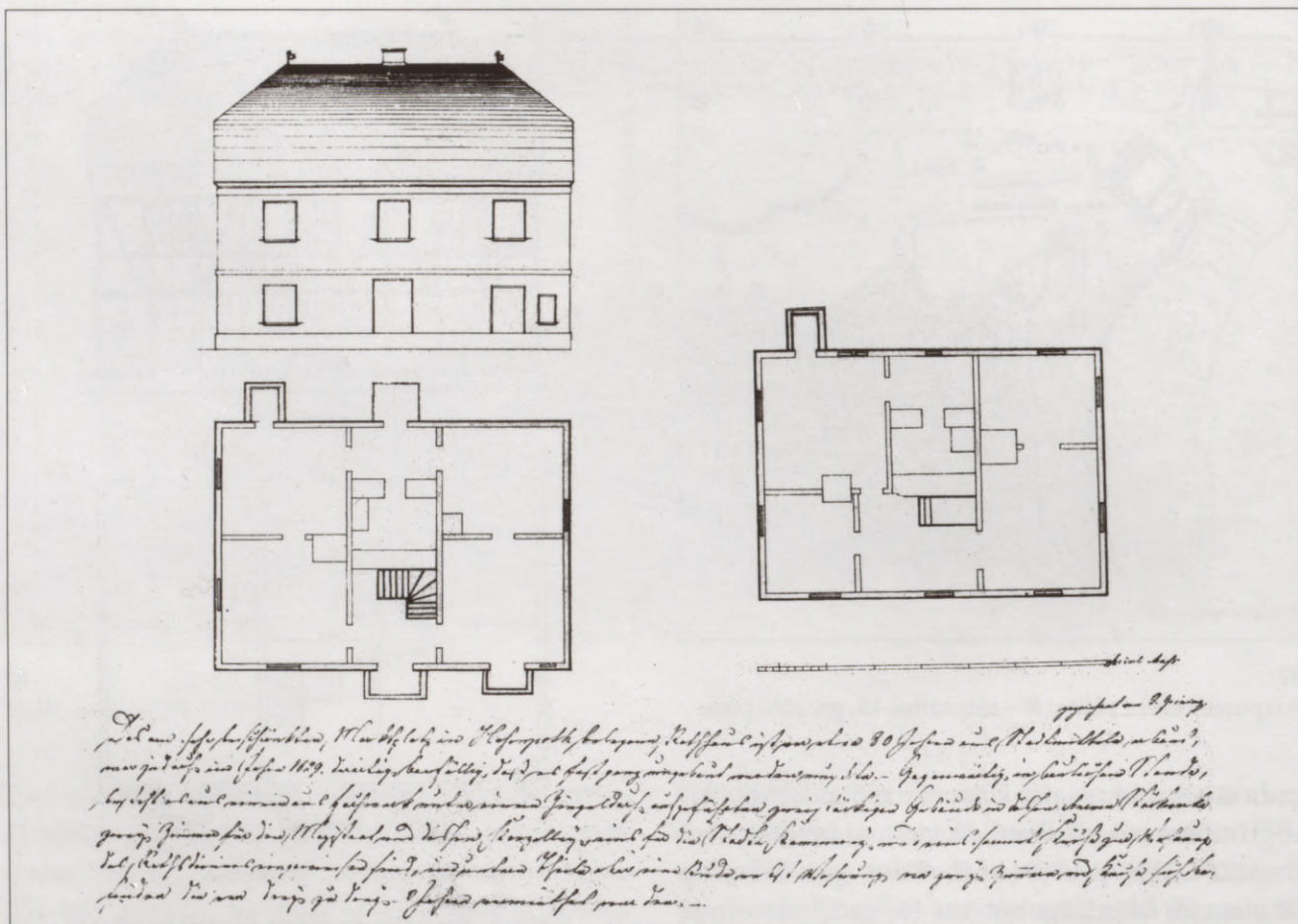
AIZPUTES RĀTSNAMI. Kaut gan Aizputē rātsnamam vajadzēja būt jau 16. gadsimta otrajā pusē vai vismaz 17. gadsimta sākumā, kad pilsēta bija saistīta ar jūras tirdzniecību, droši zināms tikai, ka rātsnams tur bijis 18. gadsimta 20. gados. Par to liecina kāds arhīva dokuments,⁶ kurā teikts, ka 1725. gada 24. janvārī rāte nolēmusi līdz laikam, kad tiks izšķirts strīds, naudas lādi glabāt rātsnamā. Nav zināms, kur rātsnams toreiz atradies.

1765. gadā – birģermeistara Johana Baumgartela laikā – Aizputē uzcelts jauns rātsnams.⁷ Taču ziņas par to ir tikai fragmentāras. Kā re-

88

Aizputes 18. gs. rātsnams: fasāde, 1. un 2. stāva plāns.
I. Bākules rekonstrukcija

89

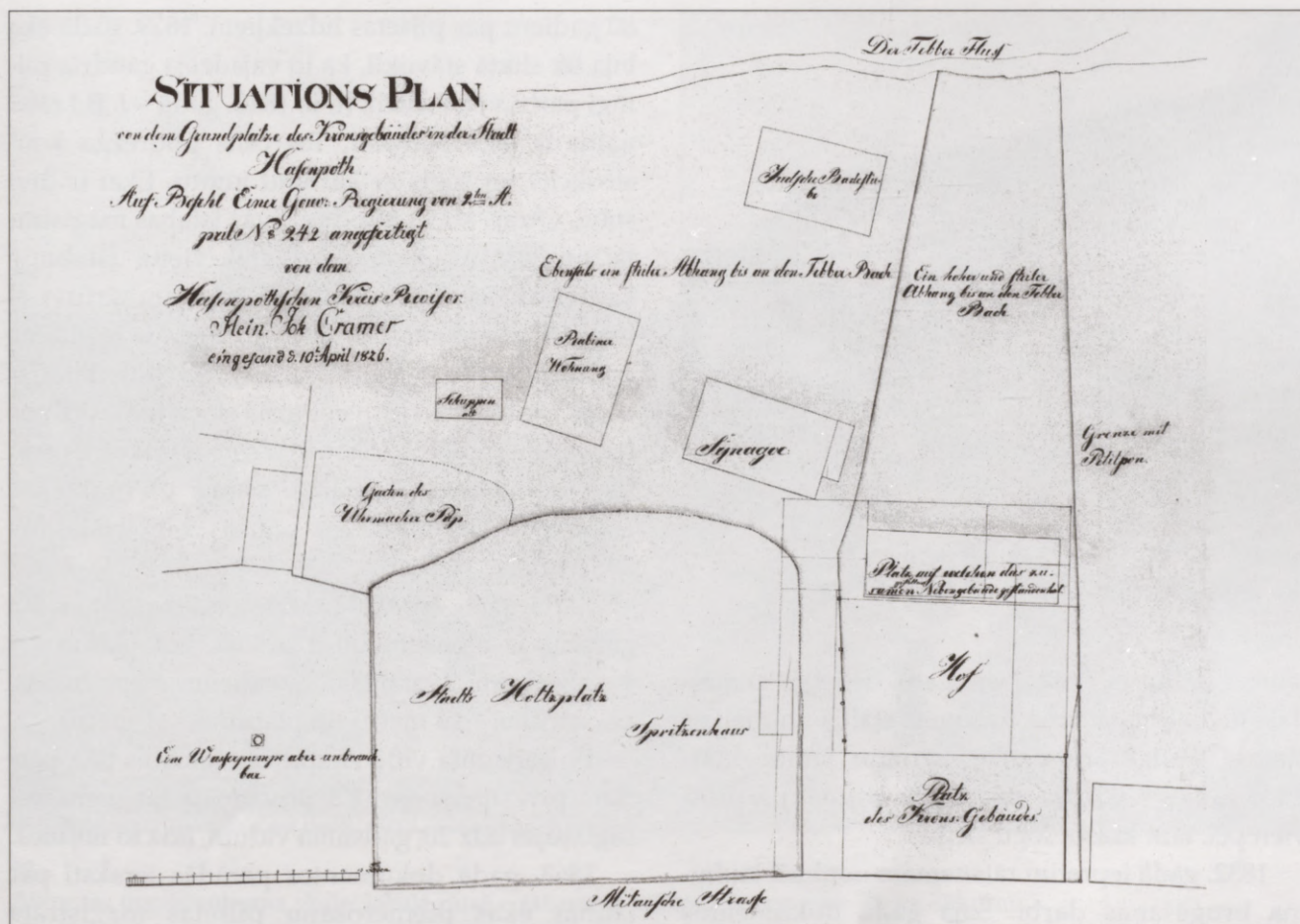
Aizputes rātsnama 1840. gada uzmērījumi: galvenā fasāde un stāvu plāni

dzams 1797. gada pilsētas plānā, ēka atradusies tagadējās Lielās un Rožu ielas krustojumā. 1796. gadā jaunajā rātsnamā iebūvētas jaunas kāpnes uz bēniņiem un kādā telpā – skurstenis, kas droši vien bijis nepieciešams jaunai krāsnij vai kamīnam.

Pēc 30 gadiem kopš rātsnama uzbūvēšanas tā remonta tāmē minēta logu iestiklošana un sienu

spraugu aizdrīvēšana, tādēļ var secināt, ka ēka bijusi koka. Šajā pašā reizē atzīmēts, ka mežsargam izmaksāta nauda par nomaļu piegādi ietves ierīkošanai rātsnama tuvumā; vēl uzziņāms, ka rātsnama priekšā atradās koka stabam piestiprināta skārda laterna.

Sprīžot pēc arhīva dokumentiem,⁸ rātsnama ēka bija celta pildreizģa konstrukcijā; tas nozīmē,

90

Aizputes tirguslaukums pie Jelgavas ielas (vēlāk Lielā, arī Atmodas iela). 1826. g.

ka koka režģa nesošā konstrukcija sienu vietās tika aizpildīta ar dedzinātu vai arī nededzinātu ķieģeļu pildījumu, vajadzīgās vietās ieliekot logus un durvis. Vairākkārt remontu tāmēs minēta sarkanbrūna krāsa, lai gan nav zināms, kas šādā krāsā krāsots. Ap nelielo teritoriju aiz rātsnama ēkas bijis koka žogs. 1810. gadā rātsnama jumts nosepts ar kārnīņiem. Iepriekš, iespējams, jumts

bijis segts ar salmiem vai lubām. 1814. gada 2. oktobrī Aizputes pilsētas maģistrāts ziņoja Kurzemes guberņas valdei, ka rātsnamā, lai gan tas atrodas ļoti sliktā stāvoklī, ir arī cietums, sardzes telpa, kalpotāja dzīvoklis un maģistrāta sēžu zāle. 1829. gada remontu tāmēs⁹ atrodamas ziņas par rātsnama pagrabu tīrīšanu. Šajā gadā veikti vairāki iekštelpu remontdarbi un ieliktas arī

91

Aizputes rātsnams Lielajā ielā 19

jaunas ārdurvis. Nākamajā gadā nelielajā zemesgabaliņā aiz rātsnama uzbūvēts stallis un malkas šķūnis. Palīgēkām uzlikti kārniņu jumti. 1831. gada tāmēs teikts, ka paredzēts gruntēt un droši vien pēc tam krāsot logu slēģus.

1832. gadā iepretim rātsnamam notikuši laukuma bruģēšanas darbi. Šajā gadā dokumentos minēta arī ēkas apmešana; nav zināms, vai apmes-tas iekšējās sienas vai ārsienas, bet šķiet, ka tomēr ārsienas, jo 1840. gada rātsnama uzmērījumā – kas, protams, nav visai detalizēts – redzamas nevis pildrežģa, bet gan gludas ārsienas. Tā pakāpeniski atklājās, kā rātsnams varēja izskatīties tajos tālajos laikos, no kuriem mums saglabājušās tikai fragmentāras ziņas.

1840. gada rātsnama uzmērījuma paskaidrojuma teikts: "Rātsnams, kas atrodas Aizputē nelielajā tirguslaukumā, ir būvēts apmēram pirms

80 gadiem par pilsētas līdzekļiem. 1829. gadā ēka bija tik sliktā stāvoklī, ka to vajadzēja gandrīz pilnīgi pārbūvēt. Pašlaik [t. i., 1840. gadā – I. B.] rātsnams ir labā stāvoklī. Tas celts pildrežģa konstrukcijā un segts ar kārniņu jumtu. Ēkai ir divi stāvi. Otrajā stāvā atrodas divas istabas maģistrāta un kancelejas vajadzībām, viena istaba – ķemerejai un viena istaba līdz ar virtuvi – maģistrāta kalpotājam. Kopš 1836. gada rātsnama apakšējā stāvā ir tirgotava un dzīvoklis, kurā ir divas istabas un virtuve. Pirmā stāva telpas ik pēc trim gadiem tiek izīrētas."¹⁰ Arhīva dokumentam klāt pievienots rātsnama plāna un galvenās fasādes uzmērījums, ko zīmējis birģermeistars J. Grenings.

Kādā citā aprakstā atzīmēts, ka rātsnama garums ir 6 saženi un 1 aršina, bet platums – 4 saženi un 2 aršinas, mūsdienu mērvienībās, t. i., garums – 14 metru un platums – 11 metru.

19. gadsimta vidū Aizputes rātsnams tika pārdots privātpersonai. Kā privātmāja rātsnams vēl saglabājās līdz 20. gadsimta vidum, līdz to nojauca.

1863. gadā dokumentos parādās ieraksti par jaunas ēkas piemērošanu pilsētas maģistrāta vajadzībām. Ēka atradās pie laukuma, kas jau kādu laiku bija kalpojis par tirguslaukumu, jo iepriekšējais bija kļuvis pārāk mazs. 1864. gadā arhitekts Oto Dīce šim jaunajam tirguslaukumam, kas atradās pie Lielās (tagadējās Atmodas) ielas, izgatavoja labiekārtošanas plānu.¹¹ 1865. gada augustā ēkas pārbūve par rātsnamu – jeb, pareizāk, par maģistrāta telpām – tika pabeigta. Vienlaicīgi beidza arī jaunā tirguslaukuma bruģēšanu. Kā redzams 1797. gada plānā, agrāk nams Atmodas ielā 19 bijis t. s. Sarkanais krogs.

92

Aizputes tirguslaukuma skats: labajā pusē – rātsnama balkona fragments. 20. gs. sākums

1849. gadā kroga ēka nonākusi pilnīgā avārijas stāvoklī. Jaunu ēku šajā vietā gadsimta vidū uzbūvēja Jūliuss fon Firkss. Namam, līdz to pārbūvēja par maģistrāta telpām, vairākkārt mainīju-

šies īpašnieki. Latvijas pirmās brīvvalsts laikā tajā atradās pilsētas valde, pirmā stāva telpas tika īrētas veikalam. Padomju laikā ēkā darbojās pilsētas izpildkomiteja.

BAUSKA

1867. gada 4. augustā Bauskas pilsētas maģistrāts rakstīja Kurzemes guberņas valdei: “..Svešinieks, ieradies Bauskā, ieraudzīs vairākas glītas mājas skaistu dārzu vidū, taču uz tirguslaukuma pilsētas centrā – kas ir arī pilsētas pārvaldes un tiesas iestāžu centrs, jo šeit vajadzētu atrasties rātsnamam un daudzās pilsētās tas tā arī ir, – skatam paveras drupas, ko apjož mazas, netīras koka būdas – ebreju sīktirgotāju tirgotavas. Pirms vairāk nekā diviem gadsimtiem šo rātsnamu, kas bija izskatīga celtnē ar skaistu torni, būvēja toreizējais pilsētas birģermeistars un rātes locekļi par saviem līdzekļiem. [...] Tagad pilsētas maģistrāts līdz ar pilsētas valdi irē telpas no kāda ebreja šķērsielā.”¹

Jau vairāk nekā pirms simt gadiem baušķenieki ar nožēlu atzīmēja pilsētas galvenās ēkas bojāeju. Kādreiz ziedošā Bauskas pilsēta bija nonākusi pagrimuma stāvoklī. Bet kādi bija tās labākie laiki?

BAUSKAS PIRMSĀKUMI. Bauska pirmo reizi vēstures avotos minēta 1443. gadā sakarā ar ordeņa pils celtniecību netālu no Lietuvas tirdzniecības ceļa. 1555. gada Livonijas piļu sarakstā ir šāds Bauskas pils apraksts: “..Bauska ir izcila pils ar pilsētu (*cum oppido*), kas atrodas uz pakalna starp Mūsas un Mēmeles upi..”² Protams, pils ar pilsmiestu izcila bija tālaika izpratnē. *Oppidum* apzīmēja pilsētu bez mūriem; acīmredzot ap pili

bija izveidojusies apbūve, kur dzīvoja amatnieki, kas apkalpoja pili, kur, ņemot vērā pils izdevīgo atrašanos pie ceļa, notika tirgošanās. No 1560. līdz 1562. gadam Bauskas pils atradās Rīgas arhibīskapa Brandenburgas Vilhelma pārziņā.

1566. gada Kurzemes baznīcu vizitācijas protokolā atzīmēts, ka šajā gadā Kurzēmē ir trīs lielas baznīcas – Jelgavā, Bauskā un Dobelē.³ Arī te lielā baznīca varēja nozīmēt vai nu pils kapelu, vai miesta koka baznīcu, kas bija relatīvi lielāka nekā citas apkārtnes baznīcas. 1573. gadā Bauskas kristīgo kopiena sadalījās vācu un latviešu draudzē. Latviešu draudze sāka celt baznīcu jaunā vietā; nav skaidrs, kādēļ šī vieta izvēlēta Mēmeles krastā – samērā tālu no pilsmiesta. Varbūt latviešu draudzes baznīca celta tuvāk kādai apdzīvotai vietai pie Mēmeles pārceltuves. Baznīca tiešām atrodas netālu no Mēmeles ieloka, vietā, kur visumā regulārajā ielu tīklā vērojamas novirzes, kas varētu būt kāda agrāka plānojuma dēļ.

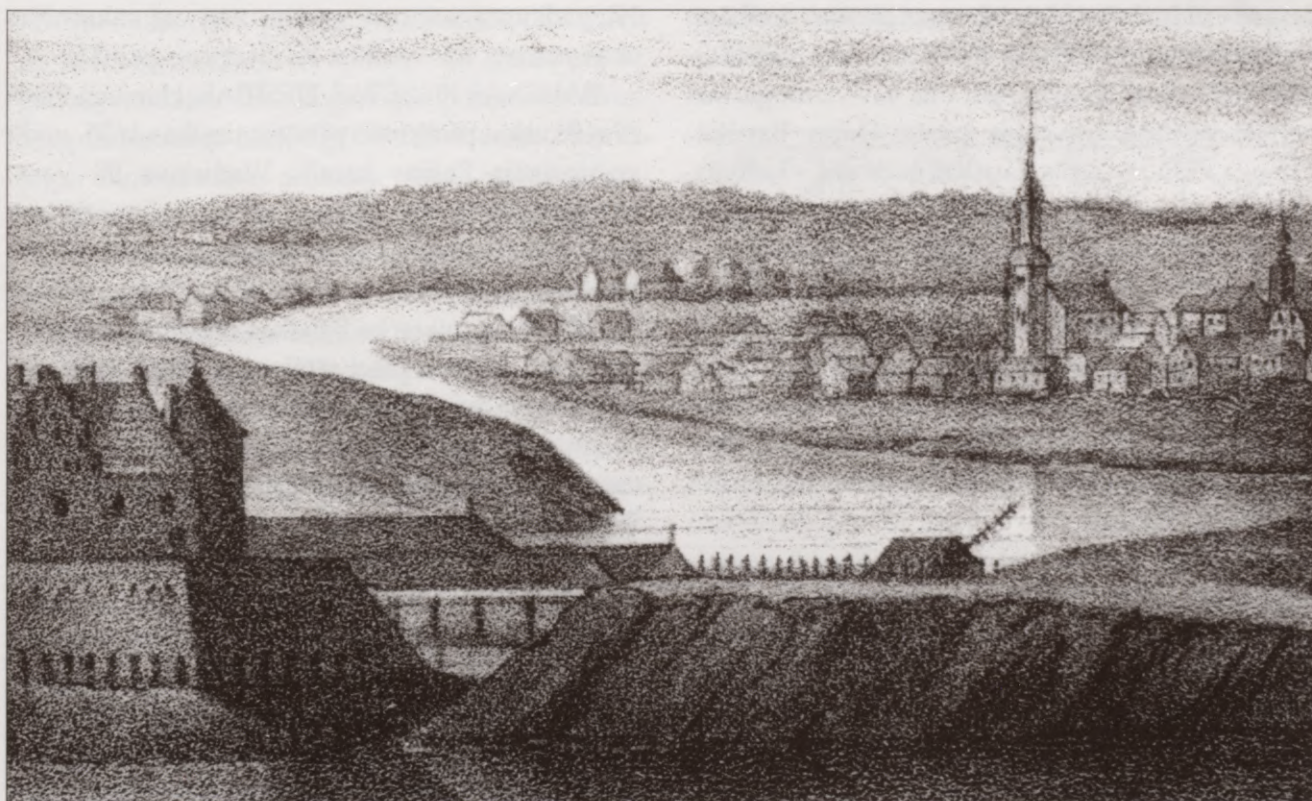
BAUSKA KURZEMES HERCOGISTES LAIKĀ. Kad 1562. gadā nodibinājās Kurzemes hercogiste, Bauska sava stratēģiski nozīmīgā novietojuma dēļ tika īpaši izcelta. 16. gadsimta vidū Rietumeiropas tirgos strauji palielinājās pieprasījums pēc labības, tā no Polijas un Lietuvas caur Bausku tika vesta uz Rīgu un tālāk ar kuģiem – uz Rietumeiropu. Bauska izveidojās par muitasvietu pie upju pārcel-

tuves. Tas viss ievērojami sekmēja pilsētas attīstību un tālāku uzplaukumu. Hercogistes pastāvēšanas pirmais gadsimts, kad Bauska bija cieši saistīta ar Polijas un Lietuvas apvienoto karalisti, tai bija īpaši nozīmīgs, jo šajā laikā lielās, spēcīgās kaimiņvalsts ietekmē pilsēta ieguva gan savu pilsētībūvniecisko plānojumu, gan pilsētas tiesības.

BAUSKAS DIBINĀŠANA JAUNĀ VIETĀ.
Bauskas pils bija viena no pirmajām Livonijas pilīm, kas 16. gadsimta beigās tika pārbūvēta par

Kurzemes hercogistes rezidences pili. To ne vien ievērojami paplašināja, bet arī nostiprināja ar vaļņiem un bastioniem. Pils aizsardzības sistēmas modernizēšana, kā arī vietas tirdznieciskā nozīmība noteica pilsmiesta likteni: tas vairs nevarēja palikt iepriekšējā vietā – Ķirbaka pussalā. Dokumentos teikts, ka jaunās pilsētas Bauskas plānojums tika nosprausts uz zemās terases Mēmeles krastā 1584. gadā.⁴

Par pamatu tika ņemtas Polijas ziemeļaustrumu pilsētas Kulmas (Helmno) tiesības – kas arī

noteica jaundibināmās pilsētas plānojumu – un par mērvienību izmantota t. s. Kulmas rīkste (432,2 centimetri).⁵ Paralēli upes krastam veda divas galvenās pilsētas ielas, tās šķērsoja vairākas mazākas ielas, izveidojot taisnstūra kvartālus. Pilsēt-būvnieciskās struktūras centrā – kā bija parasts ortogonālā plānojuma pilsētās – tika paredzēta vieta tirguslaukumam. Bauskas pilsēt-būvnieciskā izveide bija ļoti līdzīga Polijas pilsētai Kulmai, Varšavai, Plockai, Grudziejdzai u. c. Mazovijas un piejūras pilsētām, kas, lai gan bija dibinātas daudz agrāk par Bausku, pamatojās uz tādām pašām – viduslaiku Magdeburgas pilsētas tiesībām.

BAUSKAS PILSĒTAS ZĪMOGS UN ĢERBONIS. 1609. gadā Bauskai jau bija savs zīmogs, kas netieši norāda uz rātes pastāvēšanu Bauskā. Zīmoga vidū redzams Bauskas ģerbonis – kartuša, kuras vidū attēlots pakalķājās uzslējis lauva ar paceltu dubultasti;⁶ ap kartušu ir uzraksts – “SIGILLUM CIVITATIS BAVSKE 1609”. Līdzīgs zīmējums ir arī uz 17. gadsimta Bauskas pilsētas tiesas zīmoga, kur gan lauvam ir vienkārša aste. Lauva heraldikā simbolizē spēku, varenību, drosmi un patstāvību. Šis simbols īpaši iecienīts bijis 17. gadsimtā Holandē, un, kā atzinis vēsturnieks A. Vijups, Bauska bija pirmā pilsēta Austrumbaltijā, kuras ģerbonī lauva parādījās kā pamatfigūra. Bauskas ģerbonī redzamais lauva ar dubultasti, pēc K. Metiga pētījumiem, skaidrojams kā tiešs aizgūvums no Kurzemes hercogistes ģerboņa un bijusi īpaša hercoga piešķirta godazīme.

BAUSKAS RĀTSNAMA CELŠANA. Arhīvu dokumenti atklāj, ka 1615. gadā hercogs Frīdrihs piešķīra Bauskai privilēģiju rātsnama celšanai. 1632. gadā ir ziņas par kalķu un ķieģeļu cepļa

ierīkošanu Bauskas tuvumā – acīmredzot pilsētiņā un pili norisa ievērojami celtniecības darbi. Tomēr 1987. gada arheoloģiskajos pētījumos rātsnamā⁷ tika noskaidrots, ka tirguslaukuma vidū jau 16. gadsimta beigās atradusies kāda ēka, kam, spriežot pēc novietojuma, vajadzēja būt rātsnamam. Šīs ēkas sienas bijušas mūrētas no dolomītakmeņiem, bet laukums ap ēku bijis noklāts ar kalķakmeņu bruģi. Pēc privilēģijas piešķiršanas 17. gadsimta sākumā ēka austrumu pusē paplašināta, būvei izmantojot lielus laukakmeņus; šajā posmā ap rātsnamu bijis laukakmeņu bruģis. 17. gadsimta sākumā pastiprināti arī sākotnējās ēkas pamati, kas norāda, ka ēka paaugstināta.

BAUSKAS PILSĒTAS TIESĪBAS. Hercoga Frīdriha Bauskai piešķirtās pilsētas tiesības 1635. gadā apstiprināja Polijas karalis Vladislavs IV Vāsa. Bauskas pilsētas privilēģijās (*Privilegium civitatis Bauscensis*) un kārtības rullī bija minēti Bauskas pilsētas iekšējie noteikumi un rātes sastāvs. Kārtības rullī teikts, ka Bauskas rātē ietilpst birģermeistars, fogts un pieci rātskungi.⁸ Privilēģijā, cita starpā, bija paredzēts, ka Bauskas rāte ir tiesīga katru gadu noteikt maizes un gaļas produktu cenu; tas savukārt ietekmēja citu ražojumu cenu Bauskas tirgū.

ĀRVALSTU IETEKME BAUSKĀ. Tā kā Bauska atradās pie svarīga tirdzniecības ceļa, pilsētas būvniecības sākumposmā to būtiski ietekmēja gan Polija un Lietuva, gan arī Nīderlande. 16. gadsimtā Polija bija sasniegusi savas valstiskās attīstības augstāko pakāpi. Šis periods Polijas vēsturē iezīmējās arī kā kultūras un celtniecības zelta laikmets. Polijas un Lietuvas apvienotajā karalistē strādāja daudz arhitektu un mākslinieku no

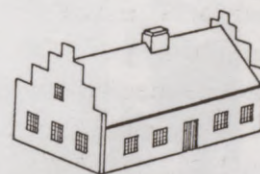
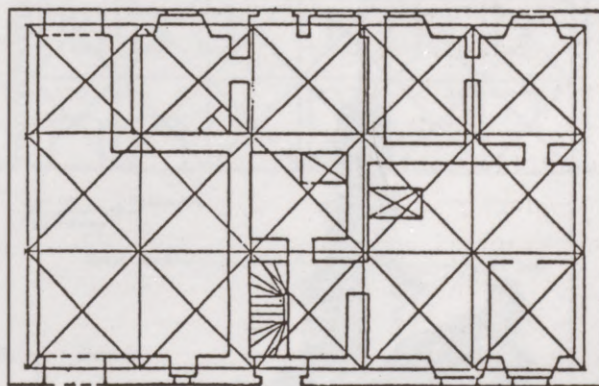
Itālijas un Nīderlandes.⁹ Arī Kurzemes hercogisti, kas bija vasaļatkarībā no Polijas un Lietuvas karalistes, lielā mērā ietekmēja Polijas kultūras sasniegumi. Īpaši tas bija vērojams Bauskā, kas atradās šīs lielvalsts tiešā tuvumā.

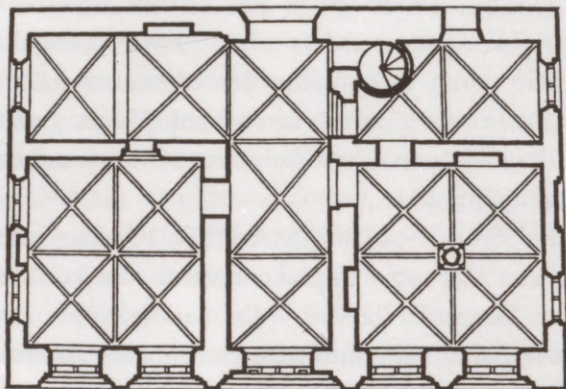
Šai laikā nozīmīgs labības daudzums no Austrumbaltijas tika izvests uz Nīderlandi, kur iedzīvotāju patēriņš, pilsētām paplašinoties, arvien pieauga. 16. un 17. gadsimtā Nīderlandes ekonomiskā un kultūras ietekme Baltijas jūras piekrastes zemēs bija ļoti spēcīga – tā skāra arī Bausku, kas 17. gadsimta sākumā pēc lieluma un nozīmes bija trešā pilsēta hercogistē, kā arī viena no hercoga rezidencēm. Nesen – 20. gadsimta 80. gados veiktajos arheoloģiskajos pētījumos Bauskas pils teritorijā dienasgaismā tika izceltas brīnišķīgas akmenī kaltas arhitektoniskās apdares detaļas, glazētu, figurālu krāsns podiņu lauskas, logu stiklojuma svina ietvaru fragmenti u. c. detaļas, kas liecina par Rietumeiropas renesanses un manierisma mākslas ietekmi Bauskas 17. gadsimta sākuma arhitektūrā. Diemžēl Polijas – Zviedrijas kara laikā zviedri un vēlāk – Ziemeļu karā krievi pilsētu stipri nopostīja; tā zaudēja savu tirdzniecības centra un muietasvietas nozīmi, kā arī sākotnējās arhitektoniskās un mākslinieciskās vērtības.

ZIŅAS PAR BAUSKAS RĀTSNAMU. Bauskas rātes dokumenti daudzo karu un ugunsgrēku dēļ gājuši bojā. Maz ziņu iespējams savākt par dzīvi Bauskā no 16. līdz 18. gadsimtam. Pēc atsevišķiem dokumentiem var spriest, ka 1657. gadā Bauskas rātsnamā atradies vīna pagrabs, – tas, protams, bija viens no raksturīgiem rātsnamu pagrabu izmantošanas veidiem. Ir ziņas, ka Sv. Gara baznīcas remontu laikā rātsnama zālē notikuši diev-

kalpojumi. Tomēr tuvāk par celtnes izskatu un telpu iekārtojumu nekas nav zināms. Vērtīgākais ir 1840. gada dokuments par rātsnama uzmērīšanu; šie uzmērījumi un arheoloģiskās izpētes rezultāti arī izmantoti Bauskas rātsnama arhitektoniskajā analizē.

BAUSKAS RĀTSNAMA UZBŪVE. Par pirmā Bauskas rātsnama telpisko izveidi nav konkrētu ziņu. Pētījumi liecina,¹⁰ ka, jau būvējot pašu pirmo, nelielo ēku laukuma centrā, tās plānojuma nospraušanai lietota moduļa sistēma. Sākumā šeit varēja atrasties gan rātes apspriežu telpa, gan arī muietasvieta, cietums un sarga dzīvoklis. Ēka tirguslaukuma centrā bija vienkārša, ar tradicionālu

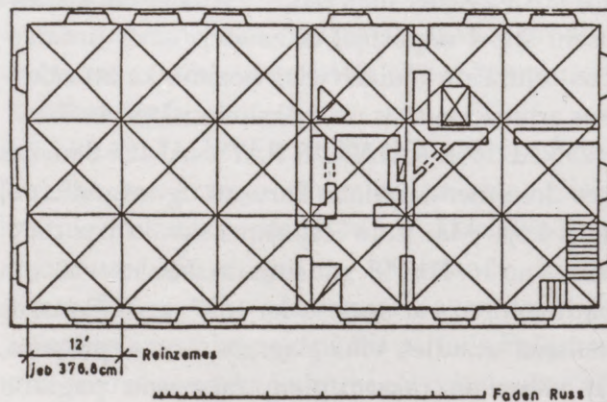
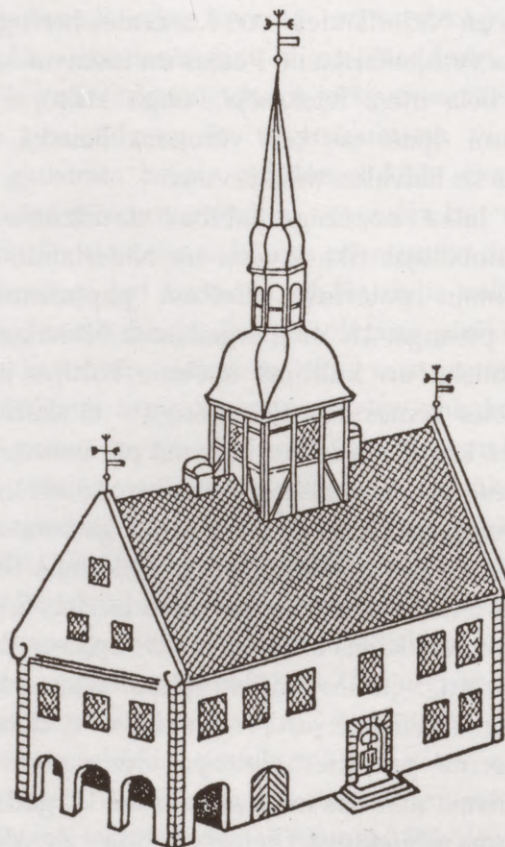
97

Bauskas 16. gs. rātsnamam līdzīgā Malborkas rātsnama plāns

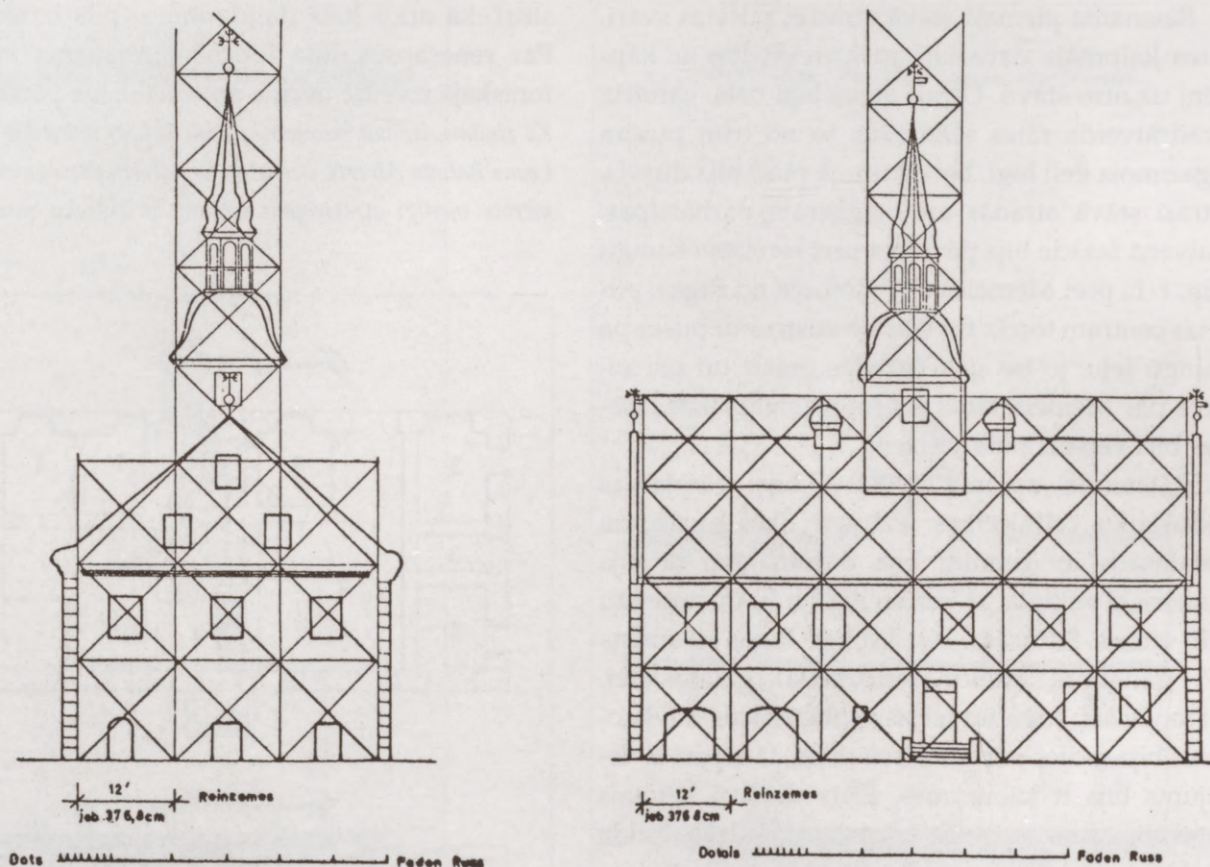
98

Bauskas 17. gs. rātsnamam līdzīgais Branevo rātsnams

99

Bauskas rātsnams. 17. gs. vidus. I. Bākules rekonstrukcija

100

Galafasādes un galvenās fasādes proporcionēšanas shēma. Autore I. Bākulē

trīsdalījuma plānojumu, kur apvalkdūmeņa abās pusēs atradās nepieciešamās telpas. Līdzīga plānojuma rātsnami sastopami Ziemeļpolijā, piemēram, Malborkā un Gdaņskā.

Rātsnama plānu grafiskā analīze parādījusi, ka sākotnējā celtnē, kas vēlāk iekļauta divstāvu rātsnama apjomā, dabā nosprausta šādi: ēkas platums bijis 6 sešpēdu asis un garums – 10 sešpēdu asis; pamatu biezums – 4 pēdas; pirmā stāva ārsien

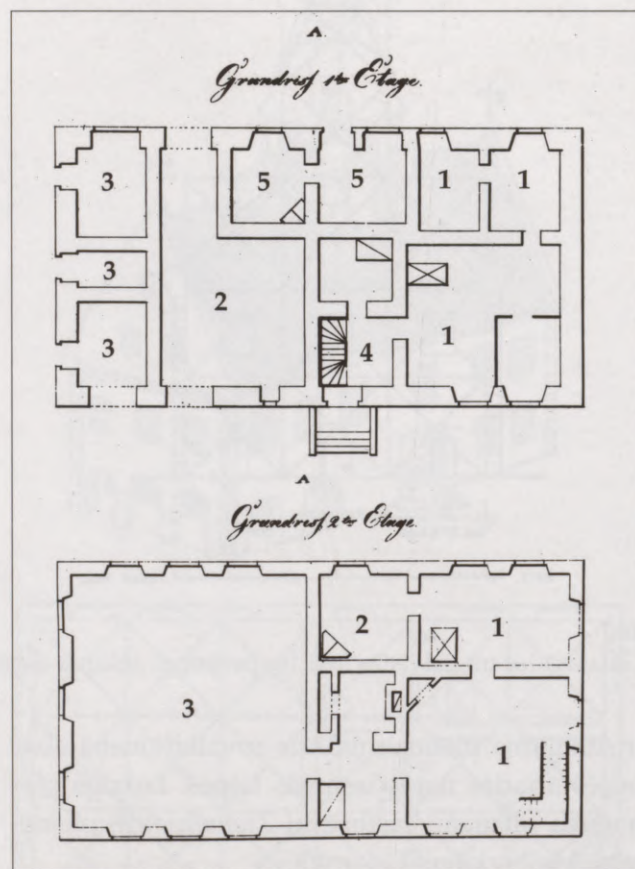
biezums – 3 pēdas. (Nospraužot ēkas pamatus dabā, par mērvienību tika izmantota Reinzemes pēda – 31,4 centimetri.) Pēc privilēģijas iegūšanas 1615. gadā vecā ēka pagarināta austrumu virzienā par 2 sešpēdu asīm, tai uzbūvēts otrais stāvs un tornis. Ēkas pagarinātajā daļā izveidota Rietumeiropas rātsnamiem tik raksturīgā pirmā stāva arkāde. Līdzīgs rātsnams bija arī Braņevo pilsetīnā, kas atradās pašos Polijas ziemeļaustrumos.

Rātsnama pirmajā stāvā atradās pilsētas svāri, rātes kalpotāja dzīvoklis un priekštelpa ar kāpnēm uz otro stāvu. Otrajā stāvā bija liela, gandrīz kvadrātveida rātes sēžu zāle; to no trim pusēm izgaismoja lieli logi, bet ceturtajā pusē bija durvis. Otrajā stāvā atradās arī maģistrāta darbatelpas. Galvenā fasāde bija pavērsta pret toreizējo Kungu ielu, t. i., pret Mēmeles upi. Braucot no Rīgas, pilsētas centram toreiz tuvojās no austrumu puses pa Kungu ielu, jo tās galā atradās brasls un pārceltuve pār Mēmeli; tādēļ arī reprezentablākās fasādes bija vērstas šādā virzienā.

Rātsnama apjoma uzbūvē bija vērojamas viduslaiku celtniecības iezīmes. Ēkas austrumu galafasāde ar zelmīni bija dominējošā; tā bija simetriski veidota, ar volūtu rotājumu un noteiktu ailu ritmu. Šī fasāde bija līdzīga Rīgas rātsnama 17. gadsimta attēlos redzamajai galafasādei. Garenfasāžu logu un ieejas asimetriskais novietojums bija radies pārbūvju rezultātā, tādēļ arī izvietojums bija it kā nejaušs. Ēkas uzbūvē lietotais modulis, kas veidoja telpisku kvadrātu tīkla karkasu un bija gan ēkas plāna, gan fasāžu un torņa risinājuma pamatā, liecina par 17. gadsimta autora arhitektūras zināšanām.¹¹ Apjomam bija ļoti labas proporcijas un piemita cēla vienkāršība. Droši vien gan ēkas telpās, gan uz tās fasādēm bija manierisma stila rotājumi, tomēr ziņas par to diemžēl nav saglabājušās.

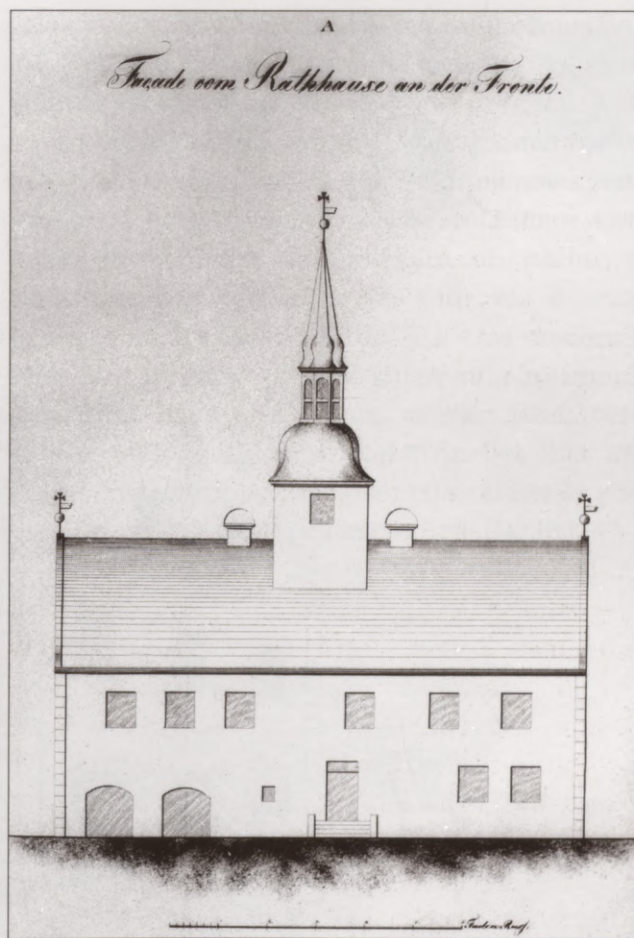
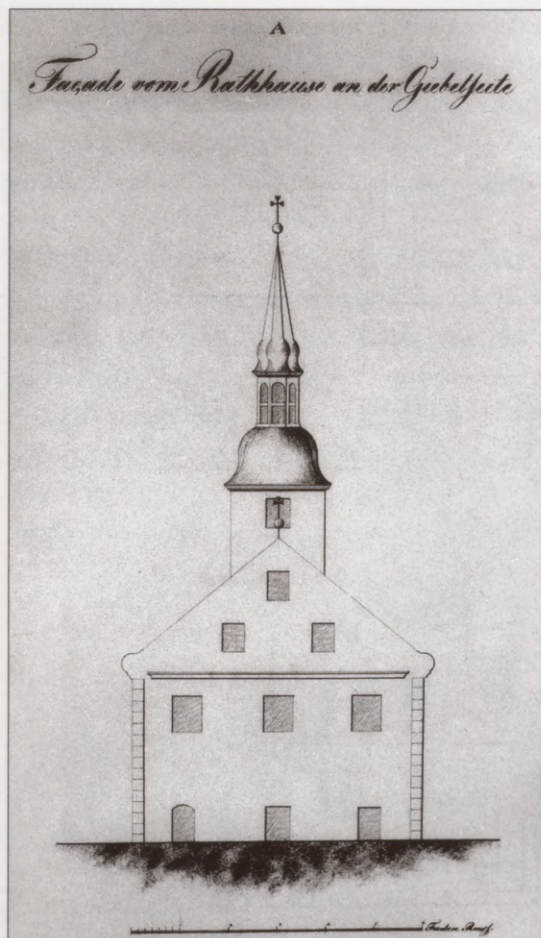
RĀTSNAMA TELPU APDARE. Spriežot pēc 1840. gada plānu uzmērījumiem, rātsnamā bijušas vairākas krāsnis un divi lieli kamīni, kas varēja būt kalti akmeņi. Krāšņu apdarei droši vien tika lietoti dekoratīvi reljefi, glazēti podiņi, kādi atrasti, veicot izrakumus rātsnama austrumu

stūrī, kā arī – lielā daudzumā – pils izrakumos. Par renesanses stila iezīmēm rātsnama arhitektoniskajā izveidē liecina arī līmeniskie pārsegumi. Kā zināms, izcilais renesanses arhitektūras teorētiķis itālietis Leons Batista Alberti, uzskatot, ka velvēts pārsegums ir piemērots vienīgi otršķirīgām telpām, priekšroku visur deva

101

Bauskas rātsnama 1840. gada uzmērījumi: stāvu plāni. 1. stāvs: 1 – rātes kalpotāja dzīvoklis; 2 – pilsētas svāru telpa; 3 – ugunsdzēsības rīku noliktava; 4 – kāpņu telpa uz otro stāvu; 5 – sardzes telpa. 2. stāvs: 1 – maģistrāta darbatelpas; 2 – arhīvs; 3 – lielā rātes sēžu zāle

102

Bauskas rātsnama 1840. gada uzmērījumi: galafasāde un galvenā fasāde

līmeniskam pārseguma veidam. 17. gadsimtā līmenisko pārsegumu ar dēļiem neapšuva un arī neapmeta. Gan lielajām pasijām, gan sijām un trinīti liktajam dēļu klājam bija arī dekoratīva nozīme, un šādi griesti bieži tika apgleznoti. Pašlaik līdzīgu griestu rotājumu var redzēt, piemēram, Rīgā Mencendorfa namā. Iespējams, ka rātes zāles griestus veidoja kokgriezumiem rotātas sijas. 2001. gada sākumā, pētot ēkas Bauskas rātslaukuma stūrī, Plūdoņa ielā 26, bēniņu kon-

strukciju, arhitekts Ilmārs Dirveiks atklāja liela izmēra sijas posmu ar smalki veidotu šķērsprofilu un dekoratīvi apstrādātu virsmu. Šī sija ir daudz senāka nekā pati ēka – tā datēta ar 17. gadsimtu. Ļoti iespējams, ka sija ēkā iebūvēta, lai pastiprinātu bēniņu konstrukciju, 19. gadsimta vidū, kad nojauca rātsnama otro stāvu.

Iekšējās atradās arī divas koka kāpnes, kas tolaik bija rotātas ar kokgriezumiem, savā izveidē

103

Bauskas rātsnama perspektīvas zīmējums. Autore I. Bākule

līdzinoties mēbelēm un dekorējot telpas. Otrā stāva grīdas tika iesegtas ar platu dēļu klāju; tās parasti bija vaskotas. Rātes sēžu zālē droši vien atradās liels galds, vairāki soli un lādes, kurās glabājās rātes dokumenti, dārglietas un nauda. Pie sienām karājās valdnieku portreti. Rātsnama tornī vajadzēja būt pilsētas pulkstenim un zvanam.

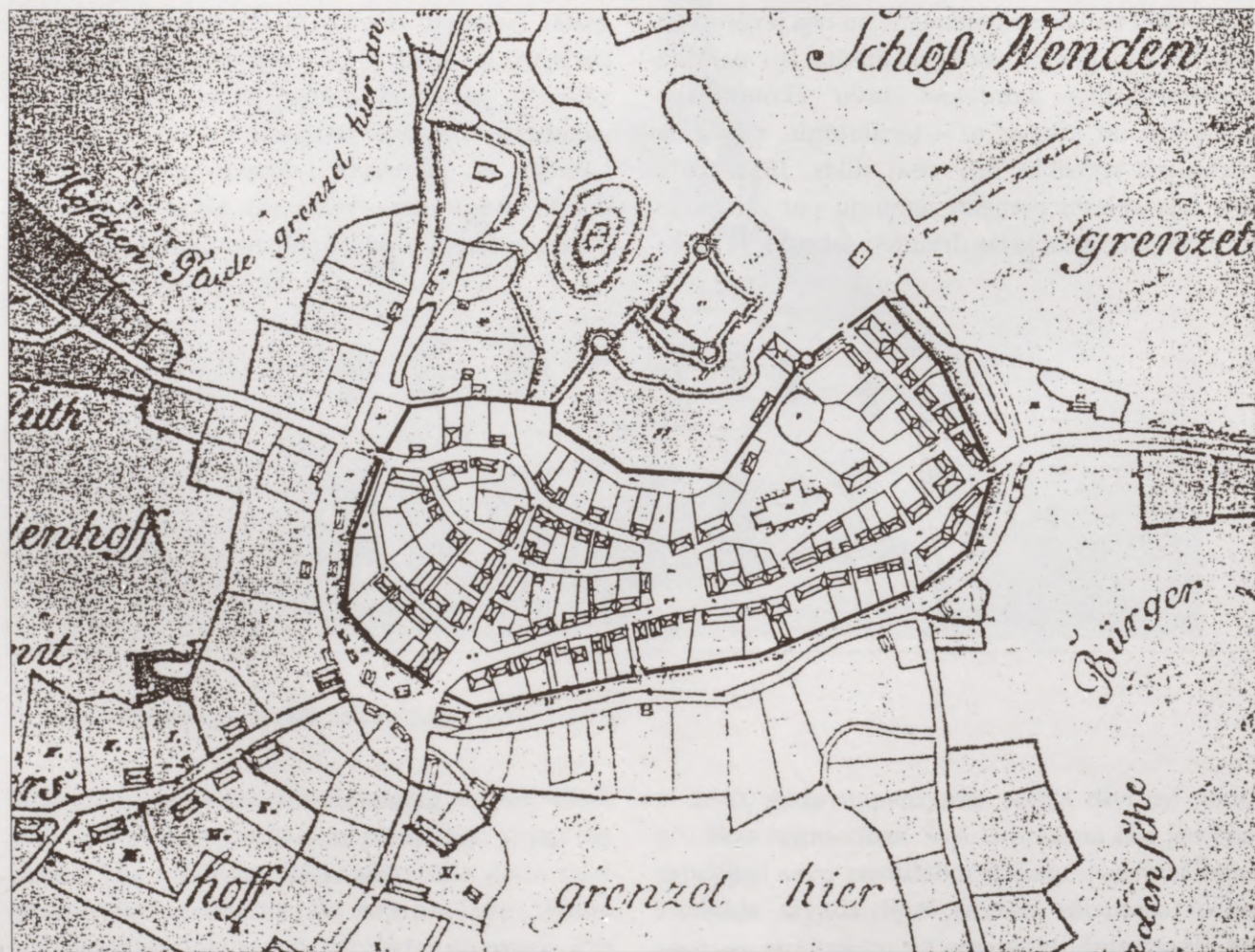
1840. gada uzmērījums veikts divsimt gadu pēc ēkas celtniecības. Šajā laikposmā ēka jau bija zaudējusi savu ziedulaiku izskatu. No mūsdienu viedokļa savāds šķiet šaurais rātsnama ieejas vestibils ar kāpnēm uz otro stāvu. Interesanti, ka tāds pats šaurs priekšnams bijis arī Tallinas un Tartu rātsnamā.¹² Lai gan Tartu rātsnams būvēts

18. gadsimta otrajā pusē, Bauskas rātsnams – 16. un 17. gadsimta mijā, bet Tallinas rātsnams – 14. gadsimtā, priekšnama plānojums tiem ir ļoti līdzīgs. Tas acīmredzot tādēļ, ka ilgu laiku daudzās Eiropas pilsētās rātsnami joprojām tika celti pēc seniem paraugiem.

RĀTSNAMA PAKĀPENISKĀ BOJĀEJA. 19. gadsimta vidū Bauskas rātsnamam jau bija ievērojams vecums un, ņemot vērā, ka pilsēta jau gandrīz gadsimtu bija zaudējusi savu ekonomisko nozīmību un līdz ar to – ienākumus, rātsnama tehniskais stāvoklis bija visai slikts. 1852. gadā rāte bija spiesta pieņemt lēmumu par rātsnama torņa nojaukšanu, jo tas draudēja sabrukt. 17 gadu

vēlāk vecais rātsnams zaudēja arī savu otro stāvu un galu galā – arī rātsnama izskatu, jo ēkas atliekas pārbūvēja par veikaliem.¹³

Latvijā saglabājies ļoti maz 17. gadsimtā būvētu ēku, un tikai dažiem šā gadsimta pieminekļiem iespējams noteikt arhitektonisko veidolu – vairums ēku zudušas daudzo karu un pārbūvju gaitā. Daudzas celtnes ar 17. gadsimta dekoru patiesībā kā būvapjoms ir agrākas – tās modernizētas 17. gadsimtā, lietojot jauna stila rotājumu elementus. Bauskas rātsnams ne vien pārstāvēja Latvijas 17. gadsimta arhitektūru, bet bija arī tipisks Viduseiropas rātsnams, ko nevar teikt par pārejiem Latvijas pilsētu rātsnamiem (IX att.).

CĒSIS

KUR RADIES NOSAUKUMS VENDENE? Vecākās ziņas par Cēsīm saistās ar vendiem. Kā raksta hronists Indriķis,¹ vendi reiz dzīvojuši Ziemeļkurzemē, Ventas krastos. Venedi jeb vendi – jūrasbraucēju cilts, kas dzīvojusi Baltijas jūras dienvidu piekrastē, – tiek minēti dažādos avotos.² Arī viens no senajiem Baltijas jūras nosaukumiem ir Venedu jūra, bet Cēsu nosaukums – Vendene (*Wenden*).

Kādā agro viduslaiku periodā vendu cilts atzars varēja pakļaut Ziemeļkurzemes piekrasti. Indriķa hronikā stāstīts, ka kurši vendus padzinuši no Ventas grīvas, tādēļ vendi pārcēlušies uz Daugavas grīvu un apmetušies Senajā kalnā, Daugavas un Rīdzenes izveidotās pussalas tuvumā. Bet kurši panāca, ka arī šī vieta vendiem bija jāatstāj. Tad vendi pārcēlās uz Cēsu apvidu. Iespējams, ka viņi sākumā dzīvoja Āraišu ezera salā, kur apdzīvotība tiek datēta ar 9.–11. gadsimtu un apbūves veids ir līdzīgs tam, ko arheoloģe Elvīra Šnore atklājusi Vecrīgā Alberta laukumā. Iespējams, vecpilsētas senākā apdzīvotība saistāma ar vendu periodu Rīgā.

Nav zināms, kas Cēsu vietā bijis pirms vendu ierašanās. Tā kā vendus vajāja vietējās ciltis, viņi atbalstīja vācu bruņinieku ienākšanu Cēsīs un līdz 1210. gadam kopā ar tiem dzīvoja Riekstu kalnā. Vendi ne vien palīdzēja vāciešiem Cēsīs nostipri-

nāties, bet arī atbalstīja viņus cīņās pret igauņiem un krieviem. Par to ordenis vēlāk vendiem izlēņoja vairākus, no nodevām atbrīvotus apbūves gabalus Cēsīs pils tuvumā, kā arī piešķīra vendiem tiesības turēt Cēsu baznīcā savu zvanu.³

VĀCIEŠI CĒSĪS. 1207. gadā Zobenbrāļu ordeņa bruņinieki apmetās Cēsīs vendu pili, un 1209. gadā ordeņa mestrs Venno blakus vendu pilij sāka celt ordeņa pili. Pirmais pils celtniecības periods turpinājās līdz 1236. gadam, un šajā laikā varēja būt uzcelta pils kapela, kapitula zāle un remteris.

Grūti pateikt, kā šai laikposmā izskatījusies abu piļu apkārtnē. Pilsētas attīstībai svarīgs nosacījums noteikti bija Rīgas–Raunas–Pleskavas ceļš, kas gāja gar pilīm un jau pirmsvācu laikā varēja veicināt apdzīvotības rašanos vendu pils apkārtnē. Kā raksta arhitekts Gunārs Jansons, iespējams, ka pati senākā Cēsu tirguslaukuma vieta bijusi uz vendu pili vadošās Līvu ielas sākumā – vietā, kur Pleskavas–Rīgas ceļš pagriezās uz dienvidrietumiem Rīgas virzienā.⁴ Pirms ordeņa pils uzbūvēšanas te varēja atrasties pirmā tirdzniecības apmetnes teritorija.

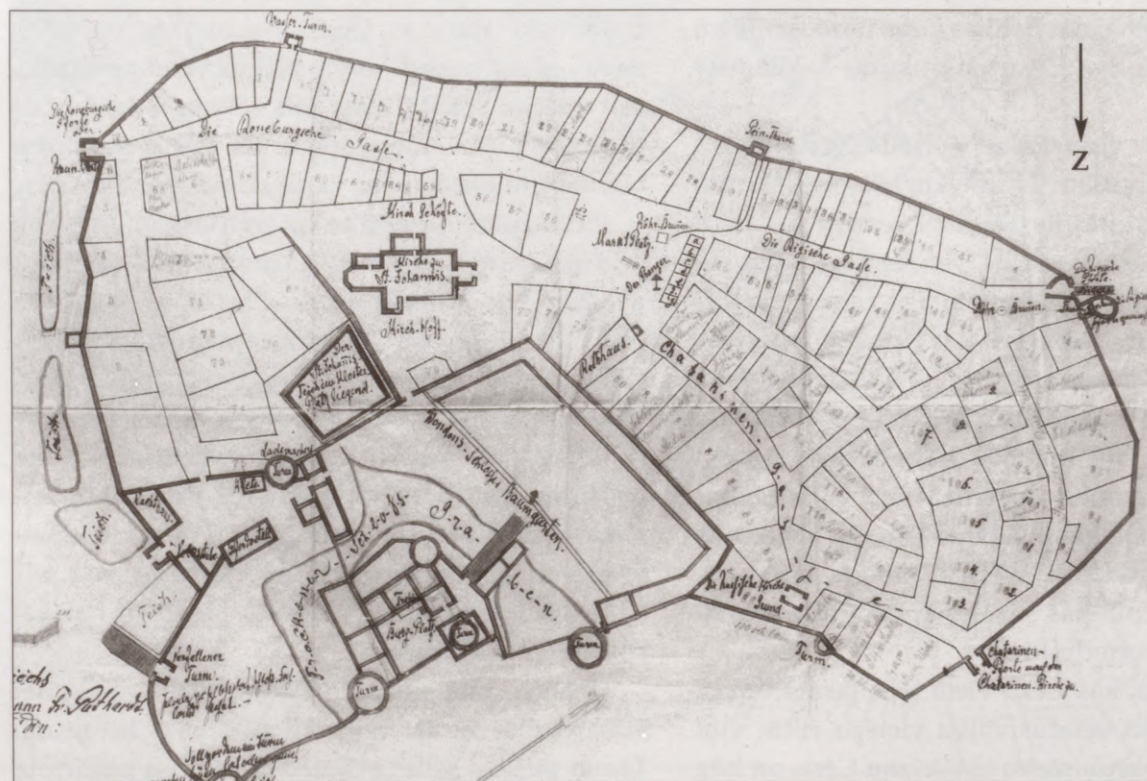
Ordeņa pils nodrošināja tirgotāju apmetnei aizsardzību, kā arī veicināja pilsētiņas izaugsmi. Tomēr pilsētai salīdzinājumā ar pili bija pakārtota loma, tā bija kaut kas līdzīgs lielai priekšpilij. Cēsīs pārstāvēja raksturīgu viduslaiku pilsētu

feodāļu pils priekšā: pilsētiņā varēja attīstīties amatniecība un tirdzniecība, jo tai bija gan iespēja apkalpot pili, gan izmantot izdevīgo ģeogrāfisko stāvokli – atrašanos pie nozīmīgas sauszemes tirdzniecības trases.

Cēsu pils un pilsētiņas liktenis viduslaikos bija pakļauts ordeņa mestru un Rīgas virsbīskapu savstarpējām cīņām par varu un īpašumiem Livonijā, kariem ar kaimiņvalstīm, kā arī dažādiem politiskiem strīdiem. 14. gadsimta pēdējā ceturksnī un 15. gadsimta sākumā Cēsīs norisa plaša celtniecība. Šai laikā pils tika ievērojami pār-

būvēta un nostiprināta. Nocietināta tika arī pilsēta – tā ieguva apkārtni ar astoņiem torņiem un pieciem vārtiem. Aizsarggrāvis vismaz daļēji varēja jau būt izveidots iepriekšējā periodā. Kaut arī 15. gadsimts bija dažādu iekšēju nesaskaņu laiks, tomēr gadsimta beigās ordeņa mestrs Valters fon Pletenbergs Cēsīs atkal veica nozīmīgus būvdarbus – pilij tika uzbūvēti apaļi torņi, kā arī nostiprināta priekšpils.

16. un 17. gadsimts nāca ar kariem un lieliem postījumiem. Kamēr Kurzemes hercogiste uzplauka, Vidzemē joprojām karoja poļi, zviedri un

107

Cēsu tirguslaukums. 1899. g. E. Hartmaņa zīmējums

Tika uzturēta tikai muižkunga apdzīvotā daļa, bet priekšpils teritorijā izveidoja pils parku. Pilsētai kļūstot arvien nozīmīgākai, tā guva pārsvaru pār pili – cietoksni.

Revizors Frīdrihs Reihels 1787. gadā uzmērīja un mērnīeks J. H. Hertels 1815. gadā uzzīmēja Cēsu pilsētas plānu, kurā bija 106 numurēti apbūves gabali, kā arī ielu un vārtu nosaukumi.⁶ Šajā plānā rātsnama gruntsgabals apzīmēts kā neapbūvēts, tomēr ir paskaidrots, ka uz tā senāk atradies rātsnams. Kādā 19. gadsimta sākuma plānā pirmo reizi parādīta arī pilsētas apbūve. Plānu izgatavojis nezināms autors, un tajā redzams, ka rātsnams vēl joprojām nav atjaunots; droši vien pilsētas pārvaldes vajadzībām izmantoja kādu dzīvojamo ēku.

1829. gadā tika izgatavots nākamais Cēsu pilsētas plāns.⁷ Tam pievienotajā sabiedrisko ēku sarak-

stā minēts arī rātsnams – gan ne vairs iepriekšējā gruntsgabalā ar numuru 103, bet ar numuru 104, kas atradās blakus Sv. Jāņa baznīcas pastorātam. Tātad rāte irēja šo namu rātsnama vajadzībām.

19. GADSIMTA RĀTSNAMS. 1856. gadā Cēsu rāte, kā arī Lielā un Mazā ģilde apsprieda ierosinājumu par rātsnamam nepieciešamās ēkas pirkšanu Rīgas ielā 7.⁸ 1861. gadā rāte šo mūra ēku par 7500 sudraba rubļiem arī nopirka. Šim namam jau bija vismaz divsimt gadu ilga vēsture. Pirmās ziņas par to ir no 1665. gada, kad gruntsgabalā minēta zemes tiesneša Reinkerna māja. Vēlāk – 1688. gadā Reinkerna mantinieki ēku pārdevuši Galleniem. Ir zināms, ka 1693. gadā Gallena māja bijusi viscaur mūra. 1767. gadā zemesgabalu, kas tajā laikā bijis pamests, iegādājies pilsētas galva M. K. Marnics; viņš uzcēlis jaunu mūra namu.⁹ Lai

108

Cēsu plāns, kurā redzams gruntsgabals Rīgas ielā 7 ar uzrakstu "Rathhaus"

gan dokumentos tas nav minēts, šķiet, ka jaunajā ēkā bijuši iekļauti iepriekšējās mājas mūri.

Kad rāte bija ēku nopirkusi, to atkal pārbūvēja, šoreiz rātsnama vajadzībām. Vēl 1909. gadā ēka joprojām piederēja Cēsu pilsētai.

Lai gan 20. gadsimtā namu Rīgas ielā 7 dažādi izmantoja, arhitektoniskie uzņēmumi liecina, ka kopš 19. gadsimta ēkas pamatplānojums ir maz mainījies. Pašlaik to veido vairāki laika gaitā apvienoti, patstāvīgi apjomi. Apakšējais stāvs rātsna-

109

Cēsu vecpilsētas tirguslaukums: skats uz Rīgas ielu. 20. gs. sākums

ma laikā izmantots tirdzniecībai, tur bijuši viens vai vairāki nelieli veikaliņi, kā arī atsevišķa ieeja uz otro – rātsnama stāvu. Vēl tagad uz otro stāvu, kur rātsnama laikos galvenokārt atradās pilsētas ķemerejas un tiesas iestādes, ved grieztas koka kāpnes. Nojaucot vēlāk iebūvētas starpsienas un atverot aizmūrētas durvju ailes, būtu iespējams atjaunot rātsnama laika plānojumu. Toreiz no kāpņu telpas varēja ieiet priekštelpā, kuras stūrī vēl tagad atrodas apvalkdūmeņa atliekas. No

priekštelpas platas divvērtņu durvis veda uz lielu telpu – vienu no zālēm, kurai bija divi logi ielas pusē. No šīs zāles vēl vienas šādas durvis vērās uz citu priekštelpu, no kuras durvis anfilādes veidā veda uz nākamo zāli pagalma piebūvē. No pirmās priekštelpas gar apvalkdūmeni nokļuva mājas tālākajās telpās, kas bija maģistrāta darbatelpas. Par rātsnama telpu apdari pagaidām ziņu nav. Cēsis 19. gadsimta beigās nebija plaukstoša un bagāta pilsēta, kas varētu atļauties dārgu un

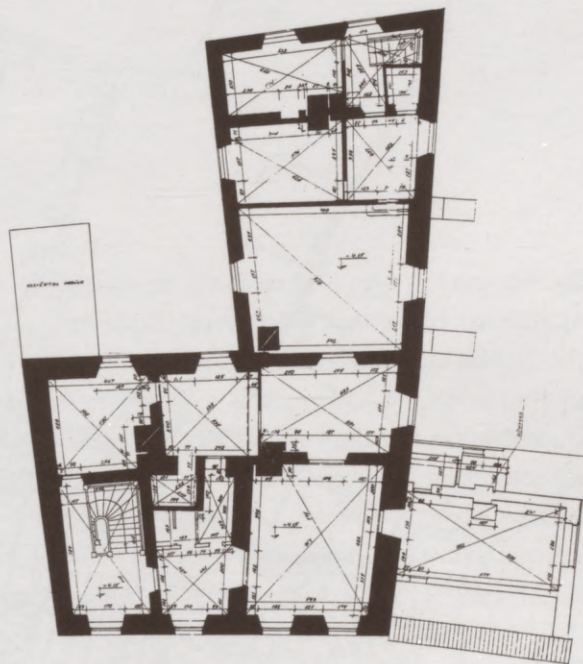
110

Cēsu rātsnams. 2000. g. A. Holma foto

111

Pilsētas ģerbonis Cēsu rātsnama fasādē. 2000. g. A. Holma foto

112

Rātsnams Rīgas ielā 7: 2. stāva plāns. I. Bākules 1979. g. uzmērījums

greznu rātsnama apdari. Vienīgi Cēsu ģerbonis Rīgas ielas fasādes otrā stāva līmenī vēl šodien norāda, ka ēkai pilsētas mērogā bijusi īpaša loma. Protais, arī Cēsu rātsnama telpās reiz atradās gan portreti pie sienām, gan kokgriezumiem rotātas mēbeles un dokumentu lādes. Tomēr par to varam spriest tikai pēc citiem līdzīgiem Latvijas rātsnamiem.

113
Jelgavas plāns. 1831. g.

JELGAVA

Mūsdienās Jelgavā maz kas liecina par pilsētas vēsturi, no zemes virsas nozuduši pilsētas rātsnami. Taču Jelgavai bijusi bagāta vēsture un pilnīgi citāda pilsētas vide, nekā to redzam šodien.

PILSĒTAS PIRMSĀKUMI. Lielupes krastos zemgaļiem jau izsenis bija tirdzniecības apmetnes, kam bija sakari gan ar lietuviešiem un slāviem austrumos, gan ar skandināviem rietumos. 1200. gadā mūks Teodorihs no Turaidas uzstājīgi lūdzis pāvestu Innocentiju III, lai viņš aizliegту vācu tirgotājiem apmeklēt zemgaļu ostu, domājams, Daugmali; tā bija viena no daudzajām vācu ekspansijas izpausmēm, pakļaujot Baltijas jūras tirdzniecību. Turpmākās smagās un nevienlīdzīgās cīņas ar vāciešiem noveda pie kādreiz plaukstošo zemgaļu pilsētveida apmetņu un tirdzniecības ostu pilnīga pagrimuma. Kaut gan drošu pierādījumu joprojām trūkst, tomēr ir pamats domāt, ka uz salas, ko veidoja Lielupe un Driksna un kur 13. gadsimta vidū tika uzcelta Vācu ordeņa pils, pirms tam pastāvējusi zemgaļu osta ar apmetni. Šādu pieņēmumu pamato viduslaikos plaši izplatīts paņēmieni pakļauto teritoriju stratēģiski izdevīgās vietas izmantot jaunu cietokšņu būvei.

VĀCU ORDEŅA PILSĒTA. 1265. gadā, kā liecina dokumenti, ordeņa mestrs Konrāds fon Manderns uz salas starp Lielupi un Driksnu sāka celt pili. Jaunās pils dienvidu sienā bija vārti, kas

to savienoja ar priekšpili, kuru apjoza palisāžu žogs. Priekšpilī dzīvojošie amatnieki un pils ļaudis kalpoja komturam un karadraudzei; viņu ražotās preces tika izmantotas arī apmaiņai pret pārtiku un tirdzniecībai ar kaimiņu novadiem. Tie bija Jelgavas pilsētas aizsākumi. 14. gadsimta otrajā pusē Jelgavas pils kļuva par novada administratīvo centru, ap to palielinājās apdzīvotība, ietiecoties arī upes otrajā pusē. 15. gadsimta vidū Lielupes kreisā krasta miestā jau dzīvoja aptuveni 500 iedzīvotāju,¹ tā attīstību sekmēja tirdzniecības ceļš no Lietuvas uz Rīgu.

JELGAVA HERCOGISTES LAIKĀ. 1561. gada 28. novembrī Livonijas kārtu pārstāvji zvērēja uzticību Polijas karalim Sigismundam II Augustam, bet 1562. gada 5. martā ordeņa pēdējais mestrs Gotfrīds Ketlers Rīgas pilī nodeva Polijas un Lietuvas pārstāvim kņazam Radzivilam ordeņa varas atribūtus, saņemdamas pretī Kurzemes hercoga kroni. Šis notikums daudzējādi pārvērtā Kurzemes un Zemgales tālāko attīstību. Īpašu nozīmi ieguva Bauska un Jelgava: abās hercogistes pilīs ar blakusesošajiem miestiem sākās lielāka saimnieciskā rosība, kas tās tuvināja pilsētas tiesību iegūšanai. Gar šīm pilīm gāja svarīgi tirdzniecības zemesceļi no Lietuvas uz Rīgu un tālāk – uz Rietumeiropu. Kopš 1568. gada Bauskā un Jelgavā pārmaiņus sasauca kārtējos landtāgus, kas arī liecina par šo pilsu nozīmību hercogistē.

Sākumā – Gotharda un arī Frīdriha Ketlera laikā – naudai hercogistē vēl nebija noteicošas nozīmes, jo hercogu ieņēmumi galvenokārt bija naturālijās. Tomēr pilsētu attīstības veicināšana hercogiem bija izdevīga no politiskā viedokļa. Hercoga Jēkaba laikā norisa pāreja no naturālās saimniecības uz naudas saimniecību. Jēkabam nākot pie varas, Kurzemes hercogistes pilsētas bija vēl samērā vāji attīstītas. Viņa saimnieciskā politika sekmēja hercogistes ekonomisko uzplaukumu, kā arī veicināja pilsētu straujāku attīstību. Turpmāk tas ļāva hercogistei ekonomiski pacelties līdz Rietumeiropas līmenim. Hercogs pats centās kontrolēt valstiņas ievadumu un izvedumu, kuģniecību, ieņēmumus un izdevumus, manufaktūru darbību, kā arī koloniju politiku u. tml. Jelgavai kā Jēkaba rezidencei un valstiņas galvaspilsētai bija būtiska nozīme Kurzemes tirdzniecībā. Šeit tika uzkrātas preces no apkārtnes manufaktūrām, lai pa zemesceļiem tās varētu tālāk nogādāt uz ostas-pilsētām – galvenokārt Liepāju un Ventspili. Jēkabam bija tālejošas idejas: viņš bija iecerējis Lielupi pie Slokas pa kanālu ievirzīt jūrā, lai Jelgavai varētu piekļūt jūras kuģi. Tomēr Rīga, kas visiem spēkiem sargāja savas monopoltiesības aizjūras tirdzniecībā, kā arī zviedri, kas tajā laikā pārvaldīja Pārdaugavu, to nepieļāva.

PILSĒTAS TIESĪBAS UN RĀTE JELGAVĀ. Pamatojoties uz 16. gadsimta dokumentiem, kas atrodas Zviedrijas Valsts arhīvā Stokholmā, vēsturnieks Arveds Švābe minējis,² ka Jelgavai pilsētas tiesības piešķirtas jau Gotharda Ketlera laikā – 1573. gadā, kad grebts pirmais pilsētas zīmogs. Hercogam Gothardam Ketleram adresētais Jelgavas pilsētas kases 1573.–1578. gada pārskats

sniedz ziņas par pilsētas ienākumiem no namnieku iemaksām, kā arī par pilsētas pārvaldes izdevumiem, pierādot pilsētas administratīvā aparāta esamību. No šī pārskata zināms, ka jau 1573. gadā Jelgavai bijusi sava namnieku grāmata (*Burgerbuch*), kas liecina par pilsētas tiesību pastāvēšanu, jo namnieku grāmatā ierakstīja pilsētniekus, līdzko viņi ieguva namnieku tiesības (*Burgerschaft*) un nomaksāja “iepērkamo naudu” (*Bürgergeld*). Jelgavas Sv. Trīsvienības baznīcas grāmatā 1574. gadā minēti aptuveni 90 namnieki. Citos avotos norādīts, ka 1580. gadā Jelgavas pilsētas galva bijis birģermeistars Jākobs Lovde.³

Tomēr Jelgavas uzplaukuma sākums tiek saistīts ar hercoga Frīdriha nākšanu pie varas. Hercogs Gothards ar galmu vēl pārmaiņus uzturējās Bauskā, Kuldīgā un Jelgavā; šāda galma pārcelšanās no vienas rezidences uz citu bija parasta parādība ne vien Kurzemes hercogistē, bet arī pārējā Eiropā. Pēc Gotharda nāves hercogisti uz pusēm mantoja abi viņa dēli. Izveidojās divas galvaspilsētas: Jelgavu ieguva Frīdrihs, bet Kuldīgu – Vilhelms. Iepriekš Frīdrihs mēdza biežāk uzturēties Bauskas pilī, bet pēc 1596. gada līguma ar Vilhelmu par viņa pastāvīgo rezidenci kļuva Jelgava. Līdz ar to Jelgava kā hercogistes galvaspilsēta sāka attīstīties straujāk.

1606. gada 5. septembrī Frīdrihs izdeva īpašu Jelgavas pilsētas likumu ar nosaukumu “*Die Mitausche Stadt-Policey-Ordnung*”.⁴ Hercoga Gotharda laikā Jelgava dzīvoja pēc Rīgas pilsētas statūtiem, bet pēc jaunā likuma izdošanas tā ieguva savas pilsētas tiesības. Pilsētas rātē bija divpadsmit locekļu – birģermeistars, fogts un desmit rātskungu. Šo Jelgavas pilsētas likumu, kas sastāvēja no 52

114

T. Krausa 1652. gadā zīmētais Jelgavas plāns (4 – rātsnams), kuru 1891. gadā pārzīmējis J. Dēringš

nodalām, 1633. gada 23. jūlijā apstiprināja Polijas un Lietuvas karalis Vladislavs IV Vāsa.⁵

Hercogu laikā, lai gan Jelgavā formāli pastāvēja pilsētas pašpārvalde, īstais pilsētas kungs un noteicējs palika hercogs. Rāti nevis ievēlēja no pilsoņu vidus, bet gan iecēla hercogs; turklāt rāts-

kungi tika iecelti amatā uz mūžu, bet fogts – uz trim gadiem. Rāte nodarbojās ar pilsētas lietām, īpaši ar nodokļu iekasēšanu istajā laikā. Jelgavas pilsēta drīkstēja ievākt nodevas par namnieku tiesību piešķiršanu, par dažādu uzņēmumu, piemēram, pilsētas svaru, ķieģeļcepla un vējdzirnavu

ierīkošanu, kā arī par tirdzniecību pilsētā un pilsētas zemes lietošanu. Rātes birģermeistars, pie kura glabājās pilsētas zīmogs un kases atslēga, bija atbildīgs par kārtību un likumību pilsētā. Pilsētas likums sīki reglamentēja pilsētas namnieku privāto dzīvi un saimniecisko darbību.

1615. gada 5. jūlijā Frīdrihs apstiprināja Jelgavas pilsētas robežas. Iespējams, ka pēc tam mainīts arī pilsētas plāns, kurā ir daudz līdzību ar vairākām Vācijas un Rietumpolijas pilsētām, piemēram, Leipcigu, Breslavu un Jaunbrandenburgu, kas savulaik plānotas pēc Magdeburgas pilsētas parauga. Tobi-

115

T. Krausa zīmētais Jelgavas plāns, kurā redzams rātsnama (R) telpiskais attēls. 1652. g. *Oriģināls Marburgas fotoarhīvā*

116

Jelgavas plāns, kurā redzama rātsnama jaunā vieta (J). 1702. g.

asa Krausa zīmētajā Jelgavas plānā redzama regulāri plānota pilsēta ar perimetrāli apbūvētiem taisnstūra kvartāliem. Pilsētas austrumu pusē – tuvu Driksnas krastam un pils nocietinājumiem parādīts gandrīz regulārs taisnstūra tirguslaukums ar rātsnama laukuma ziemeļrietumu stūrī.

17. GADSIMTA RĀTSNAMS. Skatot T. Krausa plānu, pirmajā brīdī brīvēstāvošā rātsnama izvietojums taisnstūra laukumā var šķist nejaušs, tomēr tā tas nav. Gan ēkas šķērsass, gan Sv. Trīsvienības baznīcas garenass atrodas uz laukuma diagonāles. Šāds stāvoklis nebija patvaļīgi izvēlēts, bet atbilda renesanses būvmākslas tradīcijām. T. Krausa aksonometriskajā, kaut zināmā mērā vienkāršajā plānā rātsnams parādīts kā paliela vienstāva ēka ar samērā augstu divslīpju jumtu un neskaidru paaugstinājumu jumta centrālajā daļā. Var būt, ka

tas bija neliels tornītis; kaut gan drīzāk to varētu uzskatīt par lielu skursteni, droši vien apvalkdūmeni ēkas centrā. Uz šķērsass, šķiet, bija galvenās ieejas durvis, bet galafasādē – divas logailas. Spriežot pēc šī zīmējuma, jādomā, ka ēka bijusi celta koka konstrukcijās, ar tradicionālo trīsdalījumu.

Lai gan ir ziņas, ka ap 1648. gadu pilij un pilsētai sāka veidot kopēju nocietinājumu sistēmu,⁶ Krausa plānā pilsēta vēl tiek parādīta bez nocietinājumiem. Droši vien 1657. gada pēkšņā zviedru uzbrukuma laikā, kad pilsēta tika nežēlīgi izlaupīta un nodedzināta, bojā gājis arī pirmais rātsnams. Turpmāk zīmētajos Jelgavas plānos rātsnams vairs laukuma ziemeļrietumu stūrī nav redzams.

Drīzumā būvēt pilsētā jaunu rātsnamu, šķiet, nebija iespēju. Rātei arī nevarēja piederēt lieli līdzekļi, kas būtu nepieciešami jaunas reprezentablas ēkas būvei, jo ieņēmumi nokļuva hercoga kasē; turklāt gadsimta beigās hercogiste pārdzīvoja saimniecisku krīzi. Kādā dokumentā, kas datēts ar 1671. gadu,⁷ konstatēts, ka nav iespējams noteikt, kā izskatījusies rātsnama ēka un cik daudz līdzekļu būtu vajadzīgs tās atjaunošanai, kā arī norādīts, ka tomēr rātsnama būve būtu jāpabeidz un ēkai jāuzliek jumts. Lai gan pilsoņi to vēlējušies darīt, hercogs pret šādu aktivitāti izrādījis nepatiku. Droši vien viņa atbalsta trūkuma dēļ rātsnamu arī neuzbūvēja, jo 17. gadsimta otrajā pusē ir ziņas par Jelgavas rātsnama atrašanos dažādās vietās; acīmredzot rāte irēja telpas dzīvojamās mājās.

17. gadsimta 80. gados rāte sāka interesēties par iespēju nopirkt ēku rātsnama iekārtošanai tirguslaukumā. Lai izvairītos no biežās pārvietošanās, namnieki mēģināja iegūt īpašumā ērtu namu, kurā varētu iekārtot pastāvīgu rātsnamu, –

117

18. gs. Jelgavas rātsnams 20. gs. sākumā

par tādu tika atzīts hercogam piederošs nams pie tirgus. Pēc rātes lūguma hercogs Frīdrihs Kazi-mirs ar 1686. gada 19. jūlija aktu pārdeva rātei namu un gruntsgabalu par 1100 valstsdālderiem.⁸

1702. gada pilsētas plānā rātsnams atzīmēts jau savā pēdējā atrašanās vietā – tirguslaukuma austrumu malā. Pārdošanas līgumā hercogs noteicis, ka nams turpmāk uzskatāms par privilēģētu, no nodokļiem atbrīvotu un namniekiem piederošu

118

Jelgavas pilsētas ģerbonis virs rātsnama galvenās ieejas

119

Rātes 1689. gada skapja durvis

īpašumu un ka to nekādā veidā nedrīkst ne atsavināt, ne atdāvināt, ne arī iekļāt. 17. gadsimta beigās nams pielāgots rātes vajadzībām; jau 1686. gadā ēkas pagrabā atradies pilsētas vīna pagrabs, bet augštāvā rātes sēžu zāle.⁹

RĀTSNAMS 18. GADSIMTĀ. 1739. gada 30. novembra sēdē namnieki nolēma, ka rātsnams jāpārbūvē un šim nolūkam jāvēc ziedojumi. Pārbūves darbus uzsāka jau nākamā gada pavasarī, bet nama iesvētīšana notika 1743. gada 21. augustā. Kā minēts dokumentos, birģermeistara J. K. Švarca vadībā pilsētas rāte, eltermaņi un namnieki esot uzcēluši “gluži jaunu, labi iekārtotu, glītu, no akmens blūkiem mūrētu rātsnamu ar torni”¹⁰. Acīmredzot iepriekšējā ēka tika pilnībā pārbūvēta. Pēc aculiecinieku stāstītā,¹¹ rātsnams bija celts no akmens blūkiem un 1943. gadā – saplaisājušā apmetuma dēļ – varēja konstatēt, ka šie blūķi bija dažāda lieluma un formas – gan iegareni, gan kvadrātveida. Vairums blūķu bija apmēram metru gari un 25 centimetrus augsti. Mūru biezums bija 90 centimetru. Ēkai bija cokolstāvs ar pagraba logiem, divi pilni stāvi, kā arī augsts mansarda jumts, virs kura pacēlās divi lieli skursteņi; centrā atradās pildrežģa konstrukcijā būvēts divpakāpju tornis ar kupolveida jumtiņiem un metāla kaluma vējrādi smailē. Vējrādī bija attēlota cilvēka figūra un gadskaitlis “1743”. Torņa augšējā jumtiņa kore bijusi 16,2 metru augstumā no bēniņu grīdas. Fasādes bija dekorētas visai atturīgi – ar logu apmalēm un ēkas stūru rustiem. Galveno ieeju no tirguslaukuma puses izcēla portāls. Kārniņiem segto mansarda jumtu greznoja divas dzegu joslas.

Saglabājušies iesvētīšanas ceremonijas apraksti liecina, ka rātsnama atklāšanā piedalījušies ievēroja-

120
Rātes 1693. gada skapis

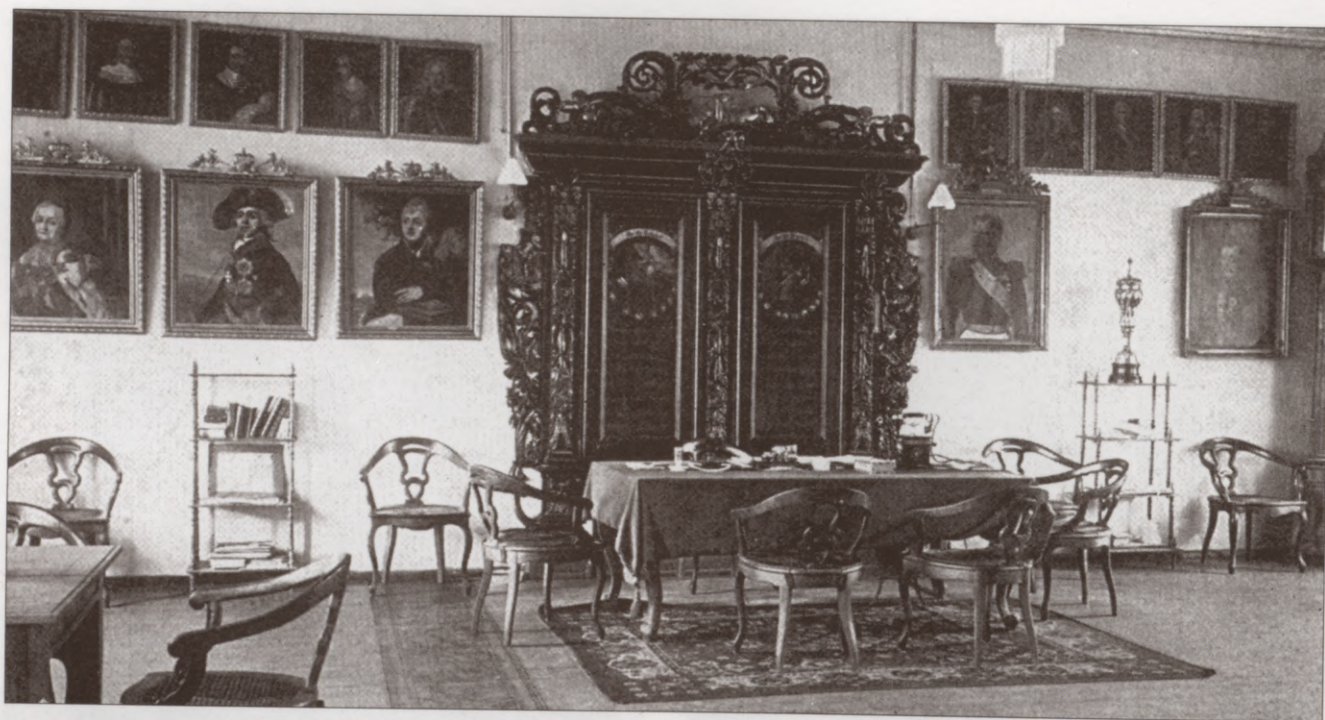
mi viesi, kas aicināti otrā stāva "Ļoti skaistajā tiesas zālē", kur arī ceremonija notikusi. Iesvētišanas ceremonijas beigās atskanējuši lielgabalu šāvienī un mūzika. Vakarā jaunuzceltais rātsnams bijis viscaur izgaismots ar svecēm, un līdz pusnaktij daudzi simti cilvēku esot apskatījuši arī nama iekšpusi. Pēc trim dienām Jelgavas rātsnamā noturēta pirmā tiesassēde.

Jaunajā rātsnamā tika iebūvētas vairākas piemiņas zīmes. Virs nama ieejas atradās pilsētas ģer-

121
Rātsnama iekšdurvis

bonis un uzraksts latīņu valodā – "HanC VrbIs CVrIaM gratIa DIVIna fo Veat IVstItIa eXornet" ("Šo pilsētas valdi lai Dieva labvēlība uztur, taisnība grezno"). Teksta lielie burti apzīmē arī romiešu ciparus, kas kopumā veido rātsnama uzcelšanas gadu – 1743. Uz jaunajām telpām tika pārvietoti arī agrāk rātei piederošie skapji: uz viena bija gadskaitlis "1689", un tam bija apgleznotas durvis, otrs bija datēts ar 1693. gadu un veidots

122

Rātes zāles interjers. 19.–20. gs. mija

123

No tirguslaukuma izejošā Lielā ielā. Aiz kolonādēm – tirgotavas. 19. gs. beigas

124

Tirguslaukums Jelgavā. 1895. g.

125

Rātsnams tirguslaukumā. 19.–20. gs. mija

bagātāk – ar kokgriezumiem un apgleznotām pildīņu durvīm. Saglabājušies attēli rāda, ka rātsnama telpās bijušas intarsijas tehnikā greznotas durvis ar barokālu portālu, ko rotājušas kokgriezumā veidotas skulptūras.

Rātsnama abos stāvos atradās telpas maģistrātam, kas tolaik galvenokārt bija pilsētas tiesas iestāde un ķemereja jeb pilsētas saimniecības daļa. Iespaidīgs bija tiesas zāles iekārtojums: tajā atradās kokgriezumiem rotāts skapis, galds, bet pie sienām – portreti. Pagrabstāvā bija maģistrāta cietuma telpas – sešas apkurināmas kameras un uzrauga dzīvoklis. Smaidu izraisa šāds komentārs: "Tā kā kameras bija stipri būvētas un ieejas

tajās bija caur uzrauga dzīvokli, tad īpašas sardzes nevajadzēja; tikai pie sevišķi svarīgiem un bīstamiem arestantiem norīkoja kā sargus skārņu puišus, par ko pēdējo sievām bija brīv skārņos tirgoties ar maizi."¹²

RĀTSNAMS 19. GADSIMTA SĀKUMĀ. Pēc simt gadiem – 1849. gadā rātsnams tika pamatīgi remontēts. Remontdarbu laikā maģistrāts irējis telpas kādā Pasta ielas namā. Šajā laikā rātsnamam pagalma pusē piebūvēja papildu telpas, kur pirmajā stāvā novietoja ķemerejas naudas seifu, bet augšstāvā iekārtoja arhīva telpas. Piebūves nepieciešamību pamatoja ar to, ka pēdējos gados vairākkārt apzagta maģistrāta naudas lāde, kas, pieskrūvēta pie

126

Pilsētas valdes sēžu zāle rātsnamā pēc 1935. gada pārbūves

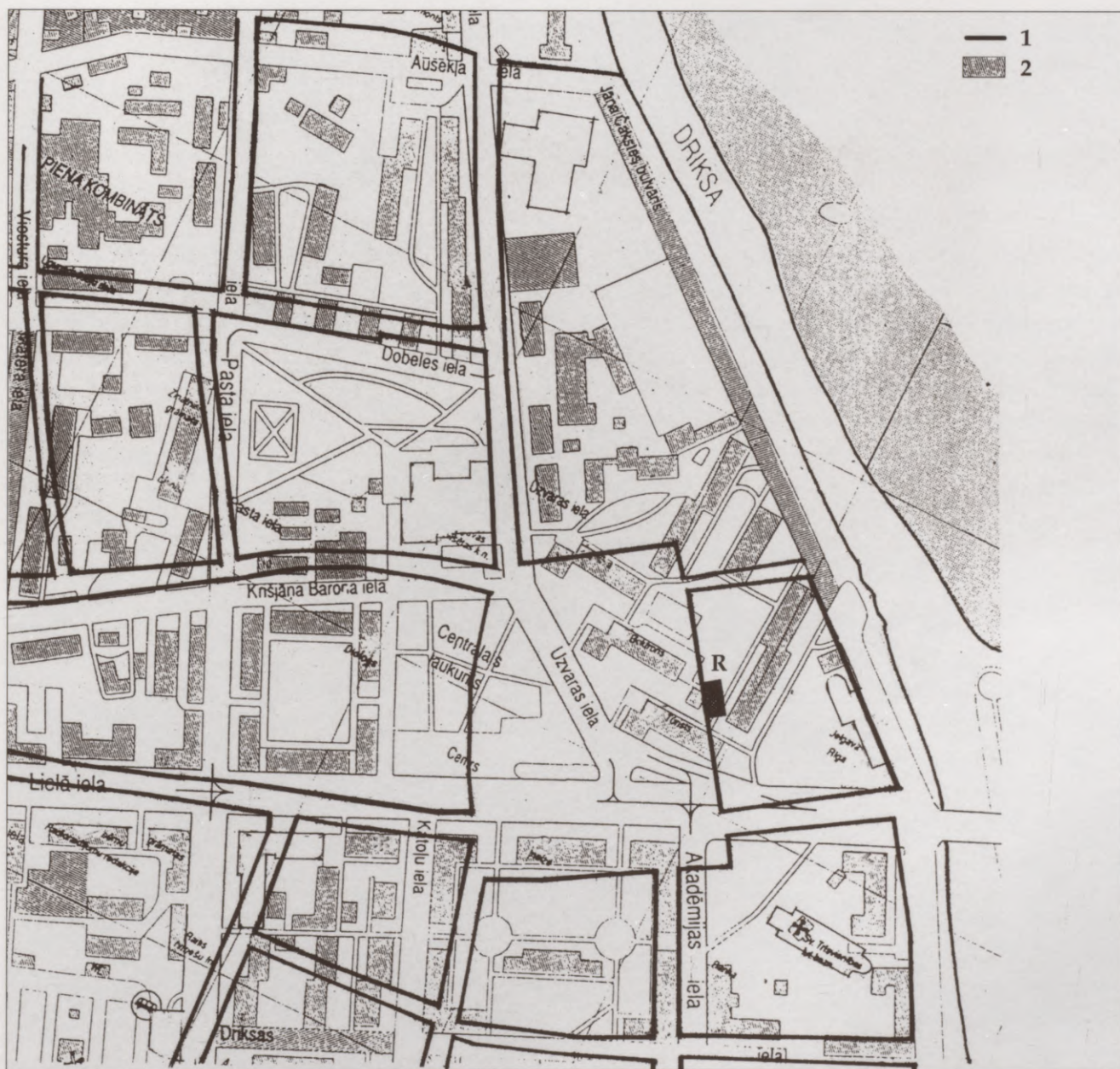
grīdas, glabājās sēžu zālē. Zagļi netika atrasti, bet iztrūkums bijis jāsedz rātskungiem.

20. GADSIMTA PĀRBŪVES UN RĀTSNAMA BOJĀEJA. Pēdējo lielo remontu rātsnams piedzīvoja laikā no 1934. līdz 1935. gadam. Tika nostiprināta puvuma bojātā torņa koka konstrukcija. Lielo tiesas zāli ar šķērssienu sadalīja divās telpās, izveidojot pilsētas galvas kabinetu un valdes sēžu zāli. Abu telpu griestos izveidoja baroka stila rotājumus, bet grīdas iesedza ar jaunu parketu. Vecās kāpnes šai laikā noārdītas un to vietā uzbūvētas jaunas, platākas – ar balustriem pēc Rundāles pils parauga.¹³

Rātsnamam piederošais zemesgabals sākotnēji izmantots kā pagalmis, kur uzglabāta malka.

19. gadsimta beigās tur ierīkots augļudārzs, bet pēc 1935. gada – dekoratīvi apstādījumi ar strūklaku.

1944. gada vasaras vidus senajai hercogu rezidences pilsētai bija traģiski liktenīgs. Pārsvārā koka konstrukcijās būvētā pilsēta nodega, pārējo paveica pēckara padomju pilsētu pārplānotāji, kas likvidēja arī pilsētas vēsturisko ielu tīklu. Savietotie pirmskara un pēckara Jelgavas centra plāni rāda, cik nežēlīga bijusi šī rīcība. Pašreiz pilsētā palicis tikai viens vēsturiskais orientieris – Sv. Trīsvienības baznīcas tornis. Lai gan rātsnams bija mūra ēka, tā drupas – līdzīgi kā Rīgas un Liepājas rātsnamam – nojauca, neatstājot pēdas.

127

Jelgavas centra pirmskara un pēc kara stāvokļa savienots plāns: R – rātsnama vieta tirguslaukumā; 1 – vēsturiskais ielu tīkls; 2 – mūsdienu centra apbūves plāns. I. Bākules zīmējums

128

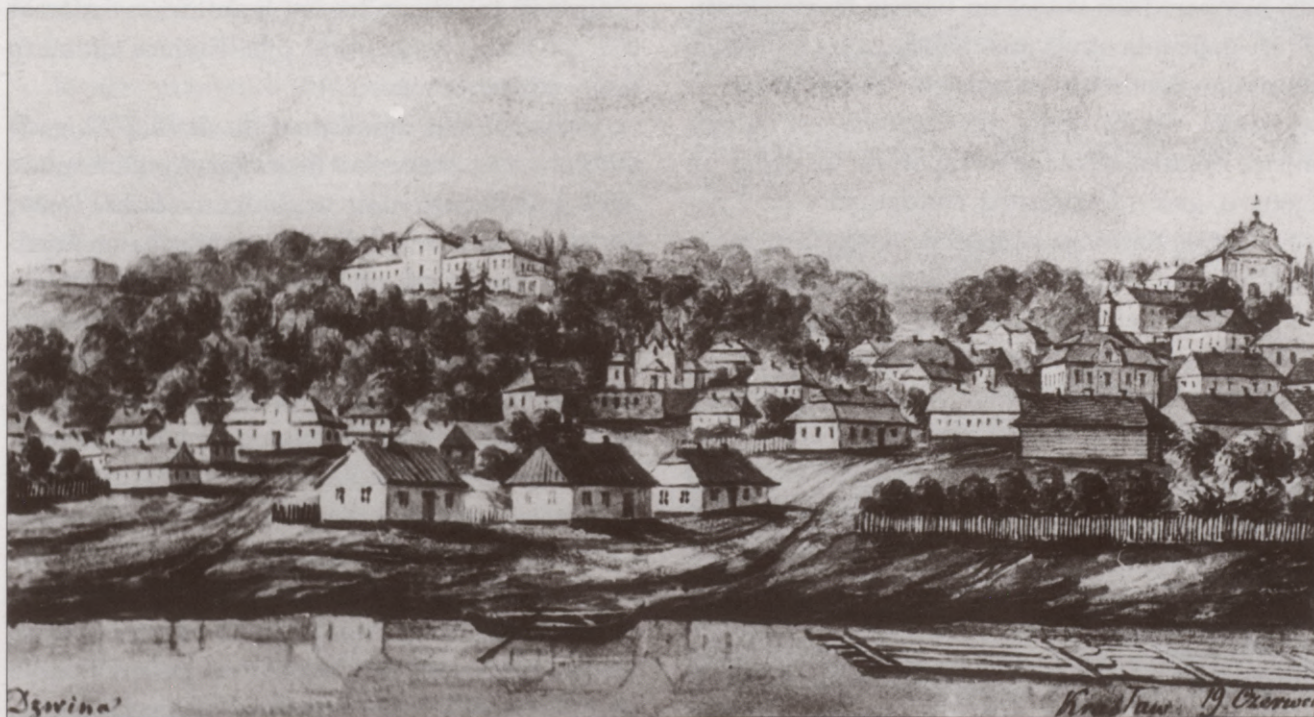
Krāslavas vēsturiskā centra plāns

KRĀSLAVA

PILSĒTAS VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA. Lai gan ziņas par Krāslavu kā apdzīvotu vietu iesniedzas agro viduslaiku periodā, par miestu šajā vietā var runāt, tikai sākot ar 1729. gadu, kad Krāslavas muižu nopirka Johans Ludvigs Plāters.

1729. gadā, apstiprinot Krāslavu par miestu, tajā reģistrētas 47 sētas; kā vecākās mūra ēkas

minētas: muižnieku viesnīca "Livonija", divi krogi, graudu noliktava un zirgu pasta stacija. Nostāsti vēstī, ka noliktava tikusi celta uz pils pamatiem un ka šī pils vēl pirmsvācu periodā piederējusi kņazei Rogņedai. Līdz mūsdienām noliktava – tāpat kā 13. gadsimtā celtā ordeņa pils – nav saglabājusies.

Laikposmā no 1729. līdz 1737. gadam Johans Ludvigs Plāters Krāslavā aktīvi darbojās, lai mīksta stratēģiski izdevīgo novietojumu izmantotu amatniecības, kā arī Krievijas un Polijas tirdzniecības sakaru attīstīšanai. 1737. gadā Krāslavu mantoja viņa dēls Ludvigs Konstantīns, kas, turpinot tēva aizsākto mīksta attīstības ieceri, panāca, ka tā ieguva Magdeburgas tirdzniecības un pašpārvaldes tiesības. No 1737. līdz 1776. gadam mīksts strauji uzplauka. Tā centrā izveidoja taisnstūra tirguslaukumu, kurā – saskaņā ar Ludviga Konstantīna Plātera vēlmi un pēc Polijas pilsētu piemēra – cēla mūra rātsnamu. Vēl laukumā uzbūvēja vairākas tirgotavas, kā arī mūra un koka namus, kas bija paredzēti Polijas un Vācijas amatniekiem.

18. gadsimta otrajā pusē Krāslava jau lepojās ar teicamas kvalitātes vietējiem ražojumiem – tepikiem, samtu, zelta un sudraba izstrādājumiem, kas tika ražoti gan eksportam uz Poliju un Lietuvu, gan – ievērojamā daudzumā – uz Krieviju. Četras reizes gadā regulāri notika lieli gada-tirgi, kas veicināja Krāslavas kā tirdzniecības centra attīstību. Cauri Krāslavai gāja arī svarīgs pasta ceļš – Rīga–Vitebska–Smolenska–Maskava.

Ievērojamie ienākumi, ko deva tirdzniecība un mīksta, ļāva Plāteram veikt plašus celtniecības darbus. 1752. gadā sāka būvēt pirmo monumentālo celtni – rātsnamu, 1755. gadā (pēc itāliešu arhitekta A. Parako projekta) – Krāslavas katoļu baznīcu, bet dažus gadus vēlāk – arī semināra ēkas. 1759. gadā Jāņupītes krastā Ludvigs Konstantīns Plāters uzcēla dēlam Teofilam trīsstāvu mūra ēku, kuras divus augšējos stāvus aizņēma bagāta bibliotēka ar aptuveni 20 000 sējumu. 1765. gadā sāka Plāteru dzimtas pils celtniecību. Ar mūra žogu apjotā

pils parka teritorija aizņēma 22 hektāru lielu platību; parkā tika stādīti eksotiski koki, būvētas mākslīgas pilsdrupas un grotas, pa parku pastaigājās fazāni. Pils pacēlās kalnā un bija tālu redzama plašā apkārtnē. Tās telpu sienas tika apgleznotas – līdzīgi, kā tas tika darīts Polijas muižnieku pilīs, – baroka stilā, attēlojot Itālijas ainavas.¹ Pils, parka, baznīcas un rātslaukuma ansambļa arhitektūra iekļāvās gleznainā ainavā. Pat pēc simt gadiem, neraugoties uz ugunsgrēka postījumiem 1826. gadā, ansamblis izskatījās iespaidīgi. 19. gadsimta vidū poļu kultūras pētnieks un mākslinieks Napoleons Orda attēloja Krāslavas skatu no Daugavas puses.² Akvareli redzamajā pilsētiņas ansamblī skaidri saskatāmas trīs galvenās dominantes: pils, baznīca un starp tām – rātsnams ar torni.

Polijas pirmās sadalīšanas rezultātā 1772. gadā Krāslava tika pievienota Krievijai. Apmēram līdz 1788. gadam turpinājās uzplaukuma laiks. Tomēr pamazām panīka Krāslavas tirdzniecība un amatniecība. Vienīgi pili vēl turpināja celt līdz 1791. gadam. Ekonomiskās rosības vietā iestājās pagrimums.

Daugavpils cietokšņa būvei kļūstot vērienīgākai, 1820. gadā visas apriņķa iestādes tika pārceltas uz Krāslavu – un tā kļuva par apriņķa centru. Tomēr pēc trīs gadiem, kad iestādes atkal atgriezās Daugavpilī, Krāslava panīka vēl vairāk. 19. gadsimta vidū Krāslavā bija 3030 iedzīvotāju un 389 nami (to vidū arī 32 mūra nami), rātsnams, 45 tirgotavas mūra namos un 35 tirgotavas koka namos, ādu apstrādes fabrika un krāsns podiņu darbnīca.³ 1855. gadā Tērbatas Universitātes profesors A. Petcold savās ceļojuma piezīmēs par Krāslavu rakstīja: "Mīksta senās godības bēdīgs

izskats: ēkas vai nu pa daļai, vai pilnīgi sabrukušas un atgādina labākus laikus, kad Krāslavu varēja pieskaitīt turīgām pilsētām.”⁴

Neliela saimnieciska augšupeja Krāslavai sākās pēc dzelzceļa uzbūvēšanas 1865. gadā. Šai laikā pilsētiņā reģistrēti 525 nami, 111 tirgotavas, 13 krogi, alus darītava, degvīna fabrika, trīs ādu apstrādes fabrikas un divas dzirnavas.⁵

Pēc Pirmā pasaules kara muižu atsavināšanas laikā Plāteru īpašumā palika tikai daļa pils un 52 hektāri zemes. Dzimta šo īpašumu pārdeva un emigrēja uz Spāniju. 1923. gada 16. aprīlī Krāslavai oficiāli piešķīra pilsētas tiesības – tai joprojām bija stratēģiska nozīme tirdzniecībā. Neatkarīgās Latvijas laikā Krāslavā plaši tirgojās ar labību un liniem.

Tomēr rātsnams Krāslavā, tāpat kā citās Latvijas pilsētās, bija zaudējis savu nozīmi jau 19. gadsimta beigās, kad Krievija likvidēja pilsētu rātes. Pašlaik no kādreiz monumentālās celtnes, iespējams, saglabājušies tikai aizbērtie pagrabi. Kā gan izskatījās rātslaukuma ansamblis savos ziedu laikos?

TIRGUSLAUKUMS. Polijas 18. gadsimta 20.–70. gadu arhitektūras un celtniecības iezīmes izpaudās arī tai piederošajā Inflantijā (Latgale). Arī Plāteru dzimtai bija radniecības saites ar Polijas magnātu dzimtām, tādēļ Krāslavas tirguslaukuma ansambļa izveidi stipri ietekmēja Polijas vēlinā baroka arhitektūra. Šai laikā Polijas teritorijā strauji veidojās bagāto zemes īpašnieku jeb t. s. magnātu pilsētas. Visās pilsētās tika celti rātsnami, lai izvietotu tiesu, tirdzniecības iestādes, muitu un svaru telpas; līdzīgi kā viduslaiku brīvpilsētās, tas tika darīts tirdzniecības veicināšanas nolūkā, kā

130

Krāslavas tirguslaukuma plāns: laukuma galā – rātsnams (17)

131

Krāslavas vecais rātsnams. 19. gs. beigas.
N. Ordas akvarelis

132

Krāslavas vecā aptieka

arī lai gūtu papildu ienākumus no muižas. Brīvpilsētu pašvaldības funkcijas šādās pilsētās ne vien tika ierobežotas, bet tādu vispār nebija. Pārvalde bija pakļauta muižniekam – īpašniekam, arī ienākumus un izdevumus pārzināja muižkungs. Līdz ar to zināmā mērā mainījās arī rātsnamu plānojums: vairs nebija nepieciešamības pēc rātes sēžu zāles, toties lielāka nozīme tika pievērsta tiesu telpām, arhīviem, kā arī karcerim, kurā telpas bija nodalītas atsevišķi krimināliem un civiliem cietumniekiem. Īpaši svarīgas bija tirgotavas un pilsētas svaru un mēru telpas, jo tirdzniecība un muiža nodrošināja ne tikai muižnieka ienākumus, bet arī pilsētas pastāvēšanu. Pilsētībūvnieciski tirguslaukums ar rātsnamu šādās pilsētās tika kompozicionāli saistīts ar muižnieka pili un citām ievērojamām celtnēm; nozīmīga bija ainavas kompozīcija.⁶

Krāslavas tirguslaukuma kompleksam bija austrumu–rietumu virzienā izstiepta taisnstūra

forma. Laukumu ierobežoja vienkārša un pusotra stāva koka un mūra celtnes ar saimniecības ēkām; tās bija galvenokārt tirgotāju un amatnieku dzīvojamās mājas, iebraucamās vietas ar stalliem un tirgotavas. Citā N. Ordas akvareļī⁷ redzamas vienkārša koka ēkas abās rātslaukuma pusēs; ēkām ir četrslīpju jumti, kuru platās pārkares balsta kolonnādes, veidojot kaut ko līdzīgu Itālijas pilsētu tirguslaukumu arkādēm. Laukuma austrumu galā atradās galvenā celtnē – rātsnams. Tā bija brīvkāpsta divstāvu mūra ēka, kuras pirmo stāvu sākotnēji aizņēma muiža, svaru un mēru telpas, bet vēlāk arī tirgotavas. Gar tirguslaukuma dienvidu malu (pa tagadējo Maskavas ielu) veda galvenā maģistrāle – pasta lielceļš no Rīgas uz Maskavu. Laukuma stūrī atradās aptieka, kas bija celta vēl 18. gadsimta 30. gados Johana Ludviga Plātera laikā. Aptieka rātslaukuma stūrī bija raksturīga Rietumeiropas pilsētām, kurām bija Magdeburgas tiesības. Aptiekas ēka, kas vēl šodien saglabājusies, celta mūra konstrukcijās; tai ir mūra saimniecības ēkas un mūra žogs ar vārtiem. Sākotnēji ēkai bijis arī mezonīns un neliels balkoniņš ar balustrādi; balkoniņš balstījies uz kolonnām, veidojot nelielu lieveni. Jumts bijis segts ar kārniņiem. Pie ansambļa vecākajām celtnēm piederēja muižnieku iebraucamā vieta jeb viesnīca ar traktieri. To veidoja trīs vienkārša mūra ēkas, kas bija celtas atbilstoši baroka laika prasībām. Ēkām bija augsti jumti ar arhitrāvu, ko vainagoja barokāli liekti frontoni. Fasādes dalīja pilastri, un logu ailām bija profilētas apmales.

RĀTSNAMS. Rātsnams tika celts pēc arhitekta Jana Tobiasa Didreištena projekta. Viņš sāka strādāt pie Krāslavas īpašnieka Ludviga Konstan-

tina Plātera ap 1752. gadu. Plānā rātsnamam bija gandrīz kvadrāta forma, kas bija diezgan raksturīga Polijas baroka laika rātsnamiem. Iespējams, ka analogisks plāns varētu būt Podolijas pilsētiņas Bučačas rātsnamam, kas arī celts ap to pašu laiku. Līdzīgi rātsnami bija arī, piemēram, Juzefovā pie Vislas, Podlases Belskā, Ravičā un Ridzinā. Krāslavas rātsnams bija divstāvu mūra celtnē ar augstu mansarda jumtu un masīvu astoņstūra torni ēkas centrā. Torni vainagoja divpakāpju barokāla smaile, tanī atradās pulkstenis un zvans.

Krāslavas rātsnams galvenokārt pazīstams pēc K. Rēmera gravīras⁸ un N. Ordas akvareļa. Monumentālās ēkas pirmā stāva augstums bijis 4,5 metri, bet otrā stāva – 5 metri. Pirmais stāvs veidoja kaut ko līdzīgu augstam cokolam, kura rustotās

daļas bija bāzes otrā stāva pilastriem. Šāds arhitektonisks risinājums sastopams arī vēlāk gan Krāslavas bibliotēkas fasādēs, gan arī Kauņas 18. gadsimta rātsnama pārbūvē. Pilastru otrā stāva līmenī uzsvēra katras fasādes stūrus un centrālo daļu, virs kuras mansarda stāvā pacēlās barokāls frontons. Galvenā fasāde ar ieejas portālu, kas veda rātsnama telpās, nedaudz atšķīrās no pārējām fasādēm – tai bija platāka centrālā daļa, kuru akcentēja divi pāri pilastru. Ārējie pilastru bija tādi paši kā citās fasādēs, bet iekšējie bija veidoti smalkāk. Arī frontons bija atbilstoši platāks un, iespējams, arī mazliet augstāks. Visiem četriem frontoniem bija bagāti profilēts volūtu rotājums, dzegām un torņa logu apdarēm – barokālas dekoratīvās formas. Torņa galā atradās vējrādis.

133

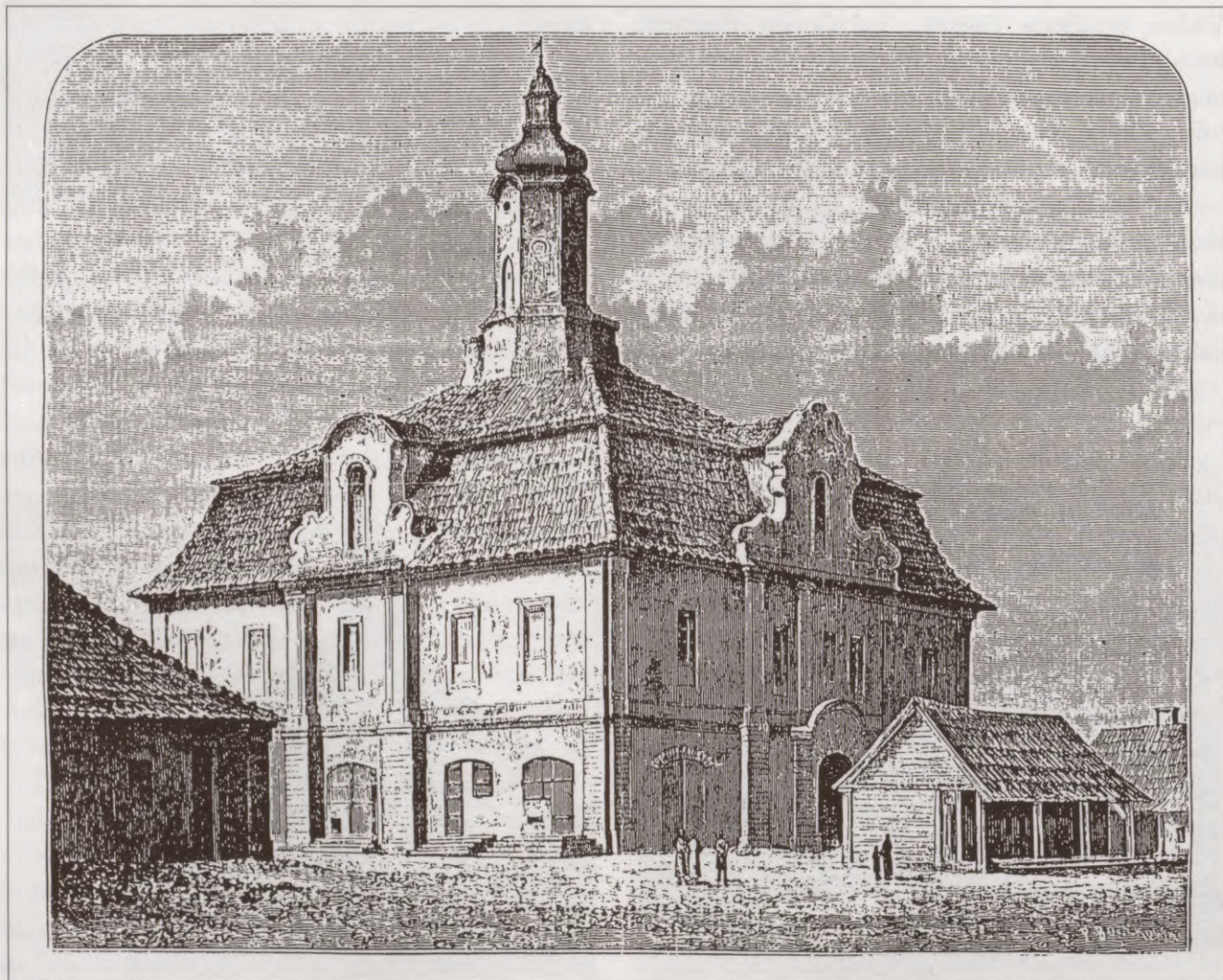
Krāslavas rātsnamam līdzīgie rātsnami Polijā: Juzefovā un Podlases Belskā

134

Rātsnama pirmajā stāvā bija vairāki vārti ar arkveida pārsedzēm. Otrā stāva logiem bija horizontālas pārsedzes un dekoratīvas apmales. Par iekštelpu iekārtojumu var spriest pēc tā laika Polijas rātsnamu aprakstiem.⁹ Tradicionāli pirmā stāva gal-

venās fasādes pusē atradās tirgotavas, svaru māja un muita, aizmugures fasādes pusē – sardzes telpas ar cietumu. No otrā stāva kopējās priekštelpas varēja nokļūt tiesas zālēs: pa labi parasti atradās civilo jautājumu, bet pa kreisi – kriminālo lietu tiesas zāle.

136

Krāslava pirms 100 gadiem: kreisā pusē – rātsnams

Otrajā stāvā gandrīz vienmēr bija arī arhīva telpas un kādas ierēdņu darbatelpas. Tiesas zālē atradās masīvs, ar smagu galdautu pārklāts galds, uz kura bija novietots krucifikss. Tiesnesim bija īpašs krēsls ar augstu atzveltni, bet aiz šī krēsla atradās pulkstenis. Zāles sienas dekorēja valdnieku un magnātu portreti. Uz griestiem bija gleznojumi ar pamācošiem vēstures vai Bībeles sižetiem.

1891. gadā Krāslavas rātsnamu pārbūvēja, nojaucot gan torni, gan otro stāvu ar mansarda

jumtu. 20. gadsimta vidū to, kas bija palicis no kādreiz tik monumentālās ēkas, iekļāva pārbūvētā apjomā, kuru sākotnēji izmantoja kā kultūras namu, bet vēlāk – kā smagatlētikas zāli. Zem rātsnama atradās pagrabi, kurus pēc Otrā pasaules kara aizbēra. Laika gaitā rātsnama divas fasādes tika aizsegtas ar piebūvēm, taču bijušā rātsnama apjomu var vēl uztvert pēc ēkas ziemeļu un dienvidu fasādēs redzamajām trīsdalījuma joslām.

137

Kuldīgas plāns. 1839. g

KULDĪGA

PILSĒTAS PIRMSĀKUMI. Jau kopš 9. gadsimta vidus Kuldīgas apkārtnē pie tolaik kuģojamās Ventas atradās rosīga tirdzniecības osta.¹ Jādomā, ka 8.–9. gadsimtā tirgusvietas Ventas upes krastos, tāpat kā visā Baltijas jūras un Ziemeļjūras piekrastē, skandināvu laupītāji un tirgotāji apmeklēja bieži; tomēr Kuldīgu iekarot viņiem neizdevās. Kuršu vikingi nebūt nebija tik viegli uzveicami – sava rakstura, dzīvesveida un nodarbošanās ziņā viņi bija līdzīgi skandināvu vikingiem.

Vēlāko Kuldīgas vietu šķērsoja ne tikai Ventas ūdensceļš, bet arī nozīmīgs sauszemes ceļš, kas savienoja prūšu zemes ar Daugavas lejesteci. Kuldīgas pilsētas pirmsākumi saistāmi ar šo svarīgo ceļu krustpunktu.

9.–12. gadsimtā Kuldīgas pilsētveida apmetne atradās nevis pašreizējās pilsētas vietā, bet gan 3,5 kilometrus uz ziemeļiem lejup pa Ventu. Veckuldīga atradās vēl tagad Ventas krastā redzama pilskalna pakājē, kur acīmredzot bija ierīkota osta. (Ziņas par apmetni un ostu turpmākos arheoloģiskajos pētījumos būtu vēl precizējamas.) Pilskalns atrodas upes krastā uz zemesraga starp Veckuldīgas upītes dziļo gravu un Ventas senleju. Pilsvieta aizņem vairāk nekā hektāru lielu platību, bet kopā ar senpilsētu – pāri par 10 hektāriem. Senpilsēta stiepjas veselu kilometru gar Ventu, par ko liecina šeit zemes slāņos atrastās degušu koku

paliekas. Pilskalnā un senpilsētā konstatēts 1–2 metru biezis kultūrslānis.² Iespējams, ka senpilsētas plānojums gar upi ir līdzīgs Daugavas piekrastes apmetņu, piemēram, Salaspils Laukskolas izrakumos konstatētajam plānojumam.

KULDĪGA – VĀCU ORDEŅA PILSĒTA. Vācu ekspansijas laikā 13. gadsimta sākumā par ūdensceļu svarīgāks kļuva sauszemes ceļš, kas gāja caur Kuldīgu un savienoja vāciešu pakļautās prūšu zemes ar Rīgu. Gar šo ceļu vācieši sāka būvēt nocietinātas pils; Kuldīgas pils bija pirmā.

1242. gada 19. aprīlī Livonijas ordenis ieguva atļauju būvēt pili pie Ventas. Savu pili ordenis cēla uz dienvidiem no kuršu pils. Līdzīgi kā kuršu pils, arī vācu cietoksnis tika celts Ventas kreisajā krastā pie brasla vietas. Apdzīvotība vēl kādu laiku bijusi arī Veckuldīgā. Vēsturnieks Jānis Juškēvičs uzskatījis, ka Kuldīgas pilsēta dibināta 1252. gadā, kad Kurzemes bīskaps šim nolūkam dāvinājis zemi divu jūdžu rādiusā ap pili. Divas trešdaļas šīs pilsētas zemes ieguva ordenis. 1252. gadā vienu no baznīcām, ko bija paredzēts būvēt Ventavas kuršu apgabalā, sāka celt Kuldīgas pils priekšā. Turpat izsludināja pastāvīgu gadatirgu, un tirdzniecība pārvirzījās no Veckuldīgas uz šo jauno vietu. Šeit – tirdzniecības ceļu krustojumā pie pils arī izveidojās amatnieku un tirgotāju apmetne. 1253. gadā bīskaps atteicās no tiesībām

uz Kuldīgas pili un pilsētu; tās nonāca pilnīgā ordeņa pārziņā.

Lai gan kuršu Veckuldīga turpināja pastāvēt līdz 14. gadsimta vidum, attīstības priekšnoteikumi labvēlīgāki izrādījās ordeņa Kuldīgai. Arī Veckuldīgas osta jau bija zaudējusi savu nozīmi, jo pēc vācu iebrukuma beidzās arī kuršu intensīvā kuģošana un tirgošanās Baltijas jūrā. Ordeņa Kuldīgai tika piešķirtas tirgus tiesības, līdz ar to tā ieguva zināmu aizsardzību.

1263. gadā ordeņa celtā Kuldīga jau tika dēvēta par pilsētu – *oppidum*.³ 1277. gadā Kuldīga ietilpa Hanzas savienībā, tās pilsētas tiesības pamatojās uz Rīgas pilsētas tiesībām.⁴

Ar 1355. gada 28. aprīli datēts ordeņa mestra Gosvina fon Hērikes raksts, kurā pirmoreiz raksturotas Kuldīgas pilsētas robežas,⁵ – spriežot pēc tā, Kuldīgas pilsētai piešķirtas jaunas zemes platības. Reizē ar robežu paplašināšanu pilsēta ieguva arī jaunu privilēģiju un savu ģerboni.⁶

1373. gada 17. marta dokumentā minēts, ka ordeņa mestrs Vilhelms fon Frimersheims piešķīris Kuldīgas rātei tiesības uzlikt iedzīvotājiem nodokļus, no kuru maksāšanas neviens nedrīkst atteikties.⁷ Tātad šajā laikā pastāvējusi Kuldīgas rāte ar savām tiesībām. Šis dokuments rātei bija ļoti svarīgs, jo tas noteica pilsoņu pienākumus, dodot pilsētai noteiktus ienākumus.

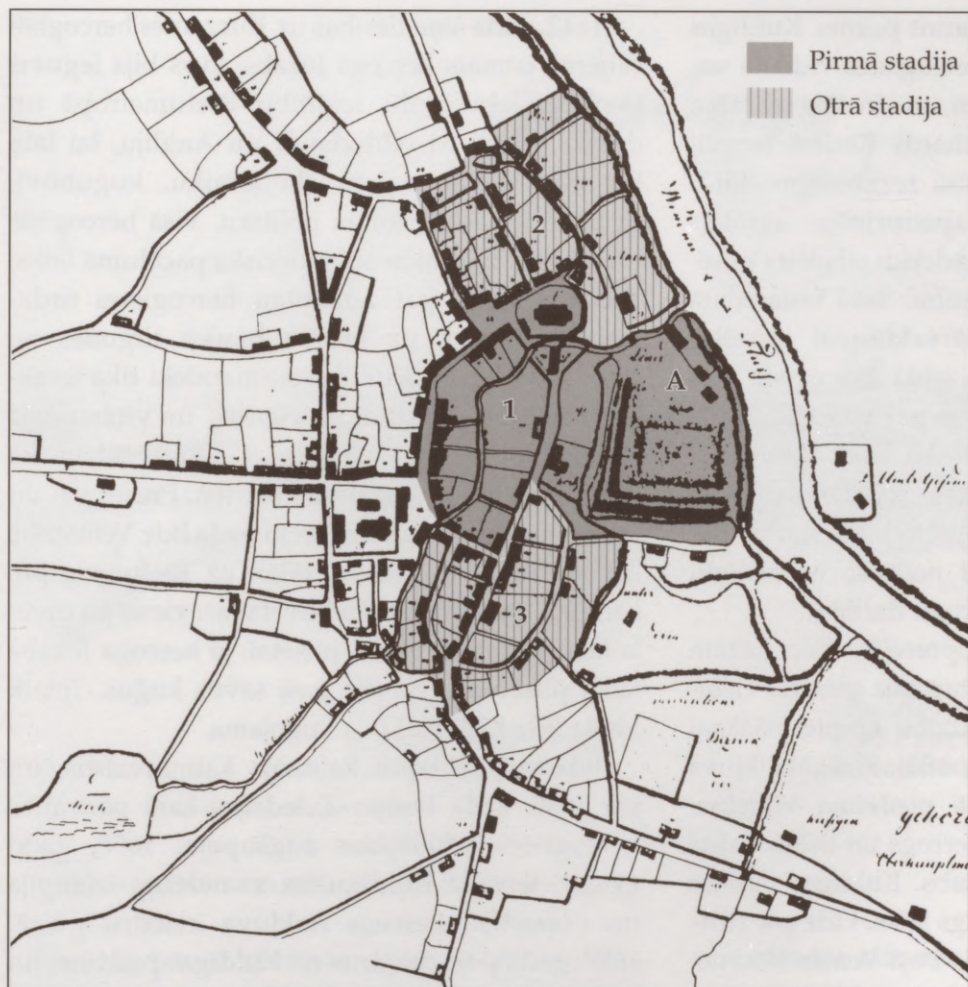
1434. gadā Kuldīgas rātskungi bija izveidojuši likumu grāmatu, tomēr tajā iekļautas pārstrādātas un papildinātas jau agrāk piešķirtās pilsētas privilēģijas. Privilēģiju piešķiršana turpinājās arī vēlākos gados, piemēram, 1439. gadā Kuldīgai piešķirtas tiesības rīkot nedēļas tirgus. Tas neapšaubāmi veicināja pilsētas tālāku attīstību.

Intensīvā tirdzniecība savukārt norādīja, ka pilsētai bija būtiska nozīme visas Kurzemes mērogā.

1466. gadā Kurzemē siroja lietuvieši, kas izpostīja arī Kuldīgas pilsētu. Kopš tā laika Kuldīga kā ordeņa pilsēta vairs savu agrāko labklājību nesasniedza un gandrīz simt gadu līdz Kurzemes hercogistes nodibināšanas laikam tā citu pilsētiņu vidū īpaši ne ar ko neizcēlās. To var izskaidrot arī ar pakāpenisku ordeņvalsts varenības samazināšanos 16. gadsimtā – viduslaiku pilsētas attīstības laiks tuvojās noslēgumam.

PIRMAIS KULDĪGAS RĀTSNAMS. Pirmais Kuldīgas pilsētas rātsnams varēja būt celts jau 13. gadsimta pēdējā ceturksnī, kad Kuldīga kļuva par Hanzas savienības locekli. Diemžēl nav tiešu liecību par viduslaiku Kuldīgas rātsnama izskatu un novietojumu. No pilsētībūvnieciskā viedokļa rātsnamam bija jāatrodas tirguslaukumā pie Katrīnas baznīcas. Šeit saplūda kopā sauszemes ceļi un veidojās viduslaiku pilsētas centrs. Galvenais pilsētveidojošais nosacījums 13. gadsimta pirmajā pusē bija nocietinātā ordeņa pils, ap kuru radās ar amatniecību un tirdzniecību saistīta apdzīvotība. Pilsētas centra izveidi noteica arī Katrīnas baznīcas celtniecība. Kuldīga bija veidojusies kā viduslaiku aglomerācija pie pils. Kā uzskata Baltijas vācu vēsturnieks Ernsts Hennigs,⁸ sākotnēji šeit bijušas trīs galvenās apdzīvotās daļas: pilsēta, pilsmiests (kuršu pilsētiņa) un Kalnamiests (Kalna ielas rajonā). Tirguslaukums atradās to sadurvietā netālu no pils vārtiem un muitasvietas pie Ventas tilta. Te bija jāatrodas arī viduslaiku Kuldīgas rātsnamam.

Kuldīgas rātē darbojās birģermeistars, tiesas pārzinis jeb fogts, pieci rātskungi un darbvedis.

138

Viduslaiku Kuldīgas divas attīstības stadijas. Pirmā stadija: A – pils; 1 – pilsēta.

Otrā stadija: A – pils; 1 – pilsēta; 2 – pilsmiests (kuršu pilsētiņa); 3 – Kalnamiests. Kuldīgas 1813. g. plāna pamatne

Rātsnamā bija jābūt rātes apspriežu istabai, fogtejai, pilsētas svaru un mēru telpai, cietuma pagrabam, alus un vīna pagrabam, kā arī pilsētas sardzes telpām. Viduslaiku rātsnams, tāpat kā baznīca un pārējā apbūve, bija celts no visvieglāk iegūstamā būvmateriāla – koka. Lielā pilsētas

ugunsgrēka laikā, kas notika 1615. gadā, droši vien vairums ēku nodega. Par to liecina arī mūra Katrīnas baznīcas būve 17. gadsimta sākumā un tāme jauna rātsnama celšanai 1626. gadā.⁹

KULDĪGA KURZEMES HERCOGISTES LAIKĀ.
Pēc Kurzemes hercogistes nodibināšanas 1561. ga-

dā Kuldīgas attīstībā sākās jauns posms. Kuldīgas bijusī ordeņa pils atradās hercogistes vidienē un, šķiet, bija viena no lielākām un drošākām pilīm jaunajā valstiņā. Tādēļ Gothards Ketlers šo pili izvēlējās par vienu no savām rezidencēm. 1567. gada 28. februārī viņš apstiprināja agrākās Kuldīgas pilsētas tiesības,¹⁰ tādējādi atbalstot pilsētas tālāko saimniecisko attīstību. Savā testamentā Gothards valsti kopīgai pārvaldīšanai novēlēja abiem dēliem, tomēr 1595. gadā hercogiste tika sadalīta un Kuldīga kļuva par jaunākā dēla Vilhelma rezidences pilsētu. Šai laikā hercogiēm bija jāiztur spēcīga muižniecības pretdarbība, tādēļ viņi centās dažādi atbalstīt pilsētu izaugsmi un pilsoņu tiesības, kas savukārt nodrošināja pilsoņu labvēlīgu attieksmi pret hercogu darbību.

1609. gadā Vilhelms apprecējās. Pēc kāzām galms tika paplašināts – un tajā bija gandrīz vienīgi ārzemnieki. Galma vajadzību apmierināšanai pilsētā strādāja daudz amatnieku. Rosīgāka kļuva arī tirdzniecība. 1610. gadā piedzima Vilhelma dēls, nākamais Kurzemes hercogs un lielais valsts augšupejas veicinātājs – Jēkabs. Kuldīgas pilsētas attīstībai bija pienācis labvēlīgs laiks. Līdz pat 1615. gadam, kad palu plūdus gāja bojā Ventas tilts, norisa aktīva tirdzniecība ar Rīgu un Jelgavu. Tiltā bojāeja kuldīdžniekiem bija liels zaudējums, jo pilsēta par visām precēm, kas tika vestas pāri tiltam, ievāca muitu. Tomēr tirdznieciskās saites ar Rīgu un Jelgavu pavisam nepārtrūka, un Kuldīgas ekonomiskā attīstība veicināja turpmāko pilsētas izaugsmi.

Kad hercogs Vilhelms bija zaudējis varu un hercogiste 1618. gadā atkal apvienojusies, Kuldīgai palika otrās rezidences loma, jo par hercogistes vienīgo galvaspilsētu kļuva Jelgava.

1642. gadā lēna tiesības uz Kurzemes hercogisti saņēma jaunais hercogs Jēkabs, kurš bija ieguvis tiem laikiem izcilu izglītību Rietumeiropā un daudz ceļojis pa Nīderlandi un Angliju, lai labi iepazītos ar šo valstu ekonomiku, kuģubūvi, tirdzniecību un koloniju politiku. Visā hercogistē un arī Kuldīgā sākās saimnieciska pacēluma laiks. Kuldīga kļuva par nozīmīgu hercogistes tirdzniecības centru, uz pilsētu brauca tirgoties no plašas apkārtnes. Kurzemes amatnieki tika ierakstīti atbilstošajās Kuldīgas cunftēs, un viņiem bija jāpakļaujas Kuldīgas šrāgām. Kuldīgā, līdzīgi kā Rīgā, darbojās Melngalvju biedrība. Preces vai nu pa Ventu, vai arī pa zemesceļu veda līdz Ventspilij, bet no Ventspils ostas – tālāk uz Rietumeiropu. Kuldīgā bija divas kuģu būvētavas: viena piederēja hercogam, bet otra – pilsētai, jo hercoga Jēkaba laikā pilsētnieki būvēja paši savus kuģus. Tolaik Venta līdz Kuldīgai bija kuģojama.

Jēkaba panākumi kaitināja kaimiņvalstis, un jau 1655. gadā Polijas–Zviedrijas karš pārtrauca hercogistes labklājības augšupeju. 1658. gadā zviedri ieņēma Kuldīgu un to nežēlīgi izlaupīja un nopostīja; hercogs nokļuva zviedru gūstā. 1659. gadā poļi zviedrus no Kuldīgas padzina, un 1660. gadā pēc miera līguma noslēgšanas pilsēta atkal nonāca Jēkaba īpašumā. Kaut arī kara postījumi bija lieli, Jēkabam līdz 1668. gadam izdevās gan atjaunot Kuldīgas pili un pilsētu, gan veicināt pilsētas saimniecisko labklājību.

KULDĪGAS OTRĀ RĀTSNAMA CELTNIECĪBA. Pilsētas ekonomiskā attīstība 17. gadsimta sākumā, kā arī nepieciešamība atjaunot pilsētu pēc lielā ugunsgrēka droši vien radīja vajadzību pēc cita, lielāka tirguslaukuma izveidošanas un jauna

139

Kuldīgas panorāma ar rātsnamu (4). 17. gs.

rātsnama būves vietā, kur pašreiz atrodas t. s. vecais rātsnams.

Otro rātsnamu cēla ilgu gadus. Būvdarbu tāme bija jau sastādīta 1626. gadā. 1630. gada vasarā pēc rātes lūguma hercogs piešķīra rātsnama būvei baļķus un akmeņus.¹¹ Vēl 1653. gadā rāte sūdzējās hercogam, ka iesāktā rātsnama celtniecībai trūkstot kaļķu.¹² Kad īsti būvdarbi pabeigti, nav izdevies konstatēt.

Rātsnams celts kā vienkārša koka ēka uz augstiem akmens mūra virspamatiem; tā pagra-

bos atradās cietums. Sākotnēji šis rātsnams bija mazāks nekā pašreiz redzamais, tam bija tradicionālais trīsdalījuma plānojums, ar lielu mūra apvalkdūmeni ēkas centrā. Ēkai bija divas lielas simetriskas istabas ar logiem pret laukumu, bet no divām mazākām istabām rātsnama dziļumā pavērās skats uz Alekšupīti, kas tecēja gar pašiem ēkas pamatiem. Rātsnamam bija stāvs divslīpju kārniņu jumts (1626. gada celtniecības tāme atzīmēts, ka 2000 kārniņu rātsnama jumta noseigšanai jāved no Ventpils). Pret laukumu vērsta

fasāde bija simetriski veidota – ieejas durvis atradās uz ēkas centrālās ass, un katrā pusē ieejai bija divi logi. Celtniecībai tika paredzēti ozolkoka dēļi un, kā teikts tāmē, ozolkoka stenderes. Alekšupītes puses fasādē bija tikai trīs logi; tāpat pa trīs logiem bija katrā galafasādē.

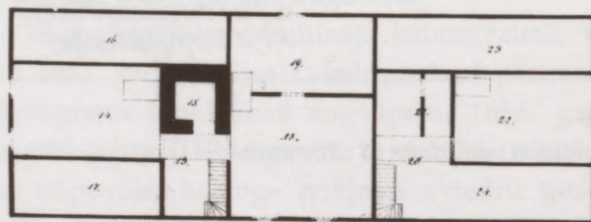
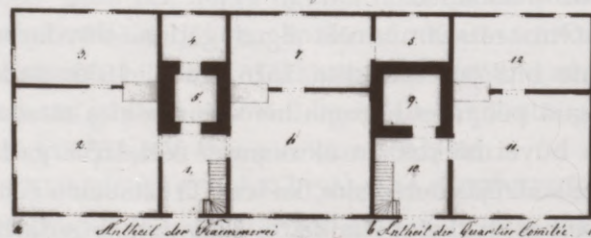
RĀTSNAMA PĀRBŪVES 18. UN 19. GADSIMTĀ. 18. gadsimtā Kuldīgas ekonomika un tirdzniecība panīka. Lai gan Kuldīga bija tikai mazpilsētiņa, tās pilsētas pašpārvaldes sistēma ar rāti saglabājās. Zīmējumā, kas atrodas Sankt-pēterburgas Valsts centrālajā vēstures arhīvā, redzams, ka rātsnamam labajā pusē mezonīna veidā uzbūvēts otrais stāvs.¹³ Iespējams, tas radies 18. gadsimta vidū veikto pārbūvju rezultātā.¹⁴ 1724. gadā notikuši vairāki sīkāki remontdarbi, kā arī rātsnama jumta labošana; lielāki darbi ēkā veikti no 1746. līdz 1747. gadam. 1805. gadā minēts, ka rātsnams kopš 1797. gada ir sagruvušā stāvoklī.¹⁵

Nākamās ziņas par Kuldīgas rātsnamu ir 1840. gadā, kad tas uzmērīts un aprakstīts.¹⁶ Aprakstā minēts, ka rātsnams būvēts 1806. gadā, no koka, ar kārniņu jumta segumu, 7 asis un 6 pēdas garš un 4 asis un 5 pēdas plats, nama pamati bijuši 4–6 pēdas virs zemes. Salīdzinot 18. gadsimta zīmējumu ar 1840. gada uzmērījumu, jāsecina, ka 1806. gadā rātsnams nav būvēts no jauna, bet gan paplašināts, izveidojot simetrisku ēku. Piebūvē tika izvietotas sardzes telpas, bet rātes zāle un namnieku telpa bijusi pirmā stāva lielajās istabās. Aizmugures un otrā stāva nelielās istabas izmantotas par dažādu ierēdņu darbatelpām. 1840. gada aprakstā arī teikts, ka ēka ir sliktā stāvoklī. 1847. gadā rātsnams cieta ugunsgrēkā, bet

140

Kuldīgas vecais rātsnams. Domājams, 18. gs. otrā puse

*Obere Etage.**Untere Etage*

141

Kuldīgas rātsnama 1840. gada uzmērījums: fasāde un plāni

142

Kuldīgas vecais rātsnams no Alekšupītes puses

50. gados tas atkal atjaunots. Arī padomju laikā ēka tika daļēji restaurēta. Diemžēl par tās iekštelpu apdari ziņas nav saglabājušās.

KULDĪGAS TREŠAIS RĀTSNAMS. Trešo Kuldīgas rātsnamu tā paša laukuma blakusmalā uzcēla ap 1868. gadu. Ēka celta pēc arhitekta Oto Dīces projekta un 1873. gada pilsētas plānā atzīmēta kā jaunais rātsnams. Jaunais Kuldīgas rātsnams laukumā tika veiksmīgi izvietots, līdz ar to veco rātsnamu atstājot pakārtotā lomā. Tā simetriskumu izcēla gan rizalitveida izvirzījumi abās garenfasādēs, gan ēkas vidusdaļas paaugstināšana. Rātsnams būvēts eklektisma stilā, izmantojot viduslaiku formas. Apjoma vainagojums ar dekoratīvu mašikulu joslu un stūru tornīšiem atgādina viduslaiku pils – cietokšņa tēlu. Ēkas vidusdaļas torņveida pacēlumā virs balkona tradicionāli novietots pilsētas pulkstenis. Pirmā stāva

143

Kuldīgas rātslaukums: pa kreisi – vecais rātsnams, centrā – jaunais rātsnams

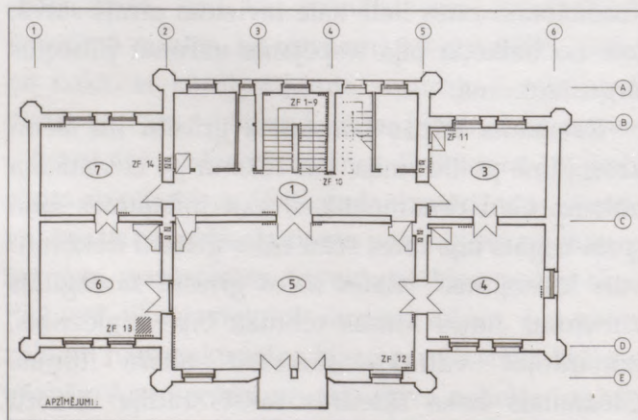
rustojumam, kā arī ailu un nišu pusaploces arku formai acīmredzot bijis vēl vairāk jāuzsver senās pilsētas rātsnama vēsturiskās saknes. Rātsnama plānojums ir simetrisks, ļoti skaidrs un vienkāršs. Tradicionāli rātes lielā zāle izvietota otrajā stāvā, kur no balkona bija iespējams uzrunāt pilsoņus tirguslaukumā.

Rātsnama telpās konstatēta griestu un sienu krāsojuma polihromija, kas raksturīga eklektisma laikam. Gan ornamentikas, gan tonalitātes ziņā īpaši bagāts bija rātes sēžu zāles griestu dekoratīvais krāsojums.¹⁷ Rātes zāles griestu sarežģītais zīmējums līmes krāsas tehnikā bija uzgleznots, izmantojot vairāku nokrāsu okera toņus. Gleznotais koka šķiedras raksts radīja iluzoru iespaidu, ka griesti veidoti no koka un arī apgleznoti, lietojot tumši zilu, sarkanbrūnu un melnu krāsu. Eklektismam raksturīgais melna meandra

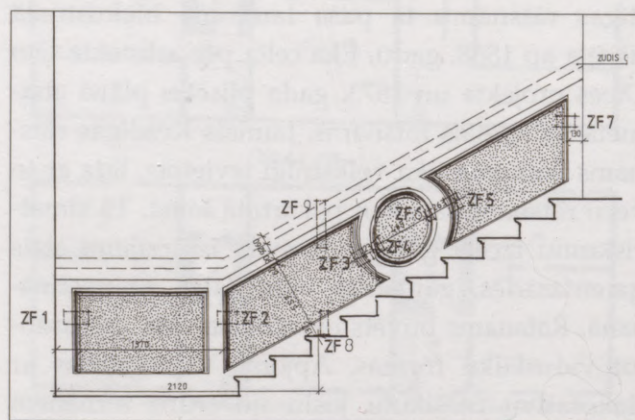
144

Jaunais 1868. gadā būvētais Kuldīgas rātsnams. Arhitekts O. Dice

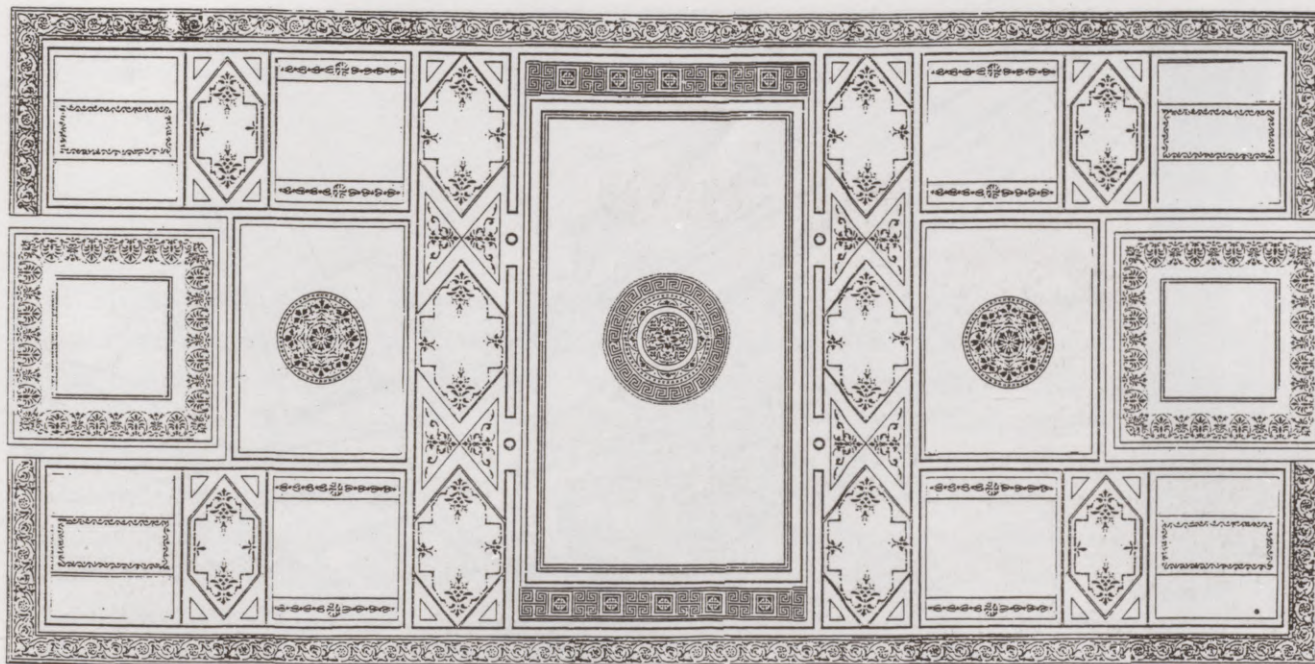
145

Jaunā - O. Dices projektētā rātsnama 2. stāva plāns.
I. Gailes zīmējums

146

Jaunā rātsnama kāpņu telpas sienu paneļa iluzorais krāsojums pēc zondāžu materiāliem. 1977. g. Autore I. Gaile

147

Jaunā rātsnama rātes zāles griestu dekora rekonstrukcijas zīmējums pēc zondāžu materiāliem. 1997. g.

Autore I. Gaile

raksts uz tumši sarkanbrūna fona atbilda 19. gadsimta otrās puses tendencei atgriezties pie Senās Grieķijas un Romas gleznojumu paraugiem. Zāles sienas, iespējams, sākotnēji klāja tumšbrūnas linkrusta tapetes – līdzīgi kā vairākos tālaika interjeros Rīgā. Arī mēbelēm bija jābūt tumšām un smagnēji pamatīgām. Zālē vēl saglabājušās pildīņu konstrukcijā darinātas divvērtņu durvis ar sandrikiem un divas baltu glazētu podiņu stūra krāsnis, kurām ir eklektisma stilā darinātas dzegas.

Arī uz kāpņu telpas sienām bija paneļveida iluzors krāsojums. Parādes kāpņu sienu gleznojumi imitēja akmens apdari. Sienu virsmas marmorējums brūnganos un rožainos toņos veidoja pildīņu kompozīciju ar apli centrā. Telpu apdarei vajadzēja ienācējā radīt pārticības un nopietnības iespaidu.

Kuldīgas jaunā rātsnama interjeru restaurēšana būtiski papildinātu kopiespaidu par šo ēku. Kuldīgas jaunais rātsnams ir vienīgais rātsnams Latvijā, kas uzbūvēts 19. gadsimta otrajā pusē.

LIEPĀJA

PILSĒTAS PIRMSĀKUMI. Liepājas pilsēta veidojusies ilgā laikposmā. Lai gan piekrastes ļaudis izsenis nodarbojās ar zvejniecību un kuģošanu, jūras piekraste – tā kā tā mēdza mainīt savu apveidu un bija pārāk atklāta un neaizsargāta pret pēkšņiem sirotāju uzbrukumiem – pastāvīgai apmetnei nebija droša. Nozīmīga agro viduslaiku apmetne ar ostu izveidojās Ālandes krastā tagadējās Grobiņas vietā.

Grobiņas apkārtnē jau mūsu ēras 4. gadsimtā atradās kuršu apmetne. Ālandes upe Grobiņu savienoja ar jūru. Apmēram 7. gadsimtā šeit nostiprinājās skandināvu vikingi, kuru laivas bija būvētas tā, lai varētu braukt arī pa seklām upēm un tādējādi iekļūt dziļi iekšzemē. Arheoloģiskie atradumi liecina, ka skandināvu vikingiem Grobiņas apkārtnē bijusi visai nozīmīga apmetne. Tomēr kareivīgie kurši, kam tāpat bijis tuvs vikingu dzīvesveids un nodarbošanās, nespēja ar jaunatnācējiem samierināties un jau 8.–9. gadsimta mijā tos no Grobiņas apkārtnes padzina. Pēc tam Grobiņa izveidojās par spēcīgu kuršu apmetni ar nosaukumu – Jūrpils (*Seaborg*); to sakarā ar Zviedrijas karaļa Olafa uzbrukumu Kurzemei un apmetnes nopostīšanu minējis hronists Rimberts.

13. gadsimta vidū apkārtnes zemes nonāca Kurzemes bīskapa valdījumā. 1252. gadā bīskaps Heinrihs fon Litenburgs un ordeņa mestra viet-

nieks Ēberhards fon Zeine noslēdza zemju dalīšanas līgumu, kurā pirmo reizi minēta Līvas osta, kas pienākas bīskapam.¹ Pēc dažām ziņām 13. gadsimtā Līvas upes tuvumā tikusi uzbūvēta bīskapa pils.²

Tomēr drīz vien apvidus pārgāja ordeņa īpašumā. Ir uzskats, ka Līvas ciemā jau 1253. gadā bija apmetušies vācu ieceļotāji; to apliecina līgumā minētā vienošanās par zvejas tiesībām Liepājas ezerā un Ālandes upē.³ Apmetne un ostasvieta starp Liepājas ezeru un jūru atradās vismaz kopš 1269. gada, kad pēc vāciešu nostiprināšanās Grobiņā daļa kuršu pārcēlās uz Līvas ciemu. Ir saglabājušās 1318. gada dokumentāras ziņas par miesta esamību šajā vietā.⁴ Tomēr ievērojama apdzīvotība arī ordeņa laikā te neizveidojās. Joprojām lielāka nozīme bija Grobiņai, kur tika uzcelta ordeņa pils un baznīca.

1418. gadā ciemu ostas tuvumā pilnīgi nopostīja mūžsenie vāciešu ienaidnieki – lietuvieši, kas apkārtnē mēdza bieži sirot. Līdz ar ciema nopostīšanu kādu laiku šajā apvidū aktīvāka saimnieciskā darbība nenotika.⁵

Pirmie iebraucēji no Hanzas savienības pilsētām šajā piekrastes vietā ieradās un apmetās 15. gadsimta otrajā pusē. 15. gadsimta beigās un 16. gadsimta sākumā te jau strauji pieauga iedzīvotāju skaits un pie lielceļa, kas veda no Prūsijas uz Kurzemi, izveidojās jauns miests, kurā apmetās Brēmenes,

149

Liepājas pilsētas attīstības stadijas: 1 – iespējamā Liepājas vecākās apmetnes vieta; 2 – ceļš no Prūsijas un Lietuvas; 3 – 14.–16. gs. miests; 4 – 17. gs.–18. gs. pirmās puses paplašinājums; 5 – 18. gs. otrās puses–19. gs. pirmās puses paplašinājums

Lībekas un Hamburgas tirgotāji. Ir zināms, ka miestā ap 1508. gadu uzcelta baznīca, ka tas bijis saistīts ar jūras tirdzniecību un jau ordeņa valsts sabrukuma posmā tam bijušas tirgusvietas tiesības.⁶ Tomēr Vācu ordeņa laikā osta Līvas upes grīvā vēl bija dabiska un neizbūvēta, ar tieksmi aizsērēt. 16. gadsimta sākumā ostu praktiski vairs nevarēja lietot, jo tālaika kuģiem tā bija par seklu. Kuģi palika reidā, bet preces krastā tika vestas ar laivām.

LIEPĀJA 16. GADSIMTĀ. Jaunajam miestam bija dažām viduslaiku vācu pilsētām raksturīgs plānojums – to veidoja piecas no laukuma radiāli izejošas ielas, kā arī šķērsielas, kas aploces veidā ietvēra visu apbūvēto daļu. Līdzīgs plānojums bija Limbažiem. Laukumu, kas droši vien bija iecerēts kā rātslaukums, šķērsoja Tirgotāju iela, kas patiesībā bija Prūsijas lielceļa daļa; taisnā leņķī pret Tirgotāju ielu uz laukumu veda Kungu iela.

Apmēram 16. gadsimta 60. gados pie baznīcas tagadējā Kuršu laukuma vietā izveidojās tirguslaukums. Līdzīgi kā Limbažos, baznīca atradās ārpus tirgotāju pilsētiņas. No Prūsijas–Kurzemes lielceļa uz baznīcu un tirguslaukumu atzarojās Siena iela. Pie baznīcas uzcēla skolu un mācītājmāju.⁷ Sabrūkot Livonijas ordenim, 1560. gadā novads tika iekļāts Brandenburgas markgrāfam un Prūsijas hercogam Albrehtam. Liepājas iedzīvotāji lūdza hercogu piešķirt miestam pilsētas tiesības. Lai gan 1581. gadā prūšu mērnieks Vozegīns Liepājas miestu uzmērija un izveidoja tā aprakstu⁸ – pēc viņa ziņām miestā bijuši 28 apbūves gabali, minēts arī, ka tajā apmetušies 26 ārzemju tirgoņi, – tomēr lūgums netika ievērots.

KURZEMES HERCOGISTES PERIODS LIEPĀJĀ. 1609. gadā Grobiņas novads ar Liepāju tika

iekļauts Kurzemes hercogistē. Pirms Polijas–Zviedrijas kara labības eksports norisa caur Rīgas ostu, kas šajā jomā visiem spēkiem aizstāvēja savas galvenās tiesības. Kad Rīga pēc Polijas–Zviedrijas kara nonāca Zviedrijas pakļautībā, zviedri Polijas labības izvešanai Rīgas ostu izmantot neļāva. Līdz ar to Liepājai un Ventspilij pavērās jaunas attīstības iespējas – lai no Polijas un Lietuvas varētu izvest labību, tām bija jāklūst par Kurzemes hercogistes aizjūras tirdzniecības ostām. Tā Liepāja kļuva par hercogistes ostas pilsētu.

1625. gada 18. martā hercogs Frīdrihs piešķīra Liepājai pilsētas tiesības; tika apstiprināts pilsētas ģerbonis un noteiktas tās robežas. Pilsētas robežas sniedzās no jūras krasta līdz Liepājas ezeram un no Pērkones upes līdz Tosmares ezeram un Ķīšupei.⁹ Šādas pārmaiņas strauji ietekmēja līdzšinējā miesta dzīvi, veicinot tirdzniecības un amatniecības uzplaukumu un celtniecības attīstību. Vietējie tirgotāji iesaistījās jūras tirdzniecībā, un Liepājā, kā augošā pilsētā, tika izveidotas daudzas ārzemju tirgotāju pārstāvniecības. Tomēr joprojām arī 17. gadsimtā Liepājas ostu izmantot bija visai grūti: tā bija neizbūvēta un sekla, tādēļ kuģiem bija jāpaliek reidā, bet preces jāved krastā laivās. 1648. gadā hercogs Jēkabs nolēma Liepājā būvēt jaunu ostu, tomēr tas viņam neizdevās, un priekšroka joprojām tika dota Ventspils ostai, kas bija ērtāka.

Liepājai piešķirtās pilsētas tiesības nozīmēja, ka pilsētā tika izveidota rāte, kurā darbojās divi birģermeistari, fogts, rakstvedis un seši rātskungi; rātē ievēlēja tikai tirgotāju ģildes locekļus. Tai laikā Liepājas – kā jau ostas pilsētas – iedzīvotāju etniskais sastāvs bija visai raibs. Šeit rosījās tirgotāji, kas bija ienācēji gan no Ziemeļvācijas, gan no Polijas,

Lietuvas, Holandes un Anglijas. Vietējie iedzīvotāji galvenokārt nodarbojās ar paligamatiem un bija preču pārvadātāji, laivinieki un namdari; viņiem pilsētas lietās nebija nekādas noteikšanas.

Pilsētas tiesību piešķiršanas laikā miestam varēja būt šāda teritorija: dienvidos tā robežojās ar Prūsijas ceļu, kur tas, ienākot pilsētā, sadalījās Mēmeles un Siena ielā, pēc tam – Siena iela, tirguslaukums, Zivju iela, Graudu iela, tālāk – Juliana ielas loks uz Katoļu ielu, bet pa Katoļu ielu savukārt līdz Mēmeles ielai. Pilsētā vienlaicīgi bija divi laukumi – tirguslaukums pie baznīcas jeb Siena tirgus, uz kuru no lielceļa veda Siena iela, un rātslaukums, kuru 19. gadsimta beigās sauca par Virssardzes (vēlāk arī par Ugunsdzēsēju) laukumu un kurā no lielceļa varēja nokļūt pa Mēmeles (tagadējo Kuršu) ielu.

PIRMAIS LIEPĀJAS RĀTSNAMS. Vecākais rātsnams, kas, iespējams, bija celts jau 16. gadsimta beigās, no 1625. līdz 1760. gadam atradās tirgotāju miestā rātslaukumā, kurā saplūda Tirgoņu, perpendikulārā Kungu, kā arī Ludviķa un Ungera iela.¹⁰ Iespējams, ka pirmais rātsnams bija iekārtots kādā jau esošā ēkā, piemērojot to rātes vajadzībām. Lai gan konkrētas ziņas nav saglabājušās, tomēr, spriežot pēc citiem tālaika rātsnamiem, var iedomāties, kā šī ēka izskatījies. Droši vien tas bija vienkārša koka nams ar trīsdalījuma plānojumu, kur centrā atradās Kurzemei raksturīgais apvalkdūmenis, bet abās tā pusēs – istabas. Rietumeiropas izpratnē Liepāja tolaik vairāk atgādināja ciemu nekā pilsētu. Galvenā Liepājā bija tās osta, kas, lai arī neērta, tomēr līdzās Ventspilij bija ļoti svarīga gan Kurzemes hercogistes, gan Polijas un Lietuvas tirdzniecības attīstībai. Rātei pilsētā bija hercoga

administrācijas funkcija; tā nebija bagāta un nevarēja celt iespaidīgu rātsnama ēku.

1655. un 1660. gadā Liepāju piemeklēja lieli ugunsgrēki, un pilsētas koka apbūve noteikti tajos stipri cieta. Ziņas par rātsnamu līdz 1760. gadam, kad to pārveidoja par pilsētas svaru māju, nav saglabājušās.

LIEPĀJAS OSTAS IZBŪVE UN PILSĒTA 18. GADSIMTĀ. 17. gadsimta beigās, kad hercoga Frīdriha Kazimira valdīšanas laikā sāka būvēt jauno Liepājas ostu, straujākas pārmaiņas notika arī pilsētas attīstībā. Vēl līdz ostas izbūves sākumam 1697. gadā Kungu iela, kas no rātslaukuma gāja austrumu virzienā, bija pilsētas galvenā iela. Jaunā osta, kas tika pabeigta 1703. gadā, pārorientēja pilsētas apbūves struktūru ziemeļu virzienā, kur bija ostas kanāls un tilts pār kanālu Lielās ielas galā. Šajā laikā izveidojās vēl viens – Stendera un Vilhelmīnes ielas apbūves loks, bet Tirgoņu un Zivju ielas galā – jauns tirguslaukums, no kura ziemeļu virzienā izgāja Lielā iela.

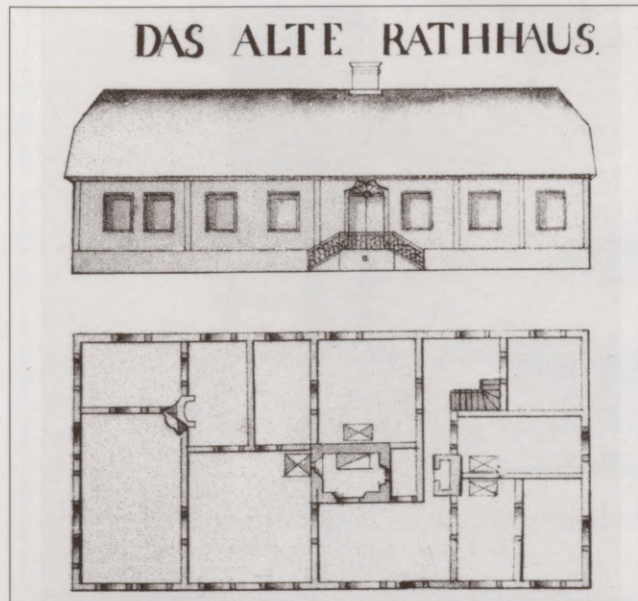
Mēra epidēmijas laikā 18. gadsimta sākumā Liepāja, tāpat kā citas Latvijas pilsētas, zaudēja ļoti daudz iedzīvotāju. Tomēr dzīve turpinājās, un jaunā osta drīz kļuva par pilsētas dzīves centru. Ostmalā būvēja lielas noliktavas, bet ostas tuvumā izveidojās jauna dzīvojamā apbūve. Par Liepājai raksturīgu ēku tipu kļuva noliktavas – tās tika celtas ne vien ostmalā, bet arī kvartālu iekšpusē starp dzīvojamām mājām. Milzu koka ēkas bija būvētas Kurzemei raksturīgā veidā no statņos iestiprinātiem guļšķautņiem, tām bija augsti divslīpju kārniņu jumti un melni darvotas sienas, kurās ik pēc posma atradās apkalumiem rotāti vārti. Šīs ēkas kļuva par pilsētas vizuālā tēla noteicējam. Jaunā osta un

spraigā tirdzniecība 18. gadsimta 30. gados būtiski uzlaboja dzīvi Liepājā. 1737. gadā ostas izbūve jau bija tiktāl pabeigta, ka Liepāja varēja uzņemt lielus kuģus; līdz ar to veidojās plašāki tirdznieciskie sakari ar ārzemēm. Pilsētu sāka labiekārtot, nobruģējot līdz šim smilšainās ielas. 1742. gadā sākās jaunās Sv. Trīsvienības baznīcas būve. Bija pienācis laiks arī jauna rātsnama iekārtošanai.

LIEPĀJAS RĀTSNAMI 18. UN 19. GADSIMTĀ. Par otro rātsnamu kļuva kāda esoša ēka, kas tika piemērota tā vajadzībām. 1760. gadā rātsnams no Virssardzes laukuma tika pārcelts uz namu Kungu un Zivju ielas stūrī, bet bijušā rātsnama ēka kļuva par svaru māju.¹¹ Jaunais rātsnama novietojums bija visai nejaušs. Droši vien līdzekļu

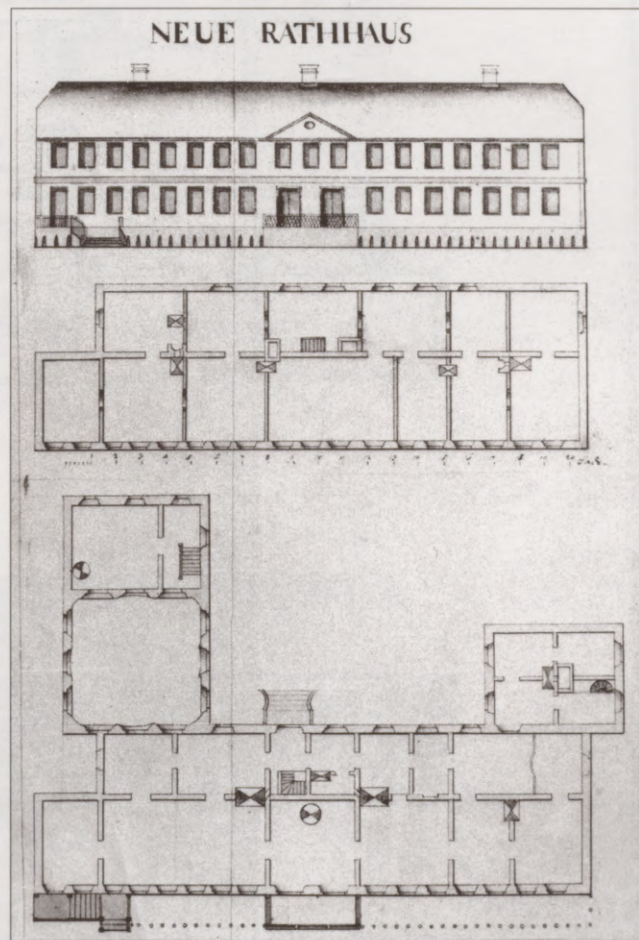
trūkuma dēļ nebija iespējams būvēt rātsnamu jaunajā tirguslaukumā, jo visi līdzekļi aizgāja jaunās Sv. Trīsvienības baznīcas celtniecībai.

Otrais Liepājas rātsnams bija vienkārša koka ēka. Ir saglabājušies šīs ēkas uzmērījumi.¹² Ēkai bija augsti mūra virspamati, tradicionālais trīs-

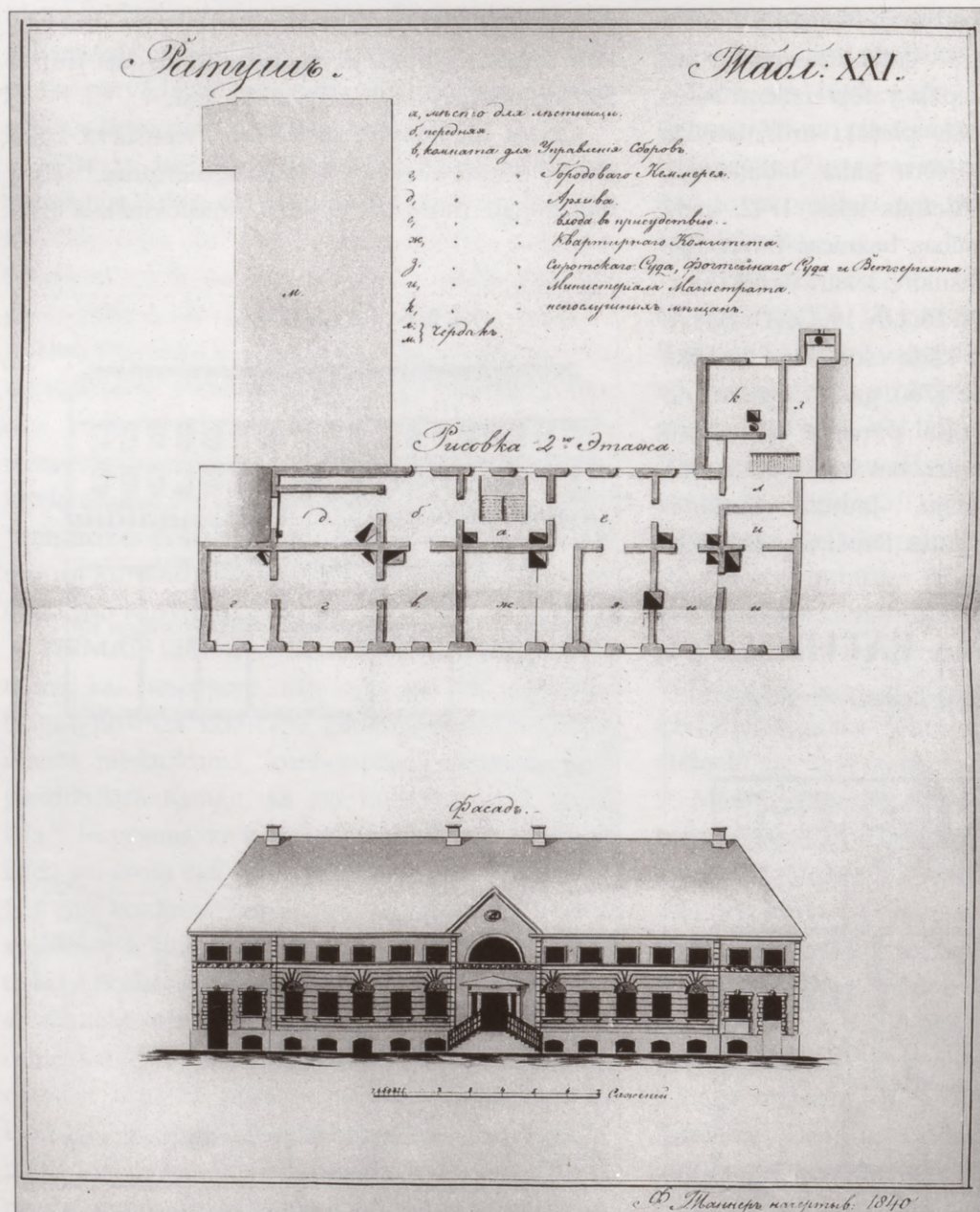
150

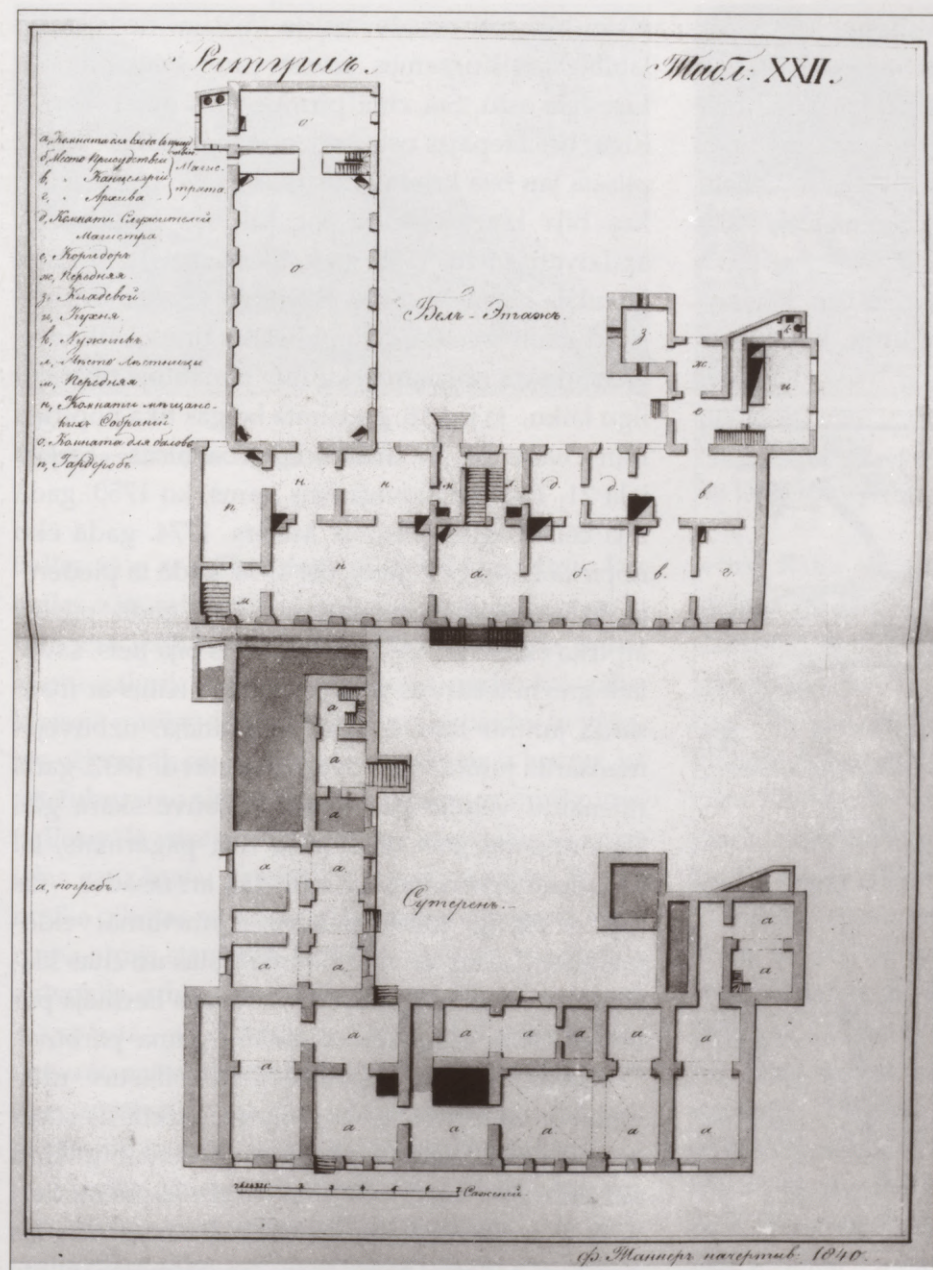
Liepājas rātsnams. 18. gs. otrā puse.
Oriģināls Liepājas vēstures un mākslas muzejā

151

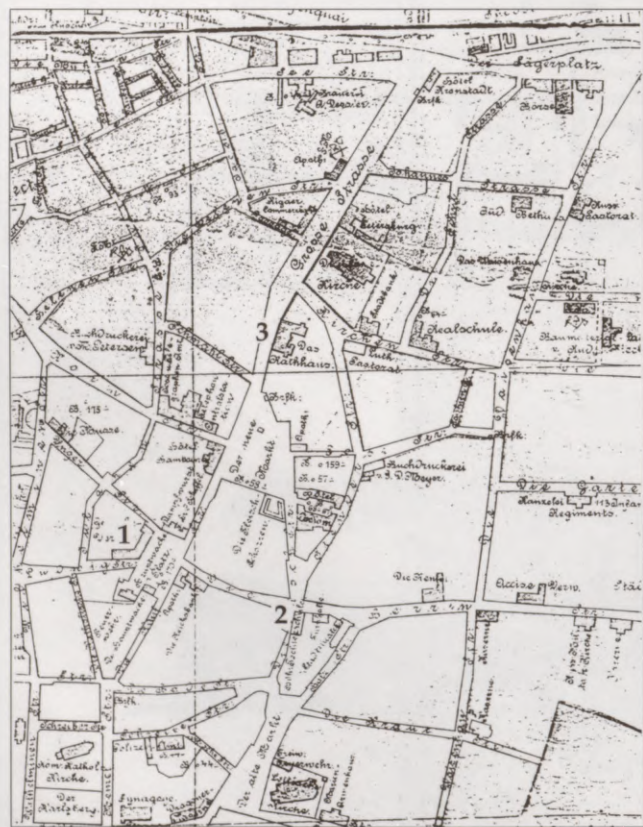
Liepājas rātsnams. 19. gs. sākums.
Oriģināls Liepājas vēstures un mākslas muzejā

dalījuma plānojums un divslīpju jumts ar nošļauptiem galiem. Šķiet, ka sākotnējā dzīvojamā māja rātes vajadzībām tikusi paplašināta, piebūvējot kreisajā pusē vienu lielu telpu, kuru varēja izmantot par sēžu zāli, bet aiz tās – nelielu paligtelpu. Līdz ar to rātsnama galvenā ieeja vairs neatradās uz ēkas centrālās ass.

1783. gadā Kurzemes hercogiste un Krievija noslēdza jaunu tirdzniecības līgumu, kas herco-

154

Liepājas 19. gs. otrās puses plāna centrālā daļa – rātsnamu secīgs novietojums pilsētā: 1 – pirmais rātsnams; 2 – otrais rātsnams; 3 – pēdējais rātsnams

gistei bija ļoti neizdevīgs, jo tā vairs nedrīkstēja labību no Kurzemes izvest caur Ventspils un Liepājas ostu. Šai ziņā pirtiesības atkal ieguva Rīga, bet Liepājas ostas nozīme mazinājās. Tomēr pilsēta jau bija krietni attīstījusies. Pie Lielās ielas, kas bija izveidojusies par pilsētas bagātnieku apdzīvotu vietu, 1758. gadā tika pabeigta Sv. Trīsvienības baznīcas būve. Papildus vecajam tirguslaukumam izveidoja jaunu lielāku tirguslaukumu. Nelielo otrā rātsnama ēku rāte izmantoja tikai nelielu laiku, jo jau 18. gadsimta beigās tika nopirkts mūra nams pie Sv. Trīsvienības baznīcas – Lielajā ielā 21. Tas bija dzīvojamais nams, ko 1750. gadā bija cēlis bagāts pilsonis Meiers. 1774. gadā ēku nopirka hercogs Pēteris, bet 1794. gadā tā piederēja lieltirgotājam Stenderam. 1798. gadā pilsēta atpīrka ēku rātes vajadzībām.¹³ Šis bija liels, savulaik grezni iekārtots mūra vienstāva nams ar mansarda jumtu. Rāte to vēl paplašināja, uzbūvējot mansarda jumta vietā pilnu otro stāvu. 1832. gadā rātsnamu vēlreiz pārbūvēja. Pārbūve skāra gan ēkas apjomu, kas sētas pusē tika pagarināts, lai izveidotu lielāku svētku zāli, gan arī fasādes – tās ieguva pilnīgi citādu izskatu. Apmetumā veidots rusts, kā arī stāvu dalījuma joslas un citas klasicismam raksturīgas apdares detaļas liecināja par profesionāla arhitekta līdzdalību nama pārbūvē. Salīdzinājumā ar iepriekšējiem pilsētas rātsnamiem šis bija plašs un ietilpīgs. Beletāžas stāvā ar skatu uz Lielo ielu atradās reprezentablu telpu anfilāde; šajā stāvā nokļuva pa āra kāpnēm, tieši no ielas ieejot rātsnama vestibīlā. Pa kreisi atradās namnieku sēžu zāle, kuru izgaismoja piecas logailas, bet pa labi – maģistrāta darbatelpas. Ēkas aizmugurē garā un platā piebūvē atradās milzīga

155
Liepājas rātsnams. 20. gs. sākums

balles zāle ar sešiem logiem uz iekšpagalmu. Par balles zāli minēts,¹⁴ ka tajā notikuši arī koncerti. Interjerā izcēlusies slaidu kolonnu balstīta muzikantu galerija, kā arī spoguļlogu rinda, kas zāles kreisajā pusē radījusi ļoti svinīgu iespaidu; to vakaros vēl vairāk pastiprinājušas trīs bronzas lustras, kā arī žuburaino sienas svečturu gaismas mirdzums. Balles zālē varēja nokļūt arī pa atsevišķu ieeju no ielas caur īpašu priekštelpu un garderobi, jo zālē notika pilsētas mēroga sarīkojumi un koncerti. Rātsnama otrajā stāvā bija ķemerejas telpas, minsteriāla dzīvoklis, arhīvs un bāriņu tiesas telpas, bet pagalma spārnā – arī cietuma kameras. 1840. gadā F. Tanners rātsnamu uzmērīja un pēc funkcionālās nozīmes aprakstīja visas tā telpas, diemžēl viņš nav atstājis liecības par telpu apdari un iekārtojumu.

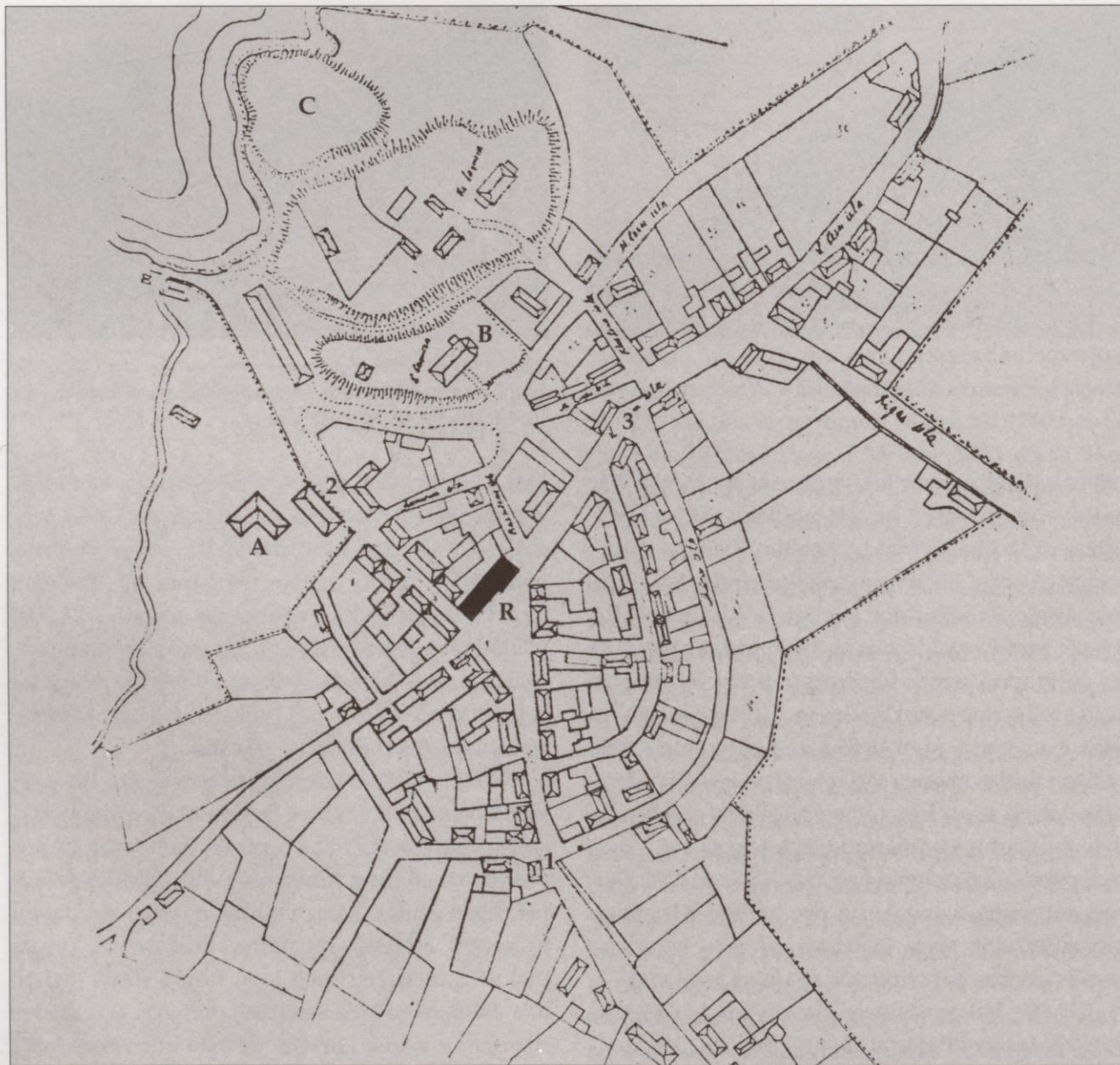
Latvijas Valsts vēstures muzeja fondos atrodas daži sliktas kvalitātes attēli un apraksts – 18. gadsimta rātes zāles apdares fragmentu raksturojums, kas ļauj kaut vai nedaudz spriest par telpas inter-

156
Liepājas tirguslaukums (vēlākais Rožu laukums un Lielā iela). 20. gs. sākums

jeru.¹⁵ Rātes sēžu zālē bijis gleznojums, kas vēlāk aizkrāsots. Pēc apraksta tas bijis darināts uz trīsdalīgas 194×82 centimetru lielas dēļu virsmas, izmantojot baltu, pelēku, sarkanu un dzeltenu toni. Gleznojums bijis rokoko un ampīra stilā, tajā attēloti mūzikas instrumenti, kā arī ziedu kompozīcijas. Liepājas muzejā glabājas arī vairāki rātsnama priekšmeti: krēsli, sienas pulkstenis, senas ķemerejas naudas lādes un rātes grāmata.

Pēdējo reizi rātsnams tika pārbūvēts 19. gadsimta beigās. Tā fasādes ieguva eklektismam raksturīgu rotājumu. Ēkas centrālo daļu trīs ailu asu platumā vainagoja renesanses stila trijstūra zelnis, kura centrā, sānu volūtu, pilastru un dzegu ieskauds, atradās rātsnama pulkstenis. Jumta plāknē izcēlās četri lieli logi. Pirmā stāva logiem bija eklektisma stila sandriki, mainījās arī fasādes rustojuma veids. Latvijas pirmās brīvvalsts laikā ēkā atradās Liepājas pilsētas valde. Nams gāja bojā Otrā pasaules kara laikā.

157

Limbažu 20. gs. sākuma plāns: A – pils; B – baznīca; C – pilskalns; R – rātsnams tirguslaukumā; 1 – Rīgas vārti; 2 – Burtnieku vārti; 3 – Cēsu vārti

LIMBAŽI

Limbaži ir ļoti sena Latvijas pilsēta. Par to, ka šeit bijis nozīmīgs lībiešu apdzīvots centrs, vēl mūsdienās liecina pilskalns ar senpilsētas vietu, kas agrajos viduslaikos aizņēmusi visai ievērojamu platību. Kad Limbažu pilsētas vieta sāka apdzīvot, nav iespējams pateikt, jo izrakumi senajā pilskalnā – Ķezberkalnā un Limbažu pilsdrupās vēl gaida savu laiku. Bīskapa pils celtniecība Limbažos norisa bīskapa Alberta laikā, t. i., 13. gadsimta pašā sākumā. Pils celta netālu no Ķezberkalna, tādēļ var secināt, ka sākotnēji apdzīvotība vienlaikus bijusi gan pilskalnā un tā diezgan plašajā priekšpils teritorijā, gan vācu pili. Limbažu mūra pils, kas tika celta kā Rīgas arhibīskapa rezidence Vidzemes lībiešu novadu pārvaldīšanas nolūkos, bija būvēta no laukakmeņiem, tai bija ķieģeļu ailu apdare; ap pili bija uzbēruma valnis un palisāžu žogs.

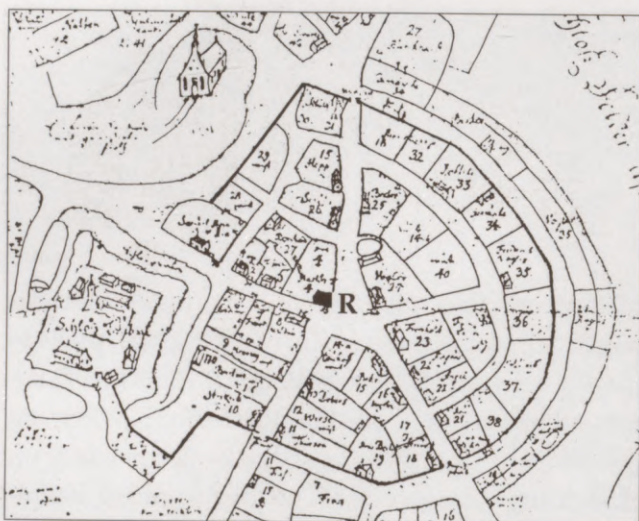
Pirmās ziņas par pilsētiņu pie bīskapa pils ir kopš 14. gadsimta sākuma.¹ Pilsētiņas attīstību veicināja blakusesošais Rīgas–Rēveles tirdzniecības ceļš. 1360. gadā Limbaži kļuva par Hanzas savienības dalībnieci. 1385. gadā Rīgas arhibīskaps Jānis IV Limbažu pilsētai piešķīra Rīgas tiesības.

PILSĒTAS PRIVILĒĢIJA. Tā sauktajā Senajā Limbažu privilēģijā bija teikts: "Ar šo rakstu mēs darām zināmu, ka [...] esam atvēlējuši mūsu mīļajiem, uzticīgajiem, zvērestu devušajiem Limbažu

pilsoņiem vietu pilsētai, ko ar mūriem nocietinājuši uz mūsu paša rēķina, un turklāt pilsētas marku, kuras robežas zemāk aprakstītas [...]. Tālāk mēs atļaujam mūsu augšā minētiem pilsoņiem, ka pilsētā būtu savs pilsētas sōģis, birģermeistars un rātes kungi, kas zvērējuši mums un mūsu baznīcai. Tālāk mēs atļaujam, ka viņiem būtu rātes nams, rātes zvans un pilsētas grāmata."²

PILSĒTAS PLĀNS. Lai gan bīskaps privilēģijā minējis uz viņa rēķina veikto pilsētiņas nocietināšanu ar mūriem, šķiet, ka nocietinājumi tomēr bijuši uzbērtā vaļņa un palisāžu žogu veidā, jo šādi nocietinājumi minēti poļu 1592. gada inventārijā. Diez vai 14. gadsimta beigū mūri vēlāk būtu aizstāti ar vaļņiem.³

Vecākais Limbažu plāns zīmēts 1663. gadā.⁴ Pēc tā var secināt, ka pilsētiņas veidošanas pamatā bijis viduslaiku Vācijā sastopamais radiālais plānojums ar centrā izvietotu tirguslaukumu. Koncentrisko šķērsielu radītie segmentveida kvartāli savukārt tika sadalīti parcelēs – mazos 40 asu platos un 80 asu garos zemesgabalos, kuru īsākā mala atradās ceļa pusē. No centrālā laukuma, kurā atradās rātsnams un tirguslaukums, radiāli izgāja četras galvenās ielas: viena iela veda pils virzienā – uz Burtnieku vārtiem, nākamā – uz Cēsu vārtiem ziemeļaustrumos, trešā – uz Rīgas vārtiem dienvidrietumos, bet ceturtā – rietumu

158

Limbažu plāna centrālā daļa ar rātsnamu (R). 1707. g.

virzienā ārā no pilsētas (plānā šie vārti nav nosaukti), kur ceļa abās malās bija pilsoņu dārzi. J. Juškēvičs norādījis, ka 14. gadsimtā Limbažu tirguslaukumā atradusies Sv. Labrenča baznīca, tai blakus – mācītājmāja, rātsnams un ģilžu nams ar trim ģildēm.⁵

Tirguslaukuma vienā stūrī – visticamāk pie ielas, kas veda uz pili, – varēja būt rātsnams. Vēlākos plānos šis gruntsgabals apzīmēts ar 4. numuru. Tomēr plānu apzīmējumos rātsnama ēka nav atrodamā, kaut gan dokumentos rāte tiek minēta. Iespējams, tas tādēļ, ka 1621. gadā Gustavs II Ādolfs Limbažus atdeva Rīgai un līdz ar to pilsēta zaudēja savu patstāvību, bet agrāka perioda pilsētas plāni vienkārši nav saglabājušies.

159

Limbažu tirguslaukums. T. Gēlhāra akvarelis

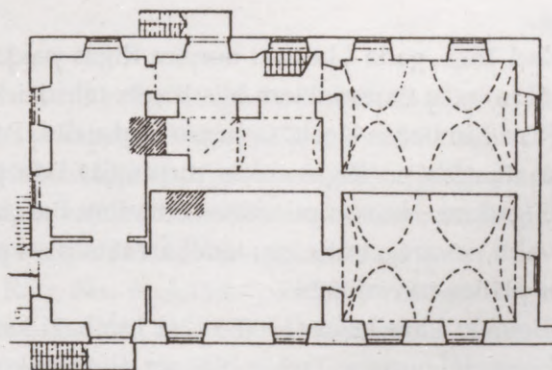
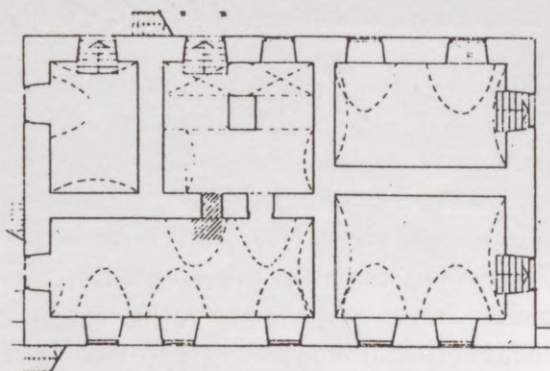
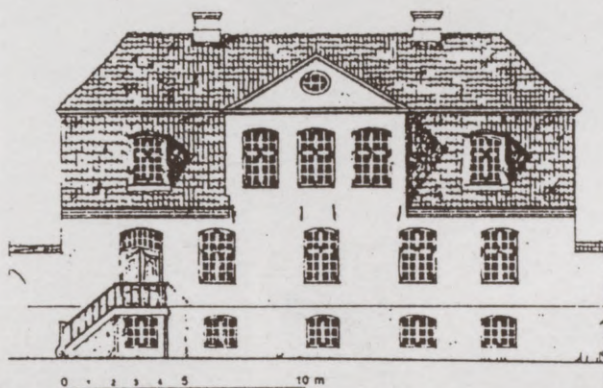
LIMBAŽI 16. GADSIMTA BEIGĀS. 1592. gadā poļi veica Limbažu pils un apkārtnes inventarizāciju; šķiet, tas ir agrākais dokuments, kurā aprakstīti Limbaži:⁶

“Limbažu pils būvēta uz kvadrāta plāna pamata no laukakmeņiem un ķieģeļiem. Tuvojoties pilij, jābrauc pāri paceļamam tiltam, kuru paceļ ar ķēžu palīdzību. Mūra vārtu tornī ir koka vārti ar aizbīdni un iebūvētu atslēgu. Lielajos vārtos ir mazāki slēdzami vārtiņi. Zem vārtu torņa ir mūrēts cietums. Vārtu tornī virs vārtiem ir telpa [...]. No vārtu torņa uz abām pusēm iet uzbērts valnis, kas ietver pili. Uz valņa ir četri nopuvuši koka torņi. Uz valņa un valnim blakus ir palisāžu žogi. Uz valņa tornī ir arī pilsētas zvans, kas brīdina par ugunsgrēku un citām briesmām. Zvans uz šejieni pārcelts no baznīcas. Otrs vārtu tornis – pilsētas pusē – ir celts no koka. Tam ir vieni koka vārti ar aizbīdni [...].

Limbažu birģermeistars un pilsoņi ir uzrādījuši pilsētas privilēģiju, ko 1537. gadā izsniedzis Rīgas arhibīskaps Toms, kā arī viņa augstība Rīgas arhibīskaps Vilhelms, kas tajā laikā bija koadjutors, un Rīgas Sv. Kapituls, ar trim zīmogiem apstiprinot privilēģiju, ko pirmo reizi pilsētai piešķīris Rīgas arhibīskaps Mihaels, dodot Limbažiem pilsētas tiesības pēc Rīgas tiesību parauga un atļauju izbūvēt pilsētu uz viena arkla liela zemesgabala.

Vēlāk viņa augstība karalis Stefans Batorijs, lai miers viņa pīšļiem, šo privilēģiju apstiprināja, piešķirdams vēl otru arklu lielu zemesgabalu un atļaudams (pilsētai) desmit gadu nemaksāt desmito tiesu, kas no seniem laikiem bija jādod pilij; tas sakarā ar Magnusa kareivju radīto postažu un ugunsgrēkiem. Šie desmit gadi nākamajā, 1592. gadā būs jau pagājuši. Līdz ar to nākamā gadā desmitā tiesa pilij būs atkal jādod. Ienaidnieka tuvošanās laikā namniekiem jādodas uz pili un ar ieročiem tā jāaizstāv.”

Lai gan šajā dokumentā minēta pilsētas rāte un pilsētas privilēģijas, tajā diemžēl nav ziņu par pilsētu un rātsnama izskatu.

160

Rātes ēka Burtņieku ielā 4: fasāde, cokolstāvs un 1. stāvs. Ēkas rekonstrukcijas zīmējumi

161

Ēka Burtnieku ielā 4. Sienu gleznojumi restaurēšanas stadijā. 2000. g. Restauratore G. Čakare. G. Čakares foto

1600. gadā, sākoties Polijas–Zviedrijas karam, pili un pilsētu ieņēma zviedri, bet pēc gada – atkal poļi. 1602. gadā Limbaži no jauna bija zviedru rokās, šoreiz viņi nopostīja pils un pilsētas nocietinājumus.⁷ Tomēr nav pilnīgas pārliecības, vai nocietinājumi tiešām iznīcināti, jo gan 1663., gan arī 1707. gada plānos skaidri iezīmēta nocietinājumu līnija.

Kad 1621. gadā Limbaži nonāca Rīgas pakļautībā, Limbažu namniekiem bija jāzvēr tai uzticība un Rīga Limbažos iecēla savu pārvaldnieku. Politiskā atkarība no Rīgas – kas turpinājās līdz pat 1783. gadam – kavēja pilsētiņas attīstību. Par pašpārvaldi nevarēja būt runa; tādēļ arī rātsnams pilsētas plānos nav minēts.

Ziemeļu kara laikā (1700–1721) Limbaži karadarbības dēļ necieta. Tam ir bijis arī diezgan kurozs skaidrojums. Pēc Rīgas ieņemšanas 1710. gadā grāfs Šeremetjevs atzinies, ka Limbažu pilsētu viņš nebija izpostījis vienkārši tāpēc, ka neesot to

atradis.⁸ Tomēr 1747. gada ugunsgrēkā visa pilsētas apbūve, kas bija celta koka konstrukcijās, gāja bojā; saglabājās tikai nedaudzās mūra mājas.

Pēc ugunsgrēka pilsētiņa atdzima. Šajā laikā var atzīmēt pat zināmu celtniecības rosību, jo 1773. gadā Limbažos tiek minēti astoņdesmit nami, tostarp piecas mūra ēkas, tiesas nams, kazarma, divas baznīcas, nabagmāja, divi klosteri, aptieka, trīs tirgotavas un skola.⁹ 1766. gada plānā bijušais rātsnama gruntsgabals ar 4. numuru vēl ir tukšs, bet 1798. gada plānā tajā jau ir parādīta prāva ēka. Lai gan 1798. gada plāna paskaidrojumā daļā rātsnams nav minēts, ir nosaukts rātskungs un tirgotājs Lembahs, birģermeistars un tirgotājs Rots, rātskungs Bēms, kā arī rātes kalpotājs Peters. Acīmredzot rāte Limbažos darbojusies.

1782. gadā pēc Krievijas imperatores Katrīnas II pavēles Limbažos tika nodibināts pilsētas maģistrāts. Patiesībā oficiāli tika atjaunota pilsētas rātes darbība; tā gan vairāk pievērsās tieslietu nekā pil-

162

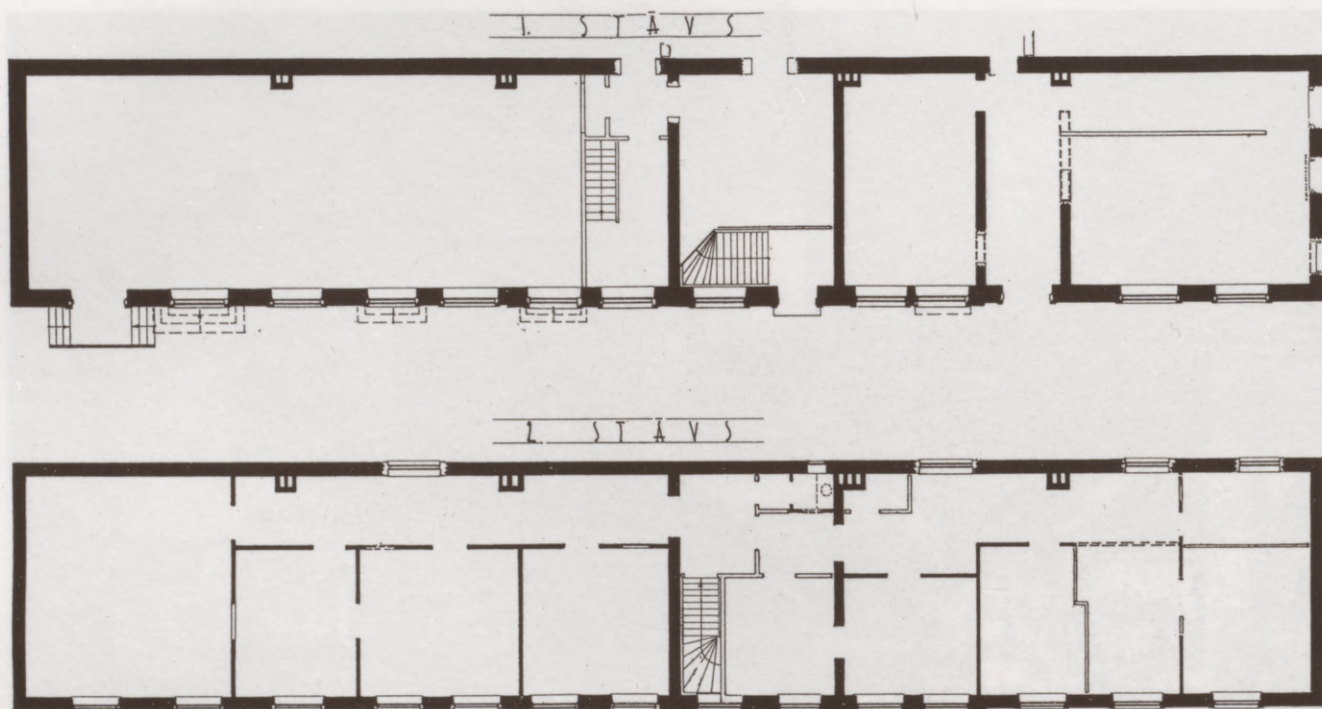
Tirguslaukums Limbažos. 19. gš. beigas

sētas pašpārvaldes jautājumiem. Rātē darbojās birģermeistars, fogts un rātskungi, kas bija nozvērīnāti virsbīskapam un Rīgas baznīcai. Virsbīskapa pa soģis piedalījās rātes sēdēs un kopā ar pilsētas fogtu iztiesāja gan civilās, gan krimināllietas pēc Rīgas tiesībām.¹⁰

1850. gadā Limbažu kases kolēģijas sēžu protokolos parādās ieraksti par rātsnamam paredzētas ēkas iegādi tagadējā Burtnieku ielā 4 – grunts-gabalā, kas atradās gandrīz blakus kādreizējam rātsnama gruntsgabalam.¹¹ Šī ēka, kas bija celta kā

dzīvojamā māja, 18. gadsimta otrajā pusē piederēja ievesto preču lieltirgotājam Braunšveigam. Viņa laikā ēkai bija visai grezns izskats: tā bija viena no nedaudzajām Limbažu mūra mājām, un tās dzīvojamo telpu sienas bija apgleznotas.

Rāte ēku iegādājās par 2400 rubļiem un visai drīz tajā sāka dažādus remontdarbus. Ēkas arhitektoniski mākslinieciskā izpēte parādīja, ka sākotnēji ēkas cokolstāvu izmantoja veikaliem vai darbnīcām, bet augšējos apdzīvoja. Plašākās, sienu gleznojumiem rotātās telpas atradās mansarda

163

19. gs. rātsnama 1. un 2. stāva plāns. Mūsdienu situācija

164

Limbažu tirguslaukums, kura kreisajā pusē daļēji redzams rātsnams. 19.–20. gs. mija

stāvā, bet pirmā stāva telpas, kas bija visai lietišķas, droši vien kalpoja par lieltirgotāja kantori. 19. gadsimta vidū veiktās pārbūves ēkas izskatu ietekmēja samērā maz. Iespējams, ka ēka tikai piederēja rātei, bet rātsnams atradās tā sākotnējā vietā – gruntsgabalā ar 4. numuru, jo 19. gadsimta beigās rāte ēku Burtņieku ielā 4 daļēji izīrēja skolai.

Šajā laikā Limbažos darbojies arī Rīgas galvenais arhitekts J. D. Felsko. Varbūt viņš namu kādreizējā rātes 4. numura gruntsgabalā pārbūvējis maģistrāta vajadzībām, jo ēka pazīstama kā Limbažu vecais rātsnams un tās eklektisma formās veidotā fasāde zināmā mērā atsauc atmiņā dau-

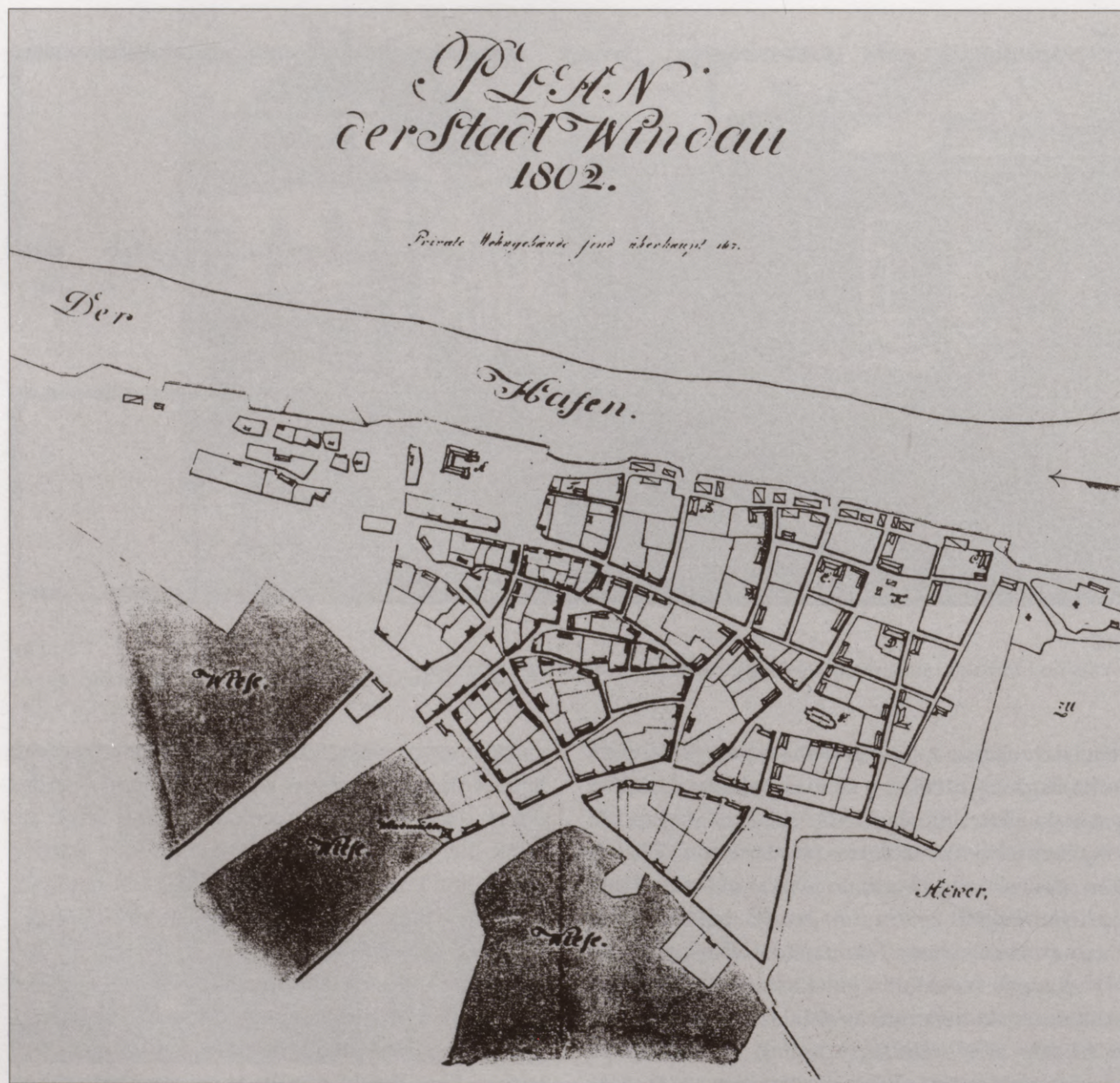

165

Skats no Limbažu rātsnama bijušo Rīgas vārtu virzienā. 20. gs. sākums

dzas dzīvojamās mājas, ko Felsko būvējis šai pašā laikā Rīgā. Šī rātsnama ēka ar galveno fasādi ir pavērsta pret tirguslaukumu un aizņem gandrīz visu trijstūrveida laukuma vienu malu. Ēkai ir divi stāvi un augsts atikas stāvs ar zelmiņa veida paaugstinājumu centrā, lai izceltu pilsētas pulksteņa atrašanās vietu. Stāvus atdala dzegas joslas; virs logiem izveidotas eklektismam raksturīgas arhitektoniski dekoratīvas detaļas – sandriki. Ēkai ir 14 ailu asis – četras centrālajā rizalitā un pa piecām abās malās. Visumā rātsnams atstāj vienu, formāli un sausi veidotas administratīvas ēkas iespaidu (XI att.). Pirmajā stāvā atradušās

vairāku mazu veikaliņu telpas; katram veikaliņam bijušas durvis un viens logs ar slēgiem. Parādes durvis ēkas vidusdaļā veda uz kāpņu telpu un tālāk uz otro stāvu, kur pa diviem gariem gaiteniem, kuru vienā malā virknējās darbatelpas, varēja nokļūt ēkas galos izbūvētajās zālēs. Interjeru izpētē noskaidrots, ka ēkas apdare bijusi ļoti vienkārša – galvenokārt vienā tonī krāsotas sienas un dažās telpās gropētu dēļu griesti. Arī koka kāpnes ar virpotām margām visumā veidotas vienkāršas. Ēkas lielākā vērtība ir tās atrašanās sākotnējā rātsnama vietā, iezīmējot viduslaiku pilsētas centru.

VENTSPILS

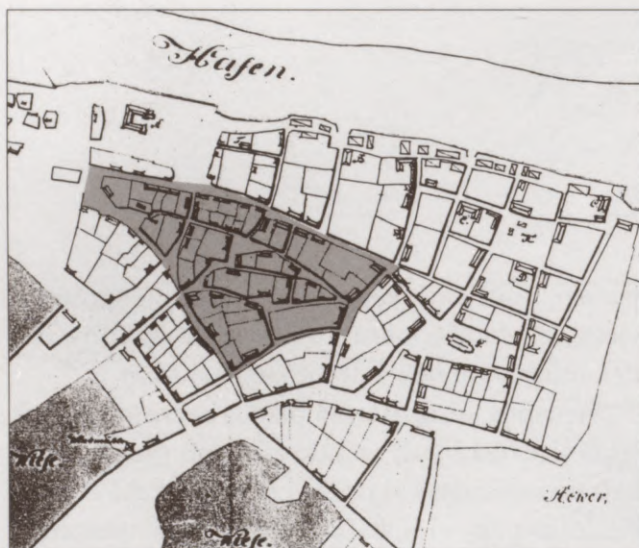
PILSĒTAS PIRMSĀKUMI. Ventspils izveidojās netālu no Ventas ietekas jūrā un jau izsenis bija vērā ņemama ostasvieta Austrumbaltijā. Ziemā osta Ventas grīvā neaizsala, tādēļ to varēja izmantot kuģošanai visu gadu. Lai nodrošinātu tirdzniecības kontroli Baltijas jūrā, ordenis 12.–13. gadsimta mijā kā Prūsijā, tā Livonijā centās iegūt lielāko kuģojamo upju grīvas. Tomēr vācieši, protams, nebija pirmie Ventas grīvas tīkotāji. Ventas lejteci jau vikingu laikos apmeklēja jūrasbraucēji – gan laupītāji, gan tirgotāji. Savu zemju aizsardzībai, kā arī maiņas tirdzniecības nolūkā kurši gar Ventu posmā no Kuldīgas līdz Ventspilij uzbūvēja piecas pilis. Hronikas autors Indriķis šai sakarā minējis vendus¹ un kuršus, kas jau agrajos viduslaikos – iespējams, 8.–9. gadsimtā – šeit dzīvojuši un par šo vietu karojuši. Kad vācieši 1263. gadā bija ieņēmuši Kursu, Ventas upes lejasdaļu ieguva ordenis. Apmēram 1290. gadā parādās pirmās rakstiskās ziņas par ordeņa pili, kas celta netālu no upes ietekas jūrā.

ORDEŅA LAIKA PILSĒTA UN PIRMAIS RĀTSNAMS. Ordeņa būvētā Ventspils pils bija neliela, domāta komturam, kas tolaik bija pakļauts varenākajam – Kuldīgas komturam. Sākotnēji nocietinājuma sienu iekšpusē tika uzcelts dzīvojamais tornis – donžons, un tikai vēlāk pils ieguva raksturīgo konventa tipa plānojumu.² Pie pils, kā

parasti, iespējams, kādas senākas kuršu apmetnes vietā, izveidojās miests. 1298. gadā dokumentos tiek minēta Ventspils draudzes baznīca.³

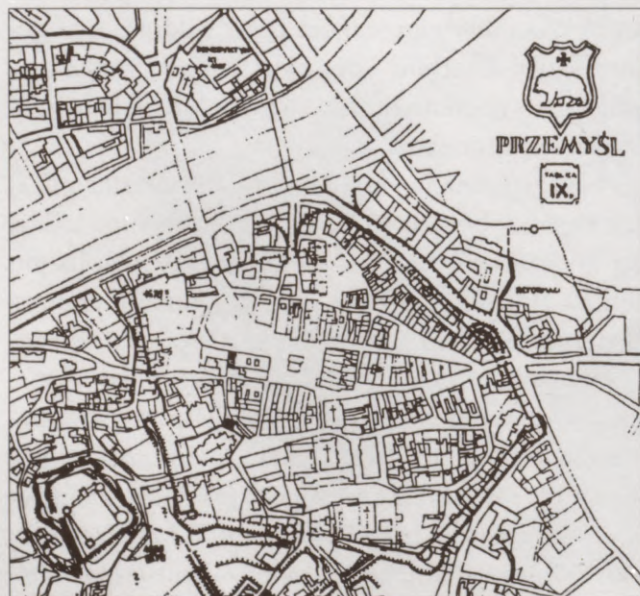
Ventspils vēsturiskajos plānos redzams, ka pilsētas attīstībā bijuši vairāki atšķirīgi posmi. Vecākais posms saistās ar ordeņa laiku, kad pilsēta tika veidota pēc viduslaiku plānojuma sistēmas. Tomēr šā senākā plānojuma pamatā nav Vācijā izplatītais ortogonālais ielu tīkls ar taisnstūra tirguslaukumu pilsētas vidusdaļā vai radiāls plāns (kā Limbažos), bet gan samērā brīvi veidota, neregulāra šauru kvartālu kopa, kur ielas ir vērstas uz pilsētiņas nocietinājumu vārtiem un nelielo trijstūrveida tirguslaukumu centrā.

Nav īsti zināms, kad Ventspilij piešķirtas pilsētas tiesības, bet jau 1378. gada dokumentos teikts, ka tai ir Rīgas tiesības.⁴ 1440. gadā Ventspils jau ietilpa Hanzas savienībā un bija iesaistīta Hanzas tirdzniecībā. Arī tās tirgotāju kārtai pilsētā noteikti bija sava teikšana, tādēļ jāsecina, ka jau viduslaikos Ventspilī vajadzēja būt rātei un rātsnamam. Par to liecina arī 1650. gada dokuments,⁵ kurā Ventspils rāte sūdzas hercogam Jēkabam, ka pilsētas tiesai un rātei trūkst piemērotu telpu. Rāte raksta: "Mēs nezinām, kā šādas mazas pilsētiņas rātsnamu varētu saglabāt, kamēr tas vēl nav pilnīgi sabrucis. Pašlaik tur nav iekšā gandrīz neviena loga, visi balsti ir satrūdējuši, vajag atjaunot

167

Ventpils viduslaiku daļas plāns. 1802. g. plāna pamatne

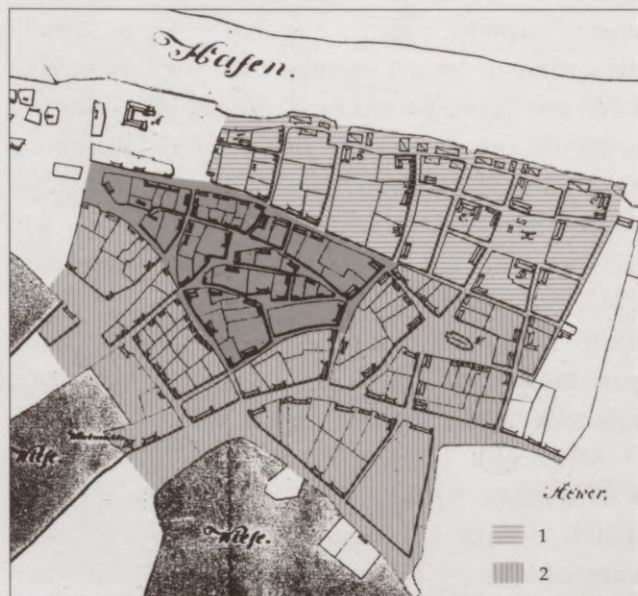

168

Ventpils plānojumam līdzīgais Pšemislas pilsētas plānojums

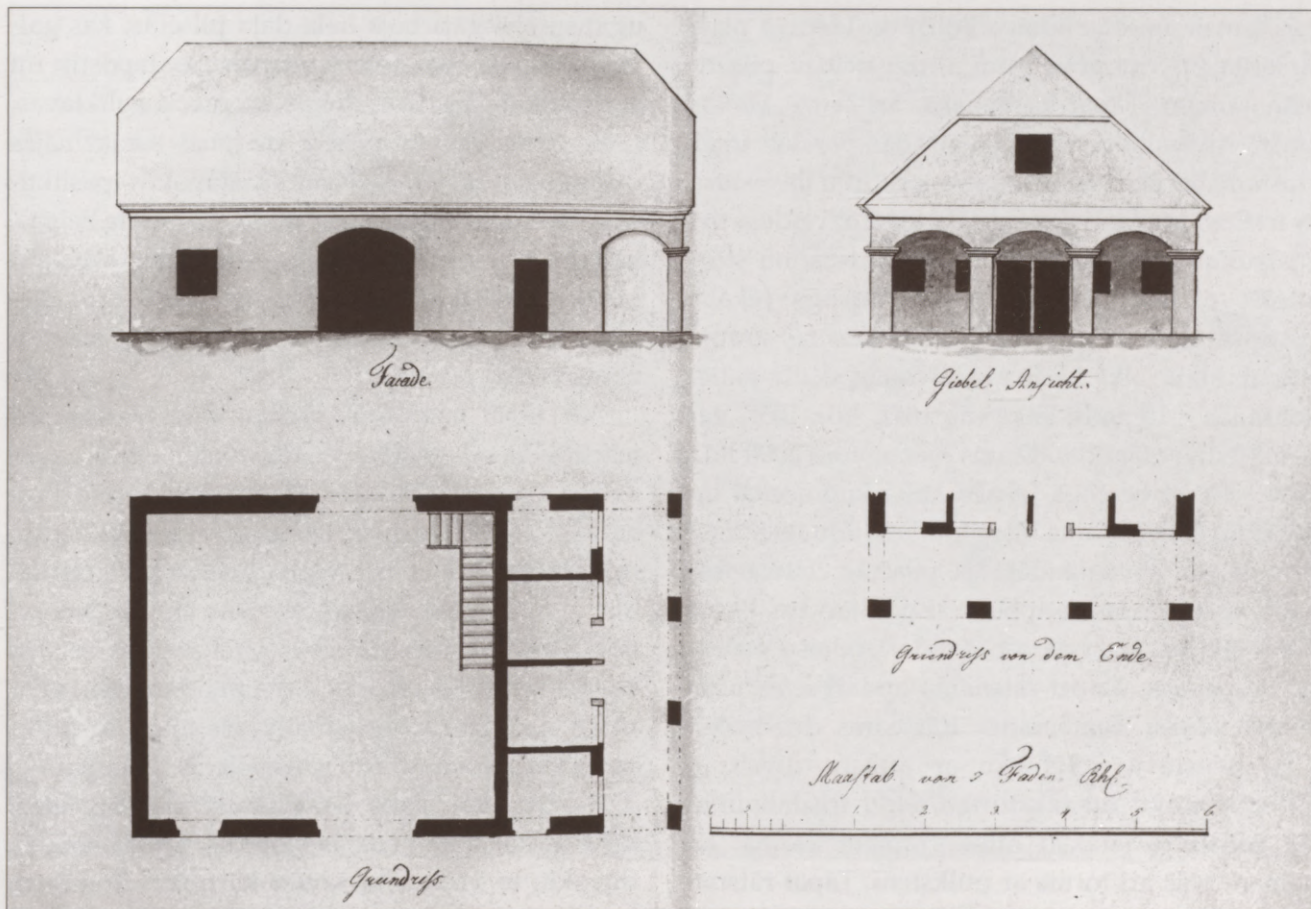
pamatus. Ja tā turpināsies, tad viss sabruks vienā kaudzē.” Runa te var būt vienīgi par viduslaiku Ventpils rātsnamu, jo hercoga Jēkaba laikā tuvāk Ventas krastam radās jauna parcelācija, kuras centrā – taisnstūra tirguslaukuma malā – atradās nākamais jeb otrais Ventpils rātsnams. Viduslaiku plānojumā izdalās neliels laukums, kam vajadzēja būt rātslaukumam vai tirguslaukumam, kura vienā malā varēja atrasties pirmais rātsnams. 1542. gadā sāktajā pilsētas grāmatā minēti arī pilsētas nocietinājumi,⁶ viduslaiku daļas ielu satek punkti pilsētas perifērijā norāda uz nocietinājumu vārtu iespējamo atrašanās vietu.

HERCOGISTES LAIKA VENTSPILS UN OTRAIS RĀTSNAMS. 17. gadsimta vidū, kad tika īstenota hercoga Jēkaba plašā un daudzpusīgā

169

Pilsētas paplašinājumi: 1 – 17. gs. paplašinātā daļa; 2 – 18. gs. paplašinātā daļa. 1802. g. plāna pamatne

170

Ventspils svaru mājas 1790. gada uzmērījums

darbība – ārējā tirdzniecība, ražošana un koloniālā politika, Ventspils uzplauka. Hercogs Jēkabs izvēlējās Ventspili par savas valstiņas galveno ostu. No šejienes izveda uz ārzemēm lielāko daļu Kurzemes ražojumu – labību, linsēklas, ādas, vasku u. c., bet ievada dažādas citas preces, t. s. koloniālpreces. Piecus kilometrus no Ventas grīvas Jēkabs lika izveidot Ventspils kuģu būvētavu,

kurā viņa valdīšanas laikā tika uzbūvēti 44 kara un 79 tirdzniecības kuģi. Daļu šeit būvēto kuģu pārdeva Anglijai. No pilsētas ostas šādi kuģi devās arī uz Gambiju un Tobago. Ventspili ražoja lielu daļu kuģubūvei nepieciešamā aprīkojuma, kā arī munīciju.

Hercoga Jēkaba laikā pilsētai sākās jauns attīstības posms. Šajā laikā nospraustā parcelācija

gar Ventas upi bija līdzīga Polijā un Lietuvā plaši izplatītajam ortogonālajam tirdzniecības pilsētu plānojumam. Tāpat kā Bauskā, arī šeit – Ventas krastā divas galvenās ielas atradās paralēli upes krastam, bet šķērsielas sadalīja teritoriju taisnstūra kvartālos. Viena šāda kvartāla vietā izveidoja tirguslaukumu un laukuma dienvidaustrumu stūrī uzcēla rātsnamu. 1643. gadā hercogs Jēkabs apstiprināja Ventspils zīmogu. Par pilsētas straujo attīstību tajā laikā liecina iedzīvotāju skaita palielināšanās – 15 gadu laikā (no 1642. līdz 1657. gadam) iedzīvotāju daudzums pieauga no 2000 līdz 3000.⁷ Tā kā hercoga Jēkaba laikā kuģniecībā un kuģubūvē ievērojama bija nīderlandiešu ietekme,⁸ jādomā, ka tā izpaudās arī pilsētas celtniecībā; katrā ziņā piekrastes apbūve ar noliktavām, kā arī doku izbūve tika veikta pēc nīderlandiešu parauga. Iespējams, ka arī rātsnama apdari ietekmējis nīderlandiešu manierisms. Rātsnams droši vien bija vienstāva koka ēka ar augstu divslīpju kārniņu jumtu un raksturīgo telpu trīsdalījumu. 18. gadsimta ieraksti rātes grāmatā liecina, ka namam bijis arī tornis ar pulksteni. Tāpat rātsnama novietojums laukuma malā, nevis vidū liecina par zināmu saistību ar Nīderlandi, kur – pretēji Viduseiropai – rātsnami bieži vien tika būvēti laukuma malā. Arī par šo rātsnamu precīzas ziņas nav saglabājušās.

Zviedriem ļoti nepatika, ka hercogistes kasē ieplūda lieli muitas ieņēmumi, un viņi centās Baltijas jūras lielās ostas kontrolēt paši. 1655. gadā, atsākoties Polijas–Zviedrijas karam, Ventspilī, tāpat kā Liepājā, vēl nebija uzbūvēta pilsētas aizsardzības sistēma. 1659. gadā Ventspili ieņēma zviedru karavadonis Roberts Duglass, rezultātā

ugunsgrēkā gāja bojā liela daļa pilsētas, kas galvenokārt bija celta koka konstrukcijās. Izpostīja un nodedzināja arī ostu, dokus un preču noliktavas. Līdz 1660. gadam pilsētā uz pusi samazinājās iedzīvotāju skaits. Vēl vairāk stāvoklis pasliktinājās pēc mēra epidēmijas, un 17. gadsimta beigās, kad hercogs Frīdrihs Kazimirs sāka atbalstīt Liepāju, Ventspilī iestājās pilnīgs panīkums. Ziemeļu kara priekšvakarā pilsēta bija tikai maznozīmīga ostas pilsētiņa.

No 1756. līdz 1767. gadam rāte izmantojusi mācītāja Heselberga dzīvojamo māju;⁹ tas liek secināt, ka rātsnama stāvoklis bijis visai slikts. 1767. gada septembrī Ventspils eltermaņa protokolu grāmatā norādīts, ka pilsētai ir tiesības uz savu rātsnamu, kas tai dāvināts, un neviens šīs tiesības tai nevar atņemt. Grāmatā seko ieraksts, kas liecina, ka rāte centusies rātsnamu remontēt un izmantot, kā arī norāde, ka rātsnamam bijis tornis ar pulksteni, kas turpmāk būtu saglabājams piemiņai.¹⁰

Turpat 1821. gada ierakstā teikts: "Rātsnams, koka celtnē, ir gan ērts, bet atrodas pavisam sliktā stāvoklī; to vajadzētu savest kārtībā.." Tomēr to neizdarīja. 1850. gada 21. oktobrī Ventspils pilsētas ķemereja rātsnama vajadzībām no Pētera fon Heikinga par 3250 sudraba rubliem tika nopirkta māja. Vecā rātsnama ēka pilsētas nekustamo īpašumu grāmatas sastādīšanas laikā – 1863. gadā jau bijusi nojaukta, jo tās kādreizējā vieta apzīmēta kā neapbūvēta.¹¹ Tomēr iespējams, ka zemē vēl saglabājušies vecā rātsnama pagrabi.

KRIEVIJAS IMPĒRIJAS LAIKS VENTSPILĪ UN TREŠAIS RĀTSNAMS. 18. gadsimta sākumā pilsētā – tagadējās Nikolaja baznīcas rajonā – notikusi vēl viena parcelācija. 1718. gadā tika likts

171

Ventspils 1797. gada plāna pamatne ar visu rātsnamu atrašanās vietām: viduslaiku rātsnama iespējamā vieta (A); 17. gs. rātsnams (B) un 1790. gada svaru māja (C) tirguslaukumā; 19. gs. rātsnams (D) jaunajā rātslaukumā

pamatakmens jaunai Ventspils draudzes baznīcai, jo vecā baznīca, kas bija būvēta koka konstrukcijās un atradās tirguslaukuma tuvumā, sliktā stāvokļa dēļ bija jānojauc. Kādu laiku Ventspilī savas baznīcas nebija un pilsoņi izmantoja pils kapelu. Kurzemes hercogistei nokļūstot Krievijas pakļautībā, Ventspils eksporta tirdzniecība tika stipri ierobežota par labu Rīgai; pilsēta turpināja nīkuļot, un arī baznīcas celtniecība neturpinājās. Tikai

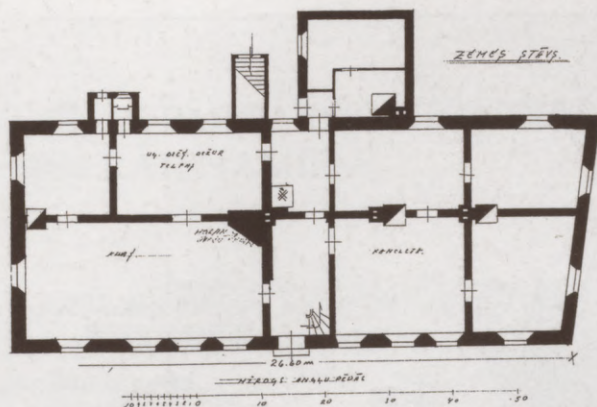
1835. gadā par ķeizara Nikolaja ziedoto naudu Ventspils pilsoņi varēja pabeigt baznīcas būvi; baznīcu nosauca Nikolaja vārdā. Ap baznīcu izveidojās jaunais pilsētas centrs, bet pretim tai 1850. gadā tika nopirkts dzīvojamais nams, ko pārbūvēja par rātsnamu.

Trešais Ventspils rātsnams ir gara un zema vienstāva ēka ar augstu un stāvu kārniņu jumtu, kura gali ir pusnošļauti. Jumtu no pamatstāva apjoma

172

Ventspils 19. gs. 70. gadu plāna daļa. 17. gs. rātsnama gruntsgabals (*R*) ir tukšs

173

Ventspils 19. gs. rātsnama 1. stāva plāns: situācija pēc restaurācijas

174

Galvenās ieejas durvju vērtnes

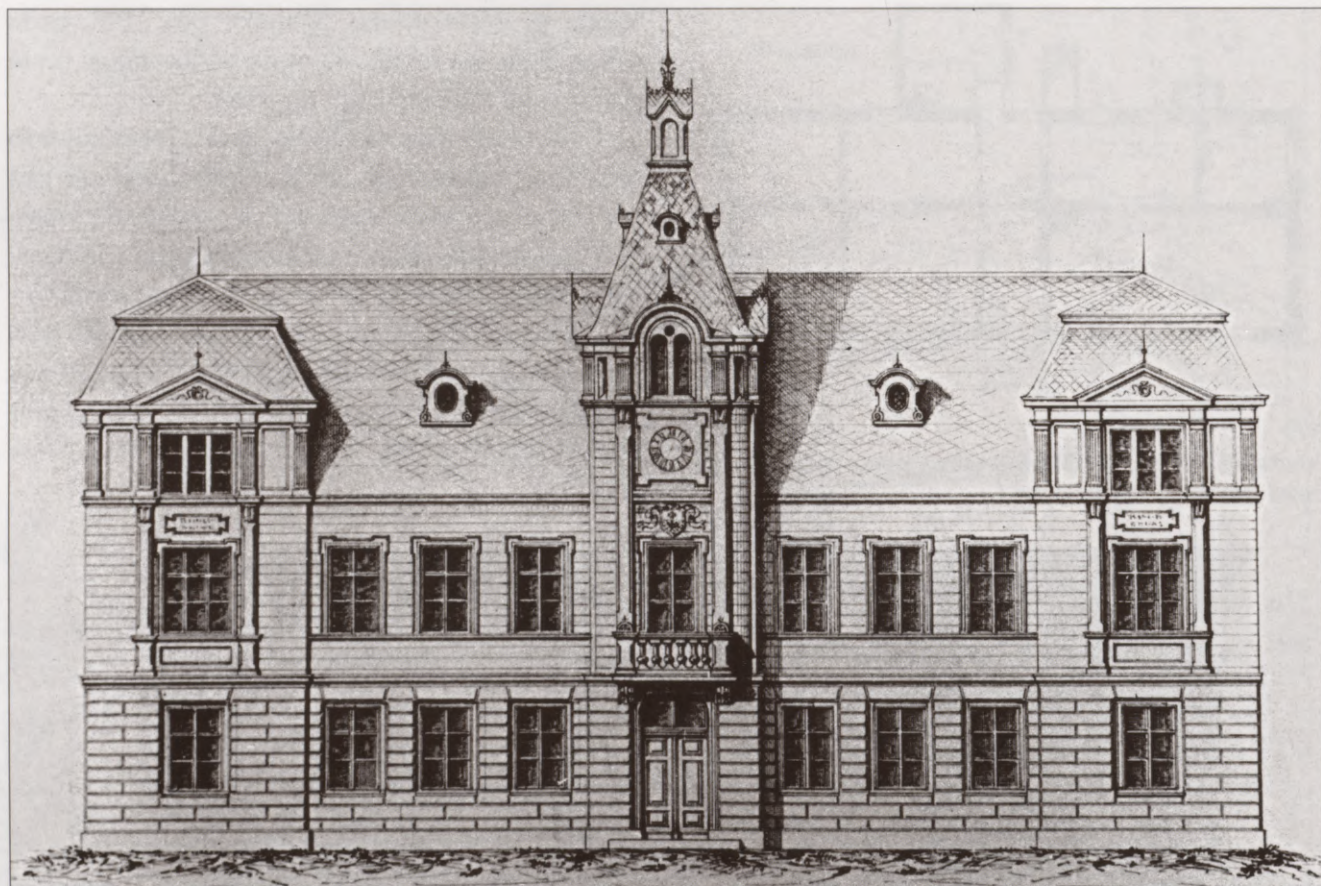
atdala profilēta dzega. Spriežot pēc 1797. gada plāna, šāda ēka tolaik laukumā tiešām bijusi un tā piederējusi fon Heikingu ģimenei.

Kādi bijuši ēkas pārbūves darbi, piemērojot to rātsnama vajadzībām, grūti spriest. Visumā ēka pat līdz mūsdienām saglabājusi trīsdalīgo pamatplānojumu, simetrisko fasāžu risinājumu, 18. gadsimta jumta logus un ārdurvju vērtnes. Reprezentablajā lielajā istabā, kas atrodas pa kreisi no galvenās ieejas, vēl redzama skaista 18. gadsimta krāsns, kuras virsmu sedz glazēti, apgleznoti podiņi. Gleznojumi veikti ar zilu krāsu uz balta

175

Krāsns bijušajā rātes zālē. A. Holma foto

176

Nerealizētais P. M. Berči jauna Ventspils rātsnama projekts

fona, un katras flīzes centrā attēlots ziedu pušķītis. 20. gadsimta 70. gadu beigās rātsnams arhitekta Jura Galviņa vadībā tika restaurēts. Darbu gaitā veiktā zondēšana parādīja, ka sākotnēji ēka bijusi krāsota pelēkā krāsā, ar baltu krāsu izceļot stūru rustus, logu apmales un slēģus, kā arī dzegu un citas detaļas. Galvenās ieejas durvis bijušas polihromi krāsotas, uzsverot to bagāto rokoko stila dekorējumu (X att.).

Pēdējais Ventspils rātsnams ir viens no nedaudzajiem Latvijas rātsnamiem, kas saglabāties līdz mūsdienām. Lai gan pēc restaurācijas ēka tika piemērota citām vajadzībām, tomēr kā rātsnama būvapjoms tā kopā ar Nikolaja baznīcu veido 18. gadsimta Ventspils pilsētas centra kodolu.

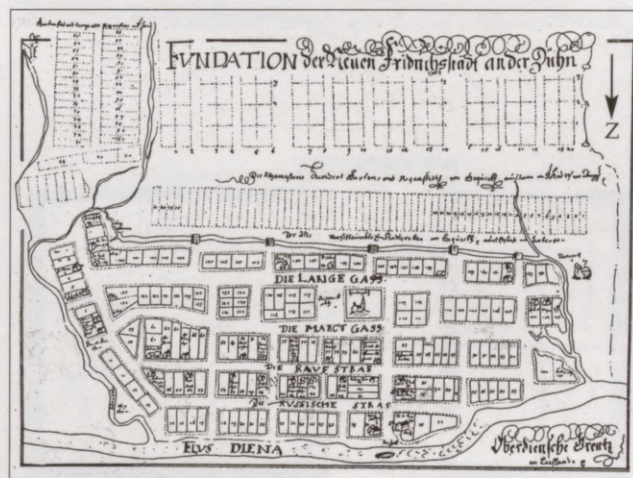
Diemžēl arhitekta Paula Maksa Berči izstrādātais Ventspils jaunā rātsnama projekts tomēr īstenots netika.

ZIŅAS PAR PĀRĒJO VĒSTURISKO PILSĒTU VEIDOŠANOS UN RĀTSNAMIEM

Aplūkotās pilsētas nebija vienīgās ar tirdzniecību saistītās pilsētas Latvijā. Vairākas nelielas mūsdienu apdzīvotas vietas – piemēram, Piltene, Koknese, Sēlpils, Straupe – tāpat ir senas, vēsturiskas Latvijas pilsētas. Uzplaukuma laikos pirms vairākiem gadsimtiem tajās bija rosīga tirdzniecība, kas savukārt veicināja aktīvu būvniecību. Tomēr kari, politiskās pārmaiņas un tāltirdzniecības panīkums būtiski ietekmēja vairāku pilsētu attīstību, izraisot saimniecisko un kultūras dzīves sastingumu: Dažas pilsētas, piemēram, Daugavpils un Jēkabpils, 16. un 17. gadsimtā bija ieguvušas Magdeburgas pilsētas tiesības un varēja kļūt par nozīmīgiem tirdzniecības centriem, tomēr, nonākot Krievijas pakļautībā, šo pilsētu attīstība norisa savādāk – šai laikā atšķirīgu ievirzi guva pilsēt būvniecība un netika pieļauta pilsētu pašnoteikšanās.

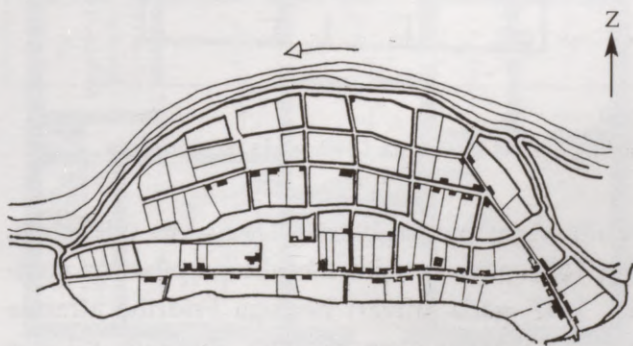
Grāmatas nobeiguma daļā vēl minamas tādas pilsētas kā Jaunjelgava, Jēkabpils, Piltene un Valmiera, jo – lai gan rāte tajās pastāvējusi neilgu laiku – ziņas par šo pilsētu rātsnamiem tomēr saglabājušās.

JAUNJELGAVA. Jaunjelgavas pirmsākumi saistās ar hercoga Frīdriha laiku. 1590. gadā hercogs pretim Skrīveriem Daugavas krastā dibināja miestu, ko nosauca par Sēreni. Miestam vajadzēja kļūt par tirdzniecības centru un

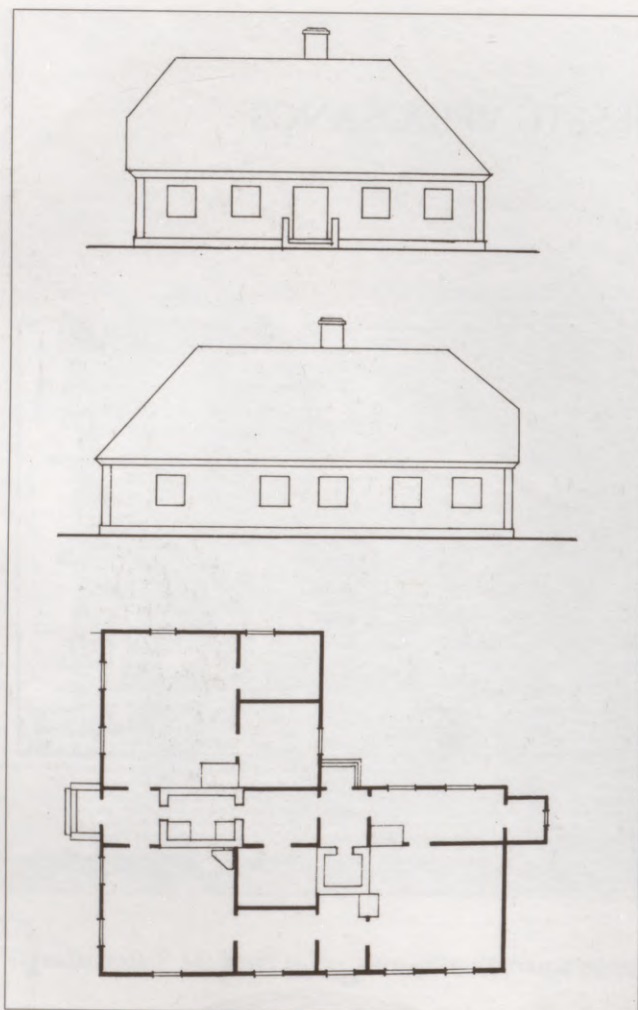
177

Jaunjelgavas plāns. 1646. g.

178

Jaunjelgavas plāns. 19. gs.

179

Jaunjelgavas rātsnama 1840. gada uzmērījums

muitasvietu pie maģistrālā Daugavas ūdensceļa. Pēc 1621. gada zviedru iebrukuma pilsētiņa panīka. 1647. gada janvārī hercoga Frīdriha atraitne Elizabete Magdalēna piešķīra miestam pilsētas tiesības un par godu mirušajam hercogam pilsētu nosauca par Frīdrihštati. Jaunjelgavas plānojuma

180

Jaunjelgavas rātsnams Latvijas pirmās brīvvalsts laikā

pamatā bija Magdeburgas pilsētas tiesības; tas bija ļoti līdzīgs Bauskas plānojumam. Lielākā daļa pilsoņu bija vācieši. 1647. gada jūnijā Polijas karalis Vladislavs IV Vāsa apstiprināja pilsētas dibināšanas dokumentu. Frīdrihštates rātē ietilpa birģermeistars, fogts, divi rātskungi un rakstvedis. 1658. gadā pilsētiņā bija aptuveni 600 iedzīvotāju. Par 17. gadsimta rātsnamu nav ziņu.

Pirmais zināmais rātsnams pilsētā būvēts 1796. gadā, un, spriežot pēc 19. gadsimta pilsētas apbūves shēmas, tas atradās tirguslaukuma stūrī, iepretim baznīcai. Ēka bija veidota, izmantojot stūra risinājumu, – tai bija divi apvalkdūmeņi, un telpiski tajā it kā pārklājās divas atsevišķas trīsdalījuma ēkas. Rātsnams bijis vienkāršs, ar augstu, galos nošļautu jumtu. Ēka uzmērīta 1840. gadā, tādēļ iespējams spriest par tās 18. gadsimta izskatu.¹

JĒKABPILS. Jēkabpils dibināta ap 1670. gadu, kad hercoga Jēkaba laikā pilsētai tika piešķirtas Magdeburgas tiesības; par godu hercogam tā arī

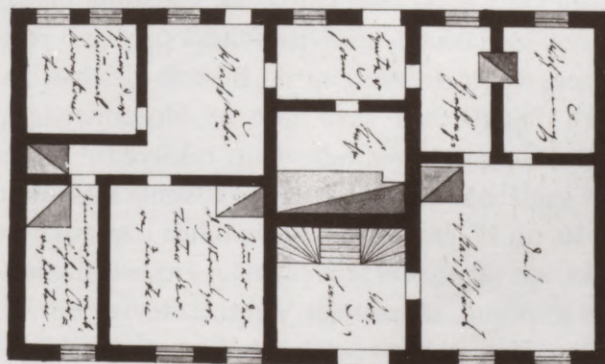

181

Jēkabpils plāns. 19. gs. sākums

ieguva Jēkabpils vārdu. Pilsētas rātē darbojās divi birģermeistari, četri rātskungi, fogts un rakstvedis. Par 17. un 18. gadsimta rātsnamu trūkst ziņu – iespējams, tas gājis bojā kādā ugunsgrēkā. 17. gadsimta beigās pilsētā bija apmēram 800 iedzīvotāju. Rosīga tajā bija arī tirdzniecība; hercogs Jēkabs pilsētai bija dāvājis trīs gadatirgus, kas notika 6. janvārī, 2. februārī un 9. septembrī, un vienu nedēļas tirgu – ceturtdienās. 18. gadsimtā pilsētas tirdznieciskā nozīme mazinājās un, līdzīgi kā citos bijušajos Kurzemes hercogistes tirdzniecības centros, arī Jēkabpilī iestājās ilgstošs saimnieciskā sastinguma laiks. 19. gadsimta sākumā būvētais rātsnams patiesībā bija Krievijas impērijas vietējās pārvaldes ēka, par ko liecina arī telpu izmantojums: lielākās telpas piešķirtas kancelejas un cietuma vajadzībām.

Jēkabpils rātsnams celts no 1819. gada līdz 1828. gadam, bet uzmērīts 1840. gadā.² Uzmērījums veikts neprofesionāli, tomēr zināmu priekš-

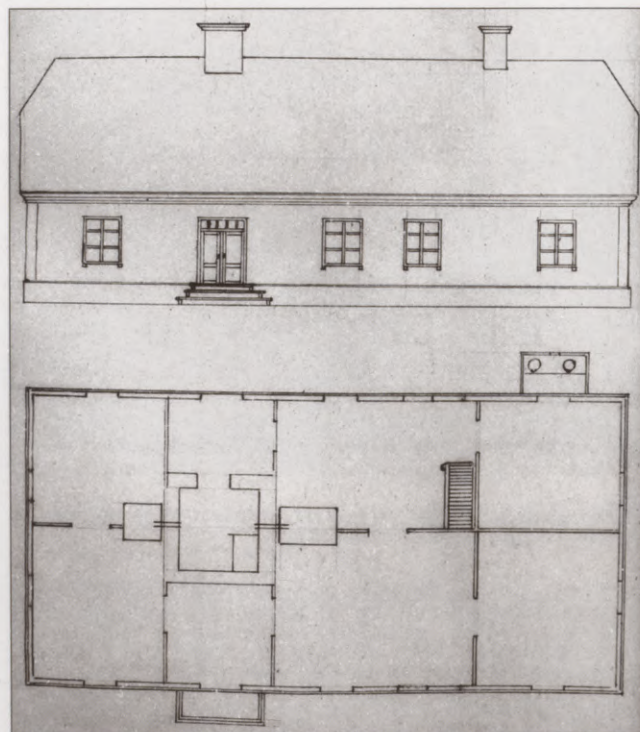
182

Jēkabpils rātsnama 1840. gada uzmērījums: fasāde un plāni

statu par ēku ir iespējams gūt. Rātsnamam bija taisnstūrveida plānojums ar tradicionālo trīsdalījumu. Galvenā ieeja veda uz kāpņu vestibulu; no tā varēja nokļūt tālāk mansarda stāvā, kur atradās rātes telpas. Apakšējā stāvā – ar atsevišķu ieeju no pagalma puses – bija cietuma uzrauga dzīvoklis, pilsētas sardzes telpas un arestantu telpas. Patiesībā rātsnams bija tradicionāla divstāvu celtnē, tikai otrais stāvs bija izbūvēts kā mansards. Virs galvenās ieejas mansarda stāvā bija mezonīns, kura frontonā atradās pilsētas pulkstenis. Iespējams, ka jumts bija segts ar kārnīņiem, bet ēkas sienas – apmetas un balsinātas. Ēkas segmentveida logu ailu pārsedzes liecina, ka tā celta mūra konstrukcijās, bet pēc augstajiem virspamatiem ar lodziņiem var spriest, ka ēkai bijuši arī pagrabi. Jēkabpils 19. gadsimta sākuma plānā³ redzams, ka rātsnams atradās tirguslaukuma ziemeļaustrumu malā un aizņēma nelielā kvartāla stūri starp tirguslaukumu un Daugavu.

PILTENE. Piltene ir sena Latvijas apdzīvota vieta Ventas labajā krastā; ar tirdzniecību tā bijusi saistīta jau kopš 1300. gada. 14. gadsimta beigās Kurzemes bīskaps izvēlējās Pilteni par savu rezidences vietu un piešķīra tai pilsētas tiesības. Šai laikā Piltenē bija sava rāte ar birģermeistaru, fogtu, diviem rātskungiem un rakstvedi;⁴ tomēr nav saglabājušās ziņas par 14. gadsimta rātsnamu.

16. un 17. gadsimts pilsētiņai bija uzplaukuma laiks, kas saistījās ar labvēlīgajām ārējās tirdzniecības iespējām, izmantojot Ventu; izdevīgs bija arī Piltenes izvietojums netālu no Ventspils. Šajā laikā pilsētas iedzīvotāju skaits sasniedza astoņus simtus. 1659. gadā zviedru karaspēks Pilteni izlaupīja un izpostīja, bet 18. gadsimta sākumā mēra

183

Piltenes rātsnama 1840. gada uzmērījums: galvenā fasāde un plāns

epidēmijas laikā pilsētiņa pilnīgi izmira. Vēlākā laikā Piltene kādreizējo tirdzniecisko rosību vairs nespēja sasniegt.

Arhīvā glabājas 19. gadsimtā veiktais Piltenes rātsnama uzmērījums,⁵ tāpat kā vēl citi Latvijas rātsnami, tas tika uzmērīts 1840. gadā. Rātsnams visumā bija līdzīgs Kuldīgas 18. gadsimta rātsnamam: tā bija koka trīsdalījuma ēka ar apvalkdūmeni centrā un augstu divslīpju, galos nošļauptu jumtu. Droši vien rātsnams maz atšķīrās no pārējām pilsētiņas ēkām, kas rindojās gar vienīgo ielu. Piltenē nebija īpaša rātslaukuma.

185

Valmieras rātsnams. 20. gs. sākums

VALMIERA. Valmieras liktenis laika gaitā bijis mainīgs. Viduslaikos Valmiera bija Hanzas savienības pilsēta (Hanzas savienībā varēja ietilpt ne tikai īstās, balsstiesīgās pilsētas, bet arī daudz nelielu pilsētu, kas tāpat baudīja Hanzas tirdzniecības priekšrocības). Kā liecinājis franču ceļotājs Žilbērs de Lanuā, kas, 1413./14. gada ziemā dodoties uz Krieviju, kādu laiku uzturējies Valmierā, pils priekšā bijusi pilsētveida apdzīvotība.⁶ Pēc vēsturnieka Roberta Malvesa domām, ordenis Valmieras pili Gaujas krastā sācis celt apmēram 1224. gadā.⁷ Arheoloģes Elvīras Šnores 1937. gadā veiktie pētījumi pierādījuši, ka vācu pils nav bijusi celta uz latgaļu pilskalna. 14. gadsimta sākumā Valmieras pils priekšā bija izveidojusies ar mūri apjota pilsētiņa, kaut kas līdzīgs palielai priekš-

pilij. 1323. gada dokumentos pirmo reizi tiek minēta Valmieras pilsētas rāte, bet 1365. gadā atzīmēts, ka Valmiera bijusi Hanzas savienības locekle.⁸ Ordenis Valmierai piešķīra Rīgas tiesības; pilsētiņas uzplaukumu veicināja arī tirdznieciskie sakari ar Pleskavu un Novgorodu. Tomēr nav ziņu ne par viduslaiku Valmieras plānojumu, ne tās rātsnamu.

16. un 17. gadsimtā Valmieras – tāpat kā citu Vidzemes pilsētu – izaugsmi kavēja kari. Nākamais Valmieras attīstības posms saistījās ar zviedru laiku. Apmēram 1673. gadā pilsētai tika uzcelti jauni nocietinājumi, kuru atliekas redzamas vēl joprojām. Tajā pašā laikā, līdzīgi kā Rīgas priekšpilsētās, teritorija nocietinājumu iekšpusē tika sadalīta, ar taisnām ielām norobežojot regulārus

kvartālus. Seno pilsētas mūru nojaukšanu, kas tika sāкта 1668. gadā, pabeidza 1681. gadā.

Lai gan zināms, ka pilsētas īpašnieks Kārlis Gustavs Uksenšerna pēc 1622. gada atjaunojis Valmieras rāti, kurā strādājis birģermeistars un četri rātskungi, joprojām nav atrastas ziņas par rātsnamu. Iespējams, ka rātsnams nodedzis 1689. gada lielajā ugunsgrēkā vai gājis bojā 1702. gadā krievu uzbrukuma laikā. Tomēr arī 1688. gada plāna paskaidrojumos rātsnams nav minēts. Pirmo reizi rātsnams parādīts 1797. gada Valmieras plānā – tas atradies pretim Sīmaņa baznīcai, tirguslaukuma un Pēterburgas ielas stūrī. Vēl saglabājušies rātsnama fotoattēli no 20. gadsimta 30. gadiem;⁹ tajos redzama vienkārša koka ēka, kurai ir augsti virspamati un augsts divslīpju kārniņu jumts ar nošļaupumiem galos. Rātsnams sastāvējis no lielākas pamatēkas un ar piebūvi pievienotas mazākas ēkas (kuras, kā redzams 1797. gada plānā, sākumā nav bijis). Pamatēka bija būvēta simetriska – ieejas durvis atradās uz galvenās ass, bet katrā durvju pusē bija trīs logi. Lai gan ēkas plāns nav saglabājies un ēka nojaukta 20. gadsim-

ta 30. gadu beigās, šķiet, ka tās plānojuma pamatā bijis trīsdalījums. Par rātsnama 18. gadsimta izcelsmi liecina attēlā labi saskatāmās ārdurvju vērtnes, kam – līdzīgi kā Ventspils rātsnama durvīm – bija rokoko stila rotājums.

*

No grāmatā aprakstītajiem rātsnamiem līdz mūsdienām saglabājušies tikai daži. Vislaimīgākā šajā ziņā ir Kuldīga, kur vēl šodien ir divi rātsnami – vecais un jaunais. Joprojām iepretim Sv. Nikolaja baznīcai, veidojot ar to saskanīgu ansambli, dižojas padomju laikā restaurētais 19. gadsimta rātsnams Ventspilī. Rātsnamu ēkas, kaut arī pārbūvētas, saglabājušās arī Limbažos un Cēsīs. No Bauskas un Krāslavas rātsnamiem atlikuši tikai pagrabi un pirmo stāvu mūri, kas iekļauti jaunākās būvēs. Lielākie un krāšņākie rātsnami, kas bijuši Rīgā, Jelgavā un Liepājā, gājuši zudumā.

Cerams, ka turpmākie arhīvu dokumentu pētījumi par Latvijas rātsnamiem varēs sniegt vēl jaunas papildziņas, bet šajā grāmatā gribējās atgādināt, ka Latvijā rātsnami patiešām ir bijuši un ka tiem bijusi būtiska nozīme pilsētas dzīvē.

ATSAUCES, IZMANTOTĀ LITERATŪRA. ATTĒLU AVOTI

SAĪSINĀJUMI

- AIG – SIA "Arhitektoniskās izpētes grupa"
 DC – Valsts kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcijas Pieminekļu dokumentācijas centrs
 KPRPK – Kultūras pieminekļu restaurēšanas projektēšanas kantoris
 LVM – Latvijas Vēstures muzejs
 LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs
 RKPAI – Rīgas kultūras pieminekļu aizsardzības inspekcija
 RVKM – Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs
 ЦГВИАС – Центральный государственный военно-исторический архив в Санкт-Петербурге
 ЦГИАС – Центральный государственный исторический архив в Санкт-Петербурге

ATSAUCES

TIRDZNIECĪBAS PILSĒTAS EIROPĀ

- ¹ *Bairoch P.* Cities and Economic Development from the Down of History to the Present. – Chicago: The University of Chicago Press, 1991. – P. 30.
² Turpat.
³ Turpat. – 31. lpp.
⁴ *Pirenne H.* Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade. – Princeton; New Jersey: Princeton University Press, 1952. – P. 57, 58.

- ⁵ *Berga T.* Numismātika par Latvijas senatni. – Rīga: Zinātne, 1992. – 10. lpp.
⁶ Turpat.
⁷ *Schildhauer J., Fritze K., Stark W.* Die Hanse. – Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1975. – S. 11–13.
⁸ Turpat.
⁹ Turpat. – 15. lpp.
¹⁰ *Radiņš A.* Ceļojums Latvijas senvēsturē. – Rīga: Zvaigzne ABC, 1996. – 207. lpp.
¹¹ *Schildhauer J., Fritze K., Stark W.* Die Hanse. – S. 15.
¹² *Jażdżewski K.* Pradzeje Europy Środkowej. – Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981. – S. 630–633.
¹³ *Berga T.* Numismātika par Latvijas senatni. – 13. lpp.
¹⁴ Turpat. – 18. lpp.
¹⁵ *Schildhauer J., Fritze K., Stark W.* Die Hanse. – S. 17.
¹⁶ Turpat.
¹⁷ Turpat. – S. 48, 49.
¹⁸ *Pirenne H.* Medieval Cities.. – P. 117.
¹⁹ *Westholm G.* Hanseatic Sites, Routes and Monuments: Lübeck. – Uppsala: Almqvist & Wiksell Tryckeri, 1996. – P. 47.
²⁰ *Schildhauer J., Fritze K., Stark W.* Die Hanse. – S. 40.

RĀTSNAMI RIETUMEIROPĀ

- ¹ *Zlat M.* Ratusz – zamek mieszczan: symbolika typu architektonicznego i jego form // Ratusz w miastach

- północnej Europy. – Gdańsk: Marpress, 1997. – S. 15.
- ² Turpat. – 13. lpp.
- ³ Turpat. – 14., 15. lpp.
- ⁴ Turpat. – 21. lpp.
- ⁵ Turpat. – 24. lpp.
- ⁶ Wozniak M. Ratusz Staromiejski w Toruniu // Ratusz w miastach północnej Europy. – S. 160.
- ⁷ Mai E., Paul J., Waltzold S. Das Rathaus im Kaiserreich. Kunstpolitische Aspekte einer Bauaufgabe des 19. Jahrhunderts. – Berlin, 1982. – S. 41–47.

LATVIJAS PILSĒTU UN TO RĀTSNAMU ĪPATNĪBAS RĪGA

- ¹ Vilsone M. Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā un to nozīme pilsētas vēstures izpētē // Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs. 1773–1973. – Rīga: Zvaigzne, 1973. – 81.–176. lpp.
- ² Šnore E. Daugavas lībieši Doles salā // Arheoloģija un etnogrāfija. – 18. laid. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1996. – 114.–127. lpp.
- ³ Caune A. Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs. // Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis. – 1992. – Nr. 3 (536). – 7. lpp.
- ⁴ Ritchie A. Viking Scotland. – [S. l.], B. T. Batsford Ltd. Historic Scotland, 1995. – P. 13.
- ⁵ Jażdżewski K. Pradzeje Europy Środkowej. – Warszawa: Zakład Narodowy im Ossolinskich, 1981. – S. 630–633.
- ⁶ Conference “Towns in Decline” Birmingham 1996. gada aprīlī; sk. arī konferences materiālus: Scarce A. J. The Study of Urban Form and the Emergent Town Planning Profession: 4th ISUF [International Seminar of Urban Form]. – [Birmingham], 1997. – P. 6.
- ⁷ Caune A. Rīgas loma Daugavas lejteces apgabalā 10.–12. gs. – 8., 9. lpp.
- ⁸ Vilsone M. Muzeja arheoloģiskie izrakumi Rīgā. – 81.–176. lpp.
- ⁹ Schildhauer J., Fritze K., Stark W. Die Hanse. – Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1975. – S. 15.
- ¹⁰ Indriķa hronika / Ā. Feldhūna tulk., Ē. Mugurēviča priekšv. un komentāri. – Rīga: Zinātne, 1993. – V, 1.
- ¹¹ Šnore R. Arheoloģiskie pētījumi un izrakumi Rīgā 1938. g.: Galvaspilsētas Rīgas vēsturiskā muzeja izstādes katalogs. – Rīga, 1939. – 11. lpp.
- ¹² Pirenne H. Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade. – Princeton; New Jersey: Princeton University Press, 1952. – P. 57.
- ¹³ Feodālā Rīga. – Rīga: Zinātne, 1978. – 42., 58. lpp.
- ¹⁴ Jansson I. Oval Brooches: A Study of Viking Period Standard Jewellery Based on the Finds from Björkö (Birka) Sweden. – Uppsala, 1985. – P. 221–230.
- ¹⁵ Zandberga R. Rīgas pilsētas plānojums un apbūve agrajos viduslaikos // Pilsētu attīstība un arhitektūra Latvijas PSR. – Rīga: Zinātne, 1974. – 169. lpp.
- ¹⁶ Lilley K. Colonialism and Urbanism in High Medieval Europe. – Birmingham, 1996. – P. 4.
- ¹⁷ Feodālā Rīga. – 39. lpp.
- ¹⁸ Schildhauer J., Fritze K., Stark W. Die Hanse. – S. 54–56.
- ¹⁹ Poļu arheoloģisko pētījumu atskaite. – Rīga, 1990. – 35.–50. lpp. (manuskripts RKPAI arhīvā).
- ²⁰ Zandberga R. Rīgas pilsētas plānojums un apbūve agrajos viduslaikos. – 171. lpp.
- ²¹ Цауне А. В. Жилища Риги XII–XIV вв: по данным археологических раскопок. – Рига: Зинатне, 1984. – С. 113.
- ²² Heinrici Chronicon Livoniae. – Revalie: Eesti Raamat, 1982. – XVIII, 6.
- ²³ Turpat. – XIV, 5.
- ²⁴ Rīgas vīna pagrabu izrakumu atskaite. – Rīga, 1971 (glabājas RKPAI arhīvā, 240/6/19).

- ²⁵ Malvess R. Lielās ģildes būvvēsture, 1. daļa. – Rīga, 1966. – 10. lpp. (manuskripts RKPAI arhīvā).
- ²⁶ Turpat. – 11. lpp.
- ²⁷ Feodālā Rīga. – 41. lpp.
- ²⁸ Holcmanis A. Vecrīga – pilsētībūvniecības ansamblis. – Rīga: Zinātne, 1992. – 115. lpp.
- ²⁹ Zandberga R. Lokāli pilsētībūvnieciskie veidojumi agro viduslaiku Rīgas struktūrā XII un XIII gs. mijā // Arhitektūra un pilsētībūvniecība. – Rīga: Zinātne, 1971. – 64.–68. lpp.
- ³⁰ Turpat. – 69. lpp.
- ³¹ Ārends P. Melngalvju nams Rīgā. – Rīga: Zinātne, 1993. – 23. lpp.
- ³² Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. – 1. sēj. – Rīga: Zinātne, 1992. – 309. lpp.
- ³³ RVKM, VRVM 53842.
- ³⁴ Kampe P. Rīgas dzīvojamo ēku iekštelpu arhitektoniskais veidojums // Latvijas Arhitektūra. – 1939. – Nr. 8. – 243. lpp.
- ³⁵ Campe P. Lexikon Liv- und kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter. – Stockholm, 1951. – S. 12.
- ³⁶ Feodālā Rīga. – 255. lpp.
- ³⁷ Turpat. – 315. lpp.
- ³⁸ LVVA, 673. f., 1. apr., 683. l., 55. lp.
- ³⁹ Kampe P. Rīgas dzīvojamo ēku iekštelpu arhitektoniskais veidojums.
- ⁴⁰ LVVA, Rīgas vēstures arhīvs, 1390. f., 4. apr., 1333. l.
- ⁴¹ Campe P. Lexikon.. – S. 275.
- ⁴² Meyer P. Historia Sztuki Europejskiej, II. – Warszawa: PWN, 1973. – S. 184.
- ⁴³ LVVA, Rīgas vēstures arhīvs, 1390. f., 4. apr., 1333. l.
- ⁴⁴ Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. – 227. lpp.
- ⁴⁵ Turpat. – 231. lpp.
- ⁴⁶ LVVA, 1390. f., 4. apr., 1534. l., 1271. l.
- ⁴⁷ Turpat, 1695. l., 96., 97. lp.
- ⁴⁸ Turpat, 1332. l., 72. lp.
- ⁴⁹ Turpat, 71. lp.
- ⁵⁰ Turpat, 9. lp.
- ⁵¹ Turpat, 145. lp.
- ⁵² LVVA, 749. f., 7. apr., 100. l.
- ⁵³ RVKPI arhīva materiāli.

AIZPUTE

- ¹ Vegners A. Liepājas pilsētas vēsture. – Liepāja: Rūdolfa Pūces grāmatu izdevniecība, 1898. – 12. lpp.
- ² Pāvulāns V. Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs. – Rīga: Zvaigzne, 1971. – 112., 113. lpp.
- ³ Vasiļjevs J. Ieskats Latvijas 12.–14. gs. arhitektūrā // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – 4. laid. – Rīga: Zinātne, 1989. – 15. lpp.
- ⁴ Zandberga R. Aizputes arhitektoniski pilsētībūvnieciskās struktūras attīstības vēsture. – Rīga, 1980 (manuskripts DC arhīvā, KPRPK).
- ⁵ Juškēvičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – Rīga: Valsts papīru spiestuves izdevums, 1932. – 385. lpp.
- ⁶ LVVA, 644. f., 2. apr., 92. l., 140. lp.
- ⁷ Mettig C. Baltische Städte. – Rīga, 1905. – S. 288.
- ⁸ LVVA, 412. f., 2. apr., 784. l.
- ⁹ LVVA, 96. f., 3. apr., 4317. l.
- ¹⁰ LVVA, 412. f., 2. apr., 784. l., 1., 2. lp.
- ¹¹ LVVA, 96. f., 3. apr., 4317. l., 134. lp.

BAUSKA

- ¹ LVVA, 96. f., 3. apr., 4989. l., 1. lp.
- ² Zandberga R. Bauskas vēsturiskā izpēte. – Rīga, 1980 (manuskripts DC arhīvā, KPRPK).
- ³ Turpat.
- ⁴ LVVA, 2728. f., 8. apr., 65. l.
- ⁵ Zandberga R. Bauskas vēsturiskā izpēte.

- ⁶ LVVA, 1. f., 7. apr., 4. l.
- ⁷ Eglāja B. Bauskas rātsnama restaurācijas priekšlikums: Arheoloģiskās izpētes atskaite. – Rīga: Restaurācijas institūts, 1988 (manuskripts DC arhīvā).
- ⁸ LVVA, 554. f., 1. apr., 119. l.
- ⁹ Karpowicz M. Sztuka polska XVII wieku. – Warszawa, 1983. – 221 s.
- ¹⁰ Bākule I. Bauskas vecpilsētas izpētes rezultāti // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – 3. laid. – Rīga: Zinātne, 1988. – 3.–20. lpp.
- ¹¹ Turpat.
- ¹² Юнрус Х. Тартуская ратуша. – Таллинн: Периодика, 1986. – С. 23.
- ¹³ LVVA, 1. f., 8. apr., 1955. l.

CĒSIS

- ¹ Indriķa hronika / Ā. Feldhūna tulk., Ē. Mugurēviča priekšv. un komentāri. – Rīga: Zinātne, 1993. – XII, 6., XIV, 8.
- ² Mała Encyklopedia Powszechna. – Warszawa: PWN, 1976. – S. 870; Jazdzewski K. Pradzeje Europy Środkowej. – Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981. – S. 633; The Illustrated Encyclopaedia of Arthurian Legends. – London: Penguin Books, 1996. – P. 242; Krastiņa M. Baltu valodu izcelsmes vietvārdi Ziemeļvācijā // Universitas 74. – 1995. – Nr. 28. – 29. lpp.
- ³ Malvess R. Cēsu vēsturiskie skati un plāni, 1. daļa. – Rīga, 1977. – 37., 38. lpp. (manuskripts DC arhīvā, KPRPK).
- ⁴ Jansons G. Arhitektūras pieminekļi Gaujas nacionālajā parkā. – Rīga: Zinātne, 1987. – 111.–117. lpp.
- ⁵ Plāna kopija: LVM, VN 6667.
- ⁶ Kolorēts Cēsu plāns: LVVA, 2760. f., 1. apr. 11. lp.
- ⁷ J. K. E. Ungerna-Šternberga zīmēts Cēsu pilsētas plāns. (Oriģināls Tallinā, TAAM, 7612G 1379; foto-

negatīvs DC arhīvā, KPRPK, nr. 33359.)

- ⁸ Zandberga R. Cēsu pilsētas vēsturiskais centrs: Pirmsprojekta izpēte, 2. daļa. – Rīga, 1979. – 79. lpp. (manuskripts DC arhīvā, KPRPK).
- ⁹ Turpat.

JELGAVA

- ¹ Lancmanis I. Jelgavas pils. – Rīga: Zinātne, 1986. – 11. lpp.
- ² Švābe A. Jelgavas pilsētas satversme treju hercogu laikā (1573–1682) // Senatne un Māksla. – Rīga, 1937. – Nr. 3. – 3.–20. lpp.
- ³ Mitau und Umgegend mit den Kurischen Herzogschlössern in Wort und Bild. – Rīga: Druck u. Verlag Ernst Plates, 1913.
- ⁴ Švābe A. Jelgavas pilsētas satversme treju hercogu laikā (1573–1682). – 3.–20. lpp.
- ⁵ Turpat.
- ⁶ Lancmanis I. Jelgavas pils. – 18. lpp.
- ⁷ LVVA, 554. f., 3. apr., 447. l.
- ⁸ Vairogs V. Jelgavas rātsnams // Zemgale. – 1943. – 16. janv. (Nr. 13).
- ⁹ Turpat.
- ¹⁰ Turpat.
- ¹¹ Turpat.
- ¹² Turpat.
- ¹³ Turpat.

KRĀSLAVA

- ¹ Lancmane I. Krāslavas jaunā pils – 18. gs. Latgales arhitektūras un mākslas piemineklis // Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – 2. laid. – Rīga: Zinātne, 1987. – 27.–47. lpp.
- ² Sk. 341. attēlu: Katalog rysunków architektonicznych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Krakowie, I. – Warszawa, 1975.

- ³ Ķiece V., *Zlaugotnis J.* Pirmsprojekta izpēte Krāslavas vēsturiskajam centram, 2. daļa. – Rīga, 1985 (manuskripts DC arhīvā, KPRPK).
- ⁴ Сахаров. Краслава и Платеры (manuskripts Latvijas Nacionālās bibliotēkas Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā).
- ⁵ Ķiece V., *Zlaugotnis J.* Pirmsprojekta izpēte Krāslavas vēsturiskajam centram, 2. daļa.
- ⁶ Kowalczyk J. Późnobarokowe ratusze w Rzeczypospolitej: Tradycje i innowacje // Ratusz w miastach północnej Europy. – Gdańsk: Marpress, 1997. – S. 174–193.
- ⁷ Sk. 343. attēlu: Katalog rysunków architektonicznych..
- ⁸ P. Bočkovskis gravīru darināja pēc K. Rēmera zīmējuma (sk. attēlu: Tygodnik Ilustrowany. – 1882. – S. 145). Gravīrā redzamā rātsnama un N. Ordas zīmētā rātsnama detaļas (ailu pārsedes, torņa proporcijas un dekoratīvā apdare, kā arī cokols) mazliet atšķiras.
- ⁹ Kowalczyk J. Późnobarokowe ratusze w Rzeczypospolitej..
- ⁶ Dimbira I. Kuldīgas pilsētas vēsturiskais centrs. – Rīga, 1984 (manuskripts DC arhīvā, KPRPK).
- ⁷ Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. – Bd. 3. – Nr. 1131.
- ⁸ Hennig E. Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland. – S. 240.
- ⁹ LVVA, 795. f., 1. apr., 2493. l., 127 lp.
- ¹⁰ Juškēvičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – Rīga: Valsts papīru spiestuves izdevums, 1932. – 362. lpp.
- ¹¹ LVVA, 795. f., 1. apr., 2831. l., 14.–19. lp.
- ¹² Turpat, 2. l., 18. lp.
- ¹³ ЦГИАС, ф. 218, оп. 4, д. 2076.
- ¹⁴ LVVA, 795. f., 1. apr., 2493. l., 558.–564. lp.
- ¹⁵ Derschau E. G., Keyserling P. E. Beschreibung der Provinz Kurland. – Mitau, 1805. – S. 230.
- ¹⁶ LVVA, 412. f., 2. apr., 788. l.
- ¹⁷ Izpētes un rekonstrukcijas autore I. Gaile (AIG, 1993.–1997. g.).

KULDĪGA

- ¹ Juškēvičs J. Kuldīgas vēsturiskā hronika // Aizsargs. – 1933. – Nr. 5, 6, 8.
- ² Brastiņš E. Latvijas pilskalni, 1. daļa: Kuršu zeme. – Rīga: Latvijas senatnes pētītāju biedrība "Vālodze", 1923. – 11. lpp.; Gusārs A. Kuldīgas pilskalna apraksts. – Rīga, 1946 (manuskripts LVM arhīvā).
- ³ Zandberga R. Aizputes pilsētas vēsturiskā centra pirmsprojekta izpēte. – Rīga, 1980. – 34 lpp. (atsaucē: Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch / Hrsg. von F. G. von Bunge. – Reval, 1853. – Bd. 1. – Nr. 375).
- ⁴ Juškēvičs J. Kuldīgas vēsturiskā hronika.
- ⁵ Hennig E. Geschichte der Stadt Goldingen in Kurland. – Th. 1. – Mitau, 1809. – S. 24.
- ¹ Vegners A. Liepājas pilsētas vēsture. – Liepāja: Rūdolfa Pūces grāmatu izdevniecība, 1898. – 12. lpp.
- ² Latvijas PSR arheoloģija. – Rīga: Zinātne, 1974. – 286. lpp.
- ³ Vegners A. Liepājas pilsētas vēsture.
- ⁴ Juškēvičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – Rīga: Valsts papīru spiestuves izdevums, 1932. – 369. lpp.
- ⁵ Lancmanis I. Liepāja no baroka līdz klasicismam. – Rīga: Zinātne, 1983. – 18. lpp.
- ⁶ Polijas karalis Sigismunds II Augusts, apstiprinot savu virsvaldību, Grobiņas apgabala ieķīlāšanas laikā – ap 1561. gadu dāvāja Liepājai karogu, kuru rotāja karaļa attēls un latīņu uzraksts; līdz ar to tika likti pamati "Liepājas birģeru sarkanā karoga apvienībai" (Vegners A. Liepājas pilsētas vēsture. – 20., 27., 28. lpp.).
- ⁷ Lancmanis I. Liepāja no baroka līdz klasicismam. – 20. lpp.

⁸ Turpat.

⁹ Juškēvičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – 369. lpp.

¹⁰ LVM, VN 9210 f.

¹¹ Rozenkrancs L. Liepājas pilsētas Lielās ģildes vēsture (manuskripts Liepājas vēstures un mākslas muzejā, 10294/a, 64. lpp.).

¹² Turpat.

¹³ LVVA, 412. f., 2. apr., 789. l.

¹⁴ Rozenkrancs L. Liepājas pilsētas Lielās ģildes vēsture. – 65. lpp.

¹⁵ LVM, VN 9440 / 2. a., 2. b. f.

LIMBAŽI

¹ Latviešu konversācijas vārdnīca. – Rīga, 1935. – 23521.–23535. sl.

² Reimanis A. Senā privilēģija. // Limbažu Vēstis. – 1938. – 29. jūl.

³ LVVA, 1392. f., 1. apr., 532. l., 33.–43. lp.

⁴ 1663. gadā Johans Švēnburģs no Kurzemes, būdams Rīgas rātes zemesmērītāja amatā, pēc rātes pasūtījuma uzmērīja Limbažu pili un pilsētu (*Campe P. Lexikon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugestalter von 1400–1850. – Bd. 2. – Stockholm, 1951. – S. 445, 496.*)

⁵ Juškēvičs J. Limbaži // Izglītības Ministrijas Mēnešraksts. – Rīga, 1929. – Nr. 7/8. – 495. lpp.

⁶ LVVA, 1392. f., 1. apr., 532. l., 33., 43. lp.

⁷ Plaudis A. Limbažu viduslaiku pils (manuskripts DC arhīvā, p. 5890-I).

⁸ Juškēvičs J. Limbaži.

⁹ Limbažu rātsnams: Būvapjomu izpēte, 2. sēj. – Rīga, 1995 (glabājas AIG arhīvā).

¹⁰ Latviešu konversācijas vārdnīca.

¹¹ Limbažu rātsnams: Būvapjomu izpēte, 2. sēj. (atsaucē: LVVA, 4. f., 2. apr., 4052. l.).

VENTSPILS

¹ Indriķa hronika / Ā. Feldhūna tulk., Ē. Mugurēviča priekšv. un komentāri. – Rīga: Zinātne, 1993. – XII, 6., XIV, 8.

² Erdmanis G. Kurzemes viduslaiku pils. – Rīga: Zinātne, 1989. – 50. lpp.

³ DC arhīvs, 3.1.33–10.0.6.

⁴ Turpat.

⁵ LVVA, 554. f., 3. apr., 438. l., 546., 547. lp.

⁶ DC arhīvs, 3.1.33.–10.0.6.

⁷ Juškēvičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – Rīga: Valsts papīru spiestuves izdevums, 1932. – 369. lpp.

⁸ Grosmane E. Ventspils koktēlnieki. – Rīga: Zinātne, 1981. – 14.–17. lpp.

⁹ Zandberga R. Ventspils vēsturiskā centra pirmsprojekta izpēte, 2. daļa. – Rīga, 1981 (manuskripts DC arhīvā, KPRPK).

¹⁰ Turpat.

¹¹ Turpat.

ZIŅAS PAR PĀRĒJO VĒSTURISKO PILSĒTU VEIDOŠANOS UN RĀTSNAMIEM

¹ LVVA, 412. f., 2. apr., 786. l.

² Turpat, 787. l.

³ ЦГИАК, ф. 1293, оп. 166, д. 9.

⁴ Juškēvičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – Rīga: Valsts papīru spiestuves izdevums, 1932. – 373. lpp.

⁵ LVVA, 412. f., 2. apr., 790. l.

⁶ Enzeliņš H. Skati Valmieras pilsētas, draudzes un novada pagātnē. – Valmiera: Zeme, 1932 (Valmieras novadpētniecības muzeja fondi).

⁷ Malvess R. Valmieras senatne. – Rīga, 1981 (manuskripts Valmieras novadpētniecības muzeja fondos).

⁸ Löwis of Menar K. Burgenlexikon für Alt-Livland. – Rīga, 1922. – S. 126.

⁹ Valmieras novadpētniecības muzeja fondu kolekcija.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Årends P. Melngalvju nams Rīgā. – Rīga: Zinātne, 1993.
- Bairoch P. Cities and Economic Development from the Down of History to the Present. – Chicago: The University of Chicago Press, 1991.
- Barry J. The Tudor and Stuart Town. – London: Longman, 1990.
- Bartmann-Kompa I. Das Berliner Rathaus. – Berlin: Henschel Verlag, 1991.
- Berga T. Numismātika par Latvijas senatni. – Rīga: Zinātne, 1992.
- Böhlaus H. Denkmale in Mecklenburg. – Weimar, 1977.
- Buchholtz A. Zur Geschichte des alteren rigaschen Rathhauses. – Rīga, 1892.
- Dunsdorfs E. Lielvidzemes kartes 17. un 18. gs. – Melburna: Kārļa Zariņa fonds, 1986.
- Feodālā Rīga. – Rīga: Zinātne, 1978.
- Greflinger G. Fünffährige Krieger Handel in Livland, Pohlen und Curland. – Hamburg, 1660.
- Grosmane E. Ventspils koktēlnieki. – Rīga: Zinātne, 1981.
- Heinrici Chronicon Livoniae. – Revalie: Eesti Raamat, 1982.
- Holcmanis A. Vecrīga – pilsētbūvniecības ansamblis. – Rīga: Zinātne, 1992.
- Indriķa Livonijas Hronika. – Rīga: Valters un Rapa, 1936.
- Jansons G. Kurzemes pilsētu senās koka ēkas. – Rīga: Zinātne, 1982.
- Jajdzewski K. Pradzeje Europy Środkowej. – Warszawa: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1981.
- Kala T. Lübeck Law and Tallinn. – Tallinn, 1998.
- Kampe P. Rīgas dzīvojamo ēku iekštelpu arhitektoniskais veidojums // Latvijas Arhitektūra. – 1939. – Nr. 8.
- Kibic K. Historické Radnice. – Praha, 1988.
- Kiše E., Plauciņš L. Rīgas arhitektūras pieminekļi. – Rīga, 1956.
- Kursis A. Rimberta "Civitātes" // Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls. – 1998. – Nr. 4 (29).
- Lancmanis I. Liepāja no baroka līdz klasicismam. – Rīga: Zinātne, 1983.
- Latvijas PSR arheoloģija. – Rīga: Zinātne, 1974. – 268.–270. lpp.
- Latvijas PSR vēsture no vissenākiem laikiem līdz mūsu dienām. – 1. sēj. – Rīga: Zinātne, 1986.
- Lavendan P. French Architecture. – London: Penguin Books, 1956.
- Lilley K. Colonialism and Urbanism in High Medieval Europe. – Birmingham, 1996.
- Manteuffel G. Inflanty polskie. – Poznań, 1879.
- Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – 2.–4. laid. – Rīga: Zinātne, 1987–1989.
- Mugurēvičs E. Rakstīto vēstures avotu senākās ziņas par Rīgu 13. gs. pirmajā pusē // Senā Rīga: Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1998.
- Mumford L. The City in History, its Origins, its Transformations and its Prospects. – London: Secker & Warburg, 1961.
- Neumann W. Baltische Kunstzustände 1775 bis 1825: Auch über den Bau des neuen Rathauses // Baltische Monatsschrift. – 1901.
- Neumann W. Das Rathaus. Riga und seine Bauten. – Rīga, 1903.
- Neumann W. Das Rathaus. Riga und Reval. – Leipzig, 1908.
- Pasaules vēsture. – 10. sēj. – Rīga: Grāmatu draugs, 1929.
- Pirenne H. Medieval Cities: Their Origins and the Revival of Trade. – Princeton; New Jersey: Princeton University Press, 1952.

- Prawo Starochełmińskie, 1584 (1394). – Toruń: Uniwersytet im. M. Kopernika w Toruniu, Urząd Miasta Chełmna, 1985.
- Ratusz w miastach północnej Europy. – Gdańsk: Marpress, 1997.
- Ritchie A. Viking Scotland. – [S. l.]: B. T. Batsford Ltd. Historic Scotland, 1995.
- Saalsman H. Medieval Cities. – New York, 1968.
- Schildhauer J., Fritze K., Stark W. Die Hanse. – Berlin: VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, 1975.
- Schoen A. Studien zur Geschichte Libaus. – Libau, 1902.
- Straubergs J. Rīgas plāns 14.–16. gs. – Rīga, 1969 (manuskripts RAPAI arhīvā).
- Straubergs J. Vecā Rīga. – Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1951.
- Vegners A. Liepājas pilsētas vēsture. – Liepāja: Rūdolfa Pūces grāmatu izdevniecība, 1898.
- Zandberga R. Rīgas pilsētas plānojums un apbūve agrajos viduslaikos // Pilsētu attīstība un arhitektūra Latvijas PSR. – Rīga: Zinātne, 1974.
- Zandberga R. Lokāli pilsētībūvnieciski veidojumi agro viduslaiku Rīgas struktūrā 12. un 13. gs. mijā // Latvijas PSR pilsētu arhitektūra. – Rīga: Zinātne, 1979.
- Zarebska T. The Urbanistic Context of Gdansk Main City Town Hall. – Gdansk, 1933.
- Złat M. Ratusz Wrocławski. – Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
- Всеобщая история архитектуры. – Т. 4. – Москва, 1966; т. 5. – Москва, 1967.
- Цауне А. В. Жилища Риги XII–XIV вв.: По данным археологических раскопок. – Рига: Зинатне, 1984.

ATTĒLU AVOTI*

MUZEJI, ARHĪVI U. C. KRĀTUVES

AIG: 160, 163

DC: 85 (KPRPK, neg. nr. 37545); 87 (KPRPK, neg. nr. 37544); 90 (KPRPK, neg. nr. 87745); 93 (KPRPK, neg. nr. 86797); 104 (KPRPK, neg. nr. 33736); 106 (KPRPK, manuskripts: Zandberga R. Cēsu pilsētas vēsturiskais centrs. Pirmsprojekta izpēte, 2. daļa. – Rīga, 1979); 128 (nr. 16182/3966 III); 130 (manuskripts: Ķiece V., Zlaugotnis J. Krāslavas pilsētas vēsturiskā izpēte. – Rīga, 1985); 132 (Krāslavas pilsētas lieta); 137 (Kuldīgas pilsētas lieta); 148, 149 (Liepājas pilsētas lieta); 157, 158 (Limbažu pilsētas lieta); 172 (Ventspils pilsētas lieta); 173

LVM: 44, 154 (karšu kolekcija); 86 (VN 8644); 105 (VN 6667); 107 (VN 9533); 108 (VN 11770); 159 (VN 48670); 164 (VN 11475); 165 (VN 14156); pretituls (VN 4838/1)

LVVA: 68 (1390. f., 4. apr., 1332. l.); 89 (412. f., 2. apr., 784. l.); 94 (1679. f., 156. apr., 110. l.); 101, 102 (412. f., 2. apr., 785. l.); 141 (412. f., 2. apr., 788. l.); 152, 153 (412. f., 2. apr., 789. l.); 170 (412. f., 2. apr., 792. l.); 171 (6828. f., 2. apr., 473. l.); 179 (412. f., 2. apr., 1. l.); 182 (412. f., 2. apr., 787. l.); 183 (412. f., 2. apr., 790. l.)

RKPAI: 15, 30, 37, 46, 48, 60, 67, 73–75, 77, 79, 80, 82, 83

Rundāles pils muzejs: 65; 118–121; 129 (neg. nr. pg 10737); 131 (neg. nr. pg 10735); 139; 150 (neg. nr. 20838);

* Cipari aiz attēlu avota nosaukuma apzīmē attēlu numurus grāmatā.

151 (neg. nr. 20839); 162 (neg. nr. 7306); 174 (neg. nr. 4038); 176 (neg. nr. 27770)

RVKM: 42 (VRVM 32253); 53 (VRVM 32699-32701); 55 (VRVM 33214); 56 (VRVM 53743-2); 57 (VRVM 53743-5); 69 (VRVM 32556); 70 (VRVM 332338); 71 (VRVM 32563); I, II, VI

Valmieras novadpētniecības muzejs: 184, 185

ЦГВИАС: 166, 167, 169 (ф. 3, оп. 23, д. 2683)

ЦГИАС: 138 (ф. 1293, оп. 168, д. 5); 140 (ф. 218, оп. 4, д. 2076); 181 (ф. 1293, оп. 166, д. 9)

GRĀMATAS, PERIODISKIE IZDEVUMI

Ārends P. Melngalvju nams Rīgā. – Rīga: Zinātne, 1993. : 51

Bogucka M. Das alte Danzig. Alltagsleben vom 15. bis 17. Jahrhundert. – Leipzig: Koebler & Amelang, 1980. : 4 (28. lpp.); 8 (45. lpp.)

Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. – 2. sēj. – Rīga: Zinātne, 1992. : III, IV, V

Denkmale in Mecklenburg. Erarbeitet im Institut für Denkmalpflege Arbeitsstelle Schwerin. – Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger, 1977. : 5 (60., 61. lpp.); 6 (59. lpp.); 7 (64. lpp.)

Große Bürgerbauten aus vier Jahrhundert deutscher Vergangenheit. – Königstein im Taunus; Leipzig: Karl Robert Langewiesche Verlag, [s. A.] : 22, 25, 31, 32, 49, 50

Grube G. R., Kutschmar A. Bauformer von der Romanik bis zur Gegenwart. – Berlin: VEB Verlag für Bauwesen, 1986. : 9 (158. lpp.); 10 (159. lpp.); 17 (106. lpp.)

Holcmanis A. Vecrīga – pilsēt būvnieciskais ansamblis. – Rīga: Zinātne, 1992. : 45 (16. lpp.)

Juškēvičs J. Hercoga Jēkaba laikmets Kurzemē. – Rīga: Valsts papīru spiestuve, 1932. : 177 (378. lpp.)

Kala T. Lübeck law and Tallinn. – Tallinn, 1998. : 20 (29. lpp.)

Kangroopool R. Tallinn raekoda. – Tallinn: Kunst, 1982. : 24 (26. lpp.)

Kibic K. Historické Radnice. – Praha, 1988. : 39, 40 (116. lpp.)

Latvijas Arhitektūra: 47 (1999. – Nr. 1 (21)); 58, 59, 61, 62, 72, 78 (1939. – Nr. 8); 84 (1999. – Nr. 3 (23))

Latvijas PSR arhitektūra un pilsēt būvniecība. – Rīga: Zinātne, 1987. : 178 (25. lpp.)

Latvijas vēstures atlants. – Rīga: Jāņa sēta, 1998. : 1 (11. lpp.); 3 (18. lpp.); 41 (17. lpp.); 42 (20. lpp.); 43 (24. lpp.)

Löffler F. Das alte Dresden: Geschichte seiner Bauten. – Leipzig: VEB E. A. Seemann Verlag, 1981. : 27, 64

Materiāli feodālisma posma Latvijas mākslas vēsturei. – 3. laid. – Rīga: Zinātne, 1988. : 96 (12. lpp.); 99 (12. lpp.); 100 (16., 17. lpp.)

Mirbach O. von. Briefe aus und nach Kurland. – Mitau, 1846. : 86 (119. lpp.)

Ratusz w miastach północnej Europy. – Gdańsk: Marpress, 1997. : 11 (148. lpp.); 16 (34. lpp.); 18 (17. lpp.); 19 (18. lpp.); 21 (21. lpp.); 23 (227. lpp.); 26 (64. lpp.); 29 (64. lpp.); 35 (75. lpp.); 36 (151. lpp.); 97 (19. lpp.); 133, 134 (177. lpp.)

Schlau K. O. Mitau im 19. Jahrhundert. Beiträge zur baltischen Geschichte. – Bd. 15. – Wedemark; Elzas: Verlag Harro von Hirschheydt, 1995. : 113–116

Senā Rīga gleznās, zīmējumos un gravīrās. – Rīga, 1937. : 54 (17. lpp.)

Teka konserwatorska: Polska południowowschodnia /

- Pod redakcją B. Tondos. – Rzeszów: Biuro Dokumentacji Żabytków w Rzeszowie. : 168
- Tygodnik Ilustrowany. – 1882. : 135 (145. lpp.)
- Захватович Я. Польская архитектура. – Варшава: Аркады, 1967. : 33, 34, 38
- Мязвяли С. Историко-архитектурные памятники Таллинна. – Таллинн: Периодика, 1981. : 13 (45. lpp.); 14 (36. lpp.)
- Юнрус Х. Тартуская ратуша. – Таллинн: Периодика, 1986. : 63 (10. lpp.)

PERSONISKIE ARHĪVI, KOLEKCIJAS

- I. Bākule: 2, 12, 28, 66 (fotokopija), 88, 98, 103, 112, 117, 127, 142; VIII, IX
- G. Čakare: 161
- I. Gaile: 145–147
- A. Holms: 110, 111, 175; X, XI; 1. vāks: Kuldīgas rātsnams. 2000. g.
- V. Kamals (pastkaršu kolekcija): 81, 91, 92, 109, 122–126, 136, 143, 144, 155, 156, 180
- J. Zilgalvis: VII

PERSONU RĀDĪTĀJS

- Alberti** (*Alberti*) Leons Batista (1404–1472) – itāliešu arhitekts, mākslas teorētiķis, renesanses mākslinieks un zinātnieks, “Desmit grāmatas par arhitektūtu” autors 94
- Alberts** (?–1229) – bīskaps; 1201. gadā bīskapa sēdeklis tika pārcelts no Ikšķiles uz Rīgu 15, 45–49, 52, 147
- Albrehts** (*Albrecht*) (1490–1568) – Brandenburgas markgrāfs un Prūsijas hercogs 16. gs. vidū 139
- Alnas Balduīns** (?–1243) – cisterciešu Alnas klostera mūks, pāvesta vicelegāts Baltijā (1230), legāts (1232–1234), Zemgales bīskaps (1232–1236) 78
- Ārends** Pēteris (1900–1960) – latviešu arhitekts, arhitektūras vēsturnieks 54
- Bākule** Irēna (1945) – latviešu arhitekta 50, 75, 81, 91–93, 96, 105, 117
- Balduīns**, Alnas sk. **Alnas Balduīns**
- Batorijs** (*Batory*) Stefans (1533–1586) – ungāru izcelsmes Polijas karalis, karavadonis; piedalījies Livonijas karā (1579–1582), panācis Rīgas pakļaušanos (1581), izdevis “Livonijas konstitūcijas” (1582) 79, 149
- Baumgartels** Johans – birģermeistars Aizputē 18. gs. otrajā pusē; viņa laikā Aizputē uzcelts jauns rātsnams (1765) 81
- Bazedovs** (*Basedov*) Indriķis – Kurzemes bīskaps 16. gs. 78
- Beks** (*Beck*) Samuels – akmeņkalis Rīgā 18. gs. vidū 63
- Bēms** – rātskungs Limbažos 18. gs. beigās 150
- Berči** (*Bertschy*) Pauls Makss (1840–1911) – arhitekts; strādājis galvenokārt Liepājā, projektējis arī Ventspils rātsnamu, kas netika uzbūvēts 162
- Bindenšū** (*Bindenschu*) Ruperts (1675–1698) – Rīgas būvmeistars, kurš Rīgā ieceļojis no Strasbūras (Elzasa) 58
- Bīrons** (*Biron*, arī *Bühren*) Pēteris (1724–1800) – Kurzemes hercogs (1769–1795) 144
- Bočkovskis** (*Boczkowski*) P. – 19. gs. poļu mākslinieks 124
- Bodekers** (*Boddecker*, arī *Botticher*) Bernts – no Lībekas Rīgā ieceļojis akmeņkalis, Rīgas būvmeistars (1608–1618) 57
- Brandenburgas Vilhelms** (*Wilhelm von Brandenburg*) (1498–1563) – Rīgas arhibīskaps 87, 149
- Brašiņš** Ernests (1892–?) – gleznotājs, etnogrāfs 78
- Braunšveigs** – lieltirgotājs Limbažos 18. gs. otrajā pusē 151
- Broce** (*Brotze*) Johans Kristofs (1742–1823) – čehu izcelsmes Baltijas novadpētnieks 60, 63
- Caune** Andris (1937) – latviešu arheologs 45, 46
- Čakare** Gunita (1954) – latviešu restauratore vecmeistare 150
- Degļavs** Arnolds (1904–1969) – Rīgas izpildkomitejas priekšsēdētājs (1944–1951) 74
- Dēriņgs** (*Döring*) Jūliuss (1818–1898) – vācu izcelsmes gleznotājs, mākslas vēsturnieks 109
- Dīce** (*Dietze*) Oto (1832–1890) – Baltijas vācu inženieris, arhitekts un būvuzņēmējs; strādājis Rīgā, Kuldīgā

- (jaunais rātsnams), Bauskā (jaunā rātsnama projekts) 84, 133, 134
- Didreištens** Jans Tobiass – 18. gs. vācu izcelsmes poļu arhitekts 122
- Dirveiks** Ilmārs (1960) – latviešu arhitekts 95
- Duglass** Roberts (1611–1662) – 17. gs. vidus zviedru karavadonis 158
- Elizabete Magdalēna** – hercoga Frīdriha Kazimira Ketlera sieva 164
- Etingers** (Öttinger) Johans Frīdrihs fon (1725–1797) – 18. gs. kara inženieris un arhitekts; Rīgā ieradies no Holšteinas, vadījis Rīgas nocietinājumu būvi, izstrādājis Rīgas rātsnama projektu (1749) 59, 60, 62, 70–72
- Felsko** (Felsko) Johans Daniels (1813–1902) – arhitekts; strādājis Rīgā (no 1843), Rīgas būvmeistars (1844–1879), Rīgas rātsnama pārbūves autors 66, 68, 70–72, 152, 153
- Firkss** (Firks) Jūliuss fon – baronu Firkstu dzimtas loceklis 85
- Frederiks II** (Frederik II) (1534–1588) – Dānijas un Norvēģijas karalis (no 1559); nostiprinājis Dānijas kundzību Baltijas jūrā, Livonijas kara laikā (1558–1583) piedalījies Livonijas dalīšanā 79
- Frēze** (Frese) Joriss Jorisens – Rīgas būvmeistars (1576–1602) 57
- Friconi** D. G. – itāliešu izcelsmes meistars 60
- Frīdrihs** sk. **Ketleri**
- Frīdrihs Kazimirs** sk. **Ketleri**
- Frimersheims** Vilhelms fon – Livonijas ordeņa mestrs 128
- Gaile** Ingrīda (1956) – latviešu māksliniece interjeriste 134, 135
- Gallens** (Gallen) Johans – Cēsu rātskungs 18. gs. sākumā 102
- Galviņš** Juris (1940) – latviešu arhitekts 162
- Gēlhārs** (Gehlhaar) Teodors (1805–1871) – Baltijas vācu gleznotājs, litogrāfs, aptiekārs Limbažos 68, 148
- Gothards** sk. **Ketleri**
- Grenings** J. – birģermeistars Aizputē (1840) 84
- Grēns** (Graen) Zigismunds Daniels Jākobs (1779–1844) – Rīgas būvmeistars 67
- Gustavs II Ādolfs** (Gustaf II Adolf) (1594–1632) – Zviedrijas karalis (no 1611) 148
- Hāberkorns** (Haberkorn) Johans Georgs – akmeņkalis; Samuela Beka vietā sācis strādāt Rīgas rātsnama būvē (1754), pārbūvējis biržas kāpnes (1794) 63, 64
- Hāberlands** (Haberland) Kristofs (1750–1803) – arhitekts, Rīgas būvmeistars (1787–1797) 63, 64, 66
- Hartmanis** E. – mākslinieks 102
- Heikings** Pēteris fon – namnieks Ventspilī 19. gs. vidū 158, 161
- Heinrihs Lauva** (Heinrich der Löwe) (1142–1180) – sakšu hercogs, vācu Lībekas pilsētas dibinātājs 14
- Hennigs** (Hennig) Ernsts – Kuldīgas apriņķa skolas skolotājs 18.–19. gs. mijā; pētījis Kuldīgas pilsētas arhīvu 128
- Herders** (Herder) Johans Gotfrīds (1744–1803) – vācu rakstnieks, filozofs 63
- Hērike** Gosvins fon – Livonijas ordeņa mestrs 14. gs. vidū 128
- Hermens** – 15. gs. kokgriezējs 53
- Hertels** J. H. – mērnies Cēsīs 19. gs. sākumā; pēc F. Reihela uzmērījuma zīmējis Cēsu pils plānu 102
- Heselbergs** – mācītājs Ventspilī 18. gs. vidū 158
- Hildebrands** (Hildebrandi) Mihaels – Rīgas arhibīskaps (1484–1509) 149
- Holms** Aivars (1953) – latviešu fotogrāfs 105, 161

Indriķis (ap 1187–ap 1259) – Livonijas hronikas autors
47, 49, 99, 155

Innocentijs III (*Innocent*) – pāvests 13. gs. sākumā 107

Jakobi (*Jacoby*) Andreass – Rīgas rātsnama iekštelpu
apdares meistars (no 1759) 63

Jancens (*Jantzen*) Dāvids – ainavists, litogrāfs; darbojies
Rīgā 19. gs. 30. gados 69

Jānis IV – Rīgas arhibīskaps 14. gs. beigās; piešķīris
Limbažiem Rīgas tiesības 147

Jānis IV Minhauzens – Sāmsalas un Kurzemes bīskaps
16. gs. 79

Jansons Gunārs (1928) – latviešu arhitekts 54, 99

Jēkabs sk. Ketleri

Johans II – Kurzemes bīskaps 14. gs. 78

Jordans F. – inženieris, pulkvežleitnants Rīgā 19. gs. vidū 69

Jušķēvičs Jānis (1886–1961) – latviešu vēsturnieks
127, 148

Kampe Pauls (1885–1960) – latviešu arhitekts, arhitek-
tūras vēsturnieks 57, 60

Katrīna II (1729–1796) – vācu princese Sofija Frederika
Augusta, Krievijas imperatore (no 1762); atbalstījusi
muižniecību, paplašinājusi impērijas robežas 150

Ketleri (*Kettler*) – Kurzemes hercogu dinastija:

Gothards Ketlers (1517–1587) – pēdējais Livonijas
ordeņa mestrs, Kurzemes hercogs (1562–1587)
107, 108, 130

Frīdrihs Ketlers (1569–1642) – Kurzemes hercogs
(no 1587), Gotharda Ketlera dēls 90, 108, 110, 139, 164

Vilhelms Ketlers (1587–1618) – Kurzemes hercogs,
Gotharda Ketlera dēls 79, 108

Jēkabs Ketlers (1610–1682) – Kurzemes hercogs
(no 1642), Vilhelma Ketlera dēls 40, 79, 108, 130,
156–158, 164, 165

Frīdrihs Kazimīrs Ketlers (1650–1698) – Kurzemes
hercogs (no 1682), Jēkaba Ketlera dēls 111, 158

Krauss (*Kraus*) Tobiass – zvērināts mērnieks; uzzīmējis
Jelgavas plānu (1652) 109–111

Kurlavskis (*Kurlaftsky*) Daniels – poļu izcelsmes tēl-
nieks; sācis kalt Taisnības dieves statuju Rīgas rāts-
namam (1757) 63, 74

Lanuā (*Lannoy*) Žilbērs de – franču ceļotājs; 1413./14. ga-
da ziemā ceļā uz Krieviju uzturējies Valmierā 168

Leihts (*Leicht*) Johans Pēteris – Rīgas būvmeistars
18. gs. vidū; ieradies no Brandenburgas un vadījis
Rīgas rātsnama būvdarbus 63

Lembahs – tirgotājs un rātskungs Limbažos 18. gs.
beigās 150

Litenburgs Heinrihs fon – Kurzemes bīskaps 13. gs. vidū
77, 137

Lovde (*Lowde*) Jākobs – Jelgavas birģermeistars (1580) 108

Magnuss (*Magnus*) (1540–1583) – Holšteinas hercogs,
Piltenes bīskaps (no 1560), Dānijas karaļa Frederika
II brālis 79, 149

Malvess Roberts (1905–1982) – latviešu vēsturnieks,
paleogrāfs 51, 168

Manderns Konrāds fon – Livonijas ordeņa mestrs
13. gs. otrā pusē 107

Marnics M. K. – Cēsu pilsētas galva (ap 1767) 102

Meiers – bagāts Liepājas pilsonis 18. gs. vidū 144

Meiers (*Mayer*) Jākobs Ernsts – tēlnieks; veicis Rīgas
rātsnama apdares darbus (no 1761) 63, 74

Metigs (*Mettig*) Konstantīns Gotfrīds (1851–1914) –
Baltijas vācu vēsturnieks 90

Mihaels sk. Hildebrands Mihaels

Modēnas Vilhelms (ap 1184–1251) – pāvesta legāts
Livonijā 47

- Mollīns** (*Mollin*) Nikolauss (ap 1550–1625) – pirmais grāmatiespiedējs un izdevējs Rīgā 58
- Moora** (*Moora*) Harijs (1900–1968) – igauņu arheologs un senvēsturnieks, profesors 77
- Murers** (*Murrer*) Francisks (1609–1681) – no Bavārijas ieceļojis Rīgas pilsētas inženieris (1648–1681), Rīgas pirmā pilsētas plāna autors 58
- Neimanis** (*Neumann*) Vilhelms (1849–1919) – vācu izcelsmes arhitekts un mākslas zinātnieks, Leipcigas universitātes filoloģijas un mākslas zinātņu doktors, Rīgas mākslas muzeja direktors (1905–1919) 45, 57
- Nikolajs I** (1796–1855) – Krievijas imperators 159
- Noldes**, brāļi Magnuss un Gothards – baroni 17. gs. sākumā, organizējuši un vadījuši muižnieku opozīciju pret hercogiem Frīdrihu un Vilhelmu Ketleriem 79
- Novikovs** Konstantīns – Latvijas Komunistiskās (boļševiku) partijas Rīgas pilsētas komitejas 2. sekretārs 20. gs. 50. gados 74
- Olafs** – 9. gs. zviedru karalis; viņa vadībā tika nopostīta Jūrpils (854) 137
- Orda** (*Orda*) Napoleons (1807–1883) – baltkrievu izcelsmes poļu kultūras darbinieks, mākslinieks; apceļojis Polijai piederošo Latvijas daļu – Inflantiju, zīmējot vēsturiskus objektus (1874–1876) 119–123
- Parako A.** – itāliešu arhitekts; pēc viņa projekta sāкта Krāslavas katoļu baznīcas celtniecība (1755) 120
- Pāvulāns** Vilnis (1938) – latviešu vēsturnieks 78
- Petcolds A.** – Tērbatas Universitātes profesors 19. gs. vidū; apceļojis Latgali, rakstījis piezīmes par Krāslavu un tās īpašniekiem Plāteriem 120
- Pēteris sk. Bīrons** Pēteris
- Peters** – rātes kalpotājs Limbažos 18. gs. beigās 150
- Petri D. E.** – pulksteņmeistars Rīgā 19. gs. sākumā 66, 67
- Plāteri** (*Plater*) – muižnieku dzimta 120, 121
- Plāters** (*Plater*) Johans Ludvigs – grāfs, Latgales un Daugavpils stārasts 18. gs.; nopircis Krāslavas pusmuižu (1729) 119, 120, 122
- Plāters** (*Plater*) Ludvigs Konstantīns – Johana Ludviga Plātera dēls; mantojis Krāslavu (1737) 120, 123
- Plāters** (*Plater*) Teofilis – Ludviga Konstantīna Plātera dēls 120
- Pletenbergs** (*Pettenberg*) Valters (arī Volters) fon (ap 1450–1535) – Livonijas ordeņa mestrs 100
- Plīnijs Vecākais** (23?–79) – romiešu rakstnieks, enciklopēdijas "*Naturalis historia*" autors 10
- Plotņickis** (*Plotnitzky*) Johans Francis – mūrniekmeistars Rīgā 18. gs. vidū; piedalījies Rīgas rātsnama būvē (no 1749) 63
- Radzivils** Jurgis (Georgs) (1556–1600) – Lietuvas kņazs, Polijas karaļa vietvaldis Pārdaugavas hercogistē 107
- Rati L.** – meistars 60
- Reihels** Frīdrihs – Cēsu apriņķa revizors; uzmērījis Cēsu pilsētas plānu (1789) 102
- Reinkerns** – zemes tiesnesis Cēsīs 17. gs. vidū 102
- Rēmers** (*Römer*) K. – 19. gs. vācu mākslinieks; zīmējis Krāslavas rātsnamu 123, 124
- Rendels** Nikolajs (1913–1964) – Rīgas galvenais arhitekts (1950–1956) 74
- Rimberts** (*Rimbertus*) – Hamburgas arhibīskaps un Brēmenes bīskaps (865–888), hronists; rakstījis par kuršiem (ap 853–854) 137
- Rogneda** – kņaze Krāslavā ap 9.–10. gs. 119
- Rots** – tirgotājs un birģermeistars Limbažos 18. gs. beigās 150
- Serlio** (*Serlio*) Sebastjāno (1475–1554) – itāliešu arhitekts; viņa traktāts par arhitektūru veicinājis renesanses stila izplatīšanos Eiropā 61

- Sigismunds II Augusts** (*Zygmund II*) (1520–1572) – Lietuvas lielhercogs, vēlāk Polijas un Lietuvas karalis 107
- Stenders** Georgs – Liepājas birģermeistars (1789–1796); viņa vārdā nosaukta iela Liepājā 144
- Straubergs** Jānis (1886–1952) – latviešu kultūras darbinieks, vēsturnieks 45
- Šarlo** (*Scharlow*) G. K. – grafiķis; strādājis Rīgā 19. gs. 20.–30. gados 67
- Šeremetjevs** Boriss (1652–1719) – grāfs, krievu valstsvīrs un karavadonis; nežēligi izpostījis Vidzemi, ieņēmis Rīgu (1710) 150
- Šmēlings** (*Schmaeling*) Reinholds (1840–1917) – Baltijas vācu arhitekts, strādājis galvenokārt Rīgā; Rīgas galvenais arhitekts (1879–1917) 73
- Šnore** Elvīra (1905–1996) – latviešu arheoloģe – 45, 99, 168
- Šnore** Rauls (1901–1962) – latviešu arheologs 45
- Štillings** (*Stilling*) Andreass Vilhelms – gleznotājs; 1764. gadā veicis Rīgas rātsnama rātes zāles griestu apgleznošanas un zeltīšanas darbus 63
- Šulcs** (*Schultz*) Teodors Gotfrīds – Rīgas būvmeistars (1792–1815) 65, 66
- Švābe** Arveds (1888–1959) – latviešu vēsturnieks, tiesību zinātnieks 108
- Švarcs** (*Schwartz*) Johans Kristofers – birģermeistars Jelgavā (1739–1743) 112
- Tanners** F. – inženieris, mērnieks; uzmērījis Liepājas rātsnamu (1840) 145
- Teodorihs** – 13. gs. mūks 107
- Toms** – Rīgas arhibīskaps 16. gs. pirmajā pusē 149
- Tūms** (*Thum*) Heinrihs – vācu grafiķis; 17. gs. sākumā strādājis Rīgā N. Mollīna grāmatspiestuvē 57
- Uksenšērna** (*Oxenstierna*) Kārlis Gustavs – zviedru karaļa vietvaldis Vidzemē (17. gs.) 169
- Ulrihs** J. A. – mērnieks; 17. gs. beigās uzzīmējis Cēsu pilsētas plānu 100, 101
- Valters** (*Walter*) Johans Heinrihs – Tartu būvmeistars 18. gs. otrajā pusē, Tartu rātsnama projekta autors 62
- Vasiļjevs** Jurijs (1928–1993) – arhitekts, mākslas vēsturnieks, Rīgas Politehniskā institūta (Rīgas Tehniskās universitātes) docētājs; sarakstījis vairākas grāmatas par Rīgas arhitektūras vēsturi 79
- Venno** (*Vinno*) – Zobenbrāļu ordeņa mestrs 13. gs. sākumā; sācis celt ordeņa pili Cēsīs (1209) 99
- Vijups** Armands (1963) – latviešu vēsturnieks 90
- Vilhelms**, Brandenburgas sk. **Brandenburgas Vilhelms Vilhelms** sk. **Ketleri**
- Vladislavs IV Vāsa** (*Wladyslaw Waza*) (1595–1648) – Polijas karalis (no 1632) 90, 109, 164
- Vozegīns** – mērnieks no Prūsijas; uzmērījis Liepājas miestu (1581) 139
- Zandberga** Rita (1929–1993) – latviešu arhitekte, arhitektūras vēsturniece 45, 47–49, 79
- Zeine** Ēberhards fon – Livonijas ordeņa mestra vietnieks 13. gs. vidū 77, 137

TERMINU VĀRDNĪCA

Aila – logam vai durvīm paredzēts atvērums ēkas sienā.

Akants – dekoratīvs elements stilizētas dadža lapas veidā.

Anfilāde – uz vienas ass izvietotu telpu grupa vai durvju *ailu* virkne.

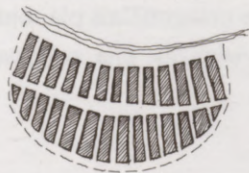
Antablements – klasiskā *ordera* sistēmā – vainagojošā horizontālā daļa.

Apkaluma ornamenti – vēlās *renesanses* un *manierisma* stila dekoratīvs elements (bieži lietots kopā ar *rolverku*), kas radies 16. gs. Nīderlandē un 17. gs. izplatījies galvenokārt Ziemeļeiropas zemēs.

Arhitrāvs – nesošā sija; *ordera* sistēmā – *antablementa* apakšējā sastāvdaļa.

Arkāde – ar lokveida pārsedzi vainagotu arhitektonisku elementu – pīlāru vai kolonnu virkne.

“Asakas” plānojuma struktūra – zivs asakai līdzīgs ielu tīkls, kam raksturīga viena platāka iela, kuru perpendikulāri šķērso daudz paralēlu šauru ieliņu, sadalot teritoriju šaurās apbūves joslās.

Atika – ārsienas daļa, kas paceļas virs vainagojošās *dzežas*, daļēji vai pilnīgi skatam aizsedzot jumtu.

Balustrāde – balkona, jumta, terases u. c. nožogojums, kas sastāv no *balustriem* un horizontālas margas.

Balustrs – *balustrādes* elements nelielas, apaļas kolonnas vai stilizētas vāzes veidā.

Bareljefs – skulpturāls cilnis.

Baroks – arhitektūras un mākslas stils, kas radās Itālijā 17. gs. pirmajā pusē, valdīja Eiropā līdz 18. gs. otrajai pusei un kam raksturīgas liektas, dinamiskas formas un greznība.

Bāze – kolonnas vai *pilastra* arhitektoniski veidota pamatne.

Cokols – celtnes vai tās sastāvdaļu arhitektoniski izcelta pamatne.

Donžons – masīvs, viduslaiku cietokšņa teritorijā brīvstāvošs tornis ar apkārtmūra augstumā paceltu ieeju, cietokšņa aizstāvju pēdējā patvēruma vieta.

Dzeģa – horizontāla, no vertikālas virsmas izvirzīta profilēta josla.

Dzeģuļi – aizsargmūra nobeigums ar robojumu, kura paaugstinātā daļa kalpoja kā aizsegs, bet pazeminātā – šaušanai.

Frontons – klasiskajā arhitektūrā – zems trīsstūrveida *zelminis* virs *portika*.

Galerija – segta pāreja, gaitenveida telpa, kas paveras uz plašāku telpu – pagalmu, ielu vai laukumu un kuras pārsegumu balsta kolonāde, *arkāde* vai stabu rinda.

Gotika – mākslas stils Rietumeiropā no 12. gs. beigām līdz 16. gs. sākumam. Raksturīgs formu vertikālisms un izsmalcinātība; arhitektūrā sāk lietot režģa nesošo konstruktīvo sistēmu.

Halles veida zāle – zāle, kuras visi *jomi* ir vienādā augstumā.

Joms – ar *arkādi* vai kolonnu rindu nošķirta zāles daļa.

Kapitelis – kolonnas vai *pilastra* vainagojošā daļa.

Kartuša – vairoga vai tīstokļa veida ornamentāla kompozīcija, kas parasti apvienota ar *rolverka* elementiem.

Kompilatīvs plāns – pilsētas ielu un laukumu plāns, kas radies, apvienojot vairākas atšķirīgas *plānojuma struktūras*.

Konsole – sienā iestiprināts, no sienas virsmas izvirzīts balstelements, kam mēdz būt *volūtas*, *akanta* lapas vai kāda cita dekoratīva, telpiska elementa veidols.

Mākslīgais marmors – no alabastra īpaši veidota, tonēta sienas apdare, kas atgādina pulēta marmora virsmu.

Manierisms – arhitektūras un mākslas stila virziens, kam raksturīgs apzināts dekoratīvo elementu lietojums pretstatā to sākotnējai nozīmei vai kontekstam. Piemēram, Nīderlandes manierismam bija raksturīgas *rolverka*, metāla apkalumu, *maskaronu* un ausskrimstalas formas elementu kompozīcijas.

Mansarda jumts – īpašas formas divpakāpju jumts, kura apakšējā, stāvākā daļa ir ieliekta, bet augšējā – lēzena divslīpju vai četrslīpju jumta veidā. Bēniņos, zem laužtās formas jumta, iespējams ierīkot ar logiem izgaismotas telpas.

Maskarons – skulpturāls dekoratīvs elements fantastiski stilizētas cilvēka sejas vai dzīvnieka galvas veidā.

Mašikuļi – viduslaiku nocietinājumu mūru vainagojoša eja, ko balsta konsoles mūra ārpusē. Caur atverēm ejas grīdā uz ienaidnieku bija iespējams mest akmeņus un liet karstu piķi. Tradicionāli ar stilizētu mašikuļu joslu tika vainagoti arī viduslaiku un 19. gs. neogotikas rātsnami.

Mezonīns – nepilns stāvs starp diviem celtnes stāviem vai arī jumta izbūvē. Jumta izbūvē tas parasti atrodas ēkas centrā un tam ir atsevišķs divslīpju jumts.

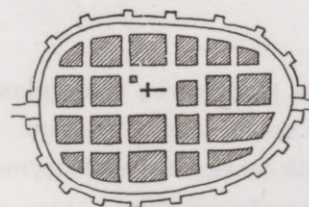
Modulis – pieņemta mērvienība, nosakot celtnes proporcijas. Antīkajā arhitektūrā – kolonnas diametrs vai rādiuss.

Orderis – nesošo un balstošo arhitektonisko elementu kārtojums noteiktā mākslinieciskā sistēmā.

Organiska plānojuma struktūra – neregulārs pilsētas ielu tīkls, kas veidojies, stihiski apbūvējot no ceļu krustpunkta izejošo ceļu malas.

Ortogonalā plānojuma struktūra – ļoti senas izcelsmes regulārs pilsētas ielu tīkls ar vienāda platuma ielām, kas krustojas taisnā leņķī. Senākās ziņas par šādu plānojumu ir no Asīrijas un Babilonijas laikiem; vēlāk tas pārņemts Grieķijā, kur pilsētas laukuma nosaukums bija – agora, un Romā, kur laukumu sauca – forums. Viduslaikos ortogonalais plānojums ar centrālu rātslaukumu visbiežāk bija sastopams Vācijā, Čehijā un Polijā.

Palisāde – žogs no stāvus, citu citam blakus iedzītiem, galos nosmailinātiem baļķiem.

Parcelācija – zemesgabala sadalīšana noteiktās pamatvienībās – parcelēs jeb mazākos apbūves gabalos.

Pilastrs – sienas izvirzījums, kam ir taisnstūra šķēsgriezums un kas veidots pēc kolonnas uzbūves parauga ar *kapiteli* un *bāzi*.

Pildrežģa konstrukcija (fahverks) – konstrukcija, ko veido nesošs koka karkass, kurā atvērumi pēc vajadzības aizpildīti ar dažādu materiālu (ķieģeļiem, kleķi u. c.).

Plānojuma struktūra – pilsēt būvniecībā lietots termins – noteiktā kārtībā veidota ielu tikla un apbūves gabalu plāns. Var būt *“asakas”*, *organiska*, *ortogonāla*, *radiāla plānojuma struktūra* u. c.

Polihiromija – daudzkrāsainība.

Portāls – arhitektoniski vai skulpturāli dekorēta durvju *ailas* apdare.

Portiks – ēkas priekšā izvirzīta un ar kolonādi norobežota priekšstelpa.

Radiāla plānojuma struktūra – ielu plānojums, kam raksturīgs centrāls laukums ar radiāli vērstām ielām, kuras krusto aplocveida šķērsielas.

Renesanse – arhitektūras un mākslas stils no 14. gs. līdz 16. gs. pirmajai pusei. Radies Itālijā, atdzimstot

Senās Grieķijas un Romas mākslas un arhitektūras ideāliem. Pārējā Eiropā izplatījās itāliešu mākslinieku darbības ietekmē, iegūstot lokālas īpatnības.

Rizalīts – visā augstumā izvirzīta fasādes daļa.

Rokoko – arhitektūras un mākslas stils, kas radies 18. gs. sākumā Francijā un kam raksturīga izsmalcināta formu plastika. Visplašāk izpaudās interjeru apdarē.

Rolverks – ornamentāli dekoratīvs elements, kas atgādina vairākos virzienos izlocītu, izgrieztu un savītu metāla lenti.

Rustojums – mūra apdare (visbiežāk lietota fasāžu apakšējos stāvos), kurā ar mākslīgi veidotām iedziļinātām šuvēm tiek izcelti lieli virsmas bloki, radot gaismēnas spēli.

Sandriks – arhitektoniska detaļa *dzegas* fragmenta vai *frontona* veidā virs loga vai durvju *ailas*.

Tirgotāju apmetne – agro viduslaiku biezi apdzīvota vieta, kurā galvenā nodarbošanās bija tāltirdzniecība un amatniecība.

Volūta – arhitektoniski dekoratīvs spirālveida elements, kas tika lietots joniskajos *kapiteļos*, *baroka* stila *konsoļēs*, ēku *zelmiņu* dekorēšanai u. c.

Zelminis – jumtgale jeb gēvele.

TOWN HALLS IN THE TOWNS OF LATVIA

In this book the author tries to analyse the development, alterations and decay of these once so important buildings of towns and cities. The development of town halls is viewed from the perspective of social, political and economic history as well as urban development of each particular town.

Dramatic historic circumstances caused that only a few towns in Latvia have still preserved a Town Hall. Situated on strategically important cross-roads, Latvia since ancient times has been invaded by neighbouring countries. Frequent wars and political changes caused damages not only to the historic buildings but also to the important medieval urban sites. To restore in mind the development of towns and to find an evidence about their most important buildings research has been done in archives, museums and in the historic towns *in situ*. Archaeological survey reports, scientific literature and historic town plan analyses were also very useful.

The development of medieval Hansa towns in Latvia was much like it happened in the rest of Europe. It started at the beginning of the 13th century with an invasion of German crusaders. German culture and lifestyle was violently imposed upon the local culture which had already gained significant development during the Viking Age.

Settlements in the Eastern Baltic (Prussia, Curonia, Livonia, Estonia) had a similar planning structure to the well-known early medieval settlements in Dorestad, Haithabu, Birka, Sigtuna or Visby. The estuary of the River Daugava as well as Rivers Gauja and Venta were frequently visited by Vikings from Denmark and Sweden. At the same time Curonian and Estonian Vikings were well-known around the Baltic Sea as traders and also dangerous plunderers. Viking period trading settlements were located conveniently alongside the Baltic coast, usually being hidden from the sea in a river-bend. These pre-urban sites were inhabited mainly during periods of trading activities because people spent the rest of time working in their farmsteads.

German merchants with the help of the crusaders and monks overtook Eastern Baltic early medieval settlements and made use of their strategically good position for their own commercial purposes. These preconditions determined a character of the street network of Hansa towns in Livonia, which was irregular. There were no orthogonal planning towns in medieval Livonia as it was at the same time in Poland, Bohemia or Germany where local sovereigns used to establish new trading towns according to ancient planning method with rectangular street network and large,

square market place in the middle of the town. Crusaders' aim in Livonia (Latvia and Estonia) was not to establish flourishing trading towns here but to take over more and more lands and to fight with the local feudals as well as with each other for dominance. German merchants were interested in having here a safe place for exchange of goods between the Western countries and Russia. Such situation demanded building of strongholds and castles to defend themselves. Local, subdued inhabitants could not accept the new German culture, traditions and Christian faith, they were not used to live in towns constantly. Therefore here did not develop such free, independent and rich Hansa cities as in Germany or Netherlands. Riga was an exception, being the most important Hansa port in the Eastern Baltic. Other towns such as Kuldīga (*Goldingen*), Ventspils (*Windau*), Straupe (*Roop*), Koknese (*Kokenhusen*), Cēsis (*Wenden*), Limbaži (*Lemsal*), Valmiera (*Wolmar*), though being associated into Hansa League, were small provincial trading towns situated close to a castle which gave them a shelter in case of violence. So in Livonia Hansa towns differed from those in the Western Europe by size and volume of a building structure, which was smaller and simpler, and by building material – timber. Only a few towns here were surrounded by masonry defensive walls, many of them had only earthen ramparts and timber pile enclosure. Trading laws and Hanseatic traditions which in the 13th century were already well established in European Hansa cities influenced also the new trading towns in the Eastern Baltic. There were established merchant and craftsmen guilds, market squares and town halls.

Since the medieval times there were three main periods of Town Hall building in the towns of Livonia. These periods coincided with periods of new economic growth and rapid urban development demanding appropriate city council apartments. The first town hall building period started at the end of the 13th century and lasted till the second half of the 16th century. It was the time of German Hansa domination in the Baltic.

By the beginning of the 16th century the ecclesiastic state of Livonia became weak and was threatened from neighbouring Russia. Trying to withstand Russian aggression, Livonia asked Poland a military support. This led to a secularisation of the Livonian state and to dividing of its lands between Poland and Sweden as well as to a foundation of Curland Duchy – a vassal state dependent on Poland. So a new town hall building period started at the end of the 16th century, when Latvian part of Livonia was under Poland's domination, and continued till the end of the 17th century. The renewed urban growth and town hall building activities took place mainly in the Curland Duchy.

The last period started after the Northern War (1700–1721) when former Livonia was gradually included into the Russian Empire. New town halls were built from the middle of the 18th century till the middle of the 19th century. Although self-determination of towns and cities was limited, and till the end of the 19th century eliminated completely, new town halls were built as apartments for city administration needs.

Town halls of the three mentioned periods differed from each other in size, style and in a way they were situated within a town.

THE FIRST – GERMAN HANSA PERIOD

Very little evidence has remained about medieval town halls in Livonia although documents mention existence of town councils in the trading towns of the 14th century Livonia. The medieval towns here like in the rest of Europe were located on a strictly defined and limited parcel of land granted to the town by the landlord. The most important place in the town was the market place usually situated next to the church. The shape of the market square was irregular, in many cases it was triangular as in Aizpute, Limbaži and Ventspils. Town halls were never situated in the middle of the market square but on the side. Main streets connected the market square with gates in the defensive enclosure. It seems that the only medieval stone Town Hall was built in Riga. There is no evidence about stone town halls in other trading towns in the Latvian part of medieval Livonia. The other town halls were built of timber. There is no evidence about architecture of these buildings which suffered in frequent fires and later on were replaced by more updated ones. Some written evidence has remained only about Riga town halls which were several during the Middle Ages. Although Riga citizens forced bishop Albert to accept self-determination of the city in 1221, and Riga City Council was mentioned in documents since 1226, the first written evidence about the Riga Town Hall was from 1249. Then it was situated on the outskirts of the town next to the Northern Gate which was also called the Council's (*Rath*) Gate. This unusual location of the Town Hall suggests that it was not built here on

purpose but some already existing building was used for the Council needs. In 1282 Riga joined Hansa League. It is clear that this circumstance as well as a big fire at the end of the 13th century caused changes in Riga urban planning at the beginning of the 14th century. During the 13th century Riga consisted of several small trading settlements located on the peninsula formed by the Rivers Daugava and Rīdzene. Each settlement had its own planning structure origins of which went back to the pre-German period. Streets of these settlements were focused to the River banks where there were harbours. The middle of the peninsula was a kind of suburbs at the time. At the beginning of the 14th century these settlements were united around a new market square arranged in the middle of the peninsula where a new Town Hall (later Black Head society house) was built in 1330. This Town Hall was situated on the Southern side of the new Market Square which later on was renamed Council (*Rath*) Square because in 1334 a new City Council House was built here in front of the Town Hall. These buildings were small houses built in Gothic style like burger houses in German towns, having two storeys and a steep roof. The ground floors of both buildings were used for commercial needs. There were small shops there. The first floor of the Town Hall was occupied by a spacious assembly hall for the Council and merchant meeting purposes. The first floor of the Council House was used by the city administration as working rooms. Like in many German towns neither the Town Hall nor the Council House had a tower.

The 16th century was the golden age of Riga when the city enjoyed its independence as a Free Hansa City. Then the flourishing economics and commerce made the city rich and able to improve its Council apartments. The Town Hall was redecorated in Mannerism style probably influenced by Dutch masters as well as the Council House. Written records, though very few (because of burnt archives during the fire in 1674), give an evidence that there were paintings on the façades of the Council House as well as inside the building. Council rooms were decorated with wooden panels and ceilings were painted and gilded, floors were covered with white and black marble plates.

THE END OF THE 16TH-17TH CENTURY PERIOD

In the second half of the 16th century important political changes took place in Livonia. The ecclesiastical state of the Livonian Order was secularised, Livonia was divided between Poland and Sweden, Kurzeme and Zemgale became a Duchy of Curland dependent on Poland. In 1581 Riga came under Poland's domination.

In Poland it was common to build a town hall with a high tower. During the Hansa period town halls in Livonia were without tower or with a small one. From 1594 till 1598 an extension was added to the Riga Council House. Probably influenced from Poland, also a high tower was built there which was topped with a slim spire of sophisticated configuration. This altered Council House appears on the panorama drawing made in 1612.

Endless wars between Russia and Poland, Poland and Sweden, Sweden and Russia made northern and eastern part of former Livonia – Vidzeme and Latgale a battleground during the second half of the 16th century and in the 17th century. It was difficult to develop commerce and to build large and flourishing towns here.

The Duchy of Curland, though also suffered strongly from frequent Swedish invasions, nevertheless was more lucky. Thanks to the able and well educated Kettler family who ruled the Duchy, it experienced quick rise of economy. The highest point of development Duchy enjoyed during the rule of Duke Jakob Kettler (1642-1682). He had received good education in Western Europe and spent some time in England and the Netherlands. When he became Duke of Curland, he started to introduce progressive agricultural methods here, developed different manufactures, encouraged ship-building, development of ports, commerce, foreign trading contacts and supported towns. He had excellent trading contacts with the Netherlands and England. He was on good terms with Charles I and his inclination for absolutism probably came from England. He did not encourage self-determination of trading towns but supported development of them as far as these stayed submissive to his rule and his ideas of development and upraise of the whole Duchy. Although towns were places of collecting taxes, incomes increased the treasury of Dukedom not of the towns. Mentioned circumstances influenced the Town Hall building in Duchy. These were never important and richly decorated buildings as in the Netherlands, Germany or Poland. The only exception was the Town Hall in Bauska,

which was built earlier, at the beginning of the 17th century, when Polish influences were particularly strong. Bauska was the first town in Duchy which was developed on a new site using orthogonal planning system similar to Central European towns which were located according to Magdeburg rights. This town, situated close to a border of the Kingdom of Poland and Lithuania, was the first one which was changed from a simple, small settlement next to a castle into a deliberately planned commercial town of the Duchy. In the middle of the gridiron street network there was a rectangular market square. In 1615 Duke Friedrich Kettler granted Bauska a privilege to build a Town Hall. It was built like in Polish market towns Chelmno (*Kulm*), Torun (*Thorn*), Wroclaw (*Breslau*) and Warsaw in the centre of the market square. The author of this building probably was some unknown architect who was familiar with town halls in Northern Poland. Even after several alterations which took place during the following centuries this building preserved excellent proportions which were evident on the drawings made in 1840. Bauska Town Hall was a two storey stone building with a steep roof covered with ceramic tiles. There was a high tower topped with slim spire in the centre of the building. The ground floor had a room for scales and apartment for a municipal clerk. The Town Council's assembly hall was traditionally located on the first floor. Unfortunately this Town Hall was partly destroyed at the end of the 19th century and later on was allowed to fall into disrepair. At the beginning of the 20th century remains of it were included into a new building.

During the 17th century some other towns in Curland Duchy were also located similar to

Bauska. These were Jelgava (*Mitau*), Jaunjelgava (*Friedrichstadt*) and Jēkabpils (*Jakobstadt*). A new and important urban development similar to that in Bauska took place next to the port in Ventspils. A new district was added also to the medieval part of Kuldīga, and some urban development took place also in Liepāja. In each of these towns was built also a new Town Hall located in the market square of the new part of the town. Town halls of these towns were built of timber. These were one storey buildings with high, tacked roofs and a chimney-room in the centre of the building. Town Council rooms were situated on both sides of the chimney-room. Town halls in these towns had no towers. In Jelgava there was an attempt to create an axial composition of the Town Hall and the church of the Holy Trinity. The idea probably had come from Italy via Poland, but did not get further development. Frequent Swedish invasions led to the plunders and big fires in the towns of Curland Duchy. No town hall of this period has remained till nowadays. In 1621 Riga came under Swedish rule. During the 17th century the city suffered several times from Russian bombardment. The Riga Town Hall as well as the Council House fell into disrepair.

THE THIRD PERIOD – MIDDLE OF THE 18TH CENTURY – MIDDLE OF THE 19TH CENTURY

Only after the Northern War (1700–1721) when the territory of present Latvia was incorporated into the Russian Empire, a long-lasting peace was achieved. Slowly the economics and commerce

was restored and towns rebuilt after damages. Nevertheless times had changed and towns could not retain self-determination. City councils were changed into municipalities supported by the Empire as long as they obeyed the orders of the letter. Municipalities needed new apartments because most of the town halls were either partly or fully destroyed during the wars. At the end of the 18th century the development of industry caused rapid growth of towns and cities which needed more spacious apartments for city administration.

Riga was occupied by Russian troops under the leadership of Sheremetyev in 1710. The city was badly damaged like all of the Vidzeme district. It took more than 40 years to improve the situation and to restore defensive system around Riga as well as damaged churches and other buildings. In 1748 the Riga City Council decided to build a new Town Hall. The former one was handed over to Black Heads brotherhood but the old Council House was not only in a bad condition, it was also too small for the increased needs of the city. It was decided to buy neighbouring sites and to construct a large building which would occupy the whole block formed by the streets Tirgoņu (Merchant), Jaunavu (Virgin), Mazā Jauniela (Small Newstreet) and the Town Hall Square.

The project was commissioned to an engineer, who was Riga chief building-master, J. F. Öttinger. He came from Holstein and had already been engaged in the restoration and improvement of Riga defensive system. In 1749 he prepared a project for a new Town Hall in Riga, which was designed like the 18th century West European

palaces of aristocracy. It was a two storey building with emphasised three-storey central part which was topped with four storey high tower designed in Barocco style. The ground floor had French windows and portico topped with balcony. Construction of the new Town Hall was started in 1750 and continued for fifteen years. In 1765 Riga celebrated the opening of the new Town Hall. The building had a richly decorated façades, central entrance hall and staircase which lead to the first floor where there was a large Council's meeting hall. Ceiling of the hall, which was decorated in Rococo style, was painted and gilded. The floor was covered with white marble plates.

At the end of the 18th century the roof of the Town Hall was rebuilt and changed to mansard one, allowing to arrange additional rooms on the top. The new roof was covered with black, glazed tiles. The city architect Chr. Haberland, who was responsible for these alterations, probably expressed here his impressions gained during the visit to Dresden.

The next alterations took place in 1850 when it was decided to replace the mansard roof by a third storey. This time the proposal was made by the city architect J. D. Felsko. The 19th century alterations simplified the building which lost its original Barocco style details not only on the façade but also in the interiors.

The Town Hall suffered greatly during World War II. The interiors and the roof burnt out but the massive walls survived. Nevertheless the Soviet government decided not to restore the building and cleared the site down in 1954. Even more, the Town Hall Square was destroyed and a new urban

planning created in the centre of the Old Town. Now, at the end of the 20th century the Town Hall Square is under restoration and will be reconstructed in the state it was before World War II.

During the second half of the 18th century new town halls were built in Jelgava, Liepāja and Krāslava. At the beginning of the 19th century also Cēsis, Ventspils but later on also Kuldīga and Limbaži got new apartments for the city administration. The most interesting of these town halls was probably that in Krāslava. Krāslava was a private trading town established by Krāslava landlords – the Plāters. This family had close connections with Poland that influenced the urban and architectural qualities of Krāslava. Town Hall in Krāslava served for the local court and customs needs. It was cubic, two storey Barocco style building with a high tower in the centre of the building. It was situated at the

one end of a spacious Market Square, which was surrounded by houses, shops and workshops of merchants and artisans.

At the end of the 19th century city administrations as a rule moved to more spacious buildings and former town halls were sold or altered for different purposes. Some of them gradually went into decay. This was the fate of once so magnificent town halls in Bauska and Krāslava.

Just as in Riga, town halls in Jelgava and Liepāja were destroyed during World War II. After the war Soviet government did not take care of historic buildings and soon the remains of the old town halls were levelled down. Even the historic city centres were rebuilt according the ideology of the Soviet state. Restoration of historic town halls took place only in the two towns – Kuldīga and Ventspils.

LIST OF ILLUSTRATIONS

1. Vikings in the 9th–11th centuries and the most important early medieval trading places along the shore of the Baltic and the North Sea.
2. Plan of the medieval Lübeck.
3. German Hansa period sea and land trading routes.
4. 15th century German trading ship (*Kogge*).
5. Plan of the Hansa period Rostock (Lübeck rights since 1218).
6. Plan of the Hansa period Stralsund (Lübeck rights since 1234).
7. Plan of the Hansa period Greifswald (Lübeck rights since 1250).
8. 15th century Dutch trading ship.
9. Emperor's castle hall in Goslar around 1082. The hall is divided into two aisles by a row of columns.
10. Knight's Order castle in Marienburg (Malbork) in 1309. Two-aisle hall.
11. Plan of the ground floor of the Old City Town Hall in Danzig (Gdansk) in the 16th century. The Great Hall (1) divided into two aisles.
12. Church in Ikšķile built in 1198. The oldest known two-aisle hall in the Baltic.
13. Plan of the medieval Guildhall in Tallinn: 1 – two-aisle hall.
14. Plan of the medieval Town Hall in Tallinn: 1 – two-aisle hall.
15. Plan of the medieval Guildhall in Riga: 1 – two-aisle hall.
16. Palazzo Comunale in Montepulciano. Characteristic Italian Town Hall dominated by a high tower.
17. Gothic Town Hall in Stralsund with arcades on the ground floor but without a tower (town halls in Germany used to be without towers).
18. 13th century tower of the Clothiers Hall in Brugge.
19. Town Hall in the 15th century Thorn (Torun) by Eugeniusz Gosiorowsky.
20. Town Hall in Tallinn (built in the 14th century) with a high tower and arcades on the ground floor.
21. Medieval Town Hall in Arras with a high tower and arcades on the ground floor.
22. Medieval Hamburg: *A* – early Market Square of irregular shape; *B* – later Market Square.
23. Town Hall Square in Antwerp: 1 – site of the medieval Town Hall; 2 – site of the 16th century Town Hall.
24. Tallinn: location of the Town Hall (*R*) on the side of the Town Hall Square.
25. Town Hall in Lübeck.
26. Location of the Lübeck Town Hall (*R*) in the corner of the Market Square.
27. Medieval Dresden: location of the Town Hall (*R*) in the middle of the Market Square.
28. Medieval Warsaw: location of the Town Hall (*R*) in the middle of the Market Square.
29. The Main City of Danzig (Gdansk): location of the Town Hall (*R*) on the side of a widened street.

30. Medieval Berlin: location of the Town Hall (R) on the corner of a block.
31. Town Hall in Augsburg (beginning of the 17th century).
32. Town Hall in Bremen (altered at the beginning of the 17th century).
- 33, 34. Town halls in Kulm (Chelmno) and Poznan rebuilt during the Renaissance.
- 35, 36. Town halls in the Main and the Old City of Danzig (Gdansk) reconstructed during the 16th, 17th and the 18th centuries. After the reconstruction at the end of the 16th century these town halls were decorated with spires of elaborate construction.
37. Baroque style Town Hall in Kaunas (18th century).
38. Baroque style Town Hall in Leszno (18th century).
- 39, 40. 19th century town halls in Czechia: in Frenštátě pod Radhoštěm and in Postoloprtech.
41. The heritage of Livonia.
42. Territory of Latvia after the Polish-Swedish war.
43. Incorporation of Latvia into the Russian Empire: Vidzeme (in 1710-1721); Latgale (in 1772); the Duchy of Courland (in 1795).
44. Plan of Riga and its suburbs in 1797 (published for the first time).
45. German trading settlement in Riga ca 1210 (reconstruction by W. Neumann in 1910).
46. Plan of medieval Visby with marked part of the Viking period (9th-11th cc.) planning.
47. Stages of development of the medieval Riga by I. Bākule: 1 – the ancient harbour; 2 – fortified trading settlement of the Viking period; 3 – suburbs inhabited by the Vends and Livs (11th-12th cc.); 4 – German trading settlement (end of the 12th – beginning of the 13th century); 5 – the territory of the first Bishop's castle (1201-1232); 6 – the territory of the first Order's castle (beginning of the 13th century – 1330); 7 – the territory of the first Dom Chapter House (beginning of the 13th century – 1215); 8 – the territory of St. Peter's church (since 1209); 9 – the first defensive wall; 10 – site of the first Town Hall (13th century); 11 – the new site of the bishop's castle after 1211; 12 – Dom cathedral and Chapter House since 1215; 13 – Order's castle since 1330; 14 – extension of the defensive wall before the 14th century; 15 – Town Council's "New House" since 1330 (later Black Head's House); 16 – Town Hall since 1334; 17 – Town Hall Square since 1334.
48. Traces of the early medieval planning in the plan of the Old Town of Riga at the beginning of the 20th century: 1 – riverside of the River Rīdzene and the River Daugava; 2 – most ancient streets.
- 49, 50. Analogies to the medieval Riga Town Hall: town halls in Molsheim and Heilbronn.
51. Plan of cellars and medieval façade of the "New House" by G. Janson.
52. Panorama of medieval Riga with Gothic style Town Hall.
53. Panorama of the 16th century Riga: Town Hall with mannerism style gables.
54. Riga Town Hall in the 17th century (20th century reconstruction by W. Neumann).
55. Riga Town Hall Square at the beginning of the 17th century (fragment of copper engraving by H. Thum).
56. Central part of the plan of Riga (1650) by F. Murrer: R – Town Hall.
57. Part of the 18th century plan of Riga: 1 – the new Town Hall; 2 – Scale House; 3 – Black Head's House.
58. Side façade of the new Riga Town Hall (J. F. Öttinger's project in 1752).
59. Console and a vase – decorations of the 18th century Town Hall interior.

60. Pediment of the main façade (1765).
61. Main staircase of the 18th century Town Hall.
62. Cross-section and plan of the main staircase of the 18th century Town Hall.
63. Analogy to Riga 18th century Town Hall: Town Hall in Tartu (architect J. H. Walter).
64. Dresden: typical 18th century living house with mansard roof. It was Dresden's architecture that influenced K. Haberland when he rebuilt Riga Town Hall at the end of the 18th century.
65. Project for rebuilding of the Stock Exchange staircase in the Riga Town Hall by K. Haberland in 1794.
66. Project for rebuilding of the Town Hall by T. G. Schultz (end of the 18th century).
67. Façades of the Riga Town Hall (survey of 1823).
68. Part of the ground floor plan of the Riga Town Hall (survey of 1840).
69. Town Hall in Riga (on the left) in 1829 by G. C. Scharlow.
70. Town Hall Square in Riga in 1835 by T. Gehlhaar.
71. Town Hall Square in 1835 by D. Jantzen.
- 72, 73. Comparison of the 18th century (J. F. Öttinger) and the 19th century (J. D. Felsko) drawing of Riga Town Hall: cross-sections.
74. 18th century (J. F. Öttinger) plan of the Town Hall's ground floor.
75. 19th century (J. D. Felsko) plan of the Town Hall's ground floor.
- 76, 77. Porticoes of the main façade projected by J. F. Öttinger (18th century) and J. D. Felsko (19th century).
- 78, 79. Comparison of the 18th century (J. F. Öttinger) and 19th century (J. D. Felsko) side façades of the Town Hall.
80. Riga Town Hall in 1875. In the middle of the Town Hall Square a fountain is situated.
81. Riga Town Hall with Roland's statue at the end of the 19th century.
82. Panorama of Riga Town Hall Square from the tower of St. Peter's Church in the beginning of the 20th century.
83. Riga Town Hall in 1941.
84. Plan of Riga Town Hall Square with surrounding buildings in 1937: 1 – Town Hall; 2 – Black Head's House; 3 – site of the 18th century Scale House; 4 – fountain, later on Roland's statue; 5 – Schwabe's House; 6 – storehouse of the Blue Guards; 7 – Kamarin's house; 8 – Society's "Resource" house; 9 – Jaksch's house. Overlapping by stages of the Town Hall development since 1334 by I. Bākule: A – 14th century Town Hall and "New House"; B – 16th century extended Town Hall; C – Town Hall (1750–1954); D – block housing Riga Politechnical Institute and laboratories (1962–2000).
85. Plan of Aizpute in 1834.
86. Aizpute in 1868.
87. Plan of the central part of Aizpute at the end of the 18th century: R – Town Hall.
88. 18th century Town Hall in Aizpute: façade and plans of the ground and the first floor (reconstruction by I. Bākule).
89. Aizpute Town Hall (survey of 1840).
90. Plan of the Market Square in Aizpute in 1826.
91. 19th century Town Hall in Aizpute, 19 Lielā Street.
92. Market Square in Aizpute at the beginning of the 20th century: on the right side a fragment of the Town Hall balcony.
93. Plan of Bauska in 1813.
94. Plan of Bauska in 1882: R – Town Hall.
95. Panorama of Bauska in 1659.
96. Bauska Town Hall at the end of the 16th century (schematic reconstruction by I. Bākule).

97. Plan of the medieval Town Hall in Malbork (Marienburg) – analogy to the 16th century plan of Bauska Town Hall.
98. Town Hall in Branewo, Poland – analogy to Bauska 17th century Town Hall.
99. Bauska Town Hall in the 17th century (reconstruction by I. Bākule).
100. Proportion scheme of the façades of the 17th century Bauska Town Hall by I. Bākule.
101. Survey of Bauska Town Hall in 1840. Ground floor: 1 – apartment for clerk; 2 – scale room; 3 – fire-fighting-tools storage; 4 – staircase to the 1st floor; 5 – guardroom. First floor: 1 – council's working-rooms; 2 – archives; 3 – the large meeting hall.
102. Survey of Bauska Town Hall in 1840: side façade and main façade.
103. Proportion scheme of Bauska Town Hall (reconstruction by I. Bākule).
104. Plan of Cēsis in the beginning of the 19th century.
105. Plan of Cēsis in 1693 by J. A. Ulrich. Site of the Town Hall pointed out – "Rathhaus"
106. 18th century copy of the plan of Cēsis in 1693 showing the former area of the bailey where a garden had been arranged later on.
107. Market Square in Cēsis in 1899 by E. Hartmann.
108. Plan of Cēsis in the 19th century showing the Town Hall at 7 Riga Street.
109. Cēsis: view from Market Square to Riga Street at the beginning of the 20th century (photo by A. Holms).
110. Building of Town Hall in Cēsis in 2000 (photo by A. Holms).
111. Coat of Arms of Cēsis on the façade of the Town Hall building in Cēsis in 2000.
112. Town Hall in Cēsis at 7 Riga Street: plan of the first floor (survey by I. Bākule in 1979).
113. Plan of Jelgava in 1831.
114. Plan of Jelgava in 1652 by T. Kraus, copied in 1891 by J. Döring: 4 – Town Hall.
115. Jelgava in 1652 by T. Kraus: R – Town Hall (original in the Photoarchives of Marburg).
116. Plan of Jelgava in 1702: J – Town Hall situated on the new site.
117. 18th century Town Hall in Jelgava (photo of the beginning of the 20th century).
118. Coat of arms of Jelgava above the main entrance of the Town Hall.
119. Doors of the Council's cupboard (1689).
120. Council's cupboard (1693).
121. Inner doors of the Jelgava Town Hall.
122. Interior of the Council's meeting hall at the end of the 19th century.
123. Galleries of shops alongside High Street in Jelgava at the end of the 19th century.
124. Market Square in Jelgava in 1895.
125. Town Hall and Market Square in Jelgava (beginning of the 20th century).
126. Town Council's meeting-hall after its refurbishment in 1935.
127. Plan of Jelgava Market Square and its surroundings before and after World War II by I. Bākule: R – Town Hall; 1 – historic street network; 2 – street network after World War II.
128. Plan of Krāslava Old City at the beginning of the 20th century.
129. Panorama of Krāslava in 1875–1876 by N. Orda: palace on the left, Town Hall on the middle and church on the right.
130. Plan of the Market Square in Krāslava: 17 – Town Hall.
131. Old Town Hall in Krāslava in 1875–1876 by N. Orda.

132. 18th century pharmacy in Krāslava situated in the corner of the Market Square.
- 133, 134. Analogy to Krāslava Town Hall: town halls in Poland in Józefow and Bielsk Podlaski.
135. Town Hall in Krāslava (wood engraving by P. Boczkowsky after the drawing of K. Römer).
136. Krāslava at the end of the 19th century: Town Hall is seen on the left side.
137. Plan of Kuldīga in 1839.
138. Two stages of development of medieval Kuldīga. First stage: A – castle; 1 – town. Second stage: A – castle; 1 – town; 2 – castle village; 3 – Kalna village.
139. Panorama of the 17th century Kuldīga: 4 – Town Hall.
140. Town Hall in Kuldīga (supposedly the second half of the 18th century).
141. Town Hall in Kuldīga: façade and plans (survey of the 1840).
142. Old Town Hall in Kuldīga (on the left). View from the River Alekšupīte.
143. Town Hall Square in Kuldīga: On the left – Old Town Hall; in the middle – New Town Hall.
144. The New Town Hall in Kuldīga built in 1868 (architect O. Dietze).
145. Plan of the first floor of the Kuldīga New Town Hall (drawing by I. Gaile).
146. Staircase wall paintings in the Kuldīga New Town Hall (reconstruction by I. Gaile in 1997).
147. Painting of the ceiling of the large meeting-hall in the New Town Hall (reconstruction by I. Gaile in 1997).
148. Plan of Liepāja (second half of the 19th century).
149. Stages of Liepāja development: 1 – possible place of the first settlement; 2 – road from Prussia and Lithuania; 3 – 16th century hamlet; 4 – 17th – first half of the 18th century extension; 5 – second half of the 18th century – the first half of the 19th century extension.
150. Town Hall in Liepāja in the second half of the 18th century.
151. Town Hall in Liepāja at the beginning of the 19th century (original in the Liepāja History and Art Museum).
152. Liepāja Town Hall (survey of 1840): plans and façade of the first floor.
153. Liepāja Town Hall (survey of 1840): plans of the ground floor and basement.
154. Central part of the 19th century plan of Liepāja: 1 – site of the 16th and 17th century Town Hall; 2 – site of the 18th century Town Hall; 3 – site of the last Town Hall.
155. Liepāja Town Hall at the beginning of the 20th century.
156. Market Square in Liepāja at the beginning of the 20th century.
157. Plan of Limbaži at the beginning of the 20th century: A – 13th century bishop's castle; B – church; C – early medieval castle mound with bailey; R – Town Hall and Market Square; 1 – Riga Gate; 2 – Burtnieki Gate; 3 – Cēsis Gate.
158. Central part of the plan of Limbaži in 1707; R – Town Hall.
159. Market Square in Limbaži by T. Gehlhaar.
160. Limbaži City Council's House at 4 Burtnieku Street: 19th century façade and plans (reconstruction drawings).
161. 19th century wall paintings at 4 Burtnieku Street under restoration in 2000.
162. Market Square in Limbaži at the end of the 19th century.

163. 19th century Town Hall in Limbaži: plans of the ground and first floor.
164. Market Square in Limbaži: Town Hall is partially seen on the left side.
165. View from the Town Hall towards a street leading to the Riga Gate at the beginning of the 20th century.
166. Plan of Ventspils in 1802.
167. Plan of the medieval part of Ventspils (1802).
168. Analogy to the medieval plan of Ventspils – plan of medieval Przemysl in Poland.
169. 17th century (1) and 18th century (2) extension plans of Ventspils.
170. Scale House in Ventspils (survey of 1790).
171. Central part of the plan of Ventspils in 1797: A – possible site of medieval Town Hall; B – site of the 17th-18th century Town Hall; C – site of the 18th century Scale House; D – 19th century Town Hall in the new Town Hall Square.
172. Plan of the 19th century Ventspils showing the empty site of the 17th century Town Hall.
173. 19th century Town Hall in Ventspils. Plan of the ground floor after restoration.
174. 19th century Town Hall in Ventspils: the main entrance door.
175. Town Hall in Ventspils: stove in the council's meeting-hall.
176. Project of a new Town Hall in Ventspils at the end of the 19th century by P. M. Bertschy (never implemented).
177. Plan of Jaunjelgava in 1646.
178. Plan of Jaunjelgava in the 19th century.
179. Town Hall in Jaunjelgava (survey of 1840).
180. Town Hall in Jaunjelgava during the inter-war period of the 20th century.
181. Plan of Jēkabpils at the beginning of the 19th century.

182. Town Hall in Jēkabpils: façade and plan (survey of 1840).
183. Town Hall in Piltene: façade and plan (survey of 1840).
184. Plan of Valmiera in 1797: Town Hall (R) – at the corner of the Market Square.
185. Town Hall in Valmiera at the beginning of the 20th century.

LIST OF COLOUR PICTURES

- I. 17th century interior of Riga Town Hall (painting by unknown 17th century artist).
- II. 17th century Riga City Council's meeting-hall (painting by unknown 17th century artist).
- III. Riga Town Hall in 1780 (drawing by J. Chr. Brotze).
- IV. Ground floor plan of Riga Town Hall in 1780 (drawing by J. Chr. Brotze).
- V. Riga Town Hall after rebuilding in 1793 (drawing by J. Chr. Brotze).
- VI. Riga Town Hall Square in 1816 (coloured litography by K. T. Fechhelm).
- VII. Project by J. D. Felsko for rebuilding of Riga Town Hall in 1848: façade and cross-section.
- VIII. Building of the New Town Hall in Riga in 2001 (photo by I. Bākule).
- IX. Restoration project for Bauska Town Hall by I. Bākule in 1988: the main façade.
- X. Former Town Hall building in Ventspils in 2000 (photo by A. Holms).
- XI. Former Town Hall building in Limbaži in 2000 (photo by A. Holms).

FRONTISPIECE: Panorama of Liepāja, Jelgava and Bauska at the very beginning of the 18th century (18th century drawing by J. Lithen).

DIE RATHÄUSER IN DEN STÄDTEN LETTLANDS

Die Entwicklung der mittelalterlichen Hansestädte verlief auf dem Territorium des heutigen Lettland ähnlich wie in Mittel- und Westeuropa, jedoch zeitlich versetzt und wurde durch das gewaltsame Eindringen westlicher Kultur bestimmt, welche die vorhandene einheimische Kultur überlagerte. In der Zeit vor der deutschen Besiedlung gab es im Baltikum bereits städteähnliche Siedlungen, deren Anlagen die Eigentümlichkeiten der Handelsansiedlungen der sog. Wikingerzeit hatten. Die strategisch wichtige Lage dieser Mittelpunkte wurde von den deutschen Eroberern benutzt, später wurden die Anlagen der mittelalterlichen Städte durch das bestehende Wegenetz und andere topologische Besonderheiten der Gegend beeinflusst. Im Mittelalter gab es in Livland keine Städte mit orthogonalem Anlageschema, d. h. mit einem regelmäßigen Straßennetz und rechteckigen Vierteln wie in Deutschland, Tschechien oder Polen, wo die Städte zur Stärkung der staatlichen Wirtschaft durch Verordnungen der jeweiligen Herrscher gegründet und nach bestimmten Regeln gebaut wurden. Die Feudalherren im Baltikum führten ständig Kriege zur Eroberung von Ländereien und zur Erweiterung ihres Einflussbereichs; um diese zu sichern, wurden hier vor allem Burgen gebaut. Die fremden Handelsleute hatten in

Livland zuerst merkantile Interessen, den unterworfenen Volksstämmen war aber die neue, ihnen aufgedrängte Kultur fremd. Deshalb entstanden in Livland keine unabhängigen, selbstbewussten und mächtigen Städte, wie zum Beispiel in Italien oder in den Niederlanden. Nur Riga – als eine bedeutende Hafenstadt – hatte eine unterschiedliche Entwicklung; die anderen mittelalterlichen städtischen Anlagen in Livland aber waren provinzielle Kleinstädte, welche keine großen Unterschiede zu den dicht bebauten feudalen Vorburgen hatten. Die livländischen Städte unterschieden sich deutlich von den westeuropäischen Hansestädten und zwar durch ihre Ausmaße wie auch durch die architektonische Gestaltung ihrer Bebauung; sie waren einfacher und an die Traditionen der einheimischen Holzbauten gebunden.

Die Handelstraditionen, die sich in Westeuropa eingebürgert hatten, beeinflussten die Entwicklung der neuen Hansestädte im Ostbaltikum – auch hier wurden nach deutschem Vorbild Gilden gegründet, Märkte angelegt und Rathäuser errichtet.

Der Bau von Rathäusern auf dem Territorium des heutigen Lettland lässt sich in drei Bauperioden einteilen: die Ordenszeit – vom 13. Jh. bis zur Mitte des 16. Jh.; das 17. Jh.; Mitte des

18. Jh. bis zur Mitte des 19. Jh. Der Bau neuer Rathäuser war zeitlich mit dem Beginn neuer Blütezeiten der Städte verbunden, – dadurch werden die engen Zusammenhänge zwischen dem Rathaus und den allgemeinen Entwicklungstendenzen einer Stadt verdeutlicht. Die städtebauliche Lage der Rathäuser (d. h. der Grundriss und die Größe des Rathausplatzes) wie auch die räumliche und stilistische Gestaltung der Rathäuser waren in diesen drei Bauperioden unterschiedlich.

DIE ORDENSZEIT

In der Zeit vom 13.–16. Jh. knüpfte die Entwicklung der livländischen Handelsstädte an mitteleuropäische Stadtanlagen an. Für die Gründung einer Stadt war vor allem eine für den Fernhandel strategisch günstige Lage des Ortes – ein Handelsplatz aus der Zeit vor der deutschen Besiedlung, ein Hafen oder ein Knotenpunkt großer Straßen – wichtig. Ein solcher Ort wurde in der Regel militärisch unterworfen, danach wurden dort als Stützpunkt eine Ordens- oder Bischofsburg und eine Kirche erbaut. Die Burg sollte als eine relativ sichere Unterkunft für die reisenden Fernhandelsleute dienen, die Einwohner der Burg wurden zu Abnehmern der Produkte und zum Marktplatz der einheimischen Erzeugnisse. Wichtige Bestandteile der mittelalterlichen Handelsstädte waren auch Markt und Wohnviertel der Handwerker und der Kaufleute. Die Entwicklung der Städte verlief in ganz Europa auf ähnliche Art, deshalb unterscheiden sich die Bebauungsprin-

zipien der verschiedenen Städte wenig voneinander. Die Differenzierung wurde durch die geographischen Umstände sowie durch traditionelle, lokale Baugewohnheiten bedingt; die letzteren waren ihrerseits von dem ortsüblichen Baumaterial abhängig. Das Gebiet mittelalterlicher Städte war in der Regel klar abgegrenzt, weil sie gemäß eines vom Orden oder vom Bischof erlassenen Privilegs zur Stadtgründung auf einem Areal bestimmter Größe oder auf einem bereits früher unregelmäßig bebauten Gelände entstanden waren. Die Enge der Grundstücke, der Straßen und Plätze in mittelalterlichen Städten war durch die territoriale Begrenztheit und die spontane Entwicklung bedingt. Auf dem Territorium des heutigen Lettland gab es im Mittelalter außer Riga auch andere bedeutende Handelsstädte: Goldingen/Kuldīga, Windau/Ventspils (ein Winterhafen), Hasenpoth/Aizpute (eine Station auf dem Weg nach preußischen Ländern), Wenden/Cēsis, Groß-Roop/Straupe, Lemsal/Limbaži, Wolmar/Valmiera (eine Station auf dem Weg nach estnischen Ländern und Pskow) und Kokenhusen/Koknese (eine Station auf dem Weg nach östliche Ländern). Kokenhusen und Groß-Roop haben längst ihre städtebaulichen Merkmale des Mittelalters eingebüßt, es gibt auch keine Belege über die eventuellen Rathäuser in diesen Städten. Die alten Stadtpläne von Goldingen, Hasenpoth, Wenden, Windau und Lemsal sowie das älteste Straßenschema von Libau/Liepāja, welches noch aus der Ordenszeit stammt, zeigen gemeinsame Merkmale im Blick auf die Lage und Formen der Marktplätze sowie auf die städtebauliche Lage der Rathäuser. Die Marktplätze hatten in dieser Zeit

unregelmäßige Formen: dreieckig oder trapezförmig; sie waren zwischen die Wohnviertel mit verschiedenen Grundrissformen eingengt. Straßen verbanden die Marktplätze mit den Toren der Ringmauer. Nur das Rathaus zu Riga war in dieser Zeit ein Steinbau; nichts verweist darauf, dass auch andere livländische Städte im Mittelalter steinerne Rathäuser gehabt hätten. Über die Grundrisse der Rathäuser aus dieser Zeit lässt sich wenig sagen. Womöglich unterschieden sich diese wenig von schlichten Wohnbauten, – eine Ausnahme war nur Riga; auch in der nächsten Zeitperiode änderte sich nichts in dieser Hinsicht.

DAS 17. JAHRHUNDERT

Das 17. Jahrhundert brachte keine großen Veränderungen in die Bebauung der Städte Livlands und Lettgallens. Die ständigen Kriege und der Wechsel der Machthaber förderten keinesfalls die Entwicklung des Handels und der Städte. Anders war es im Herzogtum Kurland. Der Aufschwung des Herzogtums und die vielfältigen äußeren Verbindungen, besonders zur Zeit Herzog Jakobs, brachten in Kurland und Semgallen viele Neuerungen wie im Bereich der Landwirtschaft, der Manufakturen und des Schiffbaues so auch des Städtebaues, in der Architektur und in der Kunst. Der Städtebau und die Architektur wurden vor allem durch die Baukunst Polens-Litauens, wo damals viele italienische Architekten tätig waren, geprägt. Eine wichtige Rolle spielten auch – besonders im Blick auf die angewandte und dekorative Kunst – die Niederlande, mit denen das

Herzogtum Kurland wie auch Riga enge Handelsbeziehungen hatte. Herzog Jakob hatte sich in seinem Streben zur absoluten Macht vom Beispiel Englands, wo er seine Jugend- und Studienjahre verbracht hatte, leiten lassen. Das ganze Wirtschaftsleben und die Politik waren dem Landesherren unterstellt und wurden von ihm bestimmt; die Städte sollten seine gehorsame Untertanen und nicht selbständige politische und wirtschaftliche Einheiten werden. Der Städtebau und der mit diesem verbundene Bau der Rathäuser wurde von der Politik Herzog Jakobs stark beeinflusst.

Einer der ersten Orte, wo sich die neuen Entwicklungstendenzen zeigten, war Bauske/Bauska. Die städtebauliche Anlage dieser Stadt stützte sich bereits im ausgehenden 16. Jahrhundert auf die Grundsätze des Magdeburger Stadtrechts, das in Polen-Litauen weit verbreitet war; innerhalb des charakteristischen rechtwinkligen Straßenschemas gab es hier im Stadtzentrum einen großen rechteckigen Marktplatz mit dem Rathaus in der Mitte. Das steinerne Rathaus hatte die für die Rathäuser Mitteleuropas typische Raumstruktur. Ähnliche Anlageschemas erhielten danach auch andere Städte des Herzogtums, zum Beispiel Friedrichstadt/Jaunjelgava oder Windau, welches während der Herrschaft Herzog Jakobs zur neuen Blüte gelangte. Am Ufer des Windau-Flusses wurden dort eine neue städtebauliche Parzellierung vorgenommen und ein großer rechteckiger Marktplatz angelegt. In der südöstlichen Ecke des Marktplatzes stand das Rathaus – ein Holzbau, welches zwar an niederländische Muster anknüpfte, jedoch seinen Ausmaßen nach kleiner war. Es sei hier betont, dass der Stadtrat

zur Zeit Herzog Jakobs eine ziemlich formelle Institution war. Die Stadtanlage Mitau/Jelgava stützte sich ebenfalls auf die Grundprinzipien der Anlage Magdeburgs; von den Niederlanden wurde der Bau der Befestigungsanlagen um Schloss und Stadt übernommen. Die Lage des Marktplatzes in Mitau – am Rande der Stadt, nahe dem Ufer des Drixe-Baches – sowie einige Abweichungen im Straßenschema weisen darauf hin, dass in der herzoglichen Zeit die Stadtanlage einem früheren Schema – aus der Ordenszeit – angepasst wurde. In Mitau wurde ein eigenartiger Versuch gemacht, das Rathaus (das älteste bekannte) auf dem Marktplatz auf die gleiche Achse wie die St. Trinitatiskirche zu plazieren. Diese für den Barockstil charakteristische Idee von der Platzierung der bedeutendsten kommunalen Gebäude dürfte von Italien – über Polen vermittelt – übernommen worden sein; ihrer Ausführung in Mitau fehlte jedoch das entsprechende Ausmaß. Wenn die ursprüngliche Idee weiter entfaltet worden wäre, hätte womöglich Mitau ein besonderes Ensemble erhalten. Nach dem Einbruch der Schweden brannte jedoch die Stadt nieder, und das frühere Vorhaben wurde aufgegeben.

Das Rathaus in Riga wurde in dieser Zeit umgebaut, und die Räume erhielten eine neue Dekoration im Stil des Manierismus. Insgesamt aber erlebte die Stadtstruktur, die bereits früher formiert war, keine wesentlichen Veränderungen. In Riga kam der Typ der Hansestädte mit der für diese kennzeichnende Struktur und Stadtverwaltung am deutlichsten zur Geltung und wurde hier länger als anderswo erhalten. Im Herzogtum Kurland entstanden Städte, die in mancherlei Hinsicht

den Handelsstädten Englands verwandt waren. In einem zentral gelenkten Staat waren diese faktisch der Macht des Herrschers unterstellt und trugen mit ihren Einkünften dann wohl der Staatskasse bei, – nicht aber dem souveränen Stadtstaat, wie es in Deutschland der Fall war. Im Herzogtum Kurland waren die Städte eigentlich Zollorte, welche dem Landesherren unterstellt waren. So konnten sie zu keinem Reichtum kommen; sogar in der Blütezeit des Herzogtums waren die Rathausbauten weder prächtig noch groß. Zudem wurde die friedliche Entwicklung der Städte und ihr Bebauungsprozess durch die wiederholten Einfälle der Schweden, durch Zerstörungen, Plünderungen und Feuersbrünste, die damit einhergingen, beeinträchtigt.

MITTE DES 18. JH. BIS ZUR MITTE DES 19. JH.

Erst nach dem Nordischen Krieg, als Livland dem russischen Reich einverleibt wurde, trat eine längere Friedensperiode ein. In dieser Zeit verstärkte sich auch der politische Druck Russlands auf Lettgallen, welches dann 1772, und auf das Herzogtum Kurland, welches 1795 an Russland angegliedert wurde. In dieser Situation kam die Freiheit und Unabhängigkeit der Städte nicht mehr zum Fragen; die Stadträte waren gezwungen, sich dem Diktat Russlands zu unterwerfen. Nach dem verheerenden Nordischen Krieg musste im 18. Jahrhundert das Leben der Städte wiederbelebt werden. Von den Machthabern des russischen Reichs wurden insbesondere solche

Stadträte unterstützt, die ihnen Folge leisteten. Der größte Teil der alten Rathäuser war in schlechtem Zustand, oder sie waren während des Krieges ganz zerstört worden.

In der Mitte und in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts wurden in Riga aber auch in Mitau, Libau und Kraslau/Krāslava Rathausbauten errichtet, welche nicht mehr deutschen Vorbildern folgten, sondern eher von den Ideen der französischen Aufklärung beeinflusst waren. Diese Rathäuser mit großen für Büros gut geeigneten Räumen erinnerten an die westeuropäischen Schlossbauten des Klassizismus. Einen speziellen Typ unter den Rathausbauten auf dem Territorium des heutigen Lettland verkörperte das Rathaus in Kraslau. Diese Stadt war eigentlich eine private Handelsstadt eines Adligen, und das Rathaus dieser Stadt galt keinesfalls als ein Symbol der Stadtverwaltung, – hier waren vor allem örtliche Gerichtsbehörden und das Zollamt untergebracht, welche den Interessen des Gutsbesitzer von Plater dienten.

Am Ende des 19. Jahrhunderts wurden die Stadträte von der russischen Administration auf-

gelöst, und die Rathäuser büßten den Sinn ihres Bestehens ein. In den Städten waren zwar Behörden der Stadtverwaltungen tätig; diese brauchten jedoch größere Räume, – so wurden die alten Rathäuser dem Zwecke neuer Amtsbereiche angepasst und gingen allmählich ihrem Untergang entgegen.

Während des Zweiten Weltkrieges wurden in Lettland die Rathäuser der größten Städte – Riga, Mitau und Libau – zerstört. In der Sowjetzeit wurden die alten Rathausbauten gänzlich vernachlässigt; in Mitau wurde sogar die ursprüngliche Struktur des Straßennetzes im alten Stadtteil verändert. Auch die Rathäuser in Kleinstädten wurden der Vergessenheit und der Zerstörung preisgegeben. Die einzigen Ausnahmen waren die Rathäuser in Goldingen und Windau, deren Baukörper teilweise restauriert wurden, um die alten Gebäude neuen Funktionen brauchbar zu machen.

Im vorliegenden Buch werden die Rathäuser mehrerer bedeutenden historischen Städte Lettlands in Zusammenhang mit der Entwicklung dieser Städte und mit verschiedenen sozialpolitischen und wirtschaftlichen Verhältnissen geschildert.

VERZEICHNIS DER ABBILDUNGEN

1. Wikinger. 9.–11. Jh. und die bedeutendsten Handelsorte im frühen Mittelalter am Ufer der Ostsee und der Nordsee.
2. Stadtgrundriss von Lübeck im Mittelalter.
3. Das Netz der See- und Landhandelsstraßen in Deutschland in der Hansezeit.
4. Deutsches Handelsschiff der Hanse. 15. Jh.
5. Stadtgrundrisse von Rostock aus der Hansezeit. (Erlangung des Lübecker Stadtrechts 1218).
6. Stadtgrundriss von Stralsund aus der Hansezeit. (Erlangung des Lübecker Stadtrechts 1234).
7. Stadtgrundriss von Greifswald aus der Hansezeit. (Erlangung des Lübecker Stadtrechts 1250).
8. Holländisches Handelsschiff. 15. Jh.
9. Saal im Kaiserhaus Goslar um 1082.
10. Der große Remter in der Ordensritterburg Marienburg (Malborck) um 1309.
11. Grundriss des Rathauses in der Altstadt von Danzig (Gdansk). Der Sitzungssaal des Rates (I) ist zweischiffig.
12. Der älteste bekannte zweischiffige Raum im Baltikum – der Gemeinderaum in der Kirche Uexküll (Ikšķile). 1198.
13. Grundriss des Hauses der Großen Gilde in Reval (Tallinn): 1 – der zweischiffige Saal.
14. Grundriss des Rathauses in Reval (Tallinn): 1 – der zweischiffige Ratssaal.
15. Grundriss des Hauses der Großen Gilde in Riga vor 1830. Der große Saal (I) war zweischiffig.
16. Rathaus in Montepulciano – ein kennzeichnendes Beispiel der italienischen Rathausbauten mit einem hohen Turm.
17. Rathaus in Stralsund mit den Arkaden der Erdgeschosslaube, jedoch ohne einen Turm (die Rathausbauten in Deutschland hatten oft keine Türme).
18. Tuchhalle in Brügge, erbaut im 13. Jh.
19. Rathaus in Thorn (Toruń). 15. Jh.
20. Rathaus in Reval (Tallinn), erbaut im 14. Jh. *Zeichnung, 1800.*
21. Rathaus in Arras mit den typischen Arkaden der Erdgeschosslaube und dem hohen Turm.
22. Altstadt von Hamburg mit dem ältesten Marktplatz, der ein unregelmäßiges Anlageschema hat (A), und dem jüngeren – rechteckigen Marktplatz (B).
23. Rathausplatz in Antwerpen: 1 – die Stelle des Rathauses im Mittelalter; 2 – die Stelle des Rathauses im 16. Jh.
24. Rathausplatz in Reval (Tallinn): – das Rathaus (R) in der Ecke des Platzes.
25. Rathaus in Lübeck.
26. Grundriss des Rathausplatzes in Lübeck – das Rathaus (R) in der Ecke des Platzes.
- 27, 28. Stadtgrundrisse von Dresden und Warschau im Mittelalter: das Rathaus (R) in der Mitte des rechteckigen Rathausplatzes.
29. Stadtgrundriss der Rechtstadt Danzig (Gdansk): – Rathaus (R) am Rande der erweiterten Straße.

30. Stadtgrundriss von Berlin im Mittelalter: – das Rathaus (R) in der Ecke des Viertels.
31. Rathaus in Augsburg am Anfang des 17. Jh.
32. Rathaus in Bremen am Anfang des 17. Jh.
- 33., 34. Rathausbauten in Kulm (Chelmno) und in Posen (Poznan), umgebaut in der Zeit der Renaissance.
- 35, 36. Rathausbauten in Danzig (Gdansk) – in der Recht- und in der Altstadt. Nach den Umbauten am Ende des 16. Jh. erhielten ihre Türme eine komplizierte Gestalt.
37. Typischer Rathausbau des 18. Jh. in Kaunas.
38. Typischer Rathausbau des 18. Jh. in Leszno (Polen).
- 39, 40. Rathausbauten des 19. Jh. in Tschechien – in Frenštát pod Radhoštěm und in Postoloprtech.
41. Livland in der 2. Hälfte des 16. Jh.
42. Das Territorium des heutigen Lettland nach dem polnisch-schwedischen Krieg im 17. Jh.
43. Die Einverleibung Lettlands in das russische Reich: Livland 1710–1721, Lettgallen – 1772, das Herzogtum Kurland–Semgallen – 1795.
44. Grundriss der Stadt Riga und ihrer Vorstädte. 1797. *Erstveröffentlichung.*
45. Deutsche Ansiedlung in Riga um 1210 – nach einer Hypothese von W. Neumann.
46. Stadtgrundriss des mittelalterlichen Teils von Visby mit dem ältesten Anlageschema der städteähnlichen Siedlung im 9.–11. Jh.
47. Stadien der Entwicklung Rigas im Mittelalter – nach der Hypothese von I. Bākule: 1 – die älteste Hafenanlage; 2 – befestigte Ansiedlung der Kaufleute der Wikingerzeit; 3 – die Vorstädte der Wenden und der Liven; 4 – die Bai der deutschen Kaufleute: Ende 12. Jh./ Anfang 13. Jh.; 5 – das Territorium des ersten deutschen Bischofsschlosses 1201–1232; 6 – das Territorium des ersten Ordensschlosses: Anfang 13. Jh.– 1330; 7 – das Territorium des ersten Domcapitels: Anfang 13. Jh.–1215; 8 – das Territorium der St. Petri-kirche und des Friedhofes seit 1209; 9 – die erste Befestigungsmauer Rigas; 10 – die Stelle des ersten Rathauses in Riga im 13. Jh.; 11 – das Territorium des Bischofsschlosses nach 1211; 12 – das Territorium des Doms und des Domklosters – der Sitz des Domcapitels nach 1215; 13 – die Stelle des Ordensschlosses seit 1330; 14 – die Erweiterung der Schutzmauer bis Anfang 14. Jh.; 15 – die Stelle des Neuen Hauses des Rigaer Rates (das spätere Schwarzhäupterhaus); 16 – die Stelle des Rathauses nach 1334; 17 – der Rathausplatz in den 1330er Jahren.
48. Plan der Altstadt von Riga in der Wende des 19./20. Jh.: 1 – die Ufer des Rīdzene-Flusses und der Düna (Daugava); 2 – das Netz der ältesten Straßen.
- 49, 50. Rathausbauten in Deutschland – in Mollsheim und Heilbronn – ähnlich dem Rathaus zu Riga im 16. Jh.
51. Grundriss des Kellergeschosses des Neuen Hauses (des späteren Schwarzhäupterhauses) im Mittelalter (die mittlere Wand zeigt, dass der Saal im Obergeschoss zweischiffig war) und die Fassade. *Erforschungen von G. Jansons.*
52. Blick auf das mittelalterliche Riga: in der Mitte das Rathaus; an der Nordseite sieht man den mittelalterlichen Stufengiebel, auf der Düna-Seite ist der Giebel bereits im Stil des Manierismus umgestaltet worden.
53. Blick auf das mittelalterliche Riga: über den im Stil des Manierismus gestalteten Giebel des Rathauses ragt ein kleiner Turm empor, auf beiden Schmalseiten befinden sich Volutengiebel.
54. Die Schauseite des Rathauses in Riga. *Hypothetische Rekonstruktion von W. Neumann.*
55. Rathausplatz in Riga. Anfang 17. Jh. *Ausschnitt aus dem Kupferstich von H. Thum. 1612.*

56. Der mittlere Teil des Stadtgrundrisses von Riga: R – das Rathaus. *Zeichnung von F. Murrer 1650.*
57. Ausschnitt aus dem Grundriss der Stadt Riga mit dem neuen Rathaus, 2. Hälfte 18. Jh.: 1 – das Rathaus; 2 – die Stadtwaage; 3 – das Schwarzhäupterhaus.
58. Entwurf von J. F. Öttinger für das Rathaus aus dem Jahre 1752: die Giebelfassade.
59. Verzierungen im Innern des Rathauses: Konsole und Vase im Treppenhaus. Mitte 18. Jh.
60. Schmuck im Giebfeld des Rathauses. 1765.
61. Treppenhaus im Rathaus: Gesamtansicht.
62. Treppenhaus im Rathaus: Schnitt und Grundriss.
63. Fassadenentwurf des Rathauses in Dorpat (Tartu), erbaut im 18. Jh., – ähnlich dem Rathaus in Riga im 18. Jh. *Architekt J. H. Walter.*
64. Typischer Wohnbau des 18. Jh. in Dresden.
65. Entwurf für den Umbau der Freitreppe der Börse von Ch. Haberland. 1794.
66. Entwurf zum Umbau des Rathauses: Aufriss und Grundriss des ersten Obergeschosses. Ende 18. Jh. *Zeichnung vom Baumeister Schultz in Riga.*
67. Aufmessungen der Haupt- und Giebelfassaden des Rathauses zu Riga aus dem Jahre 1823: die Freitreppe ist wiederum umgebaut worden.
68. Die rechte Seite des Erdgeschosses. Aufmessung der Räume des Kassenkollegiums. 1840. *Erstveröffentlichung.*
69. Rathaus (auf der linken Seite des Platzes). 1829. *Lithographie von G. C. Scharlow.*
70. Rathausplatz in Riga. 1835. *Aquatinta von T. Gehlhaar.*
71. Rathausplatz in Riga. An der Rathausfassade sind einzelne Dekorationsdetails gut sichtbar. *Lithographie von D. Jantzen.*
- 72, 73. Gegenüberstellung der Entwürfe von J. F. Öttinger (18. Jh.) und J. D. Felsko (19. Jh.) zum Umbau des Rathauses: Schnitte.
74. J. F. Öttinger (18. Jh.): Grundriss des Erdgeschosses.
75. J. D. Felsko (19. Jh.): Grundriss des Erdgeschosses.
- 76, 77. Die von J. F. Öttinger (18. Jh.) und J. D. Felsko (19. Jh.) entworfenen Portiken an der Hauptfassade.
- 78, 79. Gegenüberstellung der Entwürfe von J. F. Öttinger (18. Jh.) und J. D. Felsko (19. Jh.) zum Umbau des Rathauses: Aufrisse der Giebelfassaden.
80. Rathaus. In der Mitte des Rathausplatzes ein Springbrunnen. 1875.
81. Rathaus. In der Mitte des Rathausplatzes steht die Rolandssäule. Ende 19. Jh.
82. Blick auf den Rathausplatz vom Turm der St. Petri-kirche. Anfang 20. Jh.
83. Rathaus. 1941.
84. Situationsplan des Rathausplatzes in Riga und seiner Umgebung im Jahre 1937: 1 – das Rathaus; 2 – das Schwarzhäupterhaus; 3 – die Stelle der Stadtwaage; 4 – der Springbrunnen (später die Rolands-säule); 5 – das Schwabsche-Haus; 6 – die Rüstkammer der Blauen Bürgergarde; 7 – das Kamarins Haus; 8 – das Haus der Gesellschaft "Resource"; 9 – das Jacksche-Haus.
Zusammenschau von verschiedenen Bauperioden des Rathauses: A – das Rathaus und das Neue Haus im 14. Jh.; B – das Rathaus im 16. Jh.; C – das Rathaus 1750–1954; D – der Trakt der Laboratorien des Rigaer Polytechnischen Instituts nach dem Zweiten Weltkrieg. *Zeichnung von I. Bākule.*
85. Stadtgrundriss von Hasenpoth (Aizpute). 1834.
86. Blick auf Hasenpoth. 1868.
87. Grundriss des Stadtzentrums Hasenpoth: R – das Rathaus. 2. Hälfte 18. Jh.
88. Rathaus in Hasenpoth im 18. Jh. Fassade und Grundrisse des Erdgeschosses und des ersten Geschosses. *Rekonstruktionszeichnung von I. Bākule.*

89. Aufmessungen der Hauptfassade und der Grundrisse der Geschosse des Rathauses in Hasenpoth vom Jahre 1840.
90. Marktplatz in Hasenpoth an der Mitauschen (Jelgavas-) Straße (später die Große (Lielā-) Straße, danach die Atmodas-Straße). Grundriss aus dem Jahre 1826.
91. Rathaus in Hasenpoth an der Großen (Lielā-) Straße 19.
92. Marktplatz in Hasenpoth: rechts: Fragment des Rathauses. Anfang 20. Jh.
93. Stadtgrundriss von Bauske (Bauska). 1813.
94. Stadtgrundriss von Bauske: R – Rathaus. 1882.
95. Panorama von Bauske. 1659.
96. Rathaus in Bauske. Ende 16. Jh. *Schematische Rekonstruktion von I. Bākule.*
97. Grundriss des Rathauses in Marienburg (Malbork) (ähnlich dem Rathaus in Bauske im 16. Jh.).
98. Rathaus in Branewo (ähnlich dem Rathaus in Bauske im 17. Jh.).
99. Rathaus in Bauske. Mitte 17. Jh. *Rekonstruktion von I. Bākule.*
100. Das Proportionierungsschema der Giebelfassade und der Hauptfassade. *Architektin I. Bākule.*
101. Aufmessungen des Rathauses in Bauske von 1840: Grundrisse der Geschosse. Das Erdgeschoss: 1 – die Wohnung des Ratsdieners; 2 – die Stadtwaage; 3 – die Kammer für das Feuerlöschzeug; 4 – das Treppenhaus; 5 – die Wohnung des Wächters. Das Obergeschoss: 1 – die Arbeitsräume des Magistrats; 2 – das Archiv; 3 – der große Sitzungssaal des Rates.
102. Aufmessungen des Rathauses in Bauske von 1840: Giebelfassade und Hauptfassade.
103. Perspektivische Zeichnung des Rathauses in Bauske. *Architektin I. Bākule.*
104. Stadtgrundriss von Wenden (Cēsis). Erste Hälfte 19. Jh. *Zeichner unbekannt.*
105. Kopie des von J. A. Ulrich 1693 gezeichneten Stadtgrundrisses von Wenden, – ein Grundstück ist als "Rathaus"-Grundstück bezeichnet.
106. Kopie des von J. A. Ulrich 1693 gezeichneten Grundrisses von Wenden mit der Parkanlage auf dem Territorium der Vorburg aus dem 18. Jh.
107. Marktplatz in Wenden. 1899. *Zeichnung von E. Hartmann.*
108. Stadtgrundriss von Wenden mit dem Grundstück an der Rīgas-Straße 7. Dieses Grundstück ist als "Rathaus"-Grundstück bezeichnet.
109. Marktplatz in der Altstadt von Wenden: Blick auf die Rīgas-Straße. Anfang 20. Jh.
110. Rathaus in Wenden. 2000. *Foto von A. Holms.*
111. Stadtwappen an der Fassade des Rathauses in Wenden. 2000. *Foto von A. Holms.*
112. Rathaus an der Rīgas-Straße 7: der Grundriss des Obergeschosses. *Aufmessung von I. Bākule von 1979.*
113. Stadtgrundriss von Mitau (Jelgava). 1831.
114. Stadtgrundriss von Mitau, gezeichnet 1652 von T. Kraus (4 – das Rathaus), umgezeichnet von J. Döring 1891.
115. Stadtgrundriss von Mitau mit räumlicher Darstellung des Rathauses (R). 1652. *Original im Bildarchiv Marburg.*
116. Stadtgrundriss von Mitau mit der neuen Stelle des Rathauses (J). 1702.
117. Das im 18. Jh. erbaute Rathaus in Mitau. Foto Anfang 20. Jh.
118. Stadtwappen von Mitau über dem Haupteingang des Rathauses.
119. Türflügel des Ratsschranks. 1689.
120. Ratsschrank. 1693.
121. Innentür am Rathaus.
122. Innenausstattung des Ratssaales. Wende 19./20. Jh.

123. Die Große Straße, die ihren Anfang am Marktplatz nimmt. Hinter den Arkaden – die Kaufläden. Ende 19. Jh.
124. Marktplatz in Mitau. 1895.
125. Rathaus auf dem Marktplatz. Wende 19./20. Jh.
126. Sitzungssaal der Stadtverwaltung im Rathaus nach dem Umbau von 1935.
127. Zusammenschau der Stadtgrundrisse von Mitau aus der Vor- und Nachkriegszeit. Im Grundriss: R – die Stelle des Rathauses auf dem Marktplatz; 1 – das historische Straßennetz; 2 – der Grundriss der heutigen Bebauung des Stadtzentrums. *Zeichnung von I. Bākule.*
128. Grundriss des historischen Stadtzentrums von Kraslau (Krāslava).
129. Blick auf Kraslau von der Düna. Zwischen dem Schloss und der Kirche ist der Turm des Rathauses sichtbar. 1875/1876. *Aquarell von N. Orda.*
130. Grundriss des Marktplatzes in Kraslau: am Ende des Platzes das Rathaus (17).
131. Das alte Rathaus in Kraslau. Ende 19. Jh. *Aquarell von N. Orda.*
132. Die alte Apotheke in Kraslau.
- 133, 134. Rathäuser in Polen – in Józefów und Bielsk-Podlaski (diese Bauten sind dem Rathaus in Kraslau ähnlich).
135. Rathaus in Kraslau. *Xylographie von P. Boczkowsky nach der Zeichnung von K. Römer.*
136. Kraslau vor 100 Jahren: links das Rathaus.
137. Stadtgrundriss von Goldingen (Kuldīga). 1839.
138. Zwei Entwicklungsstadien der Stadt Goldingen im Mittelalter. Das erste Stadium: A – die Burg; 1 – die Stadt. Das zweite Stadium: A – die Burg; 1 – die Stadt; 2 – der Flecken am Schloss (das kurische Städtchen); 3 – der obere Flecken. *Grundlage: das Stadtgrundriss von Goldingen aus dem Jahre 1813.*
139. Panorama Goldingens mit dem Rathaus (4). 17. Jh.
140. Das alte Rathaus in Goldingen. Vermutlich 2. Hälfte 18. Jh.
141. Grundrisse und Aufrisse der Fassaden des Rathauses in Goldingen. Aufmessung von 1840.
142. Das alte Rathaus in Goldingen von der Seite des Alekša-Baches.
143. Rathausplatz in Goldingen: links – das alte Rathaus, in der Mitte – das neue Rathaus.
144. Das neue, 1868 erbaute Rathaus in Goldingen. Architekt O. Dietze.
145. Grundriss des Obergeschosses des neuen von O. Dietze konzipierten Rathauses. *Zeichnung von I. Gaile.*
146. Der illusionäre, Paneele vortäuschende Anstrich der Wände im Treppenhaus des neuen Rathauses – nach den Sondierungsmaterialien. 1997. *Architektin I. Gaile.*
147. Rekonstruktionszeichnung des Deckendekors im Ratssaal des neuen Rathauses – nach den Sondierungsmaterialien. 1997. *Architektin I. Gaile.*
148. Stadtgrundriss von Libau (Liepāja). 2. Hälfte 19. Jh.
149. Stadien der Entwicklung der Stadt Libau: 1 – der eventuell älteste Platz der Ansiedlung Libau; 2 – die Straße von Preußen und Litauen; 3 – der Flecken im 14.–16. Jh.; 4 – die Erweiterung der Stadt: Anfang 17. Jh.– 18. Jh.; 5 – die Erweiterung der Stadt: 2. Hälfte 18. Jh.–1. Hälfte 19. Jh.
150. Rathaus in Libau. 2. Hälfte 18. Jh. *Original im Museum für Geschichte und Kunst in Libau.*
151. Rathaus in Libau. Anfang 19. Jh. *Original im Museum für Geschichte und Kunst in Libau.*
152. Aufmessung des Rathauses in Libau vom Jahre 1840: Grundriss des Obergeschosses und Aufriss der Fassade.

153. Aufmessung des Rathauses in Libau vom Jahre 1840: Grundriss des Erd- und Kellergeschosses.
154. Der mittlere Teil des Stadtgrundrisses von Libau aus der 2. Hälfte des 19. Jh. – die städtebauliche Lage des Rathauses im Laufe der Zeit: 1 – das erste Rathaus; 2 – das zweite Rathaus; 3 – der letzte Rathausbau.
155. Rathaus in Libau. Anfang 20. Jh.
156. Marktplatz in Libau (später der Rosen-Platz und die Große Straße). Anfang 20. Jh.
157. Stadtgrundriss von Lemsal (Limbaži) aus dem Anfang des 20. Jh.: A – die Burg; B – die Kirche; C – die Heidenburg; R – das Rathaus auf dem Marktplatz; 1 – das Rigaer Tor; 2 – das Burtneck-Tor; 3 – das Wendensche Tor.
158. Der mittlere Teil des Stadtgrundrisses von Lemsal mit dem Rathaus (R). 1707.
159. Marktplatz in Lemsal. *Aquarell von T. Gehlhaar.*
160. Haus des Rates an der Burtnieku-Straße 4: Fassade, Souterrain, Erdgeschoss. *Zeichnungen für die Rekonstruktion des Gebäudes.*
161. Gebäude in Lemsal an der Burtnieku-Straße 4. Die Wandmalereien während der Restaurierung. 2000. *Restauratorin I. Cakare. Foto von I. Cakare.*
162. Marktplatz in Lemsal. Ende 19. Jh.
163. Grundrisse des Erdgeschosses und des Obergeschosses des im 19. Jh. erbauten Rathauses in Lemsal. *Der heutige Stand.*
164. Marktplatz in Lemsal. Auf der linken Seite desselben ist teilweise das Rathaus zu sehen. Wende 19./20. Jh.
165. Blick vom Lemsaler Rathaus in Richtung auf das frühere Rigaer Tor. Anfang 20. Jh.
166. Stadtgrundriss von Windau (Ventspils). 1802.
167. Grundriss des mittelalterlichen Stadtteils von Windau. *Grundlage: der Grundriss von 1802.*
168. Stadtgrundriss von Przemysl (Polen) – ähnlich dem Stadtgrundriss von Windau.
169. Erweiterung der Stadt Windau: 1 – der im 17. Jh. erweiterte Stadtteil; 2 – der im 18. Jh. erweiterte Stadtteil. *Grundlage: der Grundriss von 1802.*
170. Aufmessung der Stadtwaage in Windau vom Jahre 1790.
171. Der mittlere Teil des Stadtgrundrisses von Windau vom Jahre 1797 und die Lage der Rathäuser im Laufe der Zeit: die eventuelle Stelle des Rathauses im Mittelalter (A); das Rathaus auf dem Marktplatz im 17. Jh. (B); die Stadtwaage auf dem Marktplatz im Jahre 1790 (C); das Rathaus auf dem neuen Rathausplatz im 19. Jh. (D).
172. Teil des Stadtgrundrisses von Windau aus den 1870er Jahren. Das Grundstück (R), auf dem im 17. Jh. das Rathaus stand, ist unbebaut.
173. Grundriss des Erdgeschosses des Rathauses in Windau im 19. Jh.: Stand nach der Restaurierung.
174. Türflügel des Haupteingangs.
175. Ofen im früheren Ratssaal. *Foto von A. Holms.*
176. Der unausgeführte Entwurf von P. M. Bertschy für ein neues Rathaus in Windau.
177. Stadtgrundriss von Friedrichstadt (Jaunjelgava). 1646.
178. Stadtgrundriss von Friedrichstadt. 19. Jh.
179. Rathaus in Friedrichstadt, Aufmessung von 1840.
180. Rathaus in Friedrichstadt zur Zeit des ersten unabhängigen Staates Lettland.
181. Stadtgrundriss von Jakobstadt (Jēkabpils). Anfang 19. Jh.
182. Aufriss und Grundriss des Rathauses in Jakobstadt. Aufmessung von 1840.
183. Hauptfassade und Grundriss des Rathauses in Piltene (Piltene). Aufmessung von 1840.
184. Stadtgrundriss von Wolmar (Valmiera): in der Ecke des Marktplatzes das Rathaus (R). 1797.
185. Rathaus in Wolmar. Anfang 20. Jh.

VERZEICHNIS DER FARBABBILDUNGEN

- I. Sitzung des Rigaer Kassenkollegiums. 2. Hälfte 17. Jh. *Künstler unbekannt.*

Auf dem Gemälde ist der Sitzungssaal des Kassenkollegiums im Rathaus dargestellt: ein großes viergeteiltes Fenster; die Wandfläche ist durch einen dekorativen Fries in zwei Teile geteilt, diese sind durch füllungenähnliche Elemente gegliedert; der Fußboden ist mit hellen und dunklen Steinplatten ausgelegt.

- II. Sitzung des Rigaer Rates. 2. Hälfte 17. Jh. *Künstler unbekannt.*

Auf dem Gemälde ist ein Teil der Innenausstattung des Ratssaales im 17. Jh. zu sehen: das viergeteilte Fenster hat gegossene, in Zinn gefasste Glasscheiben; von flachen Pilastern getragene Arkaden schmücken die Wände; der Fußboden ist mit hellen und dunklen Steinplatten ausgelegt.

- III. Die Hauptfassade des Rathauses in Riga. 1780. *Zeichnung von J. Ch. Brotze.* Hier ist das alte, in der Mitte des 18. Jh. errichtete Rathaus vor dem Umbau zu sehen.

- IV. Grundriss des Erdgeschosses des Rigaer Rathauses. 1780. *Zeichnung von J. Ch. Brotze.*

- V. Rathaus in Riga. 1793. *Zeichnung von J. Ch. Brotze.* Das Mansarddach des Rathauses und die Freitreppe der Börse sind nach den Entwürfen von Ch. Haberland umgebaut worden.

- VI. Rathausplatz mit dem Rathaus in Riga. 1816. *Kolorierte Lithographie von C. T. Fechhelm.*

- VII. Entwurf von J. D. Felsko aus dem Jahre 1848, nach welchem der letzte Umbau des Rathauses in der Mitte des 19. Jh. vorgenommen wurde: Aufriss der Hauptfassade und Längsschnitt.

- VIII. Wiederaufbau des Rathauses in Riga. 2001. *Foto von I. Bākule.*

- IX. Schauseite des Rathauses in Bauske. *Rekonstruktionsprojekt von I. Bākule auf Grund der Aufmessung des Rathauses von 1840. Foto von A. Holms.*

- X. Rathaus in Windau. 2000. *Foto von A. Holms.*

- XI. Rathaus in Lemsal. 2000. *Foto von A. Holms.*

TITELBILD: Panorama von Libau, Mitau und Bauske. Wende 17./18. Jh. *Zeichnung von J. Lithen.*

RATUSZE W MIASTACH ŁOTWY

Dramatyczne dzieje historyczne Łotwy sprawiły, że tylko nieliczne miasta zachowały do dzisiaj niegdyś tak charakterystyczną i nieodłączną budowlę miasta jaką był ratusz.

Położona na skrzyżowaniu ważnych szlaków handlowych, pomiędzy wschodem a zachodem, Łotwa od dawna była miejscem sporów sąsiadujących państw, co wywoływało częste wojny, rozruchy i zmiany polityczne na tym terenie. Wojny powodowały stopniowe zniknięcie historycznej zabudowy miast, w tym także ratuszy.

Średniowieczne miasta hanzeatyckie na Łotwie miały te same cechy co podobne miasta na terenie Średniej Europy, ale różniły się pod względem roplanowania urbanistycznego, wielkości oraz materiału budowlanego. Rozwój miast hanzeatyckich na Łotwie był nieco opóźniony w porównaniu z pozostałą Europą, bo zaczął się w drugiej połowie 13 wieku, po zawładnięciu przez Niemców terenów Wschodniego Bałtyku. Proces powstawania tych miast przebiegał dramatycznie, podczas walk pomiędzy miejscowymi plemionami a Zakonem Krzyżackim. Były to walki zacięte i długotrwałe. Miejscowe plemiona już w 9 i 10 wieku miały rozwinięte kontakty z przybrzeżnymi osadami handlowymi morza Bałtyckiego. Za czasów wikingów rzeka Daugawa (Dźwina) służyła drogą handlową pomiędzy Wschodem a

Zachodem. Osiedla rzemieślniczo-handlowe na Wschodnim Bałtyku miały podobne założenia wcześnourbanistyczne jak znane osady 8–10 wieków w Dorestad (Duurstede), Haithabu, Birka, Sigtuna, Visby. Osady rzemieślniczo-handlowe wzdłuż brzegów wielkich rzek Łotwy były często odwiedzane przez wikingów duńskich i szwedzkich, a wikingowie kurlandzkie i estońskie byli dobrze znani wzdłuż wybrzeży morza Bałtyckiego jako wojownicze i bezwzględne rabusie.

Niemieckie kupcy ocenili wygodne usytuowanie tutejszych osad handlowych i za pomocą krzyżaków i mnichów zawładnęli osiedlami miejscowych plemion. Większość miast hanzeatyckich powstała na miejscu wczesnośredniowiecznych osad miejscowych. Czyba to było przyczyną, że żadne miasto hanzeatyckie na Łotwie nie zostało założone według prawa niemieckiego albo tak zwanego Magdeburgskiego. Krzyżacy wojowali z miejscowymi feodałami i między sobą o zagarnięcie coraz to większych obszarów ziemi, kupców niemieckich najbardziej interesowali bezpieczne warunki handlu. Takie okoliczności powodowały budownictwo zamków warownych i niedużych miasteczek w ich pobliżu. Miejscowa ludność nie była przyzwyczajona do stałego przeżywania w miastach. Przed niemiecką agresją osady targowo-rzemieślnicze przeważnie zalud-

niały się podczas sezonu handlowego, po sezonie większość ludności powracała do codziennego życia wiejskiego. Miejscowe plemiona sprzeciwiali się niemieckim tradycjom i porządkom, niechętnie przyjmowali wiarę chrześcijańską, nie umieli budować z kamienia i cegły. To wszystko powodowało, że miasta hanzeatyckie na Łotwie nigdy nie osiągnęły skali, bogactwa i chluby miast niemieckich albo holenderskich. Jedynie Ryga jako najważniejsze miasto portowe we Wschodnim Bałtyku była podobna do miast hanzeatyckich na zachodzie. Pozostałe – Kułdiga, Wentspils, Straupe, Koknese, Cesis, Limbaži i Walmiera – chociaż należały do miast hanzeatyckich, jednak pozostawały małymi, prowincjonalnymi miasteczkami pod ochroną zamków krzyżackich. Tylko nieliczne miały obwarowania murowane. Większość miasteczek zamiast murów obronnych miało drewniane palisady i wały ziemne. Prawa oraz tradycje hanzeatyckie ustalone w Niemczech rozpowszechniały się także w miastach Łotwy. Tutaj organizowano cechy rzemieślnicze, targi tygodniowe, dlatego byli porzebne place targowe i waga miejska. W miastach budowano ratusze.

Dzieje budownictwa ratuszy na Łotwie można podzielić na trzy zasadnicze okresy związane zżywieniem gospodarczo-handlowym i rozbudową miast.

Pierwszy okres – to okres niemiecki, hanzeatycki – koniec 13 wieku – pierwsza połowa 16 wieku.

Drugi okres nastąpił po sekularyzacji państwa krzyżackiego, gdy ziemie łotewskie włączono do Królestwa Polsko-Litewskiego (koniec 16 wieku – wiek 17).

Trzeci okres – to okres po wojnie Północnej,

gdy ziemie łotewskie stopniowo (do 1795 roku) włączono do Imperium Rosyjskiego (druga połowa 18 wieku – pierwsza połowa 19 wieku).

W końcu 19 wieku Rosja unicestwiła samorządy miast, co powodowało stopniowe niszczenie się ratuszy, a potem całkowite ich zniknięcie z miast Łotwy.

Ratusze trzech okresów różniły się pod względem architektonicznym, stylistycznym oraz położeniem ratusza w mieście.

PIERWSZY OKRES – HANZEATYCKI

Pierwszy okres budownictwa ratuszy na Łotwie był związany z budownictwem niemieckich zamków obronnych, kościołów i lokacją miasteczek w strategicznie wygodnych miejscach wzdłuż głównych szlaków handlowych. Zamki budowano z miejscowego kamienia używając cegły tylko do obramowań otworów okiennych i drzwi. Kościoły i zabudowa miejska była z drewna, co powodowało częste pożary.

Bardzo niewiele wiadomo o zabudowie miast tamtych stuleci, również o ratuszach z okresu średniowiecza. W mało zmienionym stanie zachowały się jedynie średniowieczne ulice. W niektórych miastach są też ruiny zamków i ślady obwarowań. O istnieniu średniowiecznej rady miasta świadczą dokumenty archiwalne z końca 13 wieku. Miasta średniowieczne na Łotwie, podobnie jak w Europie środkowej, były ulokowane na ograniczonym terenie uzyskanym przez miasto od właściciela ziemi, którym w końcu 13 wieku był przeważnie Zakon Krzyżacki. Miasta

miały nieregularne założenia urbanistyczne, zależne od miejscowych walorów topograficznych i głównych szlaków drogowych. Najważniejszym miejscem w mieście poza kościołem był rynek, ulokowany przeważnie przy kościele. Rynek miał plan nieregularny, często trójkątny, jak na przykład w Aizpute, Limbaži albo Wentspils. Ratusz znajdował się w pierzei, nie pośrodku rynku. Od rynku biegły główne ulice, wiodące ku bramom miasta oraz do zamku. W tym okresie tylko w Rydze był kamienny ratusz. W pozostałych miastach ratusze budowano z drewna. Nie ma dokładnych danych o architekturze drewnianych ratuszy średniowiecznych. Musieli być podobni do domów mieszkalnych – parterowe, o wysokim dachu dwuspadowym. Częste pożary w miastach powodowały, że budynki drewniane nie przetrwały zbyt długo. Skąpe dane zachowały się o ryskich ratuszach, których w tym czasie było aż trzy.

Dokumenty świadczą o radzie miejskiej w Rydze poczynając od roku 1226. Natomiast pierwsza wzmianka o ratuszu ukazuje się tylko w roku 1249. Ratusz w tym czasie znajdował się przy bramie Północno-zachodniej, którą mianowano również bramą Rady miejskiej. Pierwszy ratusz w Rydze był ulokowany na uboczu miasta. Tak niezwykle miejsce dla ratusza mogło być spowodowane tym, że nie był to specjalnie budowany gmach ratuszowy, lecz jakiś budynek użyty na te cele.

W 1282 roku Ryga wstąpiła do związku Miast Hanzeatyckich, a w roku 1293 wielki pożar wyniszczył część miasta. Wspomniane okoliczności możliwie zadecydowały o zmianie urbanistycznej w mieście na początku 14 wieku. Osiedla przedlokacyjne, poprzednio rozmieszczone

wzdłuż brzegów półwyspu między rzekami Ridzene i Daugawa, zostały zjednoczone dookoła nowego rynku ulokowanego pośrodku półwyspu. Na nowym rynku rada miejska w 1330 roku ufundowała budownictwo tak zwanego "Nowego Domu", który mieścił dużą salę zebrań dla mieszczan, rady i kupców. Cztery lata później na przeciwległej stronie placu rynkowego rada miejska zbudowała nowy ratusz, a plac mianowano Placem Ratuszowym. Oba budynki były nieduże, podobne do gotyckich domów mieszczańskich w Niemczech. Miały dwa piętra i wysokie dwuspadowe dachy. Parter zajmowały sklepy i warsztaty, a na pierwszym piętrze były pomieszczenia rady miejskiej. Podobnie jak w wielu miastach niemieckich ratusz i "Nowy Dom" nie mieli wieży. Niezwykle w Rydze było to, że duża sala miejska znajdowała się w oddzielnym budynku, nie w ratuszu.

W 16 wieku Ryga osiągnęła znaczny dobrobyt, będąc niezależnym miastem hanzeatyckim. Bogałe miasto mogło sobie pozwolić ozdobić ratusz i Salę Miejską (Nowy Dom) według stylu zachodnioeuropejskiego, przybyłego do Rygi z Holandii. Był to manieryzm północny. Szczyty budynków dekorowano wolutami i obeliskami, wnętrza miały ozdobne sufity pokryte malowidłami i złoceniami, a posadzki wykładano płytami z czarnego i białego kamienia w szachownicę.

OKRES DRUGI.

KONIEC 16 WIEKU – 17 WIEK

Już na początku 16 wieku Liwonia stopniowo zaczęła tracić swoją potęgę, a Rosja coraz bardziej

zagrozała jej istnieniu. Państwo zakonne szukało pomocy militarnej u sąsiednich państw. W zamian za pomoc militarną część zamków krzyżackich, a potem również ziemie przeszły do Królestwa Polsko-Litewskiego. W drugiej połowie 16 wieku w Liwonii zaszły znaczne zmiany polityczne, co doprowadziło do całkowitego rozpadu państwa zakonnego. Część południowo-zachodnia Liwonii stała się księstwem Kurlandskim – wasalem zależnym od Polski. Północna Estonia weszła do Szwecji, a pozostałe ziemie Liwonii przyłączono do Polski. W roku 1581 wolne miasto Ryga również podległo Polsce.

W końcu 16 wieku ratusz w Rydze przebudowano. Do niedużego budynku dołączono nowe skrzydło oraz zbudowano wysoką ośmiokątną wieżę, którą ozdobiono wielopoziomową iglicą. Wpływy budownictwa takiej wieży mogły przyjść z Polski, gdzie ratusze zwykle miały wysokie wieże. Po przebudowie ratusz stał się okazałym, pięknym budynkiem – takim go przedstawia panorama Rygi 1612 roku.

Ciągłe wojny pomiędzy Rosją a Polską, Polską a Szwecją oraz Szwecją a Rosją w 16 i 17 wieku toczyły się na terenach Liwonii. Wojny przeszkadzały rozwojowi handlu i budownictwu miast i ratuszy. Księstwo Kurlandskie, które także cierpiało od napadów szwedzkich, jednak znacznie się rozwijało dzięki panującej rodzinie Kettlerów. Szczególnie książę Jakób Kettler (1642–1682) przyczynił się do szybkiego rozwoju ekonomiki i handlu w księstwie. Zdobył świetne wykształcenie w Europie Zachodniej, podróżował po Holandii i Anglii, gdzie opanował nowoczesne metody gospodarki i komercji. Gdy powrócił do

Kurlandii, nieustannie starał się podnieść poziom ekonomiczny swego państwa, kazał budować manufaktury, rozwijał handel z Europą Zachodnią, budował flotę oraz miasta, które stały się miejscem zbioru cła i dochodu z handlu. Dochody te jednak nie należały do miast, szły do skarbcza Kurlandii. Miasta nie miały pieniędzy nie tylko na budowę pięknych ratuszy, ale nawet na budowę fortyfikacji, dlatego podczas napadów szwedzkich stały się łatwym łupem dla nieprzyjaciela. W Kurlandii w 16 i 17 wieku nie było dużych, murowanych ratuszy. Były niewielkie drewniane jednokondygnacyjne budynki, przeważnie bez wieży. Służyły radzie miejskiej, ale nie były symbolem niepodległości i chluby miasta. Jedynym wyjątkiem był ratusz w Bowsku, który zbudowano na początku 17 wieku, gdy polskie wpływy w księstwie były znaczniejsze niż w późniejszych latach. Bowsk był pierwszym miastem w nowym księstwie Kurlandskim, które było ulokowane na nowym miejscu według prawa Magdeburgskiego rozpowszechnionego w Polsce. Więc w roku 1584 zaczęto budować miasto Bowsk na nowym miejscu – na niższej części lewego brzegu rzeki Memele. Znajdowało się nieopodal granicy Litewsko-Polskiej. Mimo Bowskiego zamku od dawna szła droga handlowa z Litwy do Rygi. Obok zamku za czasów krzyżackich było nieduże miasteczko. Gdy w drugiej połowie 16 wieku zaczęto rozbudowę zamka jako siedziby księstwa i dookoła niego budowanie nowych fortyfikacji, zabrakło już miejsca na dalszy rozwój na półwyspie. Więc w roku 1584 zaczęto budować miasto Bowsk na nowym miejscu według prawa Magdeburgskiego, rozpowszech-

nionego w Polsce. Sieć ulic tworzyła prostokątne dzielnice, a pośrodku miasta zostawiono duży prostokątny plac rynkowy. W 1615 roku książę Frederyk udzielił miastu prawa budownictwa ratusza. Ratusz zbudowano pośrodku placu rynkowego podobnie jak w Hełmnie lub Warszawie. Nie wiadomo, kto był architektem ratusza. Chyba dobrze znał się na budownictwie, bo budynek miał piękne proporcje i był bardzo podobny do ratuszy w miastach północno-wschodniej Polski. Dwukondygnacyjna, zwarta bryła budynku miała dwuspadowy, czerwoną dachówką kryty dach. Ponad dachem górowała wieża z galerią widokową, którą zdobił ośmioboczny hełm i sygnaturka. Podobne sygnaturki zwiezczały boczne szczyty gmachu. Jedna z bocznych elewacji miała ganek arkadowy. Na parterze znajdowała się waga miejska i mieszkanie służącego rady miejskiej. Duża sala obrad, pokoje rady miejskiej oraz archiwum i kancelaria były na pierwszym piętrze. Pomiary budynku z roku 1840 ukazują duże kominy w pokojach na pierwszym piętrze. Sala obrad o rozmiarach 10X11 metrów mogła mieć strop kasetonowy ozdobiony malowidłami. Niestety wojny i pożary, które w 17 i na początku 18 wieku niejednokrotnie rujnowały miasto, zniszczyły również archiwum miasta. Dlatego nie ma dokładnych danych o wyposażeniu wnętrza ratusza.

W 18 wieku zmieniły się kierunki głównych dróg handlowych, Bowsk znalazł się na uboczu, co doprowadziło miasto do upadku. Ratusz w drugiej połowie 19 wieku był w bardzo złym stanie. Rada miasta niejednokrotnie pisała do władz gubernii Kurlandskiej, prosząc udzielić

pomocy pieniężnej na remont ratusza, jednak jej odmawiano. W końcu wieku dach i pierwsze piętro było tak zniszczone, że go rozebrano, a parter przebudowano na cele handlowe.

W 17 wieku jeszcze inne miasta w Księstwie były planowane podobnie jak Bowsk. Były to Jelgawa (Mitawa), Jaunjelgawa (Friedrichsztat), Jekabpiłs (Jakobsztat), Wentspiłs (Windawa). We wszystkich miastach Księstwa w tym czasie budowano nowe ratusze. Jednak były bardziej podobne do zwykłych domów mieszczańskich niż do znanych ratuszy w Europie. Lokowano ratusze przeważnie pierzei rynku. Ratusz w Jelgawie zbudowano pośrodku rynku, był położony na jednej osi z kościołem Trójcy Świętej, a oś była jednocześnie diagonalą placu rynkowego. Takie rozwiązanie przestrzenne możliwie przybyło do stolicy Kurlandii z Włoch przez Polskę. W roku 1657 szwedzi podczas najazdu na Jelgawę zniszczyli sporą część miasta. Później przez wiele lat rada miejska nie miała swego stałego budynku.

W 1621 roku Ryga trafiła do rąk szwedów. Podczas oblężenia Rygi oni zniszczyli wieżę ratuszową. Później, w ciągu stulecia miasto było niejednokrotnie bombardowane przez wojska rosyjskie. Ratusz oraz duża Sala Miejska (teraźniejszy Dom Czarnogłowych) były remontowane wielokrotnie, ale stan tych budynków był nienajlepszy. Pożar w 1674 roku zniszczył dach i górne piętro ratusza. Gdy w roku 1710 wojska rosyjskie pod dowództwem Szeremetjewa wkroczyły do Rygi, duża część miasta stała w ruinach.

TRZECI OKRES – DRUGA POŁOWA 18 WIEKU–PIERWSZA POŁOWA 19 WIEKU

Po wojnie Północnej (1700–1721) teraźniejsze ziemie Łotwy stopniowo zostały włączone do Imperium Rosyjskiego. Nastąpił długotrwały pokój. Gospodarka i handel odrodziły się i po zniszczeniach wojennych zaczęto odbudowywać miasta. Niektóre już nigdy nie odzyskały przedwojennego stanu. Duże zmiany nastąpiły w sytuacji prawnej miast. Nie chodziło już o samorząd. Administracja rosyjska starała się pozbyć rady miast, które dotychczas były niemiecko orientowane, i zastąpić je administracją miejską, lojalną Rosji. Jednak nowej administracji również były potrzebne kwatery. W czasie wojny większość ratuszy zniszczono, a pozostałe okazały się zbyt małe na nowe potrzeby miejskie. W drugiej połowie 18 wieku rozwój przemysłu i gospodarki kapitalistycznej przyczynił się do szybkiego wzrostu ludności miejskiej oraz rozbudowy miast. Nowe ratusze zbudowano w Rydze, Jełgawie, Liepaji, Wentspiłsie, Cesis i indziej.

Czterdzieści lat po wojnie, gdy był naprawiony system obronny dookoła miasta Rygi i zostały odbudowane zróżnowane kościoły, rada miejska mogła zacząć budować nowy gmach ratuszowy. Stary ratusz, który był wielokrotnie przebudowany i ucierpiał w czasie wojen 17 wieku był zbyt mały dla wzrastających potrzeb miasta, a Sala Miejska była już całkowitą własnością organizacji Czarnogłowych. Rada miejska postanowiła odkupić sąsiednie budynki, które razem ze starym ratuszem postanowiono zburzyć i na ich miejscu zbudować całkiem nowy ratusz, który by zaj-

mował blok pomiędzy ulicami Tirgonu (Kupieckiej), Jaunawu (Dziewiczej), Maza Jauniela (Małej Nowej) i Placu Ratuszowego. Projekt nowego ratusza zamówiono inżynierowi J.F. Öttingerowi, który przybył do Rygi z Holsztejnu i już był zaangażowany do przebudowy fortyfikacji miejskich. W roku 1749 Öttinger zaprezentował miastu swoją propozycję budowy ratusza. Według jego projektu budynek miał wyglądać inaczej niż dotychczasowe ratusze średniowieczne. Był to duży barokowy pałac, miał dwupiętrową 17-osiową, 60 m długą elewację główną. Centralny ryzalit miał trzy piętra i był zwieńczony trójkątnym portykiem, nad którym górowała postać Temidy. Na centralnej osi budynku była wysoka, czterokondygnacyjna wieża o kształtach barokowych, gdzie znajdował się zegar i dwa miejskie dzwony. Rada miejska zaakceptowała projekt i budownictwo ratusza rozpoczęło w roku 1750. Z braku pieniędzy prace budowlane były zakończone dopiero po piętnastu latach. Elewacje ratusza oblicowano piaskowcem, który użyto również do wykonania innych elementów zdobniczych – waz, balustrady attykowej, pilastrów itd. Ratusz miał stosunkowo płaski czterospadowy, blachą kryty dach. Główne wejście było zaakcentowane portykiem, nad którym był balkon. Wnętrze partera mieściło duży hol, w głębi którego były szerokie schody prowadzące na pierwsze piętro. Na pierwszym piętrze wybudowano dużą salę obrad. Sufit sali ozdobiły malowidła i złócenia w stylu rokoko. Posadzka sali była wyścielana płytami z białego marmuru. Pod względem stylowym ratusz nawiązywał do założeń późnego baroku. Był pierwszym takiego rodzaju budynkiem w Rydze, co

zachęcało mieszczan wykorzystać stylu w przebudowie domów miejskich. W końcu 18 wieku odbyła się pierwsza przebudowa ratusza, podczas której zamieniono blaszany dach czterospadowy dachem mansardowym, co umożliwiło wybudowę dopełniających pomieszczeń urzędowych w mansardzie. Przebudowę kierował główny architekt Rygi Ch. Haberland, który zafascynowany Dreznem, starał się w Rydze budować podobnie. Nowy dach mansardowy pokryto czarną, glazurowaną dachówką. Po przebudowie ratusz otrzymał bardziej okazały wygląd.

Następna przebudowa ryskiego ratusza nastąpiła w roku 1850. Zamiast dachu mansardowego postanowiono wybudować drugie piętro. Dlatego trzeba było wzmocnić fundamenty budynku, co powodowało dalsze zmiany ratusza. Tym razem architekt J.D. Felsko zmienił wygląd głównego wejścia i częściowo pozbył się dekoracji barokowych, takich jak balustrada i wazy na elewacjach. Po przebudowie ratusz stylowo bardziej nawiązywał do eklektyzmu.

Wnętrza ryskiego ratusza spłonęły podczas drugiej wojny światowej. Po wojnie rząd radziecki postanowił nie odbudowywać Stare Miasto w Rydze. W roku 1954 ruiny ratusza rozebrano, a po paru latach na jego miejscu zbudowano nowe gmachy w stylu socjalizmu.

Najbardziej ciekawy z 18-wiecznych ratuszy poza Rygą był ratusz w Krasławiu, zbudowany na zarządzenie właściciela Krasławia Konstantego

Ludwika Platera. Ratusz stał na placu wśród domów z podcieniami. Miał prawie kwadratowy plan, dwie kondygnacje oraz wysoki mansardowy dach. Po środku bryły budynku wznosiła się wysmukła ośmioboczna wieża z barokowym hełmem. Cztery analogiczne elewacje miały centralnie umieszczony ryzalit, uwieczony facjatą, ozdobioną wolutami. Na dolnym piętrze było pomieszczenie dla wagi miejskiej oraz sklepy. Na górnym piętrze znajdowały się sale sądowe, kancelaria i archiwum. Ratusz był bardzo podobny do polskich ratuszy w Buczaczu lub Bielsku Podlaskim.

W końcu 19 wieku Rosja unicestwiła rady miejskie, a ratusze straciły swoje znaczenie. Część ratuszy przebudowano na inne cele. Ratusze w Bowsku i Krasławiu częściowo rozebrano a piętro parterowe przebudowano.

Ratusze w Rydze, Jełgawie, Liepaji spłonęły podczas drugiej wojny światowej i po wojnie już nie zostały odnowione. W Cesis i Limbaži nadal istnieją budynki, niegdyś używane jako ratusze. Jedynie w dwóch miastach – Kułdiga i Wentspiłs jeszcze zachowały się historyczne ratusze, częściowo odnowione w latach 70-tych 20 wieku.

Autorka książki ma zamiar wskrzesić wspomnienia o ratuszach na Łotwie. Książka jest oparta na długotrwałych badaniach w archiwach, muzeach, literaturze naukowej oraz urbanistyki historycznych miast.

SPIS ILUSTRACJI

1. Szlaki morskie i kolonie wikingów 9–11 wieku oraz najważniejsze wczesnośredniowieczne osady handlowe wzdłuż brzegów morza Bałtyckiego i Północnego.
2. Plan średniowiecznej Lubeki.
3. Hanzeatyckie drogi morskie oraz lądowe.
4. *Kogge* – niemiecki statek handlowy 15 wieku.
5. Plan Rostoku (Lubeckie prawo miejskie od roku 1218) za czasów hanzeatyckich.
6. Plan Stralsundu (Lubeckie prawo miejskie od roku 1234) za czasów hanzeatyckich.
7. Plan Greifswaldu (Lubeckie prawo miejskie od roku 1250) za czasów hanzeatyckich.
8. Flet – holenderski statek handlowy 15 wieku.
9. Sala audiencji w cesarskim zamku w Goslar (ok. 1082). Rząd kolumn dzieli salę na dwie nawy.
10. Dwunawowa sala w zamku krzyżackim w Malborku (ok. 1309).
11. Plan dwunawowej sali w Gdańskim ratuszu Staromiejskim (16 w.).
12. Ruiny kościoła w Ikszkile (Ikšķile). Najstarsza (ok. 1198) dwunawowa sala na wschodnich wybrzeżach Bałtyku.
13. Plan gildii kupieckiej w Tallinie: 1 – dwunawowa sala.
14. Plan pierwszego piętra ratusza w Tallinie: 1 – dwunawowa sala.
15. Plan gildii kupieckiej w Rydze (Rīga): 1 – dwunawowa sala.
16. Charakterystyczny włoski ratusz – Palazzo Comunale w Montepulciano o wysokiej wieży.
17. Gotycki ratusz w Stralsund z podcieniem bez wieży (w Niemczech średniowieczne ratusze często nie mieli wieży).
18. Sukiennice 13 wieku w Brugii – dominuje wysoka wieża.
19. Ratusz 15 wieku w Toruniu (według Eugeniusza Gąsiorowskiego).
20. Ratusz 14 wieku w Tallinie o charakterystycznych średniowiecznych cechach.
21. Średniowieczny ratusz w Arras o wysokiej wieży i arkadowym podcieniem na parterze.
22. Hamburg za czasów hanzeatyckich: A – rynek wcześniejszy nieregularnej konfiguracji; B – rynek późniejszy o prostokątnym planie.
23. Plac Ratuszowy w Antwerpii: 1 – miejsce średniowiecznego ratusza; 2 – miejsce ratusza 16 wieku.
24. Usytuowanie ratusza (R) na placu ratuszowym w Tallinie.
25. Ratusz w Lubeku.
26. Usytuowanie ratusza (R) na placu Rynkowym w Lubeku.
- 27, 28. Średniowieczne Drezno i Warszawa: ratusz (R) na placu Rynkowym.
29. Ratusz (R) w Gdańsku przy ulicy Długiej.
30. Średniowieczny Berlin: ratusz (R) na rogu bloku zabudowy.

31. 17-wieczny ratusz w Augsburgu.
32. Ratusz w Bremie – przebudowany na początku 17 wieku.
- 33, 34. Renesansowy ratusz w Chełmnie i w Poznaniu.
- 35, 36. Średniowieczny ratusz w Gdańsku kolejno przebudowany w 16, 17, 18 wieku i ratusz Staromiejski w Gdańsku (koniec 16 w.).
37. Barokowy ratusz w Kownie (18 w.).
38. Barokowy ratusz w Lesznie (18 w.).
- 39, 40. 19-wieczne ratusze w Czechach: we Fensztate pod Radhosztem i w Postoloprtech.
41. Liwonia w drugiej połowie 16 wieku.
42. Ziemie łotewskie w 17 wieku po wojnie Polsko-szwedzkiej.
43. Stopniowe włączenie ziem łotewskich do Imperium Rosyjskiego w 18 wieku.
44. Plan Rygi z przylegającymi do miasta przedmieściami w 1797 roku.
45. Niemieckie osiedle handlowe w Rydze w 1210 roku (według W. Neumana).
46. Plan średniowiecznego Visby z podkreśloną częścią 9–11 wieku.
47. Etapy rozwoju średniowiecznej Rygi (według I. Bäkule): 1 – porty wczesnego średniowiecza; 2 – ufortyfikowana osada handlowa z czasów wikingów; 3 – przedmieścia wendów i liwów 11–12 wieków; 4 – niemieckie osiedle handlowe końca 12–początku 13 wieku; 5 – miejsce pierwszego zamku biskupiego 1201–1232 roku; 6 – miejsce pierwszego zamku krzyżackiego – początek 13 wieku–1330 rok; 7 – siedziba kapituły katedralnej – początek 13 wieku–rok 1215; 8 – kościół mieszczański Św. Piotra od roku 1209; 9 – pierwszy mur obronny dookoła miasta; 10 – miejsce ratusza (13 w.); 11 – miejsce nowego zamku biskupiego po 1211 roku; 12 – katedra biskupa z siedzibą kapituły od roku 1215; 13 – zamek krzyżacki na nowym miejscu od roku 1330; 14 – przedłużenie murów obronnych miasta do początku 14 wieku; 15 – “Nowy Dom” Rady miejskiej od roku 1330 (późniejszy dom Czarnogłowych); 16 – ratusz od roku 1334; 17 – Plac Ratuszowy od roku 1334.
48. Ślady wczesnośredniowiecznego rozplanowania na planie Rygi z początku 20 wieku: 1 – brzegi rzek Ridzene (Ridzene) i Daugawa; 2 – siatka ulic.
- 49, 50. Podobne do Ryskiego średniowiecznego ratusza – ratusze w Niemczech w Molsheim i Heilbronn.
51. Plan podziemia i średniowieczna elewacja główna “Nowego Domu” (według G. Jansona).
52. Panorama średniowiecznej Rygi z widokiem na gotycki ratusz.
53. Panorama 16-wiecznej Rygi z widokiem na ratusz w stylu manieryzmu.
54. Ratusz w Rydze w 17 wieku (rekonstrukcja 20 wieku według W. Neumana).
55. Plac Ratuszowy w Rydze na początku 17 wieku (według H. Thuma).
56. Ryga w roku 1650: R – ratusz (według F. Murrera).
57. Plan placu Ratuszowego w Rydze w 18 wieku: 1 – nowy ratusz; 2 – budynek wagi miejskiej; 3 – dom Czarnogłowych.
58. Elewacja bokowa nowego ratusza w Rydze. Projekt J.F. Öttingera z roku 1752.
59. Konsole i waza – dekoracje wnętrz 18-wiecznego ratusza w Rydze.
60. Fronton głównej elewacji.
61. Schody główne nowego ratusza: widok ogólny.
62. Schody główne nowego ratusza: przekrój i plan.
63. Podobny do Ryskiego ratusza – 18-wieczny ratusz w Tartu (architekt J. H. Walter).

64. Charakterystyczna kamienica z dachem mansardowym w Dreźnie. Pod wpływem architektury Dreżna K. Haberland w końcu 18 wieku przebudował dach ratusza w Rydze.
65. Projekt przebudowy zewnętrznych schodów Ratusza z 1794 roku. (architekt Ch. Haberland).
66. Projekt przebudowy wnętrza ratusza z końca 18 wieku (według T.G. Szultza).
67. Elewacje Ryskiego ratusza (pomiar z 1823 roku).
68. Część planu partera Ryskiego ratusza (pomiar z 1840 roku).
69. Ratusz w Rydze (po lewej stronie) w 1829 roku (według G.C. Scharłowa).
70. Zabudowa placu Ratuszowego w Rydze w 1835 roku (według T. Gehlhaara).
71. Zabudowa placu Ratuszowego w Rydze w 1835 roku (według D. Jantzena).
- 72, 73. Rysunki porównawcze projektów 18 wieku (architekt J. F. Öttinger) i 19 wieku (architekt J. D. Felsko): przekroje ratusza w Rydze.
74. 18-wieczny plan partera ratusza w Rydze (według architekta J. F. Öttingera).
75. 19-wieczny plan partera ratusza w Rydze (według architekta J. D. Felsko).
- 76, 77. Rysunki porównawcze 18-wiecznego portyku elewacji głównej (według J. F. Öttingera) i 19-wiecznego portyku elewacji głównej (według J. D. Felsko).
- 78, 79. Rysunki porównawcze projektów 18 wieku (architekt J. F. Öttinger) i 19 wieku (architekt J. D. Felsko): boczne elewacje ratusza w Rydze.
80. Ratusz w Rydze w roku 1875.
81. Ratusz w Rydze w końcu 19 wieku.
82. Plac Ratuszowy w Rydze na początku 20 wieku.
83. Ratusz w Rydze po zniszczeniach wojennych w 1941 roku.
84. Plan placu Ratuszowego z zabudową w roku 1937: 1 – ratusz; 2 – dom Czarnogłowych; 3 – miejsce 18-wiecznego budynku wagi miejskiej; 4 – fontanna, później pomnik Rolanda; 5 – dom Szwabiego; 6 – spichlerz Gwardii Niebieskiej; 7 – dom Kamarina; 8 – dom towarzystwa „Resource”; 9 – dom towarowy Jakscha.
Kolejne etapy budowy ratusza: A – „Nowy Dom” i ratusz 4 wieku; B – ratusz 16 wieku; C – ratusz z 1750–1954 roku; D – budynek laboratorium Politechniki Ryskiej 1962–2000.
85. Plan miasta Aizpute 1834 roku.
86. Widok na miasto Aizpute z 1868 roku.
87. Plan centrum Aizpute końca 18 wieku: R – ratusz.
88. Ratusz w Aizpute w 18 wieku (według I. Bākule).
89. Ratusz w Aizpute (pomiar z 1840 roku).
90. Plan rynku w Aizpute z 1826 roku.
91. Ratusz w Aizpute w 19 wieku.
92. Rynek w Aizpute na początku 20 wieku: po prawej stronie – ratusz.
93. Plan miasta Bowsk (Bauska) z 1813 roku.
94. Plan miasta Bowsk z 1882 roku: R – ratusz.
95. Widok na miasto Bowsk z 1659 roku.
96. Ratusz w Bowsku w końcu 16 wieku (rekonstrukcja I. Bākule).
97. Podobny do Bowskiego ratusza 16 wieku – plan ratusza w Malborku.
98. Podobny do Bowskiego ratusza 17 wieku – ratusz w Braniewo.
99. Ratusz w Bowsku w 17 wieku (rekonstrukcja I. Bākule).
100. Proporcje 17-wiecznego ratusza w Bowsku (według I. Bākule).
101. Pomiar Bowskiego ratusza z roku 1840. Plan partera: 1 – mieszkanie służącego rady miejskiej;

- 2 – waga miejska; 3 – skład; 4 – schody na pierwsze piętro; 5 – pomieszczenia straży. Plan pierwszego piętra: 1 – pokój obrad rady miejskiej; 2 – archiwum; 3 – duża sala miejska.
102. Pomiary Bowskiego ratusza z roku 1840: elewacja główna i elewacja boczna.
103. Ratusz w Bowsku (rekonstrukcja I. Bākule).
104. Plan miasta Cesis (Cēsis) z początku 19 wieku.
105. Plan miasta Cesis z 1693 roku: miejsce ratusza oznaczono – "Rathhaus" (plan J.A. Ulricha).
106. 18-wieczna kopia planu Cesis z 1693 roku ukazująca ogród na miejscu średniowiecznego przedzamcza.
107. Rynek w Cesis w 1899 roku (według (E. Hartmanna)).
108. Plan miasta Cesis z 19 wieku: ratusz przy ulicy Ryskiej 7.
109. Widok ulicy Ryskiej z placu Rynkowego na początku 20 wieku.
110. Budynek ratuszowy w Cesis w 2000 roku (foto A. Holms).
111. Herb miasta Cesis na elewacji budynku ratuszowego (foto A. Holms).
112. Ratusz w Cesis przy ulicy Ryskiej 7: plan pierwszego piętra (pomiar I. Bākule 1979 roku).
113. Plan miasta Jełgawa z 1831 roku.
114. Plan miasta Jełgawa z 1652 roku: 4 – ratusz (według T. Krausa).
115. Jełgawa w 1652 roku: część planu aksometrycznego z ratuszem (R) (według T. Krausa).
116. Plan miasta Jełgawa z 1702 roku: J – ratusz na nowym miejscu.
117. 18-wieczny ratusz w Jełgawie (zdjęcie początku 20 wieku).
118. Herb miasta Jełgawa nad głównym wejściem do ratusza.
119. Drzwi od szafy ratuszowej z 1689 roku.
120. Szafa ratuszowa z 1693 roku.
121. Wewnętrzne drzwi ratusza dekorowane intarsją.
122. Wnętrze sali ratuszowej w końcu 19 wieku.
123. Jełgawa. Podcienia przed sklepami wzdłuż ulicy Wielkiej w końcu 19 wieku.
124. Rynek w Jełgawie w 1895 roku.
125. Ratusz i rynek w Jełgawie na początku 20 wieku.
126. Sala obrad w ratuszu po przebudowie wnętrza ratusza w 1935 roku.
127. Plan śródmieścia Jełgawy przed wojną i po drugiej wojnie światowej: R – ratusz; 1 – historyczne ulice przed wojną; 2 – plan miasta po wojnie (według rysunku I. Bākule).
128. Plan miasta Krasława (Krāslava) na początku 20 wieku.
129. Widok na miasto Krasława od strony rzeki Dźwiny: między pałacem po lewej stronie a kościołem po prawej – ratusz (1875-1876 rok, według N. Ordy).
130. Plan placu Rynkowego w Krasławie: 17 – ratusz.
131. Ratusz w Krasławie (1875–1876 rok, według N. Ordy).
132. Apteka 18 wieku na rogu placu Rynkowego.
- 133, 134. Analogiczne do Krasławskiego ratusza: ratusze w Józefowie i Bielsku Podlaskim.
135. Ratusz w Krasławie (według K. Römera i P. Boczkowskiego).
136. Krasława w końcu 19 wieku: po lewej stronie – ratusz.
137. Plan miasta Kułdiga (Kuldīga) w 1839 roku.
138. Dwa okresy rozwoju średniowiecznego miasta Kułdiga. Okres pierwszy: A – zamek; 1 – miasto. Okres drugi: A – zamek; 1 – miasto; 2 – przedmieście zamkowe; 3 – przedmieście Kalna.

139. Widok miasta Kułdiga w 17 wieku: 4 – ratusz.
140. Ratusz w Kułdiga (rysunek prawdopodobnie z drugiej połowy 18 wieku).
141. Ratusz w Kułdiga (pomiar 1840 roku).
142. Stary ratusz w Kułdiga (po lewej stronie). Widok od strony rzeki Alekszupite (Aleksūpīte).
143. Plac Ratuszowy w Kułdiga: po lewej stronie – stary ratusz, po środku – nowy ratusz.
144. Nowy ratusz w Kułdiga, zbudowany w roku 1868 (architekt O. Dietze).
145. Plan pierwszego piętra nowego ratusza w Kułdiga (według I. Gaile).
146. Dekoracyjne malowidła na ścianach klatki schodowej w nowym ratuszu Kułdigi (rekonstrukcja I. Gaile 1997 roku).
147. Dekoracja sufitu dużej sali w nowym ratuszu Kułdigi (rekonstrukcja I. Gaile 1997 roku).
148. Plan miasta Liepaja (Liepāja) drugiej połowy 19 wieku.
149. Okresy rozwoju miasta Liepaja: 1 – prawdopodobne miejsce pierwszego osiedla; 2 – droga z Prusów i Litwy do Rygi; 3 – miasto 14–16 wieku; 4 – rozszerzenie miasta w 17 i pierwszej połowie 18 wieku; 5 – rozszerzenie miasta w drugiej połowie 18 wieku i pierwszej połowie 19 wieku.
150. Ratusz Liepaji drugiej połowy 18 wieku.
151. Ratusz Liepaji na początku 19 wieku.
152. Ratusz w Liepaji: plan pierwszego piętra i elewacja główna (pomiar 1840 roku).
153. Ratusz w Liepaji : plany parteru i podziemia (pomiar 1840 roku).
154. 19-wieczny plan śródmieścia Liepaji: 1 – miejsce ratusza w 16–17 wieku; 2 – miejsce ratusza w 18 wieku; 3 – miejsce 19-wiecznego ratusza do drugiej wojny światowej.
155. Ratusz w Liepaji na początku 20 wieku.
156. Plac Rynkowy w Liepaji na początku 20 wieku.
157. Plan miasta Limbaži (Limbaži): A – ruiny zamku niemieckiego z 13 wieku; B – kościół; C – miejsce wczesnośredniowiecznego zamku i osiedla miejscowych plemion; R – ratusz na rynku; 1 – brama Ryska; 2 – brama Burtnieku; 3 – brama Cesu.
158. Środkowa część planu miasta Limbaži z 1707 roku: R – ratusz.
159. Rynek w Limbaži na początku 19 wieku (według T. Gehlhaara).
160. Dom Rady miejskiej w Limbaži przy ulicy Burtnieku 4: 19-wieczna elewacja i plany pięter (rekonstrukcja).
161. 19-wieczne malowidła ściennie w domu przy ulicy Burtnieku 4 w ciągu konserwacji w 2000 roku (konserwator G. Čakare, foto G. Čakare).
162. Rynek w Limbaži w końcu 19 wieku.
163. Ratusz końca 19 wieku w Limbaži: plan partera i pierwszego piętra (sytuacja teraźniejsza).
164. Rynek w Limbaži: po lewej stronie – ratusz.
165. Widok z ratusza na ulicę wiodącą w stronę bramy Ryskiej.
166. Plan miasta Wentspils (Ventspils) z roku 1802.
167. Plan średniowiecznej części miasta Wentspils.
168. Podobny do Wentspils – średniowieczny plan Przemysła.
169. Rozszerzenie miasta Wentspils: 1 – w 17 wieku; 2 – w 18 wieku.
170. Budynek wagi miejskiej w Wentspils (pomiar 1790 roku).
171. Plan miasta Wentspils w 1797 roku: A – hipotetyczne miejsce średniowiecznego ratusza; B – ratusz 17 wieku; C – miejsce 18-wiecznego budynku wagi miejskiej; D – ratusz w 19 wieku.

172. Plan Wentspiļs 19 wieku ukazujący pustą działkę, na której poprzednio stał ratusz 17–18 wieku.
173. 19-wieczny ratusz w Wentspiļs: plan partera po konserwacji.
174. 19-wieczny ratusz w Wentspiļs: główne wejście do budynku.
175. Ratusz w Wentspiļs: piec kaflowy w sali Rady miejskiej (foto A. Holms).
176. Nierealizowany projekt nowego ratusza w Wentspiļs (koniec 19 w., architekt P. M. Bertschy).
177. Plan miasta Jaunjeļgawa (Jaunjeļgava) z roku 1646.
178. Schematyczny plan miasta Jaunjeļgawa 19 wieku.
179. Ratusz w Jaunjeļgawa (pomiar 1840 roku).
180. Ratusz w Jaunjeļgawa w latach międzywojennych 20 wieku.
181. Plan miasta Jekabpiļs (Jēkabpils) z początku 19 wieku.
182. Ratusz w Jekabpiļs: elewacja główna i plany pięter (pomiar 1840 roku).
183. Ratusz w Piltene: elewacja główna i plan (pomiar 1840 roku).
184. Plan miasta Valmiera (Valmiera) z 1797 roku:
R – ratusz na rogu placu Rynekowego.
185. Ratusz w Valmiera na początku 20 wieku.

SPIS ILUSTRACJI KOLOROWYCH

- I. Wnętrze ratusza Rygi w 17 wieku (obraz nieznanego malarza).
- II. Sala obrad Rady Miejskiej Rygi w 17 wieku (według obrazu nieznanego malarza).
- III. Ratusz w Rydze w 1780 roku (według rysunku J. K. Brotze).
- IV. Plan partera Ryskiego ratusza w 1780 roku (według rysunku J. K. Brotze).
- V. Ratusz w Rydze w 1793 roku po przebudowie (według rysunku J. K. Brotze).
- VI. Plac ratuszowy w Rydze w 1816 roku (według litografii K.T. Fechhelma).
- VII. Projekt przebudowy ratusza w Rydze z roku 1848: główna elewacja i przekrój (architekt J. D. Felsko).
- VIII. Nowy ratusz w Rydze w 2001 roku (zdjęcie I. Bākule).
- IX. Projekt rekonstrukcji ratusza w Bowsku z 1988 roku: elewacja główna (architekt I. Bākule).
- X. Budynek 19-wiecznego ratusza w Wentspiļs po konserwacji (2000 rok, foto A. Holms).
- XI. Budynek ratusza w Limbaži (2000 rok, foto A. Holms).

NA FRONTYSPISIE: panorama miasta Liepaja, Jeļgawa i Bowsk na przełomie 17–18 ww. (według rysunku J. Lithena).

Irēna Bākule
TOWN HALLS IN THE TOWNS OF LATVIA
"Zinātne" Publishers
Riga 2001
In Latvian

Irēna Bākule
DIE RATHÄUSER IN DEN STÄDTEN LETTLANDS
Verlag "Zinātne"
Riga 2001
Lettisch

Irēna Bākule
RATUSZE W MIASTACH ŁOTWY
Wydawnictwo "Zinātne"
Ryga 2001
W języku łotewskim

Kopsavilkumus un attēlu parakstus
tulkojušas:

Irēna BĀKULE (angļu un poļu val.), Valda KVASKOVA (vācu val.);

redigējušas:

Vija STABULNIECE (angļu val.), Irēna BIRZVALKA (poļu val.)

Irēna Bākule

RĀTSNAMI LATVIJAS PILSĒTĀS

Izdevniecība "Zinātne",

Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1050.

Reģistrācijas apliecība Nr. 2-050. Formāts 84×90/16.

Iespiesta VZD poligrāfijas daļā "Latvijas karte",

O. Vācieša iela 43, Rīga, LV-1004.

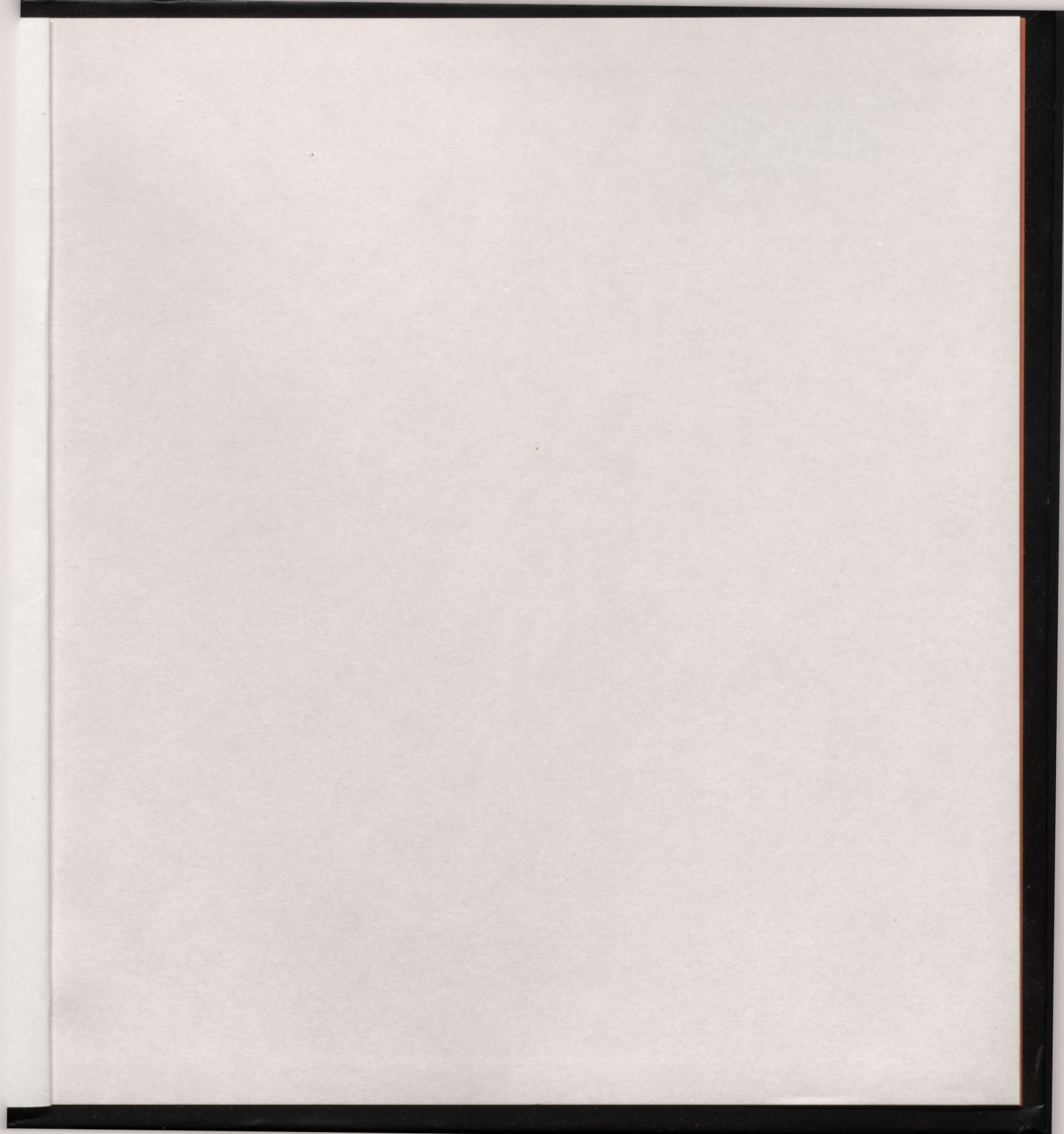
Iesietā a/s "Paraugtipogrāfija", Puškina iela 12, Rīga, LV-1018.

Bākule I.

- Ba 255 Rātsnami Latvijas pilsētās. – R.: Zinātne, 2001. – 225 lpp.: [4] lp. il.
ISBN 9984-698-22-X

Irēnas Bākules grāmata "Rātsnami Latvijas pilsētās" ir pirmais apkopojošais darbs par Latvijas rātsnamiem. Arhitekta rātsnamu tēmai pievērsusies jau vairāk nekā desmit gadu – laikposmā kopš Bauskas rātsnama restaurācijas tapis plašs, faktiem bagāts pētījums. Grāmatā gūstama informācija par konkrētiem – bijušiem un vēl esošiem Latvijas rātsnamiem; tajā ciešā kopsakarā ar pilsētbūvniecību aplūkota rātsnamu izcelšanās vēsture Rietumeiropā, rātsnamu īpatnības dažādās zemēs un laikmetos. Saturu papildina bagātīgs rātsnamu arhitektūras un pilsētu vēsturisko plānu ilustratīvais materiāls.

UDK 72(474.3)(091)+908(474.3)

3.75 Ls.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0301045125

LATVIJAS ARHITEKTŪRAS
UN MĀKSLAS PIEMINEKĻI

"Lai kas tu būtu, padomniek, ieejot rātsnamā izpildīt savu pienākumu, atstāj aiz durvīm savu privāto dzīvi un tās vajadzības, dusmas, netaisnību, naidīgumu, savtību, draudzību, vēlmi izpatikt; pakļauj sevi un savas vajadzības kopienas vajadzībām, jo, kāds tu esi pret citiem – taisnīgs vai netaisnīgs -, tu stāvēsi Dievišķās tiesas priekšā."

Uzraksts virs rātes zāles durvīm Tallinas rātsnamā

ISBN 9984-698-22-X

9 789984 698229

 ZINĀTNE